

opbouwwerk

j. boer

sociale bibliotheek · van loghum slaterus

In 1960 verscheen de eerste druk van J. Boer, *Maatschappelijk opbouwwerk*. Nu verschijnt de tweede druk, *Opbouwwerk* geheten. De nieuwe titel legt reeds rekenschap af van de veranderingen die zich op dit gebied voltrokken hebben.

Schrijfster, directrice van 'Opbouw Drenthe' gaat, in deze grondig gewijzigde, ten dele herschreven herdruk uit van een breder terrein van toepassingsmogelijkheden van het opbouwwerk dan alleen het maatschappelijk werk. Alles wat op de Amerikaanse situatie betrekking heeft, is in één hoofdstuk ondergebracht. Daarna komen proces en methode van de 'community organization' in Nederland ter sprake. Een nieuw hoofdstuk handelt over de eigen identiteit van het opbouwwerk. De begrippen 'sociale structuur' en 'cultuur' worden hier sociologisch doorlicht. Waar het opbouwwerk in Nederland zich richt op de relatie tussen de mens en zijn samenleving, en deze twee elementen het uitgangspunt vormen, kan ook aan de primair op de mens gerichte, sociaal-educatieve aspecten van het opbouwwerk recht worden gedaan. In de bijlagen worden twee nieuwe 'gevallen' uit stedelijk opbouwwerk opgenomen.

P. Timmermans

opbouwwerk

sociale bibliotheek

onder redactie van
M. Kamphuis / H. G. Ras / dr. A. J. M. van Tienen

J. Boer

directrice 'Opbouw Drenthe'

opbouwwerk

verkenningen op het gebied van 'community organization'
in nederlandse verhoudingen

Van Loghum Slaterus / Arnhem 1968

De eerste druk verscheen in 1960 onder de titel *Maatschappelijk opbouwwerk*

Inhoud

VOORWOORD BIJ DE TWEEDE DRUK	9
I. DE BEHOEFTE AAN NIEUWE VORMEN VAN 'WERKEN AAN DE SAMENLEVING'	12
Belangstelling voor het sociaal-culturele klimaat van de samenleving en welzijnsbevordering	12
Werken aan de samenleving	15
Belangstelling voor de socio-culturele omgeving van de mens op verschillende terreinen van welzijnsbe- leid	18
De socio-culturele omgeving	20
'Opbouwwerk' als mogelijkheid tot beïnvloeding van de socio-culturele omgeving van de mens	23
Indicaties voor opbouwwerk in de Nederlandse sa- menleving	25
II. 'COMMUNITY ORGANIZATION' IN AMERIKA	32
Betekenis en terminologie	32
Terrein, proces, methode	38
Enkele definities	40
Fasen, doelstellingen en functies van het proces	45
Het 'community organization'-proces als een inter- groepsproces	48
Het 'community organization'-proces als een 'sociaal'- proces en als een 'sociaal werk'-proces	50
'Community organization' als methode in het Ameri- kaanse sociale werk	51
'Community development' als verwant begrip	65

III.	'COMMUNITY ORGANIZATION' IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING	71
	Het proces in de Nederlandse samenleving	71
	De 'community' in Nederlandse verhoudingen	73
	De verschillende fasen van het proces	80
	Intergroepssituaties	92
	Spontane, bewust toegepaste en deskundig begeleide processen	95
	'Community organization' als ,sociaal proces' en als ,maatschappelijk werk'-proces	97
	'Community organization' als methodiek in het Ne- derlandse maatschappelijke werk	99
	Het 'community organization'-proces en de taak van het sociaal onderzoek	108
	Het 'community organization'-proces en sociale plan- ning	109
IV.	UITWERKING VAN ENKELE BELANGRIJKE PUNTEN BIJ DE TOEPASSING VAN DE 'COMMUNITY ORGANIZATION'- EN 'COMMUNITY DEVELOPMENT'-METHODIEK IN NEDERLAND	112
	Initiatieven en doelstellingen	112
	Participatie en representatie	114
	Het werken in de intergroepssituatie	119
	Organisatorische en vergadertechnische richtlijnen	124
	De opeenvolging der fasen in het proces	131
	De taak en positie van de werker	132
	Onderzoek en onderzoeker	137
	Enkele richtlijnen bij de planning	141
	Specifieke punten bij de 'community development'- methodiek	146
V.	OPBOUWWERK IN NEDERLAND	155
	Veranderingen in termen en begrippen sinds \pm 1960	155
	Opbouwwerk, werkvormen en activiteiten	168

Opbouwwerk een eigen identiteit?	184
Essentialia van opbouwwerk	196
Opbouwwerk in Nederland en community organization for social welfare in Amerika	198
Levensbeschouwelijke, politieke en bestuurlijke aspecten van het opbouwwerk	199
Romantiek en realiteit, ethiek en techniek van het opbouwwerk	202

BIJLAGEN

I. <i>De voorzittersbenoeming in een 'onderzoek'-commissie op plaatselijk niveau</i>	209
II. <i>Het tot stand komen van de plattelandslectuurvoorziening in Drenthe</i>	217
III. <i>Het probleem van de ongeorganiseerde jeugd in een kleine stad</i>	223
IV. <i>Het koninginnefeest in de Zuid-wijk</i>	234
Noten	241
Literatuur	251
Naamregister	265
Zaakregister	267

Voorwoord bij de tweede druk

Bijna tien jaar zijn verlopen tussen de eerste voorbereidingen voor dit boek en het verschijnen van de tweede druk. In dit tijdsbestek is de ontwikkeling van het opbouwwerk in Nederland voortgegaan. Het aantal instellingen, dat opbouwwerk verricht is toegenomen, er is geschreven en gesproken over methoden en begrippen, er zijn meer praktijkervaringen opgedaan.

Het voorbereiden van deze tweede druk was dan ook geen gemakkelijke opgave. Het schiften van wat wèl en niet veranderd was, het volgen van de voortgaande ontwikkelingen in het werk, het bijhouden van de Nederlandse en de Amerikaanse literatuur, dit alles vroeg meer tijd en energie dan eigenlijk beschikbaar waren.

Het resultaat van een en ander is dan ook, dat deze tweede druk niet alleen in de titel, maar ook op tal van onderdelen van de eerste verschilt.

Allereerst hebben wij getracht, overeenkomstig de ontwikkelingen in het opbouwwerk, een te sterke binding aan het maatschappelijk werk te vermijden door uit te gaan van een breder terrein van toepassingsmogelijkheden.

Verder is de gehele inhoud van het boek opnieuw ingedeeld, waarbij alles, wat op de Amerikaanse situatie betrekking heeft in één hoofdstuk ondergebracht is. Dit onderdeel is bovendien aangevuld met een kort overzicht over de Amerikaanse ontwikkelingen in de zestiger jaren.

Tussen 'community organization' en 'opbouwwerk' bleef een duidelijke scheiding gehandhaafd. De hoofdstukken III en IV handelen over 'community organization' in Nederland, in hoofdstuk III wordt het proces in Nederlandse verhoudingen uitgewerkt en in hoofdstuk IV een aantal methodische punten.

Nu het opbouwwerk in Nederland in omvang is toegenomen en meer en meer een eigen Nederlandse zaak begint te worden, leek het mij gewenst hieraan tenminste één hoofdstuk te wijden. Hoofdstuk V is hiertoe bijna geheel herschreven. In dit hoofdstuk, dat overigens veel hoofdbrekens gekost heeft, is een poging

gedaan een beeld te geven van de ontwikkelingen in het opbouwwerk sinds 1960. De vele onzekerheden, die zich in deze nieuwe werksoort nog steeds voordoen, vormden even zovele hinderpalen om tot een duidelijk en sluitend betoog te komen. De vraag naar de eigen identiteit van het opbouwwerk neemt in dit hoofdstuk een centrale plaats in.

Door het signaleren van enkele bronnen van verwarring en onduidelijkheid hebben wij gemeend hoofdpunten voor een verdere discussie aan te geven, zodat in de toekomst de vage contouren, die het opbouwwerk nu nog kenmerken, tot een helderder beeld kunnen leiden.

Op enkele plaatsen zijn wij iets dieper ingegaan op sociologische inzichten over het verband tussen mens en samenleving, omdat wij menen, dat hier de meest algemene theoretische fundering van het opbouwwerk ligt. In een poging om het begrip 'samenleving' wat doorzichtiger te maken en daarmee aan het begrip 'sociale omgeving' wat meer inhoud te geven, werden de begrippen 'sociale structuur' en 'cultuur' met verwijzing naar sociologische literatuur, besproken.

De meest vérstrekkende verandering, waartoe onze nieuwe overdenkingen over opbouwwerk ons gevoerd hebben, is wel, dat wij in hoofdstuk V, zowel op grond van de in Nederland gegroeide werkvormen, als van theoretische overwegingen, tot de overtuiging zijn gekomen, dat onze oorspronkelijke formulering van opbouwwerk, als gericht op verbetering van de 'sociale omgeving' van de mens, een te beperkte is.

In hoofdstuk V komen wij tot de conclusie, dat opbouwwerk in Nederland zich richt op de relatie van de mens tot zijn samenleving en dat er vanuit deze tweeëenheid, tweeërlei aanknopingspunten gegeven zijn voor opbouwwerk, n.l. de mens en de samenleving. Op deze wijze wordt het mogelijk ook aan de, primair op de mens gerichte, sociaal-educatieve aspecten van het opbouwwerk recht te doen.

Vanuit deze nieuwe stellingname ware een geheel nieuw boek te schrijven! Aangezien het hier echter om een herdruk gaat, waarin grote delen van de oorspronkelijke tekst gehandhaafd bleven, heeft de inhoud van dit boek voornamelijk betrekking op die vormen van opbouwwerk, die zich primair richten op 'de samenleving'.

Om aan het vaak geuite bezwaar, dat onze meeste voorbeelden

plattelandssituaties betreffen, enigszins tegemoet te komen, werden in de bijlagen twee nieuwe 'gevallen' uit stedelijk opbouwwerk opgenomen.

J. B.

I. De behoefte aan nieuwe vormen van 'werken aan de samenleving'

BELANGSTELLING VOOR HET SOCIAAL-CULTURELE KLIMAAT VAN DE SAMENLEVING EN WELZIJNSBEVORDERING

Door een combinatie van economisch-technische, sociaal-culturele en politieke factoren neemt in de Nederlandse samenleving van de zestiger jaren het streven naar een optimaal menselijk 'welzijn' een centrale plaats in. Het begrip 'welzijn', op zichzelf onduidelijk en vaag, wordt veel gebruikt om in één woord de doelstelling aan te geven van een ontwikkelingsbeleid, dat erop gericht is een maatschappij op te bouwen, waarin aan zoveel mogelijk algemeen erkende menselijke behoeften tegemoet gekomen wordt. Ruimer dan het begrip 'welvaart', meestal uitsluitend in economische zin gebruikt, wordt het begrip 'welzijn' geacht een aantal voor het menselijk bestaan essentiële behoeften in de samenleving te dekken, zoals: werkgelegenheid, huisvesting, gezondheidszorg, sociale zekerheid, onderwijs, recreatie, sociale dienstverlening, maatschappelijk- en cultureel werk.

De bevordering van het 'algemeen welzijn', een in het overheidsbeleid zeer gangbare term, wordt in de moderne samenleving geïnterpreteerd als het, door een bewust hierop gericht beleid, opbouwen van een maatschappij, waarin voor zoveel mogelijk mensen een zo groot mogelijke economische welvaart en sociale zekerheid gepaard gaan met zo gunstig mogelijke ontwikkelingskansen voor het individu om in het samenleven met anderen uit te groeien en zich te vormen tot een harmonische menselijke persoonlijkheid.¹ De gangbaarheid van het begrip 'welzijn' en van de term 'welzijnsbeleid' bewijst het groeiende inzicht, dat een 'menswaardig' bestaan, wat hieronder dan ook precies verstaan wordt, in de moderne samenleving meer vraagt dan 'welvaart' in economische en 'voortuitgang' in technische zin. Nieuwe inzichten roepen nieuwe woorden en formuleringen op. Zo is ook de term 'leefbaarheid' in dit verband ontstaan. Volgens gangbare opvattingen van deze tijd is een samenleving pas 'leefbaar', wanneer zij aan een combinatie van menselijke behoeften kan voldoen. In deze com-

binatie worden sociaal-culturele en sociaal-hygiënische behoeften van even grote betekenis geacht als economisch-technische. Een welzijnsbevorderend beleid zal trachten aan alle sectoren in hun onderlinge samenhang gelijkelijk aandacht te besteden.

Van het veelomvattende en weinig gedifferentieerde begrip 'welzijn' kan afgeleid en onderscheiden worden het begrip 'sociaal welzijn', dat de *sociale* aspecten van het welzijn aanduidt en dus aansluit op de sociale behoeften van de mens. Onder 'sociaal welzijn' kan men die facetten van het welzijn samenvatten, die voor de mens in zijn contact met andere mensen, in het tussensamenlijke verkeer, van betekenis zijn. Het bevorderen van het sociaal welzijn omvat in een moderne samenleving vele zaken, waarbij als doelstelling centraal staat: het scheppen van een samenleving waarin de mens zich als sociaal wezen ontwikkelen en ontplooiën kan. Aangenomen wordt dan vaak, dat dit een samenleving zou moeten zijn, waarin de mens zich thuis kan voelen, waarin hij meetelt, een samenleving, die hem het gevoel geeft er bij te horen en die hem mogelijkheden biedt actief en creatief deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Het valt niet moeilijk in deze positieve omschrijvingen een correctie te zien op negatieve maatschappij-ervaringen, die juist de moderne samenleving de mens vaak biedt, zoals gevoelens van vervreemding, van eenzaamheid en frustratie, van onbehagen over het feit, dat alles van boven en van buiten af geregeld wordt, waardoor de gewone burger het gevoel krijgt geen vat te hebben op het maatschappelijk gebeuren.

Het sociaal welzijn is een moeilijk af te grenzen gebied, omdat het sociale aspect van het menselijk bestaan, het op anderen betrokken zijn, het met anderen samen leven, een zo fundamentele trek van het mens zijn is, dat het praktisch in alle sectoren van het welzijn een rol speelt. Toch vormt het 'sociaal welzijn' en de bevordering ervan in het beleid een eigen probleem- en arbeidsveld, waarvoor een bijzondere deskundigheid vereist is. De deskundige, die bij het bevorderen van het sociale welzijn betrokken is, wordt met specifieke vragen geconfronteerd, zoals: hoe functioneert de samenleving ten opzichte van de mens en de mens ten aanzien van de samenleving? Hoe manifesteren continuïteit en verandering zich in een samenleving? Hoe kunnen sociale ontwikkelingstendensen voorzien en beïnvloed worden? Hoe kan het sociale gebeuren doelbewust veranderd worden?

Het streven naar en bevorderen van sociaal welzijn, zo typerend voor het tegenwoordige tijdsbestek, brengt een versterkte belangstelling mee voor de wijze, waarop het samenleven van mensen zich voltrekt en voor de mogelijkheden om hierop veranderend in te werken. Aan dit streven ligt het inzicht ten grondslag, dat de aard van de samenleving zelve en de wijze waarop zij functioneert, van bijzondere betekenis zijn voor de ontwikkeling en ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid, zodat het scheppen van een gunstig sociaal-cultureel klimaat in de samenleving als een belangrijk constructief element van het streven naar sociaal welzijn onderkend wordt.

Op een zeer breed terrein van maatschappelijke activiteiten komt dit streven tot uiting. Zo wordt bij de ruimtelijke ordening, bij de moderne stedenbouw, de 'leefbaarheid' in sociaal-cultureel opzicht steeds meer een factor van betekenis. Ook bij industrialisatieplannen en bij de uitvoering van cultuur-technische werken in de landbouw worden, naast economisch-technische uitgangspunten, ook sociaal-culturele facetten meer en meer in het totaalbeeld betrokken. De tijd, dat men deze zaken óf in het geheel niet zag, óf de ontwikkeling ervan aan het toeval overliet, kan wel als voorbij beschouwd worden. In het huidige tijdsbestek met zijn snelle economische en sociale structuurveranderingen, met zijn adembenemende technologische ontwikkeling en zijn massale menselijke problemen, wordt meer en meer duidelijk, dat ook het 'samenleven' eisen stelt en problemen oplevert, waarvoor in materiële, zowel als in spirituele zin planning, organisatie en specifieke deskundigheid nodig zijn. Door de socioloog Karl Mannheim werd hierop reeds in de dertiger jaren gewezen. In verschillende toonaarden heeft hij er voor gewaarschuwd, dat ook op dit terrein de tijd van het 'laisser faire' voorbij is.²

Niet alleen krijgen *vaktechnici* als stedenbouwkundigen, landbouwingenieurs, planologen en economen meer oog voor de sociale aspecten van de veranderingen, die door hen beroepsmatig in de samenleving aangebracht worden, maar ook worden *bestuurlijke apparaten* en *beleidspersonen* met deze problematiek in toenemende mate geconfronteerd. De vraag immers waar en hoe een nieuwe stadswijk zal ontstaan, hoe een nieuwe polder als woon- en werkgebied ingericht moet worden, wordt niet uitsluitend door de vaktechnici opgelost, de beslissingen vallen tenslotte in het bestuurlijke vlak, in de beleids sfeer. Naast de planoloog, de

econoom, de ingenieur heeft de burgemeester, de wethouder, het raadslid op gemeentelijk niveau met deze vragen te maken. Naast de overheden op de verschillende niveaus zijn hierbij de beleidsfiguren van kerkelijke en particuliere groeperingen, van belangenorganisaties, zoals de landbouw, de middenstand, de vakbeweging, geïnteresseerd.

Geconstateerd kan dus worden, dat in steeds ruimere kring belangstelling ontstaat voor klimaatsverbeterend of welzijnsbevorderend werk aan de samenleving.

WERKEN AAN DE SAMENLEVING

Op zichzelf is het feit, dat door de mens aan zijn samenleving gewerkt wordt, niet nieuw. Van de oudste tijden af is de mens bezig geweest de hem omringende werkelijkheid zo te beïnvloeden, dat deze zo goed mogelijk aan zijn behoeften voldeed. De mens heeft steeds sociale neigingen en dus ook sociale behoeften gehad, waarin op een of andere wijze voorzien werd. Overal, waar mensen samen leven, worden vormen van groepsleven opgebouwd, organisatiepatronen gesticht, instituties in stand gehouden. Overal echter, waar menselijke samenlevingen aan snelle en ingrijpende veranderingen onderhevig zijn, verandert het patroon van behoeften en voorzieningen, veranderen de tussenmenselijke betrekkingen en ontstaat de behoefte herscheppend aan de samenleving te gaan werken. Zo kan de situatie van nu, welke een verhoogde belangstelling aantoont voor deze zaken, zeker voor een deel verklaard worden uit de grote veranderingen, die zich in de moderne samenleving voltrekken. Een nieuw element is hierin echter: *de wijze waarop men thans aan de samenleving wil werken.* Men benadert deze namelijk nu, in de tweede helft van de twintigste eeuw, op een nieuwe wijze, meer bewust, enerzijds gedreven door politieke, sociale en geestelijke motieven, anderzijds gebaseerd op wetenschappelijke inzichten. In de tegenwoordige samenleving is deze nieuwe aanpak mogelijk geworden door het feit, dat de sociale wetenschappen in toenemende mate de structuur van de samenleving en de wijze, waarop zij functioneert, doorzichtig en begrijpelijk maken, terwijl door sociaal onderzoek de vinger gelegd wordt bij tekorten en dreigende gevaren in de samenleving.

Voor een theoretisch wetenschappelijke fundering van het

'werken aan de samenleving' in moderne zin biedt met name de culturele antropologie waardevolle aanknopingspunten. Dit werken is nl. noch eenzijdig op de zelfontplooiing en het sociaal functioneren van de enkele mens gericht, noch uitsluitend op de inrichting en de structuur van de samenleving als zodanig, maar het gaat hierbij om de *wisselwerking* tussen mens en samenleving, om de beïnvloeding, die de mens van zijn samenleving ondergaat en om het veranderen van de samenleving door de mens.

Het begrip 'samenleving' is intussen een gecompliceerd en abstract begrip, dat wel enige nadere toelichting, behoeft. Wij gebruiken het hier in cultureel-antropologische zin³ in relatie tot het begrip menselijke 'persoonlijkheid', afgekort 'mens'. De begrippen 'mens' (personality) en 'samenleving' (society) zijn in de culturele antropologie zgn. complementaire begrippen, die slechts in verband met elkaar zin en betekenis krijgen, omdat in het begrip 'mens' het samenleven met anderen en in het begrip 'samenleving' de mens voorondersteld is.

De culturele antropologie legt sterk de nadruk op het feit, dat de mens in zijn denken, voelen en handelen en vooral in zijn sociaal gedrag het stempel draagt van de samenleving, waartoe hij behoort.

In de samenleving treedt de mens in contact met andere mensen en vindt er zijn plaats, hij wordt opgenomen in verschillende groepsverbanden, zoals gezin, buurt, dorp, stadswijk, vereniging, kerk, maar ook in leeftijds- en/of beroepsgroepen, zoals bejaarden, ambtenaren, boeren. Uit de verwachtingen die de samenleving heeft, uit de regels die zij stelt ten opzichte van het sociale gedrag voor bepaalde groepen, leert de mens de rollen, die hij in verschillende situaties spelen moet om sociaal te functioneren. Zo wordt de enkele mens door de samenleving en haar sociale instituties in het groepsleven opgenomen, gesocialiseerd en door de cultuur van die samenleving gevormd, geëncultuureerd.

Echter, dit is niet de enige en laatste waarheid omtrent de verhouding mens en samenleving. De mens is meer dan het produkt van zijn samenleving. Het typische kenmerk van de mens is immers zijn vrijheid. De mens heeft keuzemogelijkheden, hij kan tot op zekere hoogte zelf bepalen of hij wel of niet of slechts ten dele aan de verwachtingen van de samenleving wil voldoen. Tot vele groepsverbanden treedt hij vrijwillig toe. Hij heeft mogelijk-

heden tot afwijkend gedrag, tot revolteren, tot sociale actie en organisatie, tot het veranderen van de samenleving wanneer deze hem op een of andere wijze niet bevalt.

Voor de materie, welke in dit boek behandeld zal worden zijn, wat het functioneren van de samenleving betreft, vooral twee grote groepen van factoren, die het 'klimaat' van een samenleving mede bepalen, belangrijk namelijk:

- 1° wat men zou kunnen noemen de 'uitrusting' van de samenleving, of wel het geheel van *sociaal-culturele voorzieningen* (zowel materieel als immaterieel);
- 2° het samenhangend geheel van *tussenmenselijke betrekkingen en verhoudingen*.

Met deze twee groepen van factoren, die ten nauwste op elkaar betrokken zijn, heeft ieder plan voor klimaatsverbetering te maken. Een samenleving is minder 'leefbaar', wanneer zij armer is aan voorzieningen en naarmate de tussenmenselijke betrekkingen minder tot hun recht komen. Hoezeer beide groepen van factoren met elkaar samenhangen wordt onmiddellijk duidelijk aan een concreet voorbeeld. Tot de uitrusting van een samenlevingsverband kan bijvoorbeeld een dorps huis of verenigingslokaliteit gerekend worden, een *materiële voorziening*, die echter een gunstig klimaat schept voor de *ontwikkeling van het groepsleven*, waarmee we ons op het terrein van de *tussenmenselijke betrekkingen* bevinden. Bovendien is voor de totstandkoming van de voorziening vaak al een stuk organisatie en samenwerking (tussenmenselijke betrekkingen) nodig.

Voor wat het menselijk handelen ten opzichte van de samenleving betreft treden enerzijds vragen van sociale organisatie, sociale planning en sociale actie naar voren, anderzijds vragen van wijziging van gedragspatronen, mentaliteitsverandering en sociale relatie-opbouw.

Door het complementaire karakter van het begrippenpaar 'mens' en 'samenleving' ontstaat soms verwarring over het object waarop het werk zich primair richt. Werken aan de samenleving betekent uiteraard steeds werken met en door mensen. Waar het begrip 'samenleving' in de door ons gebruikte zin zeker niet opgevat mag worden als de som van de tot een samenleving behorende individuen, betekent werken aan de samenleving iets anders dan de totaliteit van activiteiten, gericht op sociale vorming van het individu. Werken aan de samenleving veronderstelt een

zekere objectivering van de samenleving als sociale realiteit, die als zodanig 'bewerkbaar' is. Wij komen hierop later nog terug.

BELANGSTELLING VOOR DE SOCIO-CULTURELE⁴
OMGEVING VAN DE MENS OP VERSCHILLENDE TERREINEN
VAN WELZIJNSBELEID

1. Als duidelijk te onderscheiden sectoren van 'sociaal-cultureel welzijnsbeleid' kunnen genoemd worden: het maatschappelijk werk, het culturele werk en de geestelijke volksgezondheid. Binnen de kring van het maatschappelijk werk ontstond in de laatste decennia grotere belangstelling voor de betekenis van de socio-culturele omgeving van de mens, met wiens individuele problemen men geconfronteerd werd. De tijd is voorbij, dat men in het maatschappelijk werk uitsluitend oog had voor de enkeling in nood. Vooral wanneer men bij de behoefte aan een nadere bepaling van deze nood tot de conceptie 'sociale' nood komt, en naarmate 'sociaal functioneren' een gangbare doelstelling wordt, krijgen deze begrippen toch alleen maar inhoud door het inzicht, dat de 'enkeling' met zijn mogelijkheden en tekorten altijd in relatie staat tot een complexe socio-culturele omgeving, tot andere mensen, tot organen en instellingen in de samenleving. Sociale nood betekent veelal een stoornis in de verhouding van de mens tot zijn socio-culturele omgeving, waarvan de oorzaken zowel kunnen liggen in tekorten van de mens, als van het milieu, in de gebrekkige aanpassing van de mens aan deze omgeving of van de omgeving aan de behoeften van de mens. Niet alleen opvattingen en gedragspatronen, maar ook zorgen en problemen worden voor een groot deel sociogeen bepaald.

In de nieuwere definities van maatschappelijk werk of sociale arbeid klinkt deze verschuiving duidelijk door. Zo geeft de zgn. Brusselse definitie de volgende omschrijving:

4 m.w.
'Sociale arbeid is een werkzaamheid, gericht op het bevorderen van een wederkerige aanpassing van individuen, gezinnen, groepen en de sociale milieus waarin deze leven. Getracht wordt dit doel te verwezenlijken door een deskundig gebruik maken van de individuele vermogens, de tussenmenselijke relaties en de hulpbronnen van de gemeenschap.'⁵

2. Ook in de moderne opvattingen over cultureel werk wordt de grote

betekenis van de socio-culturele omgeving voor het menselijk welzijn en voor de individuele zelfontplooiing erkend. Vanuit het culturele werk wordt zeker ook de noodzakelijkheid gesteld van werken aan de samenleving, al was het alleen om speelruimte te scheppen voor culturele zelfexpressie en creativiteit. Met de intrede van een, eveneens uit de culturele antropologie afkomstig, ruim cultuurbegrip werd 'de cultuur' uit het 19e eeuwse isolement van de ivoren toren verlost en erkend als gemeenschapsgoed, waaraan gehele samenlevingen deel hebben. Begrippen als cultuuroverdracht en cultuurspreiding vooronderstellen communicatiekanalen en sociale structuren, waarbinnen deze verschijnselen zich kunnen afspelen. Cultureel werk heeft dus ook te maken met tussenmenselijke betrekkingen en met voorzieningen in de samenleving. In een moderne definitie van cultureel werk komt de verbondenheid met de samenleving duidelijk uit:

'Cultureel werk is het doelbewust scheppen van mogelijkheden voor enkelingen, groepen of samenleving om in vrijheid deel te nemen aan de cultuur, waarin het mens-zijn tot uitdrukking komt, verstaanbaar wordt en in verantwoordelijkheid gedeeld.'⁶

Ook in de sector van *de geestelijke volksgezondheid* wordt men in de moderne wereld telkens weer geconfronteerd met de belangrijke invloeden, die vanuit de socio-culturele omgeving op de individuele mens uitgaan en die mede bepalend zijn voor gezondheid of ziekte. Er bestaat een rijke sociaal-psychiatrische literatuur, waarin de wisselwerking tussen mens en samenleving centraal staat.⁷

In verschillende sectoren van sociaal-cultureel welzijnsbeleid ontstaat dus meer en meer oog voor het feit, dat het verbeteren van de socio-culturele omgeving welzijnsbevorderend kan werken.

Het inzicht, dat het socio-culturele milieu van grote betekenis is voor het ontstaan van sociale stress-situaties, voor de culturele ontplooiing van de mens, en voor vragen van gezondheid en ziekte, is op zichzelf niet een geheel nieuw verschijnsel. Vroeger zag men bijvoorbeeld in het maatschappelijk werk de ongunstige milieufactoren ook wel, men benaderde ze echter vaak uitsluitend in negatieve zin. Men haalde een 'geval' voor kortere of langere tijd uit een ongunstig milieu of men plaatste hele groepen van in nood verkerenden in een nieuwe, veiliger en gezonder geachte, omgeving. In de culturele sector onderkende men wel van 'cultuur' verstoken groepen, maar richtte zijn 'opheffende' arbeid vaak uit-

sluitend op de mens als individu en verwachte teveel van kennisvermeerdering en verstandelijke ontwikkeling.

Nieuw is echter dat men in het moderne sociale en culturele werk het socio-culturele milieu van de mens zelve als bewerkbaar is gaan zien en hiertoe nieuwe werkvormen ontwikkelt.

DE SOCIO-CULTURELE OMGEVING

Waarom moeten wij nu bij het begrip 'socio-culturele omgeving' denken? In de ruimste betekenis opgevat gaat het om de concrete samenlevingssituatie, waarin mensen verkeren. Deze concrete samenlevingssituatie omvat een groot aantal verschillende, maar met elkaar samenhangende sociale en culturele verschijnselen.

Iedere concrete samenleving van duurzame aard vertoont bepaalde verschijnselen van *sociale structuur*. De tot de samenleving behorende mensen leven niet als een amorfe, chaotische massa samen, maar in bepaalde groepsverbanden en groepsverhoudingen, in een georganiseerd en gestructureerd geheel. De mens wordt geboren en leeft een groot deel van zijn leven in deze groepsverbanden. In gezin, dorp, buurt, straat of stadswijk neemt hij deel aan allerlei vormen van groepsleven. Hij is lid van verenigingen of clubs. In zijn arbeidsleven, zowel als in zijn vrije tijd heeft hij te maken met andere mensen. In geval van nood wordt hij door andere mensen of door maatschappelijke instellingen geholpen, in zijn creatieve cultuuruitingen ondergaat hij de aanmoediging en de kritiek van anderen, in zijn spel is hij op anderen betrokken.

Door het voortdurend contact met andere mensen staat de mens in verschillende tussenmenselijke betrekkingen, tussen hem en de anderen groeien verschillende verhoudingen, met anderen treedt hij handelend op.

In iedere concrete samenleving vallen zo een groot aantal verschillende groepsverbanden te onderkennen, sommige van *formele* aard, zoals verenigingen en andere organisaties, andere van *informele* aard, zoals vriendenkringen, burens, jeugdgangs. Al deze verschijnselen maken de samenleving tot een gestructureerd en georganiseerd geheel.

Het begrip '*sociale structuur*' wordt in de sociale wetenschappen op zeer verschillende wijzen gedefinieerd. Door Van Doorn en

Lammers wordt het omschreven als: 'een netwerk van sociale betrekkingen en sociale verhoudingen.'⁸ Linton verstaat onder 'sociale structuur' het georganiseerd systeem van groepen, waaruit een samenleving bestaat.⁹

De *sociale structuur* van een samenleving wordt mede bepaald door de *cultuur*, terwijl de *cultuur* onder invloed van de *sociale structuur* staat.

Tot de *cultuur* van een samenleving behoort o.a. het systeem van waarden en normen, datgene, wat men in de samenleving goed en verkeerd acht, mooi en lelijk vindt, datgene, wat men hoopt en vreest, hoogschat en afkeurt.

Iedere samenleving heeft haar eigen wijzen voor het oplossen van de problemen van het menselijk bestaan. Zij kent instituties en gedragspatronen, die aangeven hoe bepaalde processen verlopen en hoe in bepaalde situaties gehandeld moet worden. Instituties en gedragspatronen zijn concrete uitwerkingen van het systeem van waarden en normen, dat aan het cultuurpatroon van de samenleving ten grondslag ligt.

Ook het begrip '*cultuur*' wordt in de sociale wetenschappen verschillend gedefinieerd. Van Doorn en Lammers verstaan er onder het systeem van 'normen, verwachtingen, waarden en doelstellingen',¹⁰ dat een samenleving kenmerkt. Linton definieert het begrip '*cultuur*' als 'the way of life' van een samenleving, een omschrijving, die veel overeenkomst vertoont met Boumans uitspraak: '*cultuur* is de levensstijl van een samenleving.'¹¹

Sorokin,¹² onderscheidt drie grote groepen van cultuuraspecten: de *ideologische* cultuur, waaronder waarden, normen en verwachtingen van een samenleving gerangschikt worden, de *gedrags*-cultuur, als het geheel van menselijke gedragingen, waarin de ideologische cultuur zich manifesteert en de *materiële* cultuur, als de wereld der door de mens gemaakte dingen, zoals werktuigen, machines, maar ook de taal, de literatuur, de muziek, de producten van schilder- en beeldhouwkunst. In de gedragscultuur en in de materiële cultuur wordt de ideologische cultuur veruiterlijkt en gesocialiseerd. De onderscheiding tussen '*sociale structuur*' en '*cultuur*' van een samenleving is een theoretische. In de werkelijkheid zijn ze onverbreekelijk met elkaar verbonden. De '*cultuur*' van een samenleving werkt door in haar '*sociale structuur*', in de '*cultuur*' zijn '*sociale structuur*'-aspecten verweven.

In de term 'socio-cultureel' wordt deze eenheid tot uitdrukking gebracht.¹³

Tussen de mens en zijn fysisch milieu, waarin klimaat, bodemgesteldheid, geografische ligging een rol spelen, bevindt zich een socio-cultureel milieu, dat bepaald wordt door sociaal-structurele en culturele factoren.

Van dit socio-culturele milieu zijn de mogelijkheden voor ontwikkeling en ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid ten zeerste afhankelijk.

De socio-culturele omgeving, die een menselijke samenleving biedt, varieert naar tijd en plaats. Het socio-culturele milieu van het platteland is een ander, dan dat van de stad, het villapark verschilt van de volksbuurt, de nieuwe stadswijk en de nieuwe polder, hoewel onderling verschillend, zijn gezamenlijk te onderscheiden van oude traditionele samenlevingen in dorp of stadswijk.

De socio-culturele omgeving is een door mensen gemaakte en door mensen in stand gehouden omgeving, die echter aan voortdurende veranderingen onderhevig is. In de moderne samenleving grijpt de mens voortdurend veranderend op zijn socio-culturele omgeving in, zowel door een bewust op verandering ingesteld sociaal handelen, als door het afwijzen van traditionele normen en gedragspatronen.

Wanneer men vanuit het sociale- en culturele werk wil trachten de socio-culturele omgeving van de mens volgens bepaalde normen te veranderen is het goed zich te realiseren, dat het hierbij om een samenhangend geheel van zeer gecompliceerde verschijnselen gaat. Veranderingen, ingezet op één groep van verschijnselen, zullen neveneffecten hebben op andere onderdelen van het systeem.

Voorwaarde voor verantwoord werken aan de samenleving is dat men een duidelijk inzicht heeft in de sociale structuur en cultuur van die samenleving en in de wijze waarop zij functioneert. Aan iedere vorm van systematisch werken aan de samenleving zou een sociologische analyse van de concrete samenlevingssituatie moeten voorafgaan, waarbij het er vooral op aankomt de voor de werksituatie *relevante* verschijnselen op te sporen. Men loopt namelijk gauw de kans in de veelheid van verschijnselen het spoor bijster te raken en door de bomen het bos niet meer te zien. Een indeling in een beperkt aantal categorieën kan een goed hulpmiddel zijn bij het concretiseren van een zo gecompliceerd begrip als

de 'socio-culturele' omgeving in relatie tot 'werken aan de samenleving'.

Hendriks heeft met betrekking tot het begrip 'sociale omgeving' een indeling in vier categorieën gemaakt, die als een waardevolle verdere uitwerking van het hierbovenstaande, gaarne overgenomen wordt.

Hij onderscheidt dan:

- a) de informele tussenmenselijke betrekkingen (vriendenkring, burenrelaties, informele groep in bedrijf);
- b) de formele organisaties op maatschappelijk terrein in ruime zin, die een functie voor het menselijk welzijn vervullen (organen voor maatschappelijk en cultureel werk, vakorganisaties, jeugdorganisaties);
- c) de voorzieningen, welke voor het goed functioneren van a. en b. nodig zijn (gebouwen, speelruimten, menselijk contact- en ontmoetingspunten);
- d) de instituties, sociale gedragspatronen, welke van veel belang zijn voor het 'samenleven'.

In deze opsomming zijn zowel sociale structuur- als cultuur-aspecten opgenomen.

'OPBOUWWERK' ALS MOGELIJKHEID TOT BEÏNVLOEDING VAN DE SOCIO-CULTURELE OMGEVING VAN DE MENS

Terwijl in meerdere sectoren van het welzijnsbeleid aan sociaal-culturele aspecten van het welzijn aandacht geschonken wordt, – behalve in het sociale en culturele werk, bijvoorbeeld ook in het economisch beleid, bij de ruimtelijke ordening, bij stedenbouwkundige vraagstukken, – blijft er nog een geheel eigensoortige, specifieke taak onvervuld. De taak namelijk *om met en door de bij een samenlevingsproblematiek betrokken mensen aan deze problematiek te werken*. Uit een voorbeeld moge blijken welke taak hier bedoeld is:

In een geïndustrialiseerde plattelandsgemeente wordt een geheel nieuwe woonwijk gebouwd om de van buiten toestromende nieuwe inwoners te huisvesten. De beleidsorganen en de technische deskundigen op het gebied van de planologie en de volkshuisvesting hebben alles gedaan om deze nieuwe wijk aantrekkelijk te ma-

ken. Zij zijn zich bij de planning en uitvoering voortdurend bewust geweest van de eisen, die uit sociale en humanitaire overwegingen aan de wijk gesteld moesten worden. Er zijn doelmatige woningen, mooie groenversieringen, open plaatsen voor spel en sport, scholen en kleuterscholen, winkelgalerijen en ruimten voor kerken en verenigingsgebouwen. Hiermede alléén is echter nog geen bevredigende 'socio-culturele omgeving' geschapen, waarin de mens zich kan ontwikkelen en ontplooiën. Er zal nog wat meer in de wijk moeten gebeuren. Allerlei vormen van informele menselijke contacten zullen tot stand moeten komen, zoals goede relaties tussen burens, tussen verschillende leeftijds- en beroepsgroepen. Ook zal er een aantal formele organisaties opgericht moeten worden in de vorm van verenigingen en clubs. Een speeltuinvereniging zal het gebruik van de speelruimte doelmatig en verantwoord kunnen organiseren, aan jeugdwerk, bejaardenwerk, vrouwenverenigingen, hobby- en sportclubs, aan de vrijetijdsbesteding in het algemeen zal culturele inhoud gegeven moeten worden. Organisaties op het gebied van de gezondheidszorg, de gezinsverzorging en het maatschappelijk en cultureel werk zullen de, op deze terreinen liggende, diensten aan de samenleving moeten verzorgen. Een aantal van de materiële voorzieningen zal door de bevolking zelve tot stand gebracht moeten worden, zoals verenigingsgebouwen, kerken, speeltuinapparatuur, muziekkoepelels, etc. Tenslotte zullen zich in de wijk sociale gedragspatronen gaan ontwikkelen, die bepalen *hoe* men zich in het sociale verkeer zal gedragen.

Uit dit voorbeeld blijkt, dat er naast het sociaal-culturele welzijnsbevorderende werk van tal van instanties, een functie te vervullen overblijft in het bewust gestalte geven aan het samenleven, in het oplossen van een aantal socio-culturele problemen, die het samenleven in de nieuwe wijk voor de betrokkenen meebrengt.

Voor een deel ontwikkelen deze zaken zich in een samenleving vanzelf uit initiatieven der betrokken bevolking. Het blijkt echter in vele gevallen, dat in de ingewikkelde moderne samenleving enige deskundige hulp bij het tot standbrengen van noodzakelijke voorzieningen op sociaal-cultureel gebied, bij het vorm geven aan sociale relatiepatronen, bij het inhoud geven aan culturele activiteiten, een goede ontwikkeling zeer kan bevorderen. In de Nederlandse samenleving heeft zich in de vijftiger en zestiger jaren

van deze eeuw een bijzondere vorm van professionele hulpverlening bij het oplossen van samenlevingsproblemen ontwikkeld, waaraan men in eerste instantie de naam: 'maatschappelijk opbouwwerk' gegeven heeft. Deze professionele hulpverlening verkeert in Nederland nog steeds in een beginfase. Zij krijgt echter aandacht in de opleidingen, aan de universiteiten en aan de sociale academies en van hieruit wordt getracht ethische achtergronden, sociaal-wetenschappelijke inzichten en methodische principes te integreren in een beroepsopleiding, voor een functie, waaraan in de moderne Nederlandse samenleving behoefte blijkt te bestaan.

Aangezien de naam 'maatschappelijk opbouwwerk' in de loop der jaren weerstanden is gaan oproepen, omdat men er een te sterke binding aan het maatschappelijk werk in zag, terwijl de toepassingsmogelijkheden op een veel breder terrein liggen, wordt thans in vele, en met name in beleidskringen de voorkeur gegeven aan de term: 'opbouwwerk'.

Onder de term opbouwwerk kunnen dan voorlopig een aantal verschillende werkvormen bijeengebracht worden, die bij alle verschil met elkaar gemeen hebben, dat zij gericht zijn op de verbetering van de socio-culturele omgeving, dat zij dit op methodische wijze onder deskundige begeleiding doen, terwijl aan dit proces de bevolking zelf actief deelneemt.

INDICATIES VOOR OPBOUWWERK IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

De behoefte aan opbouwwerk openbaart zich intussen niet overal en te allen tijde even sterk. Er moeten bepaalde redenen voor zijn. Zo zijn er in de hedendaagse Nederlandse samenleving een aantal situaties aanwijsbaar, waarin deze behoefte duidelijk naar voren komt. Gemakshalve werd in het voorafgaande steeds in het algemeen gesproken over 'de samenleving' als geheel: In de werkelijkheid echter zijn het steeds bijzondere situaties in deze samenleving en beperkte samenlevingsverbanden, waarmee wij in concreto te doen krijgen. Een versterkte behoefte aan bijzondere vormen van werk in en aan de samenleving, kan ontstaan indien:

- a. de samenleving duidelijke *tekorten* vertoont;
- b. geheel *nieuwe samenlevingsvormen* opgebouwd moeten worden;
- c. zich in de samenleving *grote veranderingen* voltrekken.

Tussen deze drie groepen van indicaties bestaat een uitgesproken onderling verband. Immers, wanneer zich in een samenleving grote veranderingen voltrekken, zal deze samenleving waarschijnlijk tekorten gaan vertonen en zullen er nieuwe samenlevingsvormen opgebouwd moeten worden. Toch is de onderscheiding in deze drie categorieën van belang.

Voorbeelden uit elk der drie genoemde categorieën mogen dit illustreren:

a. *tekorten in de samenleving*

Een samenleving kan *te arm* zijn, te weinig mogelijkheden bieden tot ontplooiing en ontwikkeling van potentiële capaciteiten van de mens. In geïsoleerde, wat statische plattelandstreken komen soms ontsporingen voor, waarvan de oorzaak veel meer gezocht moet worden in tekorten in de omgeving, bijvoorbeeld te weinig recreatieve mogelijkheden, dan in afwijkingen of tekorten van de betrokken individuen. Ook komen in een omgeving welke te arm is aan stimulerende indrukken soms bepaalde vormen van intellectuele tekorten groepsgewijze onder de bevolking voor. Het is echter zeker niet alleen het platteland, dat op deze wijze demonstreert, dat de sociale omgeving een medebepalende factor is voor de wijze waarop de menselijke persoonlijkheid zich ontplooit. In steden valt hetzelfde waar te nemen. Zo wordt het specifieke afwijkende gedrag van 'nozems' en 'provo's' vaak verklaard als reactie op tekorten van de hedendaagse samenleving. Het feit, dat een socio-culturele omgeving, wanneer deze beneden peil is, allerlei gevaren inhoudt is zo overbekend, dat het nauwelijks vermelding behoeft.

Een samenleving kan ook te *gecompliceerd* zijn. Zo kan in een grote stad het netwerk van organisaties en instellingen op sociaal-cultureel gebied zo uitgebreid worden, dat men er de weg in verliest, organisaties elkaars werk overlappen, waardoor de wens ontstaat coördinatie tot stand te brengen en verschillende activiteiten beter op elkaar af te stemmen,

Ook voor mensen met beperkte geestelijke of lichamelijke vermogens kan de socio-culturele omgeving te *gecompliceerd* worden. In het moderne werk met probleemgezinnen en gehandicapten gaat de aandacht dan ook evenzeer uit naar een aanpassing van de omgeving aan de mogelijkheden van het individu, als naar het omgekeerde.

Op tal van plaatsen vertoont onze samenleving tekenen van *desintegratie* en gebrekkige communicatie. Er zijn onvoldoende mogelijkheden voor het opbouwen van relaties van mens tot mens, van mens tot groep en van groep tot groep. Betrekkingen met medemensen worden minder vanzelfsprekend en minder spontaan aangeknoopt. Zo ontstaat de behoefte om door nieuwe en andere middelen weer verbindingen mogelijk te maken in de samenleving en communicatie tot stand te brengen. Tenslotte kan ook een *achterblijven in ontwikkeling* als een tekort van een samenleving aangemerkt worden. Er zijn een aantal agrarische gebieden en kleine stadjes in ons land, waar de tijd als het ware is blijven stilstaan. Ook in de achterbuurten van de grote steden bestaan situaties, waarin het leven, in zijn sociaal-culturele aspecten, als onderontwikkeld beschouwd moet worden.¹⁴

Tekorten in de samenleving kunnen variëren van grotere of kleinere gebreken tot tekorten van zodanige omvang en complexiteit, dat van ziekte of verwording gesproken kan worden.

b. *geheel nieuwe samenlevingsvormen*

In de IJselmeerpolders doet zich de situatie voor, dat geheel nieuwe samenlevingsverbanden opgebouwd moeten worden door mensen, die uit verschillende delen van het land met verschillende godsdienstige, politieke en sociaal-culturele achtergronden, in een nieuw woon- en werkgebied moeten gaan samenleven. Echter ook bij het ontstaan van nieuwe woonwijken, bij nieuwe steden of satellietsteden doet zich in meerdere of mindere mate hetzelfde probleem voor. Al vullen zich de nieuwe flatwoningen in een snel tempo, al wordt straat na straat bewoond, daarmee is nog geen vorm gevonden voor het samenleven. Ook al heeft een sociaal ingesteld overheidsbeleid de ruimtelijke en materiële voorwaarden hiertoe geschapen, ook al zijn er wijkgebouwen en kerken, speelterreinen en gezondheidscentra aangebracht, dit alles komt eerst tot leven, wanneer de betrokken bevolking zelve zich actief met het gemeenschapsleven gaat bezighouden. De wijkgebouwen zullen gevuld moeten worden met verenigingen en clubs, rondom de kerk zal een gemeente gebouwd moeten worden. Veel te weinig is nog bekend over de wijze, waarop dit alles gebeurt en zou moeten gebeuren in onze Nederlandse samenleving. Het enige, dat met zekerheid gezegd kan worden is, dat deze dingen niet allemaal 'vanzelf' terecht komen.

Ook ten aanzien van de geheel nieuwe samenleving geldt, dat de moeilijkheden zich in zeer verschillende omvang en complexiteit voordoen. Een uitbreidingsplan van enigszins stedelijke allure in een agrarische gemeente stelt de samenleving voor andere vragen dan de aanbouw van een nieuwe woonwijk van enige duizenden inwoners bij een oude stadskern, of de bouw van een satellietstad. In wezen echter gaat het om dezelfde kernvraag: het opbouwen van nieuwe tussenmenselijke verhoudingen, het tot stand brengen van sociaal-culturele voorzieningen in een voor de bewoners totaal nieuwe omgeving.

c. grote veranderingen

In tal van streken van ons land verandert het fundament van de samenleving door ingrijpende maatregelen van economisch-technische aard. Door de uitvoering van het Deltaplan treden in de provincie Zeeland belangrijke structuurwijzigingen op. De Zuiderzeewerken hebben niet alleen het aanzien aan een aantal nieuwe polders gegeven maar ook het gehele samenlevingspatroon van vroegere Zuiderzeestadjes aangetast. Het Sodaproject in Delfzijl brengt naast economische, ingrijpende sociaal-culturele veranderingen in het omliggende gebied met zich mee. De industrialisatie van Z.O.-Drenthe verschaft niet alleen ander werk aan vroegere veenarbeiders, maar verandert het gehele levensklimaat. De ontwikkeling van het Hoogovenbedrijf heeft de IJmond tot een gebied gemaakt, waar in luttele jaren tijds grote stedelijke woonkernen uit de grond verrijzen, die zich vullen met een bevolking, die uit vele windstreken gekomen, hier samen moet gaan leven.

Er is bijkans geen provincie in Nederland, waar niet door economische of technologische veranderingen de samenleving zelve in beweging is gekomen, waar oude traditionele vormen van samenleven geheel of ten dele verloren gaan, waar nieuwe verbindingen gelegd moeten worden en nieuwe voorzieningen tot stand moeten komen.

Leven in een snel veranderende omgeving stelt hoge eisen aan het aanpassingsvermogen van de mens. De praktijk leert, dat niet alle mensen het tempo van de veranderingen bij kunnen houden, zodat zij – als het ware blind en doof en onkundig van wat er gebeurt – leven in een socio-culturele omgeving, waarin zij niet meer passen. Bevolkingsgroepen met een verouderde voorstel-

ling van de hen omringende wereld kunnen een remmende invloed uitoefenen op noodzakelijke ontwikkelingen, terwijl zij tevens de probleemgezinnen van de toekomst kunnen vormen. Zo ontstaat de behoefte in snel veranderende samenlevingsverbanden speciale activiteiten te ontwikkelen om te zorgen, dat ook de betrokken bevolking het veranderingsproces mentaal meemaakt.

Een agrarische sanering noch een industrialisatieplan kan slagen zonder dat de betrokken bevolking bereid is te veranderen.

Dit betekent, dat men afstand zal moeten doen van sommige traditionele waarden en denkwijzen, dat men zal moeten openstaan voor nieuwe inzichten, voor nieuwe wijzen van handelen en zich gedragen.

Ook hier geldt, dat men in leidende kringen overtuigd is, dat er om dit te bereiken, bijzondere werkvormen nodig zullen zijn, maar dat er nog veel te weinig bekend is over de wijze waarop en de middelen waarmee het beoogde doel bereikt kan worden.

De hierboven beschreven situaties in de samenleving kunnen gezien worden als indicaties voor bijzondere vormen van werken in en aan de samenleving.

In al deze omstandigheden kan de behoefte aan nieuwe sociaal-culturele voorzieningen, aan nieuwe organisaties, aan een beter samenspel tussen bestaande organisaties en aan nieuwe mogelijkheden voor tussenmenselijke contacten ontstaan. Wanneer aan deze behoefte voldaan wordt door bewust opgezet 'opbouwwerk', kan dit werk zeer verschillende vormen aannemen. In door het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk gepubliceerde brochures en artikelen, worden onder andere als werkvormen genoemd: buurtwerk, agrarisch-sociale voorlichting, maatschappelijke begeleiding van krotopruiming en sanering, sociale wijkopbouw, het werk van dorps- en wijkcentra, van samenwerkings- en coördinatie-organen, van regionale welzijnsstichtingen, van stedelijke en provinciale opbouworganen.¹⁵

Het is intussen goed zich te realiseren, dat al wordt de behoefte aan nieuwe vormen van gemeenschapswerk gevoeld, men over de wijze, waarop in deze behoefte voorzien kan worden, veelal nog zeer in het duister tast. Met de term 'opbouwwerk' hebben wij weliswaar een naam gegeven aan een aantal activiteiten, ingezet met het boven gestelde doel, dit betekent echter geenszins, dat

over vorm en inhoud, over methodiek en technieken van deze activiteiten reeds voldoende is nagedacht. Hier ligt nog een groot terrein voor onderzoek braak. Het is geenszins zeker, dat de activiteiten zoals deze thans bedreven worden, hun doel ook altijd bereiken. Er is vaak nog te weinig bekend over het functioneren van samenlevingsverbanden en over het groeien van tussenmenselijke verhoudingen, om op deze wetenschap werkvormen en methodieken te kunnen bouwen. En het weinige, dat bekend is, staat veelal nog niet in een bruikbare vorm ter beschikking van de mensen, die met de uitvoering belast zijn. Er zal nog heel wat gestudeerd en geëxperimenteerd moeten worden om ons tegenwoordig 'trial and error'-niveau te kunnen verwisselen voor een meer verantwoorde wijze van werken.

In elk van de hierboven geschetste situaties is het duidelijk dát er iets moet gebeuren, de vraag echter naar het wát, hÓe en door wié is vaak niet gemakkelijk te beantwoorden. Samenvattend kan over de huidige situatie ten aanzien van het 'opbouwwerk' in Nederland gezegd worden, dat er een groeiende behoefte aan bestaat, maar dat het naar inhoud, vorm en methodiek nog onvoldoende doordacht en uitgewerkt is. In de Verenigde Staten heeft men zich reeds eerder, vooral in de *methodische* vragen van deze materie verdiept en onder de naam 'community organization' een begrip geïntroduceerd, waaromheen zich een aantal theoretische inzichten en richtlijnen voor praktisch handelen ontwikkeld hebben. Vooral door de vertaling van het boek van Murray Ross¹⁶ in het Nederlands zijn deze inzichten in ons land doorgedrongen, zowel tot de universiteiten, de sociale academies, als tot een veel bredere kring van belangstellenden in de bestuurs- en beleidsfeer.

Het begrip 'community organization' in de Amerikaanse literatuur is echter een begrip van en voor de Amerikaanse samenleving. In de navolgende hoofdstukken van dit boek zal getracht worden, veelal in aansluiting aan Murray Ross, de Amerikaanse theorie en praktijk te toetsen aan Nederlandse verhoudingen om op deze wijze een bijdrage te leveren tot een meer verantwoorde theoretische onderbouw en methodische basis voor die activiteiten, die in de Nederlandse samenleving als 'opbouwwerk' gepresenteerd worden.

Eén van de grote moeilijkheden bij deze materie, zowel nationaal als ook internationaal is de terminologie. In Nederland be-

staat reeds een verwarrende veelheid van termen om het Amerikaanse begrip 'community organization' aan te duiden.

In dit boek is ernstig getracht deze verwarring niet nog groter te maken. Nieuwe termen zijn niet ingevoerd, wel is getracht aan bestaande termen een duidelijker omschreven inhoud te geven.

Na rijp beraad is als titel van dit boek *Opbouwwerk* gekozen. Wij omschrijven dit begrip voorlopig als: *een verzamelnaam voor verschillende activiteiten, welke beogen de socio-culturele omgeving van de mens in gunstig geachte zin op methodische wijze te beïnvloeden, door middel van deskundig begeleide sociale processen, waaraan de betrokken bevolking zelf actief deelneemt.*

De term 'opbouwwerk' is op deze wijze zeer ruim omschreven, maar een aantal voor de hand liggende vragen blijft nog onbeantwoord.

Onder de hierboven gegeven ruime omschrijving van het begrip 'opbouwwerk' kunnen zeer verschillende werkvormen samen gevat worden, bijvoorbeeld buurtwerk, streekontwikkelingswerk, het werk van opbouworganen en welzijnsstichtingen.

De vraag, of de term 'opbouwwerk' zonder meer een juiste vertaling van het Amerikaanse begrip 'community organization' kan zijn, moet op deze plaats nog onbeantwoord blijven. De term geeft ons voorlopig slechts een verzamelnaam voor een aantal in de Nederlandse samenleving voorkomende activiteiten, die het uitgangspunt vormen voor een confrontatie met Amerikaanse theorieën en principes op dit gebied. Voorlopig is met deze verzamelnaam nog niets gezegd over de aard der processen en methodieken, over technieken en organisatiesystemen, die hierbij een rol spelen.

In de volgende hoofdstukken zal hierop verder worden ingegaan.

In deze inleiding zijn wij nog niet veel verder gekomen dan de Nederlandse werker, die na jarenlang bij een opbouworgaan gewerkt te hebben, kennismemend van Amerikaanse literatuur plotseling verrukt uitriep: 'Wat ik doe heeft een naam: community organization'!

II. 'Community organization' in Amerika

Het begrip 'community organization' in de zin, waarin het in dit boek gebruikt zal worden, is uit Amerika afkomstig. Ook in dat land is het een moeilijk hanteerbaar begrip, waarvan de inhoud niet duidelijk vaststaat, zodat verwarring en onzekerheid in de terminologie het gevolg zijn.

BETEKENIS EN TERMINOLOGIE

Eén van de grote moeilijkheden van het begrip 'community organization' is het feit, dat de betekenis van de beide samenstellende woorden zo weinig omljnd is.

Het begrip 'community'

Zo levert het begrip '*community*' moeilijkheden op omdat het gebruikt kan worden zowel ter aanduiding van een *geografisch* gebonden groep, in de zin van de bevolking van een buurt, dorp of stads- wijk, als voor *niet geografisch*, maar op *andere wijze gebonden* groe- pingen, welke bijvoorbeeld door godsdienst, politiek, etnische verwantschap, nationaliteit of bepaalde belangen gemeenschaps- banden vertonen.

In het eerste geval spreekt men van een *geografische of territoriale* community, in het tweede geval van een *functionele*.

De *territoriale* community is vaak een kleine, plaatselijke levens- gemeenschap. Men gebruikt het woord echter ook voor veel gro- tere geografische gebieden zoals een provincie, een land, een we- relddeel. Bepaalde aspecten van het werk van de Verenigde Naties worden soms zelfs in de literatuur als het grootste, namelijk we- reldomvattende experiment van 'community organization' ge- kenschetst.¹

Wanneer men het woord 'community' opzoekt in Amerikaanse sociologische hand- of woordenboeken, is men ook nog niet uit

de moeilijkheden. Deze geven onderling verschillende en zeer gecompliceerde definities.

Zo geven Harper en Dunham² een opsomming van gangbare definities uit de jaren 1917-1955. Hierin komt duidelijk het dubbelzinnig karakter van het begrip naar voren met zijn geografische en sociaal psychologische aspecten. Naast het samenleven in eenzelfde plaats geldt als karakteristiek de groepsverbondenheid door gemeenschappelijke belangen, gezamenlijk aanvaarde waarden en normen en het sociologische criterium van interactie. In de nieuwere definities valt de nadruk vaak meer op het sociaal-psychologische aspect dan op het geografische of structureel sociologische. Men definieert dan niet het woord 'community', maar omschrijft dit als 'the sense of community'. Een voorbeeld hiervan leveren Biddle en Biddle³, die, constaterend dat de meeste sociologische definities structureel zijn en een buurt, dorp of stad aanduiden, de voorkeur geven aan een 'functioneel' begrip, dat gebaseerd is op 'the citizens' awareness of community'. Hun definitie luidt dan: 'community is whatever sense of the local common good citizens can be helped to achieve'. Het wordt er met dat al niet eenvoudiger op! Belangrijk is echter wel, dat uit deze accentverschuivingen blijkt, dat men in een moderne grootstedelijke samenleving met de geografische en sociaal-structurele aspecten van het begrip 'community' alleen niet uitkomt.

In de oudere Amerikaanse definities speelt soms een zekere romantische verwachting mee, dat de kleine 'community' bij uitstek de groeibodem voor de democratie zou zijn. In de late vijftiger en met name in de zestiger jaren wordt van sociologische zijde kritisch stelling genomen tegen deze verouderde 'community'-ideologie door aan te tonen dat de reële levenssituatie noch in de miljoenensteden, noch op het enerzijds verpauperde, anderzijds sterk vertechniseerde en geürbaniseerde platteland beantwoordt aan dit ideaalbeeld van naastenliefde en burgerzin. Roland Warrens, in 1963 verschenen boek, *The Community in America*⁴ is van een dergelijke kritische benadering een goed voorbeeld. Murray Ross stelt duidelijk, dat hij het begrip 'community' gebruikt om tweerlei groeperingen van mensen aan te duiden: a. in *geografische* en b. in *functionele* zin.⁵

Het feit, dat door één woord twee soorten van groeperingen aangeduid worden, welke in hun sociologische structuur grote verschillen kunnen vertonen is zeer verwarrend.

— De *geografische community* is als het ware een 'Ausschnitt' uit de samenleving als geheel, met tal van kenmerken van deze samenleving. Zij geeft een totaalbeeld van relaties tussen groepen en individuen, instituties en gedragspatronen binnen een bepaald territoir. Het *samen leven binnen dit territoir* is het bindend element.

— De *functionele community* wordt bijeengehouden door een bindmiddel van geheel andere aard, een *gemeenschappelijke overtuiging of belang, verwantschap* van ras of stam. De onderscheiding van deze beide soorten van 'communities' wordt nog bemoeilijkt door het feit, dat er van een absolute tegenstelling geen sprake is.

De functionele community heeft altijd ook weer territoriale aspecten, omdat tenslotte elke mensengemeenschap zich binnen zekere ruimtelijke grenzen ophoudt.

De verleiding is groot om bij het hanteren van het begrip 'community organization' slechts uit te gaan van de 'community' in territoriale zin. Hierbij zou echter aan talrijke toepassingsmogelijkheden van het begrip 'community organization' te kort gedaan worden. Het lijkt daarom geboden aansluiting te zoeken aan Murray Ross en het begrip 'community' zowel voor territoriaal als voor op andere basis gebonden groeperingen te gebruiken, maar wanneer dit noodzakelijk is, aan te geven welke vorm bedoeld wordt.

Een grote moeilijkheid met het woord 'community' is verder, dat het in deze beide betekenissen in het Nederlands niet vertaald kan worden. Het meest voor de hand liggende Nederlandse woord is zonder twijfel 'gemeenschap'. Dit begrip mist echter de territoriale betekenis. Wanneer wij er een territoriale betekenis aan willen toekennen vullen we het aan en spreken over: dorps- of buurtgemeenschap.

In zekere zin is dit een voordeel, omdat hiermede de dubbelzinnigheid van het woord 'community' opgeheven wordt en door een nadere bepaling het territoriale of functionele karakter aangegeven kan worden. Dit gebeurt ook in het Nederlandse spraakgebruik. Men denke aan: de Nederlandse Jeugdgemeenschap, de Schiedamse-, Amersfoortse- (of welke andere plaats men wil) Gemeenschap, aan de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal.

Een bezwaar tegen de vertaling van het Amerikaanse woord 'community' door het Nederlandse woord 'gemeenschap' is wel, dat voor de Amerikanen het woord 'community' toch in vele gevallen een territoriaal karakter heeft en zo in het spraakgebruik

reeds dadelijk een geheel andere belevingswereld oproept dan het Nederlandse woord 'gemeenschap'.⁶

Daar staat tegenover, dat wanneer men de betekenis van het Nederlandse woord 'gemeenschap' in een woordenboek opzoekt men toch moet erkennen, dat het in vele opzichten precies aan geeft, waar het bij 'community organization'-processen om gaat.

Zo vonden wij naast andere formuleringen⁷:

gemeenschap:

- ① het gemeen hebben van iets, het met een of meer anderen deelen aan iets: de gemeenschap van belangen;
- ② de persoonlijke verbondenheid, de innerlijke verhouding tussen mensen onderling;
- ③ de gezamenlijke personen, die tot elkaar in een geregelde betrekking, in gemeenschap staan: zij vormen een kleine, een eigen, een afzonderlijke gemeenschap; de gemeenschap der heiligen, der gelovigen, de gemeenschap van een Kerk, de gemeenschap (zonder nadere bepaling), de maatschappij der mensen.

Afgezien van het territoriale element, dat ontbreekt, heeft het woord een dermate rijke inhoud en omvat het zoveel elementen van menselijke verbondenheid, dat het toch ook niet verantwoord schijnt het te snel te verwerpen.

Een moeilijkheid is echter dat met het ontbreken van het territoriale element nog iets anders ontbreekt. Het sociologische begrip 'community' in zijn territoriale betekenis geeft namelijk in de Angelsaksische literatuur ook nog een zekere sociale structuur aan. Een 'community' is een gestructureerd geheel, met 'many of the characteristics of society',⁸ of zoals Irwin T. Sanders vaststelt, 'a comprehensible social universe'.⁹ Dit alles houdt het woord gemeenschap niet in, zelfs niet met de toevoeging van een plaatsaanduiding, zoals 'dorpsgemeenschap'.

Groenman¹⁰ heeft op een andere moeilijkheid met het Nederlandse woord gemeenschap gewezen. In sociologische zin kan het te zeer vereenzelvigd worden met het begrip 'Gemeinschaft' als tegenhanger van 'Gesellschaft' in de zin van Tönnies. Dan zou hiermede namelijk een samenlevingsvorm met zeer speciale kenmerken bedoeld worden.

Het woord 'gemeenschap' is bovendien in de Nederlandse taal ook een sterk normatief geladen begrip, het geeft vaak een ideaal-

beeld aan, een beeld van wat de samenleving eigenlijk zou moeten zijn. Een dergelijk beeld kan de werker wel als ideaal voor ogen staan, het kan echter voor de socioloog geen uitgangspunt zijn, het is geen bruikbare benaming voor de concrete maatschappelijke werkelijkheid. Hier kan nog wel een verschil in de beroepshouding van de socioloog en van de maatschappelijk werker of sociaal-agoog gesignaleerd worden. De socioloog gaat uit van de maatschappelijke *werkelijkheid* als object van onderzoek en studie, de maatschappelijke werker en de sociaal-agoog willen deze maatschappelijke werkelijkheid helpen veranderen in de richting van een, op grond van bepaalde normen, gevormd ideaalbeeld. In dit ideaal-beeld van de samenleving, waarvan de sociale werker wel weet, dat het nooit ten volle bereikt zal worden, is het woord 'gemeenschap' zeker niet misplaatst.

In de verdere tekst zal, voorzover deze betrekking heeft op de Nederlandse situatie, het woord 'community' zoveel mogelijk vermeden worden. In de plaats hiervan zal het woord 'samenlevingsverband' of 'groep' gebruikt worden, waarbij dan nader aangegeven wordt of het om een geografisch of functioneel verband gaat.

Het begrip 'organization'

Het begrip '*organization*' brengt op geheel andere wijze moeilijkheden mee. Ook hiervoor zijn verschillende sociologische definities aan te wijzen. Wanneer men van deze Amerikaanse definities kennis neemt, rijst allereerst de vraag, of het Amerikaanse sociologische begrip '*organization*' en het Nederlandse woord 'organisatie' in het gewone spraakgebruik elkaar wel geheel dekken.

Het Nederlandse woord 'organisatie' suggereert een sterker ordenend en actief ingrijpend optreden in de samenleving, dan met de principiële en methodische grondslagen van het begrip 'community organization' in de Verenigde Staten, verenigbaar lijkt.

Organization als Amerikaans sociologisch begrip schijnt – vooral in combinatie met 'community' – een ietwat ander accent te hebben en meer een versterking en ontwikkeling van de bestaande sociale structuur te betekenen.

Sanderson en Polson¹¹ geven dit zeer duidelijk aan, door te stellen, dat iedere community om een community in de werkelijke betekenis van het woord te zijn, al een zekere vorm van 'organiza-

tion' vertoont in de zin van bepaalde gedragspatronen, vormen van interactie tussen individuen en organisaties of instituties binnen de community.

'Community organization' beoogt nu volgens deze auteurs slechts een verbetering, een zekere vervolmaking van de tussenmenselijke betrekkingen, die reeds in een 'community' aanwezig zijn. Ter staving van deze opvatting van het begrip 'organization' beroepen de auteurs zich op een definitie van dit woord in Websters International Dictionary, welke inderdaad hiervoor aanknopingspunten geeft door de volgende aanhaling: 'What is organization but the connection of parts in and for a whole, so that each part is, at once end and means?'

'Organization' geeft dus hier aan: de verbinding van delen in en voor een geheel. Terwijl in de 'community' dus reeds een zekere sociale structuur aanwezig geacht mag worden, zou 'community-organization' volgens deze opvatting het onderlinge verband van de samenstellende delen versterken.

Het begrip 'community organization'

Het begrip 'community organization' echter geeft een totaliteit aan, die meer inhoudt dan de combinatie van de samenstellende delen. In vele Amerikaanse hand- en woordenboeken vindt men deze term dan ook als totaliteit afzonderlijk vermeld en verklaard met één van de vele in omloop zijnde – meestal zeer gecompliceerde – definities, waarop verder in dit hoofdstuk dieper ingegaan zal worden. Een etymologische verklaring van het begrip 'community-organization' is dus eigenlijk niet mogelijk.

Wanneer echter reeds in de Engelse taal en in het land van herkomst de terminologische moeilijkheden groot zijn, hoeveel te gecompliceerder wordt de toestand, wanneer *vertaling* plaatsvindt¹².

Een letterlijke vertaling van het begrip 'community organization' leidt zonder twijfel tot het woord 'gemeenschapsorganisatie'. Men mene nu echter niet, dat hiermede een Amerikaans begrip tot een Nederlands begrip is geworden!

Gezien alle moeilijkheden in de taal- en vertaalproblemen van het begrip 'community organization' wordt er in dit hoofdstuk de voorkeur aan gegeven het begrip onvertaald te laten, de Amerikaanse term gebruikend voor een in wezen Amerikaans begrip.

Vanuit de Nederlandse situatie zal een eigen Nederlandse terminologie opgebouwd moeten worden, die waarschijnlijk niet geheel zal samen vallen met de Amerikaanse, maar een eigen inhoud kan krijgen en dan vergelijkbaar wordt.

TERREIN, PROCES, METHODE

Een geheel andere bron van moeilijkheden met het begrip 'community organization' komt voort uit het feit, dat men deze term gebruikt voor een aantal verschillende aspecten van de zaak, namelijk zowel om een *terrein* van werkzaamheden, als een *proces* in in de samenleving, als een *methode* van werken aan te duiden.

1. 'Community organization' als terrein van werkzaamheden

Een veel voorkomend antwoord op de vraag: 'Wat is nu eigenlijk "community organization"?', is in de kringen van het Amerikaanse sociale werk: 'datgene, wat de Social Welfare Councils¹³ doen', waarmede dus bepaalde activiteiten en een terrein van werkzaamheden aangeduid wordt. Vraagt men dan verder: 'en wat doen de Social Welfare Councils dan eigenlijk?', dan omvat het antwoord een bonte veelheid van activiteiten en functies, zoals: het adviseren, stimuleren, coördineren van sociale diensten en instellingen, het bijhouden van een centraal register van inlichtingen, het organiseren van de sociale kas (community chest), onderzoek en planning op sociaal terrein.

Volgens deze opvatting krijgt 'community organization' allereerst betekenis als verzamelbegrip van een aantal activiteiten op het arbeidsterrein van bepaalde organisaties: de Social Welfare Councils. Stelt men dezelfde vraag in de kringen van de landbouwvoorlichtingsdiensten (Agricultural Extension Service) dan krijgt men een ander antwoord, iets in de zin van bevordering van 'community life' op het platteland, planning van sociale voorzieningen, bevordering van samenwerking en coöperatie in plattelandsamenlevingen.

Wayne Mc. Millen, schrijver van een standaardwerk op dit gebied¹⁴ wijst er op dat de term 'community organization' zowel gebruikt wordt om een 'terrein' als om een 'proces' aan te duiden, hetgeen tot verwarring aanleiding geeft. In toenemende mate ech-

ter wordt volgens deze auteur 'community organization' gedefinieerd als een *proces*.

Inderdaad vindt men in de nieuwere wetenschappelijke literatuur 'community organization' niet meer aangeduid als een *terrein* van werkzaamheden, maar het spraakgebruik blijft hieraan soms toch nog vasthouden, hetgeen ook met het 'social casework' en het 'social groupwork' het geval schijnt te zijn.

'Community organization' als een proces

In de nieuwere literatuur, waarin ook meer sociologische invloeden merkbaar zijn, wordt 'community organization' gedefinieerd als een proces in de samenleving, waardoor integratie en samenwerking tot stand kunnen komen.

Over de aard en de verschillende stadia van dit proces wordt in deze definities het een en ander omschreven. Om tot een dergelijke omschrijving van het *proces* te kunnen komen, wordt geabstraheerd van allerlei variabele factoren, welke aan verschillende concrete werkvormen een zo verschillend aanzien geven. Doet men dat niet, dan worden soms activiteiten, die in wezen door hetzelfde soort proces bepaald worden als verschillend gekwalificeerd of in wezen geheel verschillende activiteiten onder één noem getracht zoals bijvoorbeeld geschiedt, wanneer men het begrip 'community organization' gebruikt om de activiteiten van de Social Welfare Councils aan te duiden.

De verschuiving van inhoudsbepaling van het begrip 'community organization' is het resultaat van een verder gevorderde wetenschappelijke benadering, die uit de bonte veelheid der maatschappelijke werkelijkheid (de activiteiten en werkvormen op een bepaald terrein) na analysering heeft leren abstraheren volgens een bepaald theoretisch beginsel, in dit geval het *functionele* denken, dat allereerst vraagt naar de *werking*, die van een verschijnsel uitgaat.

Het definiëren van 'community organization' als een *proces in de samenleving, waardoor integratie en samenwerking tot stand komen* is het resultaat van functioneel denken, dat mogelijkheden geeft tot beter begrip en inzicht en aanknopingspunten biedt voor toekomstig handelen.

Het proces kan zich in de werkelijkheid in zeer verschillende graden van gecompliceerdheid voordoen. Gecompliceerder en

langduriger wordt het proces naarmate de doelstelling gecompliceerder is. Behalve door de doelstelling wordt het 'community organization'-proces ook ingewikkelder naarmate de samenlevingssituatie, waarin het zich afspeelt, gecompliceerder is.

3. *'Community organization' als een methode*

Van 'community organization' als een proces in de samenleving naar 'community organization' als een werkmethode; ce n'est qu'un pas! In het Amerikaanse sociale werk gaat men er vanuit, dat het proces van 'community organization', dat zich op verschillende terreinen min of meer spontaan afspeelt, ook opzettelijk gehanteerd kan worden om bepaalde doeleinden, die vanuit het sociale werk gezien wenselijk geacht worden te verwezenlijken. 'Community organization for social welfare' is dan de derde in de trits van toegepaste sociale werkmethodeken, waarvan 'social casework' en 'social groupwork' de eerste twee componenten vormen.

Overigens – en hier ligt opnieuw een bron van verwarring – worden de begrippen 'proces' en 'methode' in de Amerikaanse literatuur door elkaar gebruikt, ter aanduiding van het gehanteerde proces. Opzichzelf is hier niets tegen, omdat ook het gehanteerde proces, een proces blijft. Men zou dan echter wel verschil moeten maken tussen een spontaan in de samenleving optredend proces en een uit oogpunten van sociaal-of sociaal agogisch werk opzettelijk gehanteerd proces.

Tegen het woord 'methode' heeft men in Amerika soms bezwaren omdat het te statisch zou zijn.

ENKELE DEFINITIES

'Community organization for social welfare'

Het begrip 'community organization' wordt in de Amerikaanse vakliteratuur op zeer verschillende wijze gedefinieerd. Ook heeft het in de loop der jaren telkens veranderingen ondergaan. De eerste formuleringen van het begrip dateren reeds uit de twintiger jaren. In 1939 werd binnen de kring van het Amerikaanse maatschappelijke werk door de National Conference of Social Work

een poging gedaan om wat meer eenheid te brengen in de betekenis van het begrip. Nadat men zich in een aantal studiecmissies, verspreid over de gehele Verenigde Staten, tevoren langdurig beraaden had over een aantal vraagpunten werd men het over een vijftal punten eens.

Op de vraag echter: wat is 'community organization'? heeft men in 1939 geen eensgezind antwoord kunnen geven. Wel kwam men tot de conclusie, dat de kerngedachte van alle voorgestelde definities was 'mobilizing resources to meet needs'.¹⁵ Het is interessant te zien, hoe in de jaren volgend op dit eerste resultaat het begrip een zekere ontwikkeling doormaakte.¹⁶

Zo vindt men in het *Social Work Yearbook 1943* onder het hoofd 'Community organization for social work' de volgende omschrijving, afkomstig van Arthur Dunham: '*Community Organization for Social Welfare as a process is directed toward bringing about and maintaining adjustment between resources and needs in a geographical area or a special field of science.*'

Vier punten zijn hier belangrijk:

1. *community organization for social welfare,*
2. *as a process,*
3. *resources and needs,*
4. *in a geographical area or a special field.*

Deze omschrijving is meer een functionele beschrijving van het doel, waarop het proces gericht is, dan van het verloop van het proces zelf. De wijze, waarop dit doel bereikt wordt, namelijk de zelfwerkzaamheid van de bevolking bij dit proces, komt niet tot uitdrukking.

Ook Wayne Mc. Millen geeft in 1947 evenals Dunham meer een omschrijving van de bedoeling waarmee het proces ingezet wordt, dan van het proces zelf, wanneer hij schrijft:

*'Community organization in social work therefore seeks to assist people to find effective ways of acting in co-operation with others to improve social welfare provisions.'*¹⁷

In de vier hier gegeven elementen: *to assist people, to find effective ways of acting, in co-operation with others, to improve social welfare provisions*, liggen duidelijk aanknopingspunten voor een plaatsbepaling in het geheel van het maatschappelijk werk. Hier is namelijk het helpen uitgangspunt en zijn de *sociale voorzieningen* min of meer eindpunt geworden. Dit is een typische benadering van het begrip 'community organization' vanuit het sociale werk.

De uit 1951 stammende definitie van C. F. Mc. Neil omschrijft 'community organization' for social welfare als volgt:

*'Community organization... has been defined as the process of bringing about and maintaining a progressively more effective adjustment between social welfare resources and social welfare needs within a geographic area or functional field. Its goals are consistent with all social work goals in that its primary focus is upon needs of people and provision of means of meeting these needs in a manner consistent with the precepts of democratic living.'*¹⁸

De verwantschap tussen deze definitie en de omschrijving van Dunham is opvallend. Beide leggen alle nadruk op 'needs' and 'resources'.

Alle tot dusver geciteerde definities zijn omschrijvingen van het 'community organization' proces op het terrein van de 'social welfare'. Er zijn echter ook definities in omloop, die geldigheid hebben voor een ruimer gebied.

'Community organization' op ruimer gebied

'Community organization' vindt namelijk in de Amerikaanse samenleving ook op een breder terrein toepassing: de politiek, de economische ontwikkeling, de kerkelijke arbeid, de landbouw, het onderwijs en het vormingswerk voor volwassenen. Er zijn in de Verenigde Staten zelfs voorbeelden, dat processen van 'community organization' op gang gebracht worden uit zuiver commerciële overwegingen en zelfs uit persoonlijk winstbejag, bijvoorbeeld door elektriciteitsmaatschappijen, handelsondernemingen.

Wanneer men over 'community organization' op sociaal gebied spreekt wordt dit meestal door een nadere bepaling duidelijk gemaakt, bijvoorbeeld: 'community organization for social welfare'.

Naast de ontwikkeling, die het begrip 'community organization' in Amerika doormaakte op het gebied van de social welfare, waar het voornamelijk in de kringen van de opleidingen voor 'social work' methodisch uitgewerkt werd, loopt er een andere, eveneens belangrijke ontwikkelingslijn via de agrarische sociologie met toepassingsmogelijkheden in de landbouwvoorlichting (Agricultural Extension Service). Representanten van deze lijn zijn o.a. Sanderson en Polson, die het begrip 'community organization' als volgt omschrijven:

*'The aim of "community organization" is to develop relationships between groups and individuals that will enable them to act together in creating and maintaining facilities and agencies through which they may realize their highest value in the common welfare of all members of the community.'*¹⁹

In deze vormen van 'rural community organization' gaat het meestal om de totale community met al haar noden en behoeften en niet alleen om de 'social welfare needs'.

'Community organization' als een proces in de samenleving

Als een belangrijke mijlpaal in de begripsvorming over 'community organization' als een *proces* verschijnt in 1955 Murray Ross' *Community Organization, Theory and Principles*,²⁰ een boek, dat in de zestiger jaren in Amerika nog steeds als een 'classic' geldt, dat in verschillende talen vertaald werd en dat eigenlijk een poging is een brug te slaan tussen een aantal sociologische begrippen en inzichten en het proces van 'community organization', zoals dit tot dusver in de praktijk tot uitvoering was gekomen. Het zijn vooral de aspecten van 'integratie' en 'planning', die bij Murray Ross centraal staan.

Murray Ross is erin geslaagd, analyserend en abstraherend van allerlei variabele factoren van het 'community organization'-proces, het *proces* zelf in een definitie te vatten, welke als volgt luidt:

*'A process by which a community: identifies its needs or objectives; orders (or ranks) these needs or objectives; develops the confidence and will to work at these needs and objectives; finds the resources (internal and or external) to deal with these needs and objectives; takes action in respect to them, and in doing so extends and develops cooperative and collaborative attitudes and practices in the community.'*²¹

Deze definitie is een zeer bruikbare en alles omvattende, men vindt er de elementen van de zelfwerkzaamheid, van het op elkaar afstemmen van behoeften en hulpbronnen, en een aantal opeenvolgende stadia van het proces, alsook het resultaat in vermeld.

In deze definitie kunnen de socioloog en de maatschappelijk werker een gemeenschappelijk uitgangspunt vinden.

De toevoeging: 'in a geographical area or a special field', vindt men echter in deze definitie niet.

Als geheel is deze omschrijving een ruime, die ook op andere terreinen dan van het sociale werk toepasselijk is.

Bij alle verschillen in omschrijvingen en definities kan geconstateerd worden, dat als twee hoofdelementen van het proces naar voren komen:

- a. het op elkaar afstemmen van behoeften (needs) en hulpbronnen (resources);
- b. de verbetering van tussenmenselijke relaties.

Deze twee elementen kunnen hierbij niet los van elkaar gedacht worden, *a.* wordt pas mogelijk, wanneer *b.* ontstaat, terwijl *b.* tegelijkertijd door *a.* beïnvloed wordt. Al naarmate het accent meer op *a.* of *b.* gelegd wordt, ontstaat een verschillend beeld. In sommige geschriften wordt uitgegaan van het standpunt, dat 'community organization' uitsluitend middel is om het doel 'social welfare'-voorzieningen te bereiken. Anderen ontkennen dit ten stelligste, zij leggen veel meer nadruk op *b.* en gaan zelfs zover dat zij het tot stand komen van voorzieningen minder belangrijk vinden. In de wijze waarop men de twee hoofdelementen van het 'community organization'-proces benadert, beklemtoont en in hun onderlinge verhouding uitwerkt, ligt één van de oorzaken, dat onder ditzelfde begrip soms zeer verschillende activiteiten worden samengevat, terwijl hierdoor ook de verhouding 'middel' en 'doel' beïnvloed wordt.²²

Ontwikkelingen in de zestiger jaren ten aanzien van definities en begrippen

In de zestiger jaren treft men verschillende pogingen aan om het begrip 'community organization' en de daarmee aangeduide processen nader te analyseren en theoretisch te doordenken. Werpen de sociologen zich vaak kritisch op het gebruikelijke begrippenmateriaal, in vak- en opleidingskringen tracht men tot beter gefundeerde praktijkaanwijzingen te komen. Als voorbeelden van kritische sociologische benadering kunnen de werken van Warren²³ en Kahn²⁴ gelden. Gezocht wordt ook naar zg. 'modellen' voor sociale actie, die op groter schaal toegepast kunnen worden. Ook hieraan heeft Warren iets gedaan²⁵, evenals Severijn T. Bruijn.²⁶

Bijzondere aandacht verdient een, in 1962 gepubliceerd rapport van de National Association of Social Workers (N.A.S.W.), getiteld: 'Defining Community Organization Practice'.²⁷ Dit rapport is

het werkstuk van een studiegroep, ingesteld door de Commissie voor Community Organization van de N.A.S.W. In dit rapport wordt getracht, in aansluiting aan de reeds eerder gepubliceerde *Working Definition of Social Work Practice*, met gebruikmaking van het hierin aanwezige begrippenmateriaal ten aanzien van Social Work in het algemeen, de specifieke implicaties voor de 'community organization' als sociaal werk-methode vast te stellen. Het rapport leidt niet tot een nieuwe definitie, het bestaat uit een aantal 'statements' ten opzichte van allerlei belangrijke onderdelen en achtergronden van de 'community organization'-praktijk. Op dit rapport zijn reacties verschenen, waarin de sterke binding aan de social case- en social groupwork-methode bekritiseerd wordt.

Samenvattend kan dus gezegd worden, dat het Amerikaanse begrip 'community organization' een begrip in beweging is, dat in nauwe samenhang met de maatschappelijke ontwikkeling min of meer veranderlijk van inhoud blijft. Desondanks is het mogelijk met behulp van Murray Ross' proces-definitie tot een stabiele kern door te dringen. 'Community organization' werd vooral in 'social welfare'- en 'social work'-kringen *methodisch* doordacht en ontwikkeld. Aangezien het ons in dit boek vooral om een *methodische* benadering gaat zullen wij uit het veelvoud van beschikbaar Amerikaans materiaal een keuze in deze richting moeten doen. Wij zullen daartoe ten aanzien van de Amerikaanse situatie wat verder ingaan op de volgende punten:

Fasen, doelstellingen en functies van het proces;

Het 'community organization'-proces als een intergroepsproces;

Het 'community organization'-proces als een 'sociaal' proces en als een 'sociaal werk'-proces;

'Community organization' als methode in het Amerikaanse sociale werk.

FASEN, DOELSTELLINGEN EN FUNCTIES VAN HET PROCES

Aangezien de definitie van Murray Ross over 'community organization' als een proces in de samenleving, zoals deze in de volledige Engelse tekst in de vorige paragraaf werd opgenomen, wat moeilijk hanteerbaar is, geven wij hier een vereenvoudigde Ne-

derlandse omschrijving, waarin toch alle hoofdelementen aanwezig zijn.

'Community organization' is dan: een proces, waarbij een 'community' haar behoeften en doeleinden vaststelt, deze ordent en rangschikt, het vertrouwen en de wil ontwikkelt hieraan te werken, de hulpbronnen (interne of externe) daarvoor zoekt, tot actie overgaat en door dit alles te doen de samenwerking in de 'community' doet groeien.

Met 'proces' wordt hier dus aangeduid: een reeks van in de tijd verlopende gebeurtenissen.

De 'community' is uitgangspunt en eindpunt van het proces. Zij is tegelijkertijd subject en object, want zij werkt aan zichzelf.

Fasen

In het proces zijn verschillende *fasen* te onderkennen, volgens Murray Ross:

1. – het vaststellen van behoeften en doelstellingen,
2. – het ordenen en rangschikken van deze,
3. – het ontwikkelen van de bereidheid hieraan te werken,
4. – het zoeken van hulpbronnen (intern en extern),
5. – het tot actie overgaan.

Op de methodische implicaties van deze verschillende fasen van het proces wordt elders in dit boek nader ingegaan. Bij andere auteurs vindt men enigszins andere formuleringen van de verschillende fasen. Zij omvatten echter alle de stadia van het vaststellen of constateren van behoeften, het maken van plannen om hierin te voorzien en het in actie komen tot uitvoering van de gemaakte plannen.

Doelstellingen

Het proces is altijd op een *doel* gericht. Men wil er iets mee bereiken, hetzij het voorzien in een gevoelde behoefte, hetzij het oplossen van een bepaald probleem. De voorloper van een 'community organization'-proces is veelal een gemeenschappelijk gevoelde behoefte, een zekere onvrede met de bestaande toestand.

Clarence King²⁸ heeft eens gezegd: 'community organization' begint, wanneer iemand zegt: 'Is n't it awful? Come on, let's do something about it.' Men kan dit ook in het positieve omzetten:

'zou het niet mooi zijn, wanneer... enz.', wanneer een gemeenschappelijk gekoesterde wens uitgangspunt is.

De *doelstellingen* van het proces kunnen zowel specifiek, als algemeen, enkel- en meervoudig zijn. Het doel impliceert echter altijd het *'veranderen' van een bestaande situatie*. Bij een meervoudige doelstelling wordt het proces gecompliceerder en vereist het ingewikkelder organisatiestructuren dan bij een enkelvoudige doelstelling. De in de geciteerde Amerikaanse definities vermelde doelstellingen van het proces zijn zeer algemeen geformuleerd, zoals 'het op elkaar afstemmen van noden en behoeften', 'het verbeteren van social welfare voorzieningen', 'het ontwikkelen van betere sociale verhoudingen', 'het bevorderen van samenwerking' etc. In definities is dit te verwachten, in concrete arbeidssituaties is de doelstelling meestal meer specifiek, gericht op één of meer bepaalde behoeften of problemen.

Ten aanzien van de doelstelling doet zich in de 'community organization'-praktijk nog de volgende problematiek voor: aan het 'community organization'-proces ligt eigenlijk vaak een dubbele doelstelling ten grondslag, nl. het tot stand brengen van bepaalde voorzieningen in de samenleving, of het oplossen van bepaalde problemen én de bedoeling dit te doen via een 'community organization'-proces, omdat men dit laatste wenselijk acht in verband met democratische beginselen, of uit sociaal-agogische, eventueel therapeutische overwegingen. Deze twee 'bedoelingen': het tot stand brengen van iets en het doormaken van een 'community organization'-proces om welke reden dan ook beïnvloeden elkaar en krijgen in verschillende werksituaties verschillende zwaarte. Men kan dus primair op het proces gerichte en primair op de voorziening gerichte doelstellingen onderscheiden. Veelal is het hoofddoel het tot stand brengen van voorzieningen, waartoe het proces als middel gezien wordt. Soms echter ziet men het proces zelf als hoofddoel en het tot stand komen van voorzieningen min of meer als van bijkomstige betekenis. De laatste benadering is ongetwijfeld een meer sociaal-agogisch gerichte activiteit, waarbij het werk zich primair op de vorming van de aan het proces deelnemende individuen richt. De verbetering van het sociaal cultureel klimaat van een samenleving, wordt hiermede ook wel gediend, is echter dan geen hoofddoel.

Functies

'Community organization'-processen vervullen bepaalde functies in de samenleving. Van deze processen gaat op de betreffende samenleving een bepaalde werking uit. Zo kunnen 'community organization'-processen in de samenleving ertoe leiden dat een groep gewone burgers gaat denken over behoeften en wensen van de eigen samenleving, plannen maakt en deze uitvoert, terwijl door deze activiteiten de verbondenheid van de groep sterker wordt.

De functionele kern van het 'community organization'-proces kan gezien worden als een combinatie van sociale planning, actie en integratie.

- Door het element van de zelfwerkzaamheid heeft het 'community organization'-proces in sterke mate een *democratiserende invloed*, omdat het de burger verantwoordelijkheid oplegt en zijn activiteit oproept voor de behoeften van zijn eigen samenleving.
- Daarnaast heeft het proces een *dynamiserende functie*, doordat het *beweging* brengt in de samenleving en een bewuste instelling op *veranderingen* vraagt.

- Door de organiserende, coördinerende en samenbindende activiteiten werkt het proces *versterkend op de sociale structuur* van de samenleving.
- Tenslotte kan aan het proces een zekere *vormende waarde* ten aanzien van de hierbij betrokken personen en groepen niet ontzegd worden.

Wanneer het bovenstaande geheel in positieve zin gesteld is, moet bedacht worden, dat hier een opsomming gegeven wordt van de potentiële mogelijkheden van een goed verlopend proces. Deze functies kunnen omslaan in het negatieve, en zelfs tot dysfuncties worden, wanneer storende invloeden optreden, waardoor het proces niet volledig tot ontplooiing komt of ontspoot.

HET 'COMMUNITY ORGANIZATION'-PROCES ALS EEN INTERGROEPSPROCES

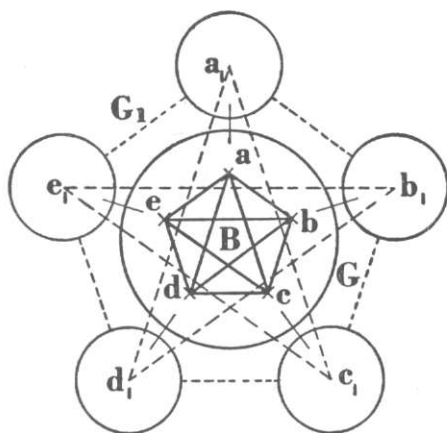
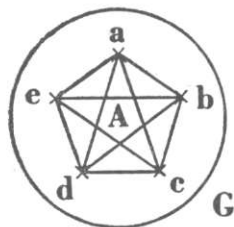
Het 'community organization'-proces speelt zich altijd af in een groepssituatie. Een groep van mensen, de 'community' geacht te vertegenwoordigen, discussieert, overlegt, onderzoekt, handelt, kortom ondergaat alle hiervoor besproken stadia van het proces. Deze groep functioneert op het eerste gezicht als iedere andere

groep, bestaande uit een aantal individuele leden. Wilber I. Newstetter²⁹ heeft er de aandacht op gevestigd, dat zich bij een 'community organization'-groep, een zeer bijzondere groepssituatie voordoet. In de 'community organization'-groep is niet alleen sprake van een groep *personen* maar tegelijkertijd en misschien in veel sterkere mate het karakter van de groep bepalend, van een groep van *groepen*. Veelal zit een groot aantal personen in een 'community organization'-groep daar als *vertegenwoordiger* van een andere groep of organisatie. Het resultaat van een goed verlopen 'community organization'-proces is niet alleen, dat de, in het directe proces betrokken *particuliere personen* het met elkaar eens worden en samen gaan werken, maar dat de 'community' dus een veel groter, achter de groep liggend, geheel aan dit proces deel heeft. Aan datgene, wat in de groep bereikt wordt, wordt de 'community' in zijn geheel verondersteld deel te hebben. De groep, waarin zich een 'community organization'-proces afspeelt is dus in vele gevallen een *groep van groepen*. Hiervoor gebruikt Newstetter het woord 'intergroep' en hij stelt dat men in het 'community organization'-proces te maken heeft met een specifieke groepssituatie: *de situatie van de intergroep*.

Het verschil tussen een groep van personen en een groep van groepen wordt duidelijk uit de hier onderstaande schematische voorstelling.

A. groepssituatie

B. intergroepssituatie

Belangrijk is nu, en hierop wijst Newstetter uitvoerig, dat door deze verschillende situatie, een geheel ander communicatie- en interactiepatroon ontstaat. Bij voorbeeld A, ontstaan contacten, heeft psychische interactie plaats tussen de leden van de groep, de personen a, b, c, d en e, langs alle aangegeven lijnen, steeds in tweerichtingsverkeer. G is de gesloten groep, waarbinnen deze interactie langs de aangegeven communicatielijnen, plaatsvindt.

De kern van voorbeeld B. lijkt op A. Ook hier speelt zich een interactieproces tussen a, b, c, d, en e, af. Maar dit proces staat in voortdurende relatie met de achterliggende groepen a_1, b_1, c_1, d_1 en e_1 . Belangrijke nieuwe communicatielijnen zijn hier de verbindingen $a-a_1, b-b_1$, etc. eveneens in tweerichtingsverkeer. Het resultaat van dit proces is niet alleen de gesloten groep G, maar ook het verband (samenwerking-integratie) van G_1 en de, door stippellijnen aangegeven relaties, die ontstaan tussen a_1, b_1, c_1, d_1 en e_1 .

Het proces binnen de kleine groep, die de grote groep representeert leidt tot een proces in de grote groep, de 'community' als geheel.

Newstetter heeft hier gewezen op een van de grondprincipes van het 'community organization'-proces, waardoor tevens, het verschil met een gewoon groepsproces duidelijk wordt.

Op de methodische implicaties van de intergroepssituatie komen wij later terug.

HET 'COMMUNITY ORGANIZATION'-PROCES ALS EEN 'SOCIAAL' PROCES EN ALS EEN 'SOCIAAL WERK'-PROCES

Het proces van 'community organization' kan in een samenleving als een *spontaan* proces onder de bevolking ontstaan, het kan ook met bepaalde bedoelingen geïnitieerd worden door instellingen, organisaties of personen. In beide gevallen is het een sociaal proces. Het proces kan zonder enige hulp van buitenaf verlopen en het kan begeleid worden door deskundige beroepskrachten. 'Community organization'-processen kunnen zich op velerlei *terreinen* van de samenleving afspelen, zoals reeds eerder gesteld is.

In Amerika is men op verschillende terreinen zoals: maatschappelijk werk, vormingswerk voor volwassenen, landbouw, volksgezondheid, economische ontwikkeling, ertoe overgegaan het 'community organization'-proces bewust in te zetten en te han-

teren om wenselijk geachte doeleinden in de samenleving te bereiken. In de kringen van het sociale werk in Amerika heeft men het 'community organization'-proces tot onderwerp van methodologische studie gemaakt door zich af te vragen: *hoe* moet dit proces gehanteerd worden om tot gewenste resultaten te leiden. In het volgende hoofdstuk zal op deze methodische kant uitvoerig ingegaan worden.

Wanneer het 'community organization'-proces een sociaal proces is, dat zich op diverse terreinen van de samenleving kan afspelen, blijft de vraag open, wanneer een 'community organization'-proces als een 'sociaal werk'-proces beschouwd kan worden.

Murray Ross gaat op deze vraag uitvoerig in.

Kenneth L. M. Pray geeft ongeveer de volgende formulering: een *sociaal* proces wordt een '*sociaal werk*'-proces wanneer:

- a. de doeleinden 'sociaal werk'-doeleinden zijn;
- b. het proces bewust wordt geleid door een deskundige sociale werker, wiens rol in het proces bepaald wordt door 'social work'-disciplines en 'social work'-methoden.³⁰

'COMMUNITY ORGANIZATION' ALS METHODE IN HET AMERIKAANSE SOCIALE WERK

Uit de wetenschap, dat het 'community organization'-proces in de samenleving, waar deze te arm is, voorzieningen tot stand kan brengen, waar deze te gecompliceerd en chaotisch is, coördinatie en ordening kan scheppen, waar desintegratie dreigt, samenbindend kan werken, waar stilstand bestaat, beweging en verandering kan brengen, ontstaat de wens, dit proces in te zetten, waar de samenleving trekken van deze aard vertoont.

Bij het toepassen van het 'community organization'-proces als middel tot een gesteld doel in de samenleving wordt het bijzonder belangrijk hoe het proces verloopt. Aangenomen wordt, dat het verloop van het proces *beïnvloedbaar* is, zodat *deskundige begeleiding* de kans vergroot, dat het proces gunstig verloopt en het gestelde doel bereikt wordt. In Amerika heerst zelfs de opvatting, dat in de hedendaagse gecompliceerde samenleving een dergelijk proces zonder deskundige hulp ternauwernood verantwoord kan verlopen. 'Community organization'-groepen, werkzaam op het ter-

rein van de 'social welfare' roepen in Amerika dan ook vaak de hulp in van een, op dit gebied deskundige sociale werker.

Op deze wijze ontstaat dan een werksituatie, waarin op systematische wijze, beroepsmatig, volgens bepaalde methodische gedragslijnen hulp verleend wordt. Bij deze vorm van hulpverlening is de 'community' de 'cliënt' en helpt de sociale werker de 'community' bij het oplossen van haar problemen.

'Community organization' als derde methode in het sociale werk

In het Amerikaanse sociale werk is het verlenen van hulp in allerlei samenlevingssituaties sterk methodisch doordacht en uitgewerkt, waarbij de vraag: 'hoe moet dit helpende werk in de samenleving gedaan worden?' centraal staat. Op deze wijze zijn in de loop der jaren drie basismethodieken tot ontwikkeling gekomen: 'social casework', 'social groupwork' en 'community organization for social welfare'. Deze methodieken geven richtlijnen voor het beroepsmatig verlenen van hulp aan de enkeling, de groep en de 'community'.

Om de plaats en de betekenis van de 'community organization'-methodiek in het geheel van het Amerikaanse sociale werk duidelijk te doen uitkomen, zijn enkele opmerkingen over het Amerikaanse sociale werk in zijn totaliteit noodzakelijk.

Allereerst moet gesteld worden, dat het Amerikaanse sociale werk een produkt van en voor de Amerikaanse samenleving is. Het is ontsprongen en wordt nog dagelijks gevoed uit de totaliteit van de Amerikaanse cultuur en draagt daar de sporen van. Men kan er allerlei elementen van de 'American way of life' in terugvinden.

In vergelijking met de huidige Nederlandse situatie valt onder andere op, dat het begrip 'sociaal werk' ruim geïnterpreteerd wordt.³¹ Men vat er zowel het werk met enkelingen en gezinnen als met groepen en samenlevingsverbanden onder. Hoewel ook in Amerika hierover geen eenstemmigheid bestaat, krijgt men de indruk, dat min of meer als criterium voor een 'sociaal werk'-situatie geldt, de vraag of er van een sociale crisis- of probleemsituatie sprake is.

Zo vindt men in één van de bekendste publikaties op dit gebied als het doel van het sociale werk in het algemeen aangegeven: 'to prevent or at least to alleviate the socially and psychologically damaging effects of crisis situations and to remove barriers

*to the healthy development of individuals, groups and communities.*³²

Verder wordt in dit zelfde boek het doel van het sociale werk als tweeledig getekend, het houdt zich namelijk niet alleen bezig met de hulpverlening aan enkeling, gezin en groep in hun sociale betrekkingen, maar ook met de *verbetering van de sociale omstandigheden*. Het tweeledig doel van het sociale werk ligt volgens deze opvatting zowel in het welzijn van het individu als in dat van de samenleving, waarin geleefd wordt.

Ook uit de opsomming van de terreinen, waarop sociaal werk opereert blijkt in dit boek, dat men van een zeer ruim werkgebied uitgaat. Genoemd worden: public assistance, social insurance, family services, child welfare services, health and medical services, mental hygiene services, correctional services, youth leisure time-services, veteran services, employment services, housing services, community welfare services, international social services.

Volgens sommige Nederlandse opvattingen zou dit brede terrein eerder met 'sociaal welzijn' dan met 'sociaal werk' aan te duiden zijn.

'Social work' en 'social welfare' worden in de Amerikaanse literatuur wel onderscheiden. 'Social welfare' ziet men dan als een breed terrein van menselijk welzijnsstreven, waarbinnen het sociale werk een *beroepsgroep* vertegenwoordigt³³. Op het brede terrein van de 'social welfare' werkt de sociale werker dus naast en samen met werkers uit andere beroepen, (dokter, psychiaters, economen, rechters, enz.). De sociale werker heeft als beroepskracht op dit brede terrein een specifieke taak, die hij volgens speciale sociaal werkmethoden vervult.

De drie Amerikaanse sociaal werkmethoden hebben naast allerlei verschillen een aantal fundamentele uitgangspunten gemeen. Zo zijn alle drie methoden gebaseerd op:

- a. *een gemeenschappelijke 'philosophy'*, een waardensysteem, gefundeerd in godsdienstige en politieke overtuigingen en in de mens- en maatschappijbeschouwing;
- b. *een aantal theoretisch wetenschappelijke uitgangspunten* gebaseerd op de verworvenheden der sociale wetenschappen en der wetenschappen over de mens (sociologie, sociale antropologie, sociale psychologie, psychiatrie en psychologie);
- c. *ervaringsmateriaal* dat op a. en b. gebaseerd, wetenschappelijk verwerkt wordt.

Op elk dezer drie aspecten moet iets verder worden ingegaan.

a) De 'philosophy'

Hiermede duidt men in Amerika de geestelijke achtergrond en het waardensysteem aan, die aan het sociale werk ten grondslag liggen.

In de Amerikaanse cultuur en in het Amerikaanse sociale werk speelt het begrip 'democracy' een bijzonder belangrijke rol. Het is in Amerika echter een veel meer emotioneel geladen en bewust doorleefd begrip dan bij ons, waarvan de grondprincipes doorgetrokken worden naar vele sectoren van het maatschappelijk leven. Ook is het een bij uitstek algemeen aanvaard beginsel, dat ondanks grote verscheidenheid op allerlei gebied het Amerikaanse volk toch tot een eenheid maakt. Het gehele waardensysteem van het Amerikaanse sociale werk is hiervan sterk doortrokken.

Zo gaat men ervan uit, dat de georganiseerde hulpverlening op democratische wijze moet verlopen, in een vorm, waarbij de vrijheid van het individu gewaarborgd blijft en waarbij aan de geholpene een grote mate van initiatief, activiteit en verantwoordelijkheid toegekend wordt. Tegelijkertijd wordt het sociale werk zelf gezien als een bevorderende factor in de realisering van democratische idealen in de samenleving. Uit deze gemeenschappelijke 'philosophy' komt men enerzijds tot, voor het sociale werk als geheel geldende, algemene doelstellingen en tot een aantal 'generic principles', principes, die de drie methodieken gemeen hebben.

Als zodanig gemeenschappelijke principiële uitgangspunten voor de drie sociaal werkmethodeken worden zowel door Friedlander als door vele andere Amerikaanse auteurs de volgende punten genoemd:

① de erkenning van de waarde en de waardigheid van ieder mens. Door dit principe wordt het gedrag van de werker in de omgang met mensen bepaald. De gehele benadering van de cliënt, of deze nu een enkeling, groep of community is, hangt hiermede samen;

② de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht van de mens, de groep en de 'community'. Ook de mens in nood, de groep in moeilijkheden, de 'community' met problemen en tekorten, heeft het recht zelf te bepalen, welke de behoeften en de noden zijn en hoe hierin voorzien moet worden. Zij allen hebben het recht zichzelf te helpen;

③ de overtuiging, dat mensen hun gedrag en instelling kunnen veranderen, dat mogelijkheden voor groei en ontwikkeling steeds ver-

ondersteld mogen worden (zowel in enkeling, groep, als 'community');

④ *het geloof in gelijke kansen voor allen, slechts beperkt* door de aangeboren vermogens van het individu;

⑤ *de overtuiging*, dat het recht op zelfrespect, waardigheid, zelfbeschikking en gelijke kansen voor ieder mens, verbonden is met sociale verantwoordelijkheid tegenover zichzelf, het gezin en de samenleving.

De beroepshouding van de Amerikaanse sociale werker wordt door deze principiële uitgangspunten bepaald. Zij zijn als het ware de richtingaanwijzers in het menselijk verkeer tussen werker en cliënt.

Ook Murray Ross geeft veel aandacht aan de waardensystemen, die aan het sociale werk ten grondslag liggen.

Uit dit alles treedt een mens- en maatschappijbeschouwing naar voren, die zeer verklaarbaar is vanuit de Amerikaanse cultuursituatie en historie. Mens- en maatschappijbeeld zijn sterk dynamisch. De samenleving wordt gezien als voortdurend aan verandering onderhevig, waardoor telkens nieuwe situaties optreden, waaraan men zich opnieuw moet aanpassen, waarin nieuwe behoeften opspringen en nieuwe hulpbronnen beschikbaar komen en waarin weinig traditionele verbondenheid heerst.

Uit deze gemeenschappelijke principiële grondslagen worden een aantal fundamentele en algemene gedragsregels afgeleid, die in elk der drie methodieken terug te vinden zijn en die de ondergrond vormen voor de beroepshouding en de beroepsethiek van de Amerikaanse sociale werker. Tot deze fundamentele ondergrond van de methodiek behoren onder andere: het *acceptance*-beginsel, hetgeen inhoudt, dat de werker de cliënt moet accepteren zoals hij is, zonder oordelend of veroordelend op te treden. Verder het niet autoritair optreden van de werker. Hij regelt niet, hij maakt het de cliënt mogelijk zelf beslissend en handelend op te treden. 'Helping people to help themselves' werd zo de slogan van het Amerikaanse sociale werk.

Naast en voortvloeiend uit deze *gemeenschappelijke* principiële uitgangspunten heeft ieder der drie genoemde methodieken haar *speciale* veronderstellingen en bijzondere gedragsregels. Zo wijdt Murray Ross een hoofdstuk aan de specifieke veronderstellingen, die aan de 'community organization'-methodiek ten grondslag liggen.

Als zodanig worden genoemd:

1. de veronderstelling, dat gemeenschappen van mensen de capaciteit tot het verwerken van hun eigen problemen kunnen aankweken;
2. de veronderstelling, dat de mensen verandering willen en deze kunnen verwezenlijken;
3. de veronderstelling, dat de mensen eigenlijk deel behoren te nemen en medezeggenschap moeten hebben in de voornaamste veranderingen, die in hun samenleving plaatsvinden;
4. de veronderstelling, dat veranderingen in de samenleving, die de mensen zich zelf opleggen en die door de mensen zelf tot stand zijn gebracht, een betekenis en bestendigheid bezitten, die aan van buitenaf opgelegde veranderingen ontbreekt;
5. de veronderstelling, dat een totale benaderingswijze met succes het hoofd kan bieden aan problemen, waarmee een fragmentarische aanpak geen raad weet;
6. de veronderstelling, dat de democratie coöperatieve deelneming en actie vereist bij samenlevingszaken en dat de mensen de methoden moeten leren die samenwerking mogelijk maken;
7. de veronderstelling, dat mensengemeenschappen hulp nodig hebben bij het oplossen van hun samenlevingsproblemen.

Het totaal van veronderstellingen en principiële uitgangspunten bepaalt de beroepshouding van de 'community'-werker. Ze vinden hun uitdrukking in de hiervolgende gedragsregels voor de 'community'-werker, die men met allerlei grotere of kleinere variaties in de Amerikaanse literatuur kan aantreffen:

1. men moet de 'community' accepteren zoals ze is;
2. begin, waar de 'community' zelf begint;
3. de 'community' heeft het recht haar eigen beslissingen te nemen;
4. de 'community' draagt zelf de verantwoordelijkheid;
5. de 'community' heeft het recht fouten te maken;
6. de 'community' heeft recht op haar eigen tempo.

Duidelijke punten van overeenkomst met methodische grondregels van het social casework vallen hierbij waar te nemen.

In het reeds eerder genoemde N.A.S.W. rapport³⁴ worden in aansluiting aan de 'Working Definition of Social Work Practice' een aantal van de hierboven aangevoerde punten speciaal voor de 'community organization'-methodiek opnieuw geformuleerd.

Het uitgangspunt van de 'Working Definition of Social Work Practice' was dat 'Social Work Practice' herkenbaar is aan een bepaalde constellatie van waarden, doeleinden, sancties, kennis en methodiek. Deze constellatie vormt de gemeenschappelijke ondergrond van alle drie methoden, maar vraagt voor elk afzonderlijk nadere uitwerking.

In het genoemde rapport wordt onder het hoofdstuk 'values' een opsomming gegeven van specifieke waarden, vooronderstellingen en 'attitudes', die in de 'community organization'-methode opgesloten liggen.

In de formulering van deze waarden valt de nadruk op 'the greatest self-fulfillment for individuals' gecombineerd met 'the common welfare of all'. Onderlinge hulpverlening, samenwerking en gemeenschappelijke actie worden als waardevolle hulpmiddelen tot dit doel gezien. Democratische processen zijn vereist om veranderingen in de samenleving te realiseren en aanpassing van instituties en organisaties aan de veranderende eisen van de samenleving tot stand te brengen.

Als vooronderstellingen, die aan het proces ten grondslag liggen worden genoemd:

Veranderingen, waarbij individuen, groepen en organisaties in een democratisch proces hun eigen bestemming bepalen, hebben een betere kans stand te houden dan opgelegde veranderingen.

Het deelnemen aan een democratisch proces door individuen en groepen kan geleerd worden.

Planning, coördinatie en integratie van social welfarevoorzieningen, -dienstverleningen en -programma's, zowel van overheids- als van particuliere zijde is noodzakelijk. Menselijk welzijn is ondeelbaar; 'social ills' zijn 'interrelated'; social welfarevoorzieningen, -diensten en -programma's zijn interdependent.

Als gevolg van deze waarden en veronderstellingen wordt de werkers'-instelling door de volgende 'attitudes' bepaald:

1. respect voor het individu in zijn waarde en waardigheid;
2. de aanvaarding van het democratisch proces en van democratische doelstellingen;
3. de erkenning van de verscheidenheid van groepen en organisaties met hun verschillende inzichten ten aanzien van community welfare-voorzieningen, -diensten en -programma's;
4. de bereidheid tot het zoeken van veranderingen in de samenleving, die leiden tot: adequate community-welfare-voorzie-

ningen, gelijke kansen voor allen. Afwijzing van exploitatie van de ene mens door de andere.

De formuleringen van het N.A.S.W. rapport vertonen grote overeenkomst met die van Murray Ross. Men mag dus aannemen dat er op deze punten in de laatste jaren weinig veranderd is in Amerika.

b) Theoretisch wetenschappelijke uitgangspunten

Een moderne sociaal werk-methodiek kan niet uitsluitend op een waardensysteem en een 'code of ethics' gebaseerd zijn. Daarnaast is een 'body of knowledge' nodig, waarvoor het sociale werk put uit de verworvenheden der sociale wetenschappen en der wetenschappen over de mens. Hoewel ook hier voor de drie methodieken gemeenschappelijke kennisbronnen aanwijsbaar zijn, treedt het specifieke van ieder der drie probleemgebieden hier sterker op de voorgrond. Terwijl voor de caseworker de psychologie en de psychiatrie de belangrijkste hulpwetenschappen zijn, en voor de groepswerker sociale psychologie en sociale pedagogiek de eerste hulpbronnen, zullen voor de 'community'-werker naast deze beide laatstgenoemde vooral de sociologie en de sociale antropologie noodzakelijk zijn. Maar zo goed als de caseworker zonder sociologische kennis niet in staat geacht kan worden de cliënt in zijn samenlevingssituatie te begrijpen, zo goed heeft ook de community-worker enige basiskennis van de individuele psychologie en psychiatrie nodig. Er kan dus zeker van een gemeenschappelijke wetenschappelijke basis van de drie methodieken gesproken worden. Daarnaast echter heeft ieder zijn eigen specifieke terreinen van kennis.

Aan de sociologie ontleent de 'community-organization' haar kennis omtrent het functioneren van de samenleving. De sociologie levert het begrippenmateriaal en de verdere bouwstoffen voor het *interdependente denken*, dat wel haast als voorwaarde gesteld kan worden voor iedere activiteit, die ingrijpen in het gecompliceerde geheel van de samenleving betekent. Sociologie en culturele antropologie geven de nodige objectiviteit ten aanzien van de verschillende cultuurpatronen, die menselijke samenlevingen kunnen vertonen.

De sociale psychologie zal inzicht in het groepsgedrag en groepshandelen moeten geven.

Waar het 'community organization'-proces door Murray Ross zeer sterk gezien wordt als een proces van 'gemeenschapsintegratie' bewegen zijn theoretische aanknopingspunten zich om dit thema.

Wanneer men gemeenschapsintegratie wil bevorderen door een bewust opgezet en deskundig geleid 'community organization'-proces zal er enig inzicht dienen te bestaan in de machten en krachten van de samenleving, die in dit opzicht bevorderend of belemmerend werken. De sociale wetenschappen kunnen ons hierover nog niet veel wijzer maken. Over het gehele proces 'sociale integratie' is nog weinig bekend, dat als wetenschappelijke leidraad voor praktisch handelen gebruikt zou kunnen worden. Murray Ross is hierin dan ook zéér voorzichtig. Hij spreekt slechts over 'hypothesen' omtrent het gemeenschapsleven, die dus eigenlijk nog wetenschappelijk getoetst moeten worden. Zo spreekt hij over de theorie der veelvoudige factoren, om aan te duiden, dat in de samenleving bepaalde verschijnselen, zoals integratie en desintegratie van meerdere factoren afhankelijk zijn, zodat een rechtlijnig denken van één oorzaak naar één gevolg het gewenste resultaat niet zal opleveren. Ook in zijn hoofdstuk over de *sociale structuur* komt het totaliteitskarakter van de samenlevingsverbanden en het feit, dat alles met alles samenhangt duidelijk uit. Verandering in één der onderdelen beïnvloedt het gehele netwerk. Verder wijst hij op de grote betekenis van socio-culturele patronen, waaronder gedragspatronen, die bepalend kunnen zijn voor de gemeenschapszin en het vermogen om samen te werken in een bepaald samenlevingsverband. Tenslotte wordt aandacht besteed aan sub-groepen in de 'community', wier onderlinge verhoudingen en spanningen de integratie ook sterk beïnvloeden. Alles met elkaar geeft het theoretisch wetenschappelijk hoofdstuk over het gemeenschapsleven bij Murray Ross wel enig sociologisch en sociaal psychologisch inzicht, waaruit hier en daar enkele methodische gevolgtrekkingen te maken zijn, maar waarin zeker nog geen volledige wetenschappelijke basis voor een systematische 'community-organization'-methodiek gegeven is.

Bij de huidige stand van de sociale wetenschappen kan echter moeilijk meer verwacht worden. Waar men in het Amerikaanse sociale werk steeds tracht theorie en praktijk tot een geïntegreerd geheel te maken, wordt deze situatie voor de 'community organization'-methodiek wel als bijzonder moeilijk aanvoeld. Als

wetenschappelijke basis van een werkmethodek heeft men behoefte aan een systeem van theoretisch wetenschappelijke inzichten, waarop het praktisch handelen zich kan baseren en omgekeerd moet de theorie ten dele uit het praktisch handelen afgeleid en opgebouwd worden. Men spreekt dan in Amerika ook wel van 'practice theory'. In het eerder geciteerde boek van Friedlander wordt in het hoofdstuk dat aan 'community organization' gewijd is, dit tekort ook geconstateerd. Het zal een taak voor de toekomst zijn uit het brede en weinig overzichtelijke terrein van de sociale wetenschappen, die theoretische kennis samen te brengen, die in directe relatie staat met het gecompliceerde proces der 'community organization'.

Ervaringsmateriaal

Ten dele bestaat de 'practice-theory' van het Amerikaanse sociale werk ook uit langs empirische weg verkregen ervaringskennis.

Men tracht uit vroegere ervaringen te leren en voorzover de bijzondere situatie van ieder geval dit toelaat tot generalisaties te komen.

Bij elk der drie methodieken tracht men door het bestuderen van werkverslagen (case-records) de processen te analyseren. Hierbij wordt de rol van de werker in het proces nagegaan en getoetst aan de normatieve, zowel als aan de theoretisch wetenschappelijke eisen van de methodek.

De caseworker legt zijn gesprekken met de cliënt vast, in besprekingen met de supervisor wordt nagegaan hoe het proces verlopen is, welke de reacties van de cliënt en van de werker waren, en welke lijn voor de verdere therapie gevolgd zal moeten worden. De groepswerker maakt op dezelfde wijze groepsverslagen, waarin zich processen in het groepsleven aftekenen en waarin het psychische interactieproces tussen de leden van de groep onderling en tussen deze en de leiding gevolgd kan worden.

Op dezelfde wijze handelt men bij de opleiding en de supervisie van 'community'-werkers. Hier kunnen verslagen van vergaderingen als 'case-records' dienen. Ook hier is de rol van de werker in het proces te volgen en te toetsen aan de eisen van de methodek. Behalve verslagen van één enkele vergadering of bespreking zijn voor een juist begrip van het 'community-organization'-proces in zijn verschillende stadia 'case-histories' ook van groot be-

lang. Deze geven dus het verloop van het gehele proces van het begin tot het eind weer. In de bijlagen vindt men voorbeelden van dergelijke verslagen in Nederlandse verhoudingen.

De rol van de werker

Het methodisch toegepaste 'community-organization'-proces veronderstelt een sociale werker. Zijn specifieke taak bestaat uit het helpen van de 'community' bij het oplossen van haar problemen door middel van een 'community-organization'-proces.

De naam 'community organizer' die men in de Amerikaanse literatuur tegenkomt is minder gelukkig. Deze suggereert een zekere mate van eigenmachtig, organiserend optreden in de samenleving, dat onverenigbaar is met de methodische grondprincipes van de 'community organization'. Murray Ross vermijdt het woord dan ook stelselmatig en spreekt van 'community worker' of 'professional worker'.

De rol, die deze werker als begeleider van het proces heeft te spelen, wordt enerzijds bepaald door de methodische grondprincipes van het sociale werk als geheel, anderzijds door de specifieke eisen, die het 'community organization'-proces stelt.

Zo kan men zijn optreden allereerst kenschetsen als 'non directive'. Hij is niet de *leider*, maar de *begeleider* van het proces. Zijn functie is een helpende, een dienende en geen heersende. Murray Ross ziet hem allereerst als een *gids*, die de 'community' terzijde staat en helpt bij de verwezenlijking *van haar doeleinden*. Nooit mag hij zijn positie misbruiken om zijn eigen plannen door te voeren, of zijn eigen wil op te leggen of door te drijven. Een houding achteraf van: 'dat heb ik wel gezegd' past hem ook bepaald niet.

Toch is zijn rol zeker niet alleen passief, hij behoort voortdurend actief bij het proces betrokken te zijn. Hij moet voorbereiden, stimuleren en de groep aan het denken weten te zetten. Zeker moet er initiatief van hem uitgaan, maar een vorm van initiatief, waarbij de groep actief wordt.

Volgens Murray Ross moet hij de 'enabler' zijn, de figuur die gunstige omstandigheden schept, waardoor het mogelijk wordt, dat het 'community organization'-proces zijn functie vervult.

In het reeds eerder aangehaalde rapport *Defining Community Organization Practice* uit 1962 wordt de werkers' rol als volgt omschreven:

1. *'enabling* the community to engage in establishing goals and setting priorities;
2. *helping* community groups take effective action;
3. *guiding* the participants in the process through difficulties;
4. *initiating* action through education, demonstration or other similar techniques.'

Over de taak en functie van de beroepswerker in 'community organization' heeft ook Violet Sieder³⁵ lezenswaardige dingen geschreven.

Het spelen van deze merkwaardige actief-passieve rol is zeker iets dat geleerd moet worden. Het is een beroepshouding, die in praktijkervaringen onder supervisie opgebouwd moet worden, waarbij de werker zijn eigen persoonlijkheid leert gebruiken in deze helpende functie, die het mogelijk maakt, dat de geholpene groeit in zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Deze beroepshouding, die ook in het 'social casework' en 'social groupwork' wordt ontwikkeld is in alles het tegengestelde van de reddende, zorgende, bevoogdende rol, die maatschappelijke werkers vroeger soms meenden te moeten spelen. Naast deze zeer bepaalde beroepsvorming met betrekking tot de geestelijke instelling in de helpersrol moet de 'community'-worker een wetenschappelijke opleiding gehad hebben, waardoor hij vooral op de terreinen van de sociologie, de sociale psychologie, en de sociale pedagogiek geschoold is.

In Amerika vindt de opleiding van deze werkers evenals van de 'social caseworkers' en van de 'social groupworkers' plaats aan de scholen voor maatschappelijk werk, die bij de universiteiten zijn ondergebracht.

De opleiding voor 'community organization' veronderstelt meestal reeds een elementaire opleiding in 'casework' en 'groupwork'. De 'community organization'-opleiding vormt hierop dus een zekere bovenbouw.

In het hierbovenstaande is getracht de plaats en betekenis van de 'community organization'-methodiek in het geheel van het Amerikaanse sociale werk aan te geven. Hierbij is gebleken dat:

'Community organization' met 'social casework' en 'social groupwork' op een gemeenschappelijk waardensysteem gebouwd is, bepaalde stukken wetenschappelijke theorie gemeen heeft, waarnaast specifiek eigen terreinen van wetenschap aangegeven kunnen worden, terwijl alle drie methodieken door de analysering

en bestudering van ervaringsmateriaal tot geïntegreerde vakken-nis en bekwaamheid trachten te leiden.

In vergelijking met de beide andere methoden is de 'community organization'-methodiek de jongste en de minst ontwikkelde. Van een enigszins afgerond methodisch systeem is zelfs nog geen sprake. Slechts fragmentarisch zijn in de verschillende publikaties methodische elementen te vinden.

Ontwikkelingen in de zestiger jaren

De nieuwste ontwikkelingen op het gebied van de 'community organization' als methode in het Amerikaanse sociale werk worden o.a. gekenmerkt door de volgende verschijnselen:

- a. een verbreding van de toepassingsmogelijkheden door een toenemende confrontatie van de 'social welfare'- en 'social work'-sectoren met sociale planning, urban renewal (stadssanering) en met de armoedebestrijding, de zgn. 'War on Poverty';
- b. een kritische bezinning op en analysering van het begrip 'community organization' vanuit de sociale- en menswetenschappen;
- c. pogingen tot verdere uitwerking van methodische richtlijnen op grond van nieuwere theoretische inzichten en praktijkervaringen.

Aan de onder b. en c. gerangschikte verschijnselen is in het voorafgaande reeds aandacht besteed. Over de toenemende vraag naar community-organization'-activiteiten kan nog het volgende opgemerkt worden:

Tussen 'community organization' en 'sociale planning' bestond vanaf het moment, dat 'sociale planning' een bewust toegepast middel voor welzijnsbevordering werd, reeds verwantschap en verband. Enerzijds waren in het 'community organization'-proces elementen van sociale planning voorhanden (in het op elkaar afstemmen van behoeften en voorzieningen, in het voorbereiden van actie, etc.), terwijl anderzijds in de 'community organization'-methode een middel gezien werd om de planning te democratiseren en hierbij naast de deskundige specialisten de gewone burger te betrekken. Bij het grote 'Tennessee-Valley'-project, een ontwikkelingsplan uit de dertiger jaren, was ook reeds plaats inge-

ruimd voor 'community organization'-processen, waardoor de plaatselijke bevolking in allerlei sectoren van welzijnsbeleid, zoals landbouw, industrie, onderwijs, leatuurvoorziening, bij de plannen betrokken werd en actief kon meedenken en meewerken³⁶.

In de zestiger jaren komt het zwaartepunt van de sociale planning in Amerika op de grote steden te liggen. De moderne metropolis wordt in allerlei opzichten een probleem en vrijwel ieder stadsbestuur staat voor de noodzakelijkheid van grote plannen op het gebied van krotopruijing, stadssanering, nieuwe wijken en daarmee gepaard: uitbreiding, vernieuwing en herziening van sociale en culturele voorzieningen. De federale regering heeft tal van maatregelen genomen om de oplossing van deze problemen te bevorderen, enerzijds door het beschikbaar stellen van gelden, anderzijds door het stellen van eisen en voorwaarden, waaraan plannen voor 'urban renewal' moeten voldoen om voor financiële steun in aanmerking te komen. Onder deze voorwaarden wordt ook de noodzakelijkheid van 'citizens participation' gesteld. De gewone burger moet op een of andere wijze bij deze planning betrokken worden. Hiertoe worden dan commissies gevormd waarmee een stuk 'community organization' in praktijk gebracht wordt. Door deze situatie vermeerderd dus de vraag naar deskundige werkers en naar methodische richtlijnen.

Voor de combinatie 'community organization' en 'planning' is vooral Arthur Hillmans' boek³⁷ inzichtgevend.

Een andere bron van toenemende toepassingsmogelijkheden van de 'community organization'-methodiek is de, in het begin van de zestiger jaren ingezette, grootscheepse regeringsactie tot bestrijding van de armoede, bekend als 'The War on Poverty'.³⁸ In de regelingen van de federale regering ten aanzien van deze activiteiten zijn bepaalde vormen van 'community organization' bij de wet voorgeschreven.

Over het geheel kan men vaststellen, dat in de zestiger jaren in Amerika de vraag naar en de belangstelling voor 'community organization' groot is, een bewijs dat deze methode, mits op verantwoorde wijze toegepast, een zeer bruikbaar hulpmiddel kan zijn om het probleem van de leefbaarheid van de grote stad te helpen oplossen.

'Community organization'- of 'community development'-methoden, men gebruikt de termen in Amerika op verwarrende wij-

ze door elkaar, worden bepaald niet gezien als uitsluitend bruikbaar voor de opbouw van plattelandssamenlevingen.

Bij de nieuwere toepassingsmogelijkheden van 'community organization' in de Amerikaanse samenleving, ontstaan soms interessante discussies over de houding van de werker. Wanneer de 'community organization'-processen moeten bijdragen tot de bestrijding van ernstige sociale misstanden, zoals in 'The War on Poverty' en in vele aspecten van 'urban renewal' het geval is, zijn de activiteiten, waartoe men komt, vaak in strijd met belangen van bepaalde groepen binnen of buiten de community (huis- en grondeigenaren, zakenlieden, politici). Men vraagt zich dan af, of de werker in deze situaties met een uitsluitend helpende, stimulerende en adviserende houding uitkomt. Of hij niet veel actiever moet optreden tegen machten en krachten in de samenleving, die het gestelde doel tegenwerken, of hij niet de voorvechter van de groep moet zijn en haar belangen moet bepleiten. Het woord 'power-structure' is een veel gebruikte term in de moderne Amerikaanse 'community organization'-literatuur en de vraag rijst of de werker het 'power structure' van de community ook moet aanvaarden en dienen, of moet trachten te doorbreken. Uiteraard ziet men dan ook wel het gevaar, dat hij midden in het politieke strijdgewoel verzeild raakt en als 'sociaal werker' zou kunnen ondergaan³⁹.

Ook in de opleidingen werken deze nieuwe ontwikkelingen door. De tijd van de suprematie van het social casework schijnt voorbij. Voor opleidingsdoeleinden zijn naast de reeds eerder genoemde werken, belangrijk: Harry L. Lurie, *The Community Organization Method in Social Work Education*⁴⁰ en Campbell G. Murphy, *Community Organization Practice*.⁴¹

Voor uitgebreidere literatuuroverzichten wordt verwezen naar het eerdergenoemde N.A.S.W.-rapport en naar de desbetreffende hoofdstukken in de *Encyclopedia of Social Work*, New York 1965.

'COMMUNITY DEVELOPMENT' ALS VERWANT BEGRIP

De begrippen 'community organization' en 'community development' worden, hoewel in de theorie telkens weer pogingen gedaan worden tot begripsmatige onderscheiding, in de praktijk veel

door elkaar gebruikt⁴². In methodisch opzicht bestaan er dan ook veel punten van overeenkomst, maar de begrippen zijn verschillend van herkomst.

Het begrip 'community development'⁴³ is een nog betrekkelijk nieuw begrip, dat zowel gebruikt wordt om een bepaalde wijze van werken in *ontwikkelingslanden*, als in *ontwikkelings- of stimuleringsgebieden* van reeds hoog *ontwikkelde landen* aan te duiden. In Amerika en Engeland reeds veel vroeger gebruikt, heeft het begrip zich in de vijftiger jaren over de gehele wereld verbreid. Het is een bij uitstek internationaal begrip, op grote schaal toegepast in landen als India en Pakistan. Internationale hulpverleningsprogramma's werken veel met deze term. Sinds 1950 hebben ook de Verenigde Naties veel aandacht aan dit onderwerp gewijd. Verschillende methoden en programma's uit allerlei landen werden door hiertoe ingestelde commissies bestudeerd en vergeleken. Uit het beschikbaar gekomen materiaal werden publikaties samengesteld tot voorlichting van regeringen. Murray Ross geeft een vrij uitvoerige beschrijving van het begrip en van de problematiek op dit terrein.

In dit hoofdstuk kan dus volstaan worden met het vermelden van de meest kenmerkende inhoud van het begrip 'community development', om een vergelijking mogelijk te maken met het begrip 'community organization' en om de toepassingsmogelijkheden in de Nederlandse samenleving hieraan later te kunnen toetsen.

De door Murray Ross gegeven definitie van de Verenigde Naties is inmiddels al weer achterhaald door andere formuleringen. Uit deze opeenvolging van telkens weer anders geformuleerde omschrijvingen blijkt wel, dat ook dit begrip dynamisch is en dat de inhoud nog steeds verandert. Het in 1955 verschenen boekje *Social Progress through Community Development*, een V.N.-uitgave, geeft de volgende omschrijving van het begrip:

'Community Development' can be tentatively defined as a process designed to create conditions of economic and social progress for the whole community with its active participation and the fullest possible reliance upon the community's initiative. 'Community development' implies the integration of two sets of forces making for human welfare, neither of which can do the job alone: (1) the opportunity and capacity for co-operation, self-help ability to assimilate and adopt new ways of living that is at least latent in every human group; and (2) the fund of techniques and tools in every soci-

al and economic field, drawn from worldwide experience and now in use or available to national governments and agencies.⁴⁴

De kern van dit begrip volgens deze omschrijving is: hulp van buiten gecombineerd met georganiseerde lokale zelfwerkzaamheid, waarbij plaatselijk initiatief en leiderschap gebruikt worden om verandering te bereiken.

Eenvoudiger en daardoor duidelijker is een nog nieuwere definitie, welke in de zomer van 1958 de basis vormde voor de besprekingen over dit onderwerp op een V.N. Seminar op Sicilië, welke als volgt luidt:

'The term "community development" has come into international usage to connote the processes by which the efforts of the people themselves are united with those of governmental authorities to improve the economic, social and cultural conditions of communities, to integrate these communities into the life of the nation, and to enable them to contribute fully to national progress⁴⁵.'

Deze definitie heeft lang stand gehouden, in een U.N. publikatie van 1963⁴⁶ vinden we hem nog terug met de toevoeging:

'This complex of processes is, therefore, made up of two essential elements: the participation by the people themselves in efforts to improve their level of living, with as much reliance as possible on their own initiative; and the provision of technical and other services in ways, which encourage initiative, self-help and mutual help and make these more effective. It is expressed in programmes designed to achieve a wide variety of specific improvements.'

In deze definitie zijn de volgende punten essentieel:

1. deelname van de bevolking,
2. de bijdrage van overheidsautoriteiten,
3. verbetering van de economische, sociale en culturele levensomstandigheden, door het tot stand brengen van voorzieningen en diensten.

Uitgangspunt bij het 'community development' proces is veelal economische achterstand. Deze blijkt echter zozeer samen te hangen met sociale, sociaal-culturele en sociaal-hygiënische factoren, dat een integrale aanpak noodzakelijk blijkt.

Doel is verandering, verbetering van de situatie en inhalen van de achterstand op zoveel mogelijk alle terreinen.

Middel is hulp van buiten, internationaal of nationaal, gecombineerd met zelfwerkzaamheid van de bevolking.

De hulp kan velerlei vormen aannemen: financiële hulp, voor-

lichting door deskundigen, uitvoering van bepaalde programma's, bestrijding van ziekten. De terreinen, waarop hulp verleend kan worden zijn talrijk: land- en tuinbouw, huishoudelijke voorlichting, onderwijs, vakopleiding, beroepskeuze, handenarbeid en huisindustrie, volkshuisvesting, sociale welfare, volksgezondheid, om er maar enkele te noemen.

Murray Ross maakt onderscheid tussen projecten, waarbij functionarissen van buiten zich met één speciaal programma (landbouw, gezondheidszorg, etc.) tot een community richten en projecten, waarbij sprake is van een meerzijdige aanpak. Naast de benadering van 'buiten af' plaatst hij de aanpak van 'binnen uit', waarbij de nadruk niet op het programma als zodanig valt, maar op het activeren van de bevolking om in eigen behoeften te voorzien. Bij een dergelijke aanpak volgt de technische verandering de sociale, en niet omgekeerd.

Een integrale aanpak op al deze terreinen vraagt een *gecoördineerd* optreden van allerlei zeer verschillende organisaties en diensten.

Coördinatie is dus zowel bij 'community development'-projecten op nationaal, als op internationaal niveau steeds een belangrijk punt.

Men richt zich bij deze hulp meestal tot de *territoriale* 'community', soms in de vorm van nationale programma's (India), die dus volgens een landelijk plan over een groot gebied uitgevoerd worden.

In het 'community development'-proces worden een aantal sociaal-pedagogische methodieken en technieken toegepast. Het is zowel een 'educational' als een 'organizational' proces. Dwang wordt zoveel mogelijk vermeden. Het element 'tijd' speelt een belangrijke rol bij deze projecten, waar het meestal gaat om versnelde ontwikkeling en leniging van vitale noden. Deze beide factoren beïnvloeden elkaar. Naarmate de nood urgenter is (hongersnood, ziekte) mag de hulpverlening minder tijd kosten. Hoe minder tijd, hoe groter gevaar, hoe meer kans op een zekere dwang.

'Community organization' en 'community development' zijn begrippen die veel met elkaar gemeen hebben. Zoveel dat het verschil moeilijk te formuleren is. Pogingen hiertoe zijn vaak ondernomen⁴⁷. Zij duiden processen aan, die onder zeer verschillende omstandigheden tot ontwikkeling gekomen zijn.

Elders heb ik getracht beide processen in methodische zin tegen

elkaar af te wegen⁴⁸. Hierbij kwam als belangrijkste verschilpunt het verschil in 'setting' naar voren.

Door het feit, dat het 'community development'-proces zich hoofdzakelijk heeft ontwikkeld in minder ontwikkelde agrarische gebieden, is het verweven met tal van elementen uit de specifieke situatie in deze landen en uit de atmosfeer van de internationale hulpverlening, terwijl het 'community organization'-proces voornamelijk in de dynamische wereld van de Amerikaanse grote steden gestalte kreeg. In 1959 werd in Bristol een U.N. Seminar gehouden om na te gaan of 'community development' evenzeer bruikbaar was in de grote steden als op het platteland. Uit de verslagen⁴⁹ van dit Seminar blijkt dat men deze vraag bevestigend heeft beantwoord. Het boek van Biddle en Biddle⁵⁰ geeft zowel voorbeelden van plattelands- als van grotestadsprojecten.

Bij 'community development'-projecten bestaat per definitie een sterk verband met overheidsautoriteiten en bestuursapparaten. Het eerste initiatief ligt hier vaak buiten de community, hetgeen bij het 'community organization'-proces meestal niet het geval is. Wanneer het echter door middel van het 'community development'-proces lukt om dit oorspronkelijke initiatief van buitenaf tot een activiteit van binnen uit te maken, bestaat er praktisch geen verschil meer met het 'community organization'-proces. 'Community organization' en 'community development' zijn beide complexe begrippen. Zij bevatten een aantal *variabele* aspecten naast een *constante* kern.

Variabel zijn bij beide processen:

1. *de situatie*, waarin ze zich afspelen: territoriale of functionele community, stad of platteland, plaatselijk-'provinciaal-' regionaal-, nationaal-, internationaal niveau, hoger of lager ontwikkeld gebied, verschillende cultuursituaties.
2. *het terrein*, waarop ze zich richten, economisch, sociaal, cultureel, hygiënisch, etc.
3. *de doelstelling*, algemeen of speciaal, enkelvoudig of meervoudig, nadruk op voorzieningen of op het proces en de tussenmenselijke verhoudingen.

Als constante kern blijft dan over: het proces zelf. Wanneer men deze aspecten als *variabel* heeft leren zien wordt pas goed duidelijk, waarom aan zoveel schijnbaar verschillende activiteiten toch hetzelfde proces ten grondslag ligt, het proces van 'community organization', zoals dit door Murray Ross beschreven is.

Essentieel voor het proces, zowel bij 'community organization' als bij 'community development' is het feit, dat *mensen zich doelbewust, actief en planmatig bezighouden met verandering (verbetering) van hun samenleving.*

In het volgende hoofdstuk zal dit proces, ontdaan van alle variabele factoren, uitgangspunt zijn voor een confrontatie met situaties in de Nederlandse samenleving.

III. 'Community organization' in de Nederlandse samenleving

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden, dat het Amerikaanse begrip 'community organization' een *proces* in de samenleving aanduidt. Een proces, waaraan naast een aantal variabele factoren een vaste kern te onderscheiden valt. Volgens Murray Ross een proces, waarbij een 'community' haar behoeften en doeleinden vaststelt, deze ordent en rangschikt, het vertrouwen en de wil ontwikkelt hieraan te werken, de hulpbronnen (interne of externe) daarvoor zoekt, tot actie overgaat en door dit alles te doen de samenwerking in de 'community' doet groeien.

HET PROCES IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

De vraag is nu: biedt ook onze Nederlandse samenleving situaties, waarin dit proces zich op herkenbare wijze afspeelt. Kennen ook wij 'communities' die eigen noden en behoeften vaststellen en aan het werk gaan om hierin te voorzien? Het komt mij voor, dat deze vraag zonder enig voorbehoud bevestigend beantwoord kan worden. Dit proces is zeker in de Nederlandse samenleving op tal van plaatsen en op allerlei terreinen aanwijsbaar. Wanneer hier enkele voorbeelden gegeven worden, om concrete situaties te tonen, waarin dit proces aanwezig is, wordt hiermede een vrij willekeurige greep gedaan uit de veelheid van beschikbaar materiaal.

Voorbeelden:

- a. In een gehucht E., bijdorp van een grote plattelandsgemeente, bestaat een organisatie 'Plaatselijk belang'. Deze organisatie is voortdurend bezig pogingen te ondernemen om bepaalde voorzieningen, die in E. nog steeds ontbreken, maar in het hoofddorp aanwezig zijn, te realiseren. Zo werd door deze organisatie, waarvan praktische alle gezinnen in E. lid zijn, geijverd voor: betere straatverlichting, een publieke telefooncel, een kleuterbusje om de kinderen naar de kleuterschool in het hoofddorp te brengen.

- b. In een nieuwe stadswijk van een middelgrote plaats heeft zich onder het Nederlands Hervormde deel van de bevolking een commissie gevormd, welke bezig is de totstandkoming van een wijkgebouw voor te bereiden. In dit wijkgebouw zullen catechisaties en kerkdiensten gehouden kunnen worden, het kerkelijk verenigingsleven zal er onderdak kunnen vinden, terwijl men het – voor zover de plaatsruimte dit zal toelaten – ook beschikbaar wil stellen voor activiteiten van andere groeperingen uit de wijk.
- c. In een plattelandsgemeente is een commissie gevormd uit alle groeperingen van de bevolking om in samenwerking met het gemeentebestuur na te gaan, wat er op sociaal-cultureel en sociaal-hygiënisch gebied zal moeten gebeuren om deze plaats als woonplaats aantrekkelijk te maken.
- d. In een provincie is een commissie, samengesteld uit alle, bij de lectuurvoorziening betrokken en geïnteresseerde, instanties, bezig met het opzetten en uitwerken van een plan voor een doelmatige en principieel verantwoorde vorm van lectuurvoorziening voor de plattelandsbevolking van het gebied.
- e. Een provinciaal opbouworgaan heeft een permanente commissie voor de bejaardenzorg. In deze commissie zijn alle instanties en groeperingen, die zich met de bejaardenzorg bezig houden vertegenwoordigd. In gezamenlijk overleg stelt men vast welke behoeften op dit gebied in de provincie bestaan en op welke wijze hierin voorzien zou kunnen worden.

In alle hierboven gegeven voorbeelden is de basis gelegd voor het proces van 'community organization'. De, in het vorige hoofdstuk genoemde, variabele factoren: situatie, terrein, doelstelling, blijken hier ook inderdaad verschillend te zijn. Zo spelen *a.* en *c.* zich af in een lokale plattelandssituatie, *b.* in stedelijk milieu, *d.* en *e.* op het provinciale vlak. Bij *a.* en *c.* is sprake van territoriaal gebonden groepen, bij *b.*, *d.* en *e.* van functionele 'communities'. Bij alle voorbeelden ligt in de doelstelling de nadruk op de *voorzieningen*, welke tot stand moeten komen. Een meervoudige doelstelling zien we bij *a.* en *c.*, een enkelvoudige bij *b.*, *d.* en *e.* Wat de terreinen betreft: *a.* richt zich op praktisch alle terreinen van de samenleving, *b.* op geestelijk en sociaal-cultureel gebied, *c.* op sociaal-cultureel en sociaal-hygiënisch terrein en *e.* op sociaal-cultureel en sociaal-hygiënisch gebied.

Bij alle voorbeelden is sprake van een proces, dat in de tijd ver-

loopt, waarmee weken, maanden of jaren gemoed kunnen zijn. De Nederlandse samenleving vertoont in al haar geledingen ettelijke van deze voorbeelden.

Geconstateerd mag dus worden, dat het proces van 'community organization' in onze Nederlandse samenleving duidelijk herkenbaar aanwezig is. Om een goed beeld te krijgen lijkt het gewenst op verschillende facetten van het proces nog wat dieper in te gaan. Zo zal de betekenis en de problematiek van de volgende hoofdpunten uit het proces aan een nadere beschouwing onderworpen worden:

- de 'community';
- de verschillende fasen van het proces.

DE 'COMMUNITY' IN NEDERLANDSE VERHOUDINGEN

Bijna nooit is de gehele 'community' met een proces van 'community organization' bezig. Deze zou een zo groot aantal mensen tellen, dat men er niet mee zou kunnen werken. Zelfs in een situatie, als in voorbeeld *a.*, een gehucht waar misschien 300 mensen wonen, speelt het proces zich af in het *bestuur* van 'Plaatselijk belang', dat misschien 10 leden telt. Nog veel sterker is dit het geval bij de voorbeelden *b.* en *d.*, waar de totale 'community' duizend of meer mensen omvat.

Het 'community organization'-proces speelt zich dus in eerste instantie altijd af in een kleine groep, welke geacht wordt de 'community' te *representeren*. Met opzet is gezegd 'in eerste instantie', want zoals later blijken zal, wordt uiteindelijk de totale 'community' wel door het proces beroerd. Het feit, dat het proces zich afspeelt binnen een *gerepresenteerde* 'community' geldt voor de Nederlandse situatie wel bijzonder sterk. Als dicht bevolkt, organisatorisch ver, zo niet overontwikkeld land, is het in Nederland praktisch nergens mogelijk met een totale 'community' te werken.

Hoe meer wij in Nederlandse verhoudingen doordringen, hoe minder bevredigend het gebruik van het woord 'community' is.

In de verdere tekst, voorzover deze betrekking heeft op de Nederlandse situatie, zal het woord 'community' zoveel mogelijk vermeden worden. In de plaats hiervoor zal het woord 'samenlevingsverband' of 'de groep' gebruikt worden.

In het vorige hoofdstuk is er reeds op gewezen, dat het begrip 'community' zowel in *territoriale* (geografische), als in *functionele*

zin gebruikt wordt. Ook in de Nederlandse situatie speelt dit verschil een belangrijke rol. Allereerst mag wel geconstateerd worden, dat in de Nederlandse samenleving van deze tijd de 'territoriale' binding van minder betekenis schijnt te zijn dan de 'functionele'.

Op het platteland speelt de territoriale binding zeker nog een grotere rol dan in de stad, hoewel uit nieuwe onderzoeken gebleken is, dat ook in stedelijke situaties het bijeen wonen in een zelfde buurt of wijk een bindmiddel van betekenis kan zijn of als zodanig ontwikkeld kan worden. Het voor de Nederlandse samenleving zo typerende verschijnsel, dat vrijwel alle sociaal-culturele voorzieningen in relatie gebracht worden met godsdienst en levensbeschouwing, splitst echter in veel gevallen het territoriale samenlevingsverband op in een aantal verschillende levensbeschouwelijke groepen, wier verbondenheid allerminst op territoriale grondslagen berust.

Bij het onderscheiden van 'territoriale' en 'functionele' samenlevingsverbanden of groepen is het criterium: wat is het primaire bindmiddel van de groep? Op grond van welk *gemeenschappelijk* belang voelt men zich met elkaar verbonden?

In de hierboven gegeven voorbeelden is het duidelijk, dat in voorbeeld *a.*, het samenleven in hetzelfde gehucht, het primaire bindmiddel is. Dit komt zelfs in de naam der organisatie tot uitdrukking: 'Plaatselijk belang'. Voorbeeld *b.* is niet minder duidelijk een voorbeeld van een *functioneel* samenlevingsverband, omdat het hier niet gaat om de gehele bevolking van de stadswijk, maar om de Nederlands Hervormde groep. Het behoren tot dit kerkgenootschap is hier dus het *primaire* bindmiddel, al speelt de geografische situatie (bewoners van een nieuwe stadswijk) wel een rol. De Nederlands Hervormde groep is hier echter slechts een deel van het territoriale samenlevingsverband.

In voorbeeld *c.* is weer duidelijk sprake van een territoriaal samenlevingsverband, omdat hierin *alle* groeperingen binnen een bepaald territoir (de plattelandsgemeente) opgenomen zijn. De voorbeelden *d.* en *e.* zijn voorbeelden van functionele samenlevingsverbanden, namelijk groepen met gemeenschappelijke belangen (leatuurvoorziening, bejaardenzorg) binnen een bepaald territoir (de provincie).

De verwarring welke kan ontstaan, wanneer een groep, in een 'community organization'-proces gewikkeld, zelf niet weet of zij

in territoriaal verband of in functioneel verband optreedt, kan aan enkele Nederlandse voorbeelden ook zeer goed duidelijk gemaakt worden:

- f. In een dorp S. hebben alle algemene (niet confessionele) organisaties zich verenigd, omdat, terwijl de confessionele groepen over allerlei lokaliteiten kunnen beschikken, voor deze groepen het café de enige plaats voor vergaderingen, uitvoeringen, repetities, cursussen etc. is. Een commissie werd ingesteld, die plannen gaat maken om in deze behoefte te voorzien. Gedurende dit proces wordt een 'dorpshuis' meer en meer het ideaal. Men stelt zich op de hoogte van activiteiten en organisatievormen elders en komt onder de bekoring van de gedachte, dat een dorpshuis een sociaal-cultureel centrum voor het gehele dorp, ongeacht levensbeschouwelijke verschillen zou kunnen zijn en werkt de plannen in deze richting uit. Er komt nu echter een moment, waarop men, om aanspraak op overheidssubsidie te kunnen maken, moet aantonen, dat het gebouw inderdaad een gebouw van en voor de gehele bevolking van S. zal zijn. Nu blijkt, dat andere groepen uit S. hierin niet gekend zijn en in de plannen geen aandeel hebben. De algemene organisaties (een functioneel samenlevingsverband) achten zich representatief voor de gehele bevolking van S. (het territoriale samenlevingsverband).
- g. In een geestelijk gedifferentieerde plattelandsstreek, onderdeel van een grotere gemeente, komt een actief kerkbestuur tot het plan om een verenigingsgebouw annex badhuis te bouwen. Het verenigingsgebouw ten behoeve van de eigen groep, het badhuis voor de gehele bevolking. Inderdaad bestaat er in deze streek dringend behoefte aan een badhuis, gezien de slechte woningtoestanden en de gebrekkige watervoorziening. Men klopt nu bij het gemeentebestuur aan om een geldelijke bijdrage in dit plan. Hierop ontstaat grote deining onder alle andere levensbeschouwelijke groepen in het gebied en de gemeenteraad weigert de geldelijke bijdrage.

Wat is hier gebeurd?

Een *functioneel* samenlevingsverband (kerkelijke groep) heeft gemeend plannen voor een voorziening, welke het *territoriale* samenlevingsverband (de bevolking van de streek) zeer sterk behoefde, binnen eigen kring te kunnen uitwerken en dan later aan de territoriale groep te kunnen aanbieden. Het protest van de ter-

1.)
ritoriale groep komt er op neer, dat men een dergelijke voorziening gezamenlijk zou moeten voorbereiden en niet één groep voor alle andere. Het gemeentebestuur neemt, naast erkenning van dit bezwaar, het standpunt in, dat de bouw en exploitatie van een badhuis een gemeentelijke en geen kerkelijke zaak is. Dit laatste voorbeeld voert ons tot een zeer belangrijk aspect van het 'community organization'-proces in de Nederlandse samenleving, speciaal wanneer dit proces zich afspeelt binnen een territoriaal samenlevingsverband.

Wanneer de territoriale groep een representatie van de gehele lokale samenleving vormt, welke zich gaat bezighouden met behoeften en voorzieningen op allerlei terreinen, rijst in de Nederlandse situatie onmiddellijk de vraag: 'en het gemeentebestuur?'

Dit is immers ook een, bij uitstek op democratische basis tot stand gekomen, representatieve groep van de plaatselijke (gemeentelijke) bevolking. Heeft het gemeentebestuur bovendien niet tot taak voor het welzijn der gemeente in al zijn facetten te zorgen? Is de gemeente daarvoor niet zeer goed geëquipeerd met geldmiddelen, diensten en functionarissen? Is de burgemeester, althans op het platteland, niet de community organizer bij uitnemijndheid? Men kan deze vragen niet zwaar genoeg laten wegen be een kritische beschouwing van de mogelijkheden van het 'community organization'-proces in Nederlandse verhoudingen, omdat hier inderdaad een groot verschilpunt ligt tussen de Nederlandse en de Amerikaanse situatie!

In Amerika kent men in de kleinere gemeenten geen eigen gemeentebesturen. Het laagste bestuurlijke niveau is in de meeste plattelandsstroken de 'county', veel eerder te vergelijken met onze provincies dan met de gemeenten. Allerlei overheidsdiensten en apparaten bestaan op het niveau van de county en de county-council bestuurt dit geheel. Ongetwijfeld heeft deze situatie in Amerika te maken met het feit, dat het 'community organization'-proces op territoriale basis er zo populair is. Daar komt nog bij, dat Amerika het land is van de 'free enterprise' en dat men over 'de overheid' in het algemeen ongunstig oordeelt. Men zal, wanneer men op plaatselijk niveau bepaalde behoeften constateert niet gauw zeggen, dat de overheid hierin maar moet voorzien. Veel eerder dan bij ons, neemt de bevolking zelf initiatieven en voert allerlei activiteiten uit, die ons vreemd aandoen. Op het platteland bijvoorbeeld legt men zelf telefoonlijnen aan en orga-

niseert eigen elektriciteitsvoorzieningen. Deze situatie maakt, dat men buitengewoon voorzichtig moet zijn met het overnemen van zaken en processen, die hun plaats hebben in de totaliteit van de Amerikaanse samenleving, maar binnen onze verhoudingen ir-reëel en onbruikbaar kunnen zijn.

Vandaar dat het noodzakelijk was en is, het proces te ontdoen van zijn variabele factoren en in de Nederlandse samenleving op-nieuw te bekleden.

Intussen staan wij nog steeds voor de vraag: Is er in de Neder-landse samenleving met een sterk doorgevoerd autonoom ge-meentelijk bestuursapparaat eigenlijk wel behoefte aan en plaats voor 'community organization'-processen op territoriale basis?

Bestaat niet het grote gevaar, dat dit soort groepen op de stoel van het gemeentebestuur gaat zitten en allerlei onnodige en lastige zaken overhoop gaat halen, die tot de taak van het gemeentebe-stuur behoren?

Inderdaad moeilijke vragen, waarop objectief antwoord gege-ven zal moeten worden.

De volgende punten kunnen hiertoe aangevoerd worden:

①. In de sociale werkelijkheid van de Nederlandse samenleving zien wij, zoals ook in de voorbeelden *a.* en *c.* getoond werd, spon-taan territoriale groepen ontstaan, die een dergelijk proces door-maken. Zij ontstaan, ondanks het feit, dat er actieve gemeentebe-sturen zijn. Opvallend is echter wel, dat die groepen, die de mees-te gelijkenis vertonen met Amerikaanse groepen, zowel door hun ruime doelstelling, als door de territoriale binding, daar ontstaan, waar het gemeentelijk bestuurscentrum zich op een afstand be-vindt, zoals bijvoorbeeld bij *a.* het geval was.

②. Het gemeentebestuur is een op *politieke* basis gerepresenteer-de territoriale groep, met een zekere machtspositie, welke be-paald wordt door de politieke verhoudingen. Er kan in een terri-toriale groep behoefte bestaan aan een ontmoetingspunt voor ver-schillende groeperingen van de bevolking, waar de politiek niet het uitgangspunt is en de machtsverhoudingen minder spreken.

③. Op het terrein van de sociaal-culturele en ten dele ook van de sociaal-hygiënische behoeften en voorzieningen huldigt men in de Nederlandse samenleving het principe, dat het *particulier en kerkelijk initiatief* een primaire uitvoerende taak heeft. Er zijn dus hele terreinen van behoeften en voorzieningen, waarmede de overheid wel bemoeiingen heeft en waarvoor zij verantwoorde-

lijkheid draagt, waar echter planning en uitvoering geschiedt door particuliere en kerkelijke organen. Dat deze organen daarvoor behoefte kunnen hebben aan onderling contact, dat zij voor verschillende behoeften gezamenlijk en met de overheid willen zien, wat nodig is en hoe hierin het beste voorzien kan worden, doet niets af aan de bevoegdheden van het gemeentebestuur. In veel gevallen ziet men dan ook dat door het gemeentebestuur zelf hiertoe dergelijke commissies worden ingesteld.

Een gemeentebestuur kan verontrust zijn over de sociale gevolgen van de industrialisatie ter plaatse. Een onderwerp, dat bespreking in ruimere kring vraagt dan alléén in de raadsvergadering. Er wordt dan niet zelden een commissie gevormd, waarin naast vertegenwoordigers aan het gemeentebestuur, een aantal representanten van het kerkelijk en particulier initiatief zitting nemen. In deze groep kan nu worden nagegaan, wat er precies aan de hand is, op welke wijze men verbeteringen in de geconstateerde toestand kan aanbrengen en welke taken hier liggen voor de overheid en voor het kerkelijk en particulier initiatief.

Hier speelt zich dan een proces van 'community organization' af, waarvan de resultaten zeker in de gemeenteraad zullen komen, bijvoorbeeld in de vorm van subsidieverzoeken voor bepaalde activiteiten. Men hoeft hier nergens op de stoel van het gemeentebestuur te gaan zitten. Het gemeentebestuur en de particuliere- en kerkelijke organen blijven ieder eigen taken vervullen en eigen verantwoordelijkheid dragen.

④ De gemeentebesturen zijn met hun ambtelijke apparaten gebonden aan allerlei formele en wettelijke regelingen en bepalingen. Hierdoor kunnen ze onmogelijk de soepelheid en dynamiek bezitten, die in een plaatselijke 'community organization'-groep, waar men een veel grotere bewegingsvrijheid heeft, mogelijk is.

⑤ Het kan voorkomen, dat vooral in wat statische plattelandsgebieden in de gemeenteraad dezelfde leden jaren achtereen zitting hebben en de onderlinge verhoudingen enigszins vastgevoerd zijn, zodat veranderingen en vernieuwingen moeilijk alleen door dit lichaam tot stand kunnen komen.

⑥ In de Nederlandse praktijk is reeds gebleken, dat processen van 'community organization' in een Nederlandse gemeente, verre van storend en doublerend te werken, een uiterst bevruchtende invloed kunnen hebben op de functie van de gemeenteraad. In een plattelandsgemeente in het noorden van het land, waar de belang-

stelling van de gemeenteleden voor de raadsvergaderingen minniem was, leefde deze tijdens een wijdvertakt proces van 'community organization' zo op, dat de publieke tribune bij herhaling te klein bleek om alle belangstellenden te bevatten.

7. De conclusie uit dit alles kan zijn, dat er in de Nederlandse samenleving, ondanks het feit, dat er goed functionerende gemeentebesturen op lokaal niveau bestaan, situaties kunnen optreden, waarin 'community organization'-processen gewenst en noodzakelijk kunnen zijn. De activiteiten van dergelijke groepen en van het gemeentebestuur behoeven niet samen te vallen, want structuur en functie, machts- en gezagspositie en bevoegdheden zijn geheel verschillend. Wat hier uitvoerig uitgewerkt is voor het gemeentebestuur geldt eveneens voor bestuurlijke overheidsinstanties op andere niveaus, bijvoorbeeld het provinciale.

Bij de *functionele* groep doet deze problematiek zich niet voor. Zij is in veel sterkere mate een subgroep in een lokale samenleving. De moeilijkheden met de functionele groepen liggen niet in het horizontale, maar in het verticale vlak.

Vele functionele groepen op plaatselijk niveau zijn onderdelen van grotere verticaal opgebouwde belangengroepen. Een plaatselijke levensbeschouwelijke groep neemt niet alleen zijn plaats in als subgroep van de lokale samenleving, maar is tevens onderdeel van een landelijk verband. Ook hier kunnen situaties ontstaan, waarin het niet duidelijk meer is of men met een functionele of territoriale groep te maken heeft. De territoriale verbondenheid kan soms sterker en reëler zijn dan de functionele band.

Wanneer in de functionele groepen een sterk gecentraliseerd verticaal beleid heerst, waarbij dus provinciale en plaatselijke groepen in sterke mate afhankelijk zijn van het aan de landelijke top uitgestippelde beleid, kan het 'community organization'-proces op plaatselijk niveau veel aan spontaniteit inboeten en aan waarde verliezen.

Tenslotte moet nog vermeld worden, dat processen van 'community organization' zich in de Nederlandse samenleving ten dele afspelen in incidentele groepen en commissies met een beperkte tijdsduur. Daarnaast echter bestaan er bepaalde organen en instellingen, die speciaal in het leven geroepen zijn om een permanente functie van 'community organization' te vervullen. Als zodanig kunnen onder andere genoemd worden: opbouworganen en culturele raden op provinciaal en plaatselijk niveau, landelijke

federaties op speciale functionele terreinen, levensbeschouwelijke samenwerkingsorganen op alle niveaus.

Hieruit blijkt overtuigender dan uit iets anders hoezeer in de Nederlandse samenleving van het ogenblik behoefte bestaat aan processen van 'community organization'. De maatschappij heeft er zelfs een groot aantal specifieke organen voor in het leven geroepen!

DE VERSCHILLENDE FASEN VAN HET PROCES

1. Het vaststellen van behoeften

In het 'community organization'-proces nemen de *behoeften* van de samenleving een centrale plaats in. Zij kunnen zowel van materiële als van niet materiële aard zijn.

Nu eens is het de behoefte aan een gebouw, een kleuterschool, een dorps huis of een andere ruimtelijke materiële voorziening, zoals een sportveld of een speeltuin, dan weer de wens naar de totstandkoming van voorzieningen met een dienstverlenend karakter, zoals wijkverpleging, gezinsverzorging of jeugdwerk, dat een proces van 'community organization' doet ontstaan. Maar ook nog veel minder duidelijk omliggende behoeften van algemene aard kunnen hiertoe aanleiding zijn.

Het vaststellen van behoeften binnen een territoriale of functionele groep is soms een zeer eenvoudige en soms een nogal gecompliceerde zaak. Eenvoudig is het proces, wanneer een representatieve groep bij elkaar gekomen is om in één enkele, voor ieder duidelijke behoefte te voorzien. De oprichting van een kleuterschool, de totstandkoming van een instelling voor gezinsverzorging kan hiervoor als voorbeeld gelden. Moeilijker wordt het, wanneer het gaat om het totstandkomen van meerdere voorzieningen in gecompliceerde en minder doorzichtige situaties, bijvoorbeeld wanneer het doel is de gehele sociaal-culturele en sociaal-hygiënische situatie van een bepaald dorp te verbeteren of om coördinatie en samenwerking tot stand te brengen tussen verschillende instellingen binnen een gecompliceerd functioneel orgaan. In deze laatste gevallen is het uitgangspunt een onbestemd gevoel, dat er iets niet in orde is, zonder dat men bij de aanvang van het proces reeds een duidelijke voorstelling heeft van de con-

crete behoefte(n). In deze situatie kan het stadium van het vaststellen van behoeften in het 'community organization'-proces een langdurig, maar bijzonder belangrijk onderdeel zijn, omdat eerst in en door dit proces de groep zich duidelijk bewust wordt van de concrete problematiek.

Murray Ross wijst er op, dat men soms zozeer gewend kan zijn aan bepaalde tekorten in de samenleving, dat men deze niet als zodanig beleeft. Deze situatie kan een van de grootste problemen van een ontwikkelingsgebied zijn en daarmee het proces van de bewustmaking één van de belangrijkste momenten, noodzakelijk om verandering mogelijk te maken.

Voorbeeld:

In een geïsoleerd plattelandsgebied, een oude veenkolonie, doorsneden met vele kanalen maar voorzien van een uiterst gebrekkig wegennet, bestond onder de bevolking een latente ontevredenheid en een sterk minderwaardigheidsgevoel ten opzichte van zichzelf en van de streek.

Toch kon men in een hier samengestelde 'community organization'-groep de concrete behoeften van het gebied in het begin slechts met moeite onder woorden brengen, hoewel deze voor een buitenstaander zeer duidelijk waren. Eerst door een vrij langdurig proces kwamen de concrete behoeften van de streek eruit, in de vorm van: ontsluiting van het gebied, openbare nutsvoorzieningen, als water, gas, krotopruijing, tuinbouw en beroepskeuze-voorlichting.

Bij het vaststellen van behoeften in het 'community organization'-proces komt zeer sterk het *relatieve* karakter van de behoeften tot uiting. Wensen en behoeften zijn sterk aan plaats en tijd gebonden. De concrete behoeften van een Afrikaans negerdorp zijn andere, dan die van een Europees onderontwikkeld plattelandsgebied en deze verschillen weer in hoge mate van die van een Amerikaanse wereldstad.

Daarom is voorzichtigheid geboden bij het overnemen van voorbeelden uit de internationale literatuur. Wanneer men als voorbeeld van een 'community organization'-proces leest over de gehele procedure, waardoor een Egyptisch dorp zijn eigen watervoorziening verzorgt of hoe in een Amerikaanse grote stad de

'community chest' georganiseerd en beheerd wordt, is het even onjuist de mogelijkheden van het gehele proces te verwerpen, op grond van het feit, dat wij hier in Nederland de watervoorziening reeds langs andere weg geregeld hebben en geen 'sociale kas' kennen, als om te menen, dat men om 'community organization' in Nederlandse verhoudingen tot ontwikkeling te brengen, zou moeten beginnen met waterleidingsprojecten en gecentraliseerde systemen van geldinzameling.

Het gehele terrein van mogelijke behoeften moet in iedere concrete samenlevingssituatie opnieuw bekeken worden. Bovendien is het vaststellen van behoeften zeer sterk afhankelijk van de normen, die gesteld worden. Hierover bestaat niet altijd een communis opinio.

In onze Nederlandse situatie zijn voor een breed veld van sociale voorzieningen bepaalde normen door de overheid gesteld. Men denke aan voorzieningen op het gebied van onderwijs, volksgezondheid, maatschappelijke zorg, bibliotheekwezen, etc.

In het 'community organization'-proces is de mogelijkheid gegeven, behoeften van een concreet samenlevingsverband in gezamenlijk overleg vast te stellen. Omdat niet alle groepen en personen, die aan het 'community organization'-proces deelnemen van dezelfde normen behoeven uit te gaan, kan er een proces voor nodig zijn om tot een gemeenschappelijke formulering van de behoefte te komen.

Ook kan een behoefte door de ene groep wel, door de andere niet als zodanig erkend worden. Zo kan door een bepaalde groep de wenselijkheid van sexuele voorlichting als een 'behoefte' vastgesteld worden. Andere groepen zullen echter op grond van een andere levensbeschouwelijke instelling de behoefte in deze vorm niet willen formuleren.

Door een bepaalde groep van de bevolking werd bij de bespreking van het vraagstuk van de leatuurvoorziening ten plattelande de 'behoefte' gezien als 'behoefte aan openbare leeszalen'. Andere groepen echter konden deze formulering niet accepteren omdat zij van andere normen uitgingen.

In het algemeen kan dus gesteld worden: er bestaat geen vast patroon van behoeften, dat voor iedere samenlevingssituatie geldt. Het 'community organization'-proces biedt de mogelijkheid behoeften van een samenlevingsverband (territoriaal of functioneel) in onderling overleg op te stellen. In de Nederlandse si-

tuatie betekent dit, dat men hierbij rekening houdt met het gehele apparaat van overheids- en kerkelijke en particuliere instellingen, met wetten en regelingen, met bevoegdheden en overtuigingen van allerlei organen en instellingen in de samenleving. Nederland is een hoog ontwikkeld land, waar overheid en kerkelijk en particulier initiatief op bepaalde levensgebieden en zeker op het gebied van het sociaal welzijn reeds aan veel behoeften tegemoet komen.

Wanneer men hieruit de conclusie zou trekken, dat er dus in Nederland slechts een klein terrein overblijft, waarop 'community organization'-processen zich kunnen richten, onderschat men de mogelijkheden. Men ziet dan de volgende punten over het hoofd:

1. hoe verder men van de centrale verzorgingspunten verwijderd is, hoe minder aan vitale behoeften tegemoet gekomen blijkt te zijn. De actieprogramma's van organisaties voor plaatselijk belang, hiervoor reeds genoemd, bevatten veelal een aantal punten van deze categorie.

2. er bestaan in Nederland wel vele en velerlei organisaties en instellingen, welke zich ten doel stellen in bepaalde behoeften te voorzien. Zeer vaak echter heeft ook hier een concentratie plaats in bepaalde kernen, terwijl in de periferie van dit alles weinig doordringt. De actieradius van vele instellingen is te beperkt. Ook bestaat op allerlei terrein versnippering en over-organisatie, zodat de behoefte niet zozeer een ontbreken van een bepaalde voorziening is, als wel een onvoldoende functioneren of een te weinig gecoördineerd optreden van verschillende organen in de samenleving.

Voorbeeld:

In een dorp bestaat ontevredenheid over het feit, dat men nooit in de gelegenheid is van goed toneelspel te genieten, hoewel er drie toneelverenigingen bestaan. Het kan een 'community organization'-proces vereisen om in deze situatie verbetering te brengen, door na te gaan *a)* óf en hoe de bestaande toneelverenigingen tot betere prestaties te brengen zijn, bijvoorbeeld door een regisseurscursus te volgen en *b)* of het mogelijk is beroepsgezelschappen naar het dorp te brengen of vervoer te organiseren naar de schouwburg van een naburige grote stad.

De behoefte is hier: goed toneel. De voorziening hierin heeft niet te bestaan in het oprichten van nog maar weer een toneelvereniging, maar kan evengoed resulteren in andere maatregelen, waartoe men na gemeenschappelijk overleg en nadat de situatie goed onder ogen gezien werd, gekomen is.

Het *terrein* van behoeften heeft dus in de Nederlandse samenleving bepaald niet beperkt te worden tot die sectoren, waarop nog niets gebeurt. Het kan zelfs zeer ruim zijn, omdat als 'behoefte' zeer bepaald ook het niet functioneren of het niet op peil zijn van bepaalde voorzieningen gerekend kan worden.

③ uit het bovenstaande is reeds gebleken, dat men bij het vaststellen van behoeften steeds te maken heeft met bepaalde normen, waardoor óf de wenselijkheid zelve van een voorziening, óf het peil hiervan, bepaald worden. Deze normen zelve zijn naar plaats en tijd veranderlijk. Men vergelijk bijvoorbeeld de eisen, die men thans aan bejaardenzorg stelt met die van vijftig jaar geleden. Hetzelfde geldt voor praktisch alle voorzieningen op sociaal-cultureel gebied of het nu huisvesting, ziekenverzorging, recreatie of onderwijs betreft. Uit het snel veranderen der normen ontstaat op zichzelf reeds de behoefte bestaande voorzieningen telkens opnieuw te toetsen aan de behoeften en eventueel te herzien. Zowel bij zeer eenvoudige als bij gecompliceerde situaties zien we dat het proces van het vaststellen van 'behoeften' steeds leidt tot een *nadere bepaling van aard en omvang van de behoefte*. Zelfs bij het simpele proces van de oprichting van een crèche of een speeltuin moet men over enkele eenvoudige gegevens kunnen beschikken, zoals het aantal kinderen, de leeftijdsgroepen, waarvoor de voorziening voorbereid wordt. In een gecompliceerde situatie, waar de 'behoeften' veel minder omljnd zijn, geldt dit in nog sterkere mate.

In veel gevallen zal men in dit stadium van het proces tot enig *sociaal onderzoek* overgaan. Door sociaal onderzoek zullen niet alleen de noodzakelijke kwantitatieve gegevens ter beschikking komen, ook zal het karakter van de behoefte doorzichtiger kunnen worden.

Zo is bij de plannen voor het stichten van een bejaardentehuis zeker het *aantal* hiervoor in aanmerking komende bejaarden belangrijk, minstens even belangrijk is echter de vraag hoe deze bejaarden mentaal tegenover een dergelijke voorziening staan, zodat bij benadering vastgesteld kan worden welk gedeelte van de

aanwezige bejaarden inderdaad van de voorziening gebruik zal maken.

Voor het verkrijgen van deze kwantitatieve en kwalitatieve gegevens wordt veelal de hulp ingeroepen van een deskundige onderzoeker (socioloog), waarbij de mogelijkheid zeker niet uitgesloten is, dat dit onderzoek geschiedt met medewerking van de 'community organization'-groep.

Door actief deel te nemen aan een stukje sociaal onderzoek groeit het inzicht van de groep in de aard en omvang van sociale noden en behoeften en in het functioneren de samenleving als geheel, waardoor het proces meer verantwoord kan geschieden.

Tenslotte moet nog stilgestaan worden bij het feit, dat in een gecompliceerde samenleving als de onze, het vaststellen van behoeften door een representatieve groep uit de bevolking niet zonder bezwaren en gevaren kan verlopen. Zeer gemakkelijk kan zich een situatie ontwikkelen, waarin de, door de groep naar voren gebrachte, behoeften (de zgn. 'expressed needs'), hoezeer ook door de bevolking als *werkelijke* behoeften gevoeld, niet verwerkt kunnen worden, geen reële basis vormen voor de voorzieningen, die men wenst. Deze mogelijkheid bestaat omdat deze groepen soms van een zeer vertekend beeld van de reële situatie uitgaan en omdat de wensen van een bepaalde territoriale of functionele groep onverenigbaar kunnen blijken te zijn met beleids-overwegingen op andere niveaus, waar ook beslissingen vallen.

Zo kwam in een agrarisch gebied van een grotere gemeente met stedelijke kern, waar de structurele werkloosheid het grootste sociaal-economische probleem was, een aldaar werkzame 'community organization'-groep tot de conclusie, dat de grootste behoefte bestond uit: *industriëvestiging ter plaatse*. De gehele groep was overtuigd, dat industrie ter plaatse verre de voorkeur verdiende boven industriëvestiging in de stedelijke kern van de gemeente. Voor elk van de deelnemende groepen waren hiermede directe belangen gemoeid (middenstand, onderwijs, sociaal-hygiënische en kerkelijke sectoren, vakorganisaties). Men zag immers het voortbestaan van de eigen woonplaats ernstig bedreigd wanneer ter plaatse onvoldoende werkgelegenheid aanwezig was.

Deze duidelijk naar voren komende wens van de plaatselijke groep was echter lijnrecht in conflict met het gehele industrialisatiebeleid, zowel op gemeentelijk, als op hoger niveau, dat gericht is op industrie*kernen* in de grotere centra. De plaatselijk naar vo-

ren gebrachte wens was ook wat irreëel, omdat de gehele situatie, zowel sociaal-cultureel als economisch zodanig was, dat op geen enkele wijze aan de vestigingseisen van een moderne industrie voldaan zou kunnen worden.

Intussen ontstaan op deze wijze soms situaties, waarin het gehele verloop van het 'community organization'-proces in gevaar komt, wanneer namelijk een dergelijke groep zich vastbijt in dit probleem met déze oplossing en dan later moet ervaren, dat ten slotte op andere plaatsen andere beslissingen vallen. Hier blijkt reeds enigszins dat het proces van 'community organization' in een van de stadia kan vastlopen en daardoor nooit tot een afgerond geheel kan komen.

Ook wordt duidelijk, dat in onze ingewikkelde samenleving in dergelijke processen samenwerking met deskundigen noodzakelijk geacht moet worden. Tijdige voorlichting over de economische problematiek van de industrievestiging in het algemeen zou de groep misschien hebben kunnen overtuigen, dat de belangen en wensen van de plaatselijke samenleving ook in groter verband bekeken moeten worden om tot reële oplossingen te komen.

Ook ten aanzien van het peil, waarop voorzieningen tot stand behoren te komen, zal de groep door deskundigen voorgelicht moeten worden, wil het 'community organization'-proces niet op een klip stranden.

2. Het ordenen en rangschikken van behoeften

Bij meer gecompliceerde processen, met een algemene doelstelling, komt er een moment, waarop men het geheel van vastgestelde behoeften overziende tot het maken van een plan zal moeten overgaan. Hiervoor is het noodzakelijk, dat de behoeften gegroepeerd worden en dat nagegaan wordt in welke volgorde men wil trachten tot voorzieningen te komen. De urgentie van de geconstateerde behoeften kan immers zeer verschillend zijn. Dit leidt tot het vaststellen van prioriteiten. Het beantwoorden van de vraag: wat is het eerste nodig, wat kan in een later stadium tot stand komen? Het schijnbaar minder urgente kan in bepaalde gevallen toch voorrang verdienen, wanneer hiervan een bijzondere werking verwacht kan worden, die andere processen aan de gang zet. In veel gevallen zal er tussen de geconstateerde behoeften een onderling verband bestaan, waaruit reeds een bepaalde volgorde

naar voren treedt. Ook in onze Nederlandse situatie kennen wij dit stadium. In provinciale plancommissies voor de stimuleringsgebieden staat men vaak voor een min of meer chaotische veelheid van behoeften, waarin voorzien moet worden. Een inventariserend onderzoek heeft in vele gevallen een lange lijst van 'aanbevelingen voor het beleid' opgeleverd. De vraag is nu, waar men moet beginnen? Zo komt men tot het opmaken van een plan, misschien een vijfjarenplan, waarin achtereenvolgens in een aantal behoeften voorzien zal worden. Het op verantwoorde wijze rangschikken en ordenen van de behoeften, vraagt kennis en inzicht in de urgentie van de voorzieningen en in de mogelijkheden van realisering.

Voorbeeld:

In een nieuwe stadswijk is een territoriale groep tot de conclusie gekomen, dat er in deze wijk dringend behoefte bestaat aan een kleuterschool, jeugdwerk, huishoudelijke voorlichting, een bejaardensociëteit en aan een wijkgebouw, waar deze activiteiten onderdak zullen kunnen vinden. Er zijn een aantal vergaderingen nodig om het eens te worden over de *volgorde*, waarin men zal trachten het een en ander van de grond te krijgen. Nadat men eerst dacht, dat het wijkgebouw er het allereerst zou moeten komen, vóór iets van de andere punten gerealiseerd zou kunnen worden, bleek tenslotte, dat terwijl de plannen voor het gebouw door een subcommissie verder uitgewerkt werden, een andere subcommissie aan de voorbereiding van huishoudelijke voorlichting en bejaardenwerk kon beginnen, welke activiteiten voorlopig in een schoollokaal konden plaats vinden.

Vooraf wanneer met de voorzieningen grote bedragen aan investeringen gemoeid zijn, spreken de financieringsmogelijkheden hier een woordje mee.

Het ontwikkelen van de bereidheid hieraan te werken

Dit stadium in het proces is zeer typerend. Zolang de groep zich beperkt tot de hiervoor genoemde activiteiten kan men nog spreken van een onderzoekgroep of een plancommissie. Een werkelijk 'community organization'-proces gaat echter verder. Na het

stadium van het vaststellen van behoeften gaat men aan het werk om in de geconstateerde tekorten te voorzien. In de praktijk komt het herhaaldelijk voor, dat een groep, oorspronkelijk bijeengekomen om aan een onderzoek mee te werken, op het moment, dat het onderzoek klaar is, besluit om door te gaan werken om de situatie te verbeteren. Op dit moment is de onderzoeksgroep een 'community organization'-groep geworden.

In andere gevallen echter is men zo zeer onder de druk van een bepaalde noodsituatie bij elkaar gekomen, dat men reeds bij het begin de bereidheid heeft iets te gaan doen. Toch is deze bereidheid vaak geen vanzelfsprekende zaak.

Wij kennen in Nederland ook vele situaties, waarin men in dergelijke groepen eerst de kat uit de boom kijkt, lang aarzelt en min of meer wantrouwend tegenover het geheel blijft staan. Naarmate de groep vaker bijeengekomen is groeit, wanneer het proces gunstig verloopt, deze bereidheid meestal wel, maar de mogelijkheid bestaat ook, dat men hoe langer hoe minder bereid wordt ergens aan mede te werken, omdat men hoe langer hoe minder vertrouwen in de onderneming krijgt. Hiervoor kunnen verschillende oorzaken zijn, zoals het tekort schieten van krachten en middelen, het teveel domineren van enkele leden van de groep, de onmogelijkheid om de onderlinge verbondenheid van de groep te versterken.

4. Het zoeken van hulpbronnen

In ieder 'community organization'-proces komt het moment, waarop men alle mogelijkheden om in bepaalde, geconstateerde behoeften te voorzien, onder ogen moet zien. Nu komt het op de fantasie en de vindingrijkheid van de groep aan. Onder het begrip 'hulpbronnen' zijn zowel materiële als immateriële bronnen te verstaan. Materiële hulpbronnen zullen in de Nederlandse situatie van het ogenblik wel vooral *financiële* bronnen zijn. Financieringsmogelijkheden binnen eigen kring en daarbuiten moeten onder ogen gezien worden. In dit stadium van het proces kan het gesprek in de groep dus gaan over mogelijkheden van geldinzamelen, geld lenen, subsidies aanvragen, fondsen en andere financieringsinstituten benaderen.

Naast financiële middelen kunnen echter ook in de Nederlandse samenleving hulpbronnen in natura een belangrijke rol spelen.

Deze kunnen uit allerlei ter beschikking gestelde materialen bestaan, maar ook uit arbeid. Het zelf verrichten van grond- en bouwwerk als bijdrage in de totstandkoming van een gebouw kan hiertoe gerekend worden.

Als niet materiële hulpbronnen kunnen de hulpdiensten van deskundigen, in de vorm van advies en voorlichting beschouwd worden. Vaak is ook de morele steun van gezagsorganen of personen in de gemeenschap een hulpbron van betekenis.

Terecht wijst Murray Ross er op, dat men vaak mogelijke hulpbronnen binnen de eigen kring over het hoofd ziet. Op sommige plaatsen is men zeer vindingrijk in het bedenken van acties, die geld voor een bepaalde voorziening kunnen opleveren. Men denke aan: oliebolacties, snert-acties, het ophalen van oud papier, aardappels rooien voor een bepaald doel.

Dit stadium van het proces biedt veel gelegenheid om zelf mogelijkheden en middelen te bedenken. Ook blijkt hier reeds of de groep zelf vertrouwen in de onderneming heeft en of zij kans ziet de samenleving als geheel voor de zaak te interesseren.

Voorbeeld :

Voor het tot stand komen van een uitleenpost van de Provinciale Plattelandsbibliotheek te X moest uit de bevolking zelf een bedrag van f 300,- bijeengebracht worden. In de voorbereidende vergadering werd dit door de meerderheid van de plaatselijke commissie onmogelijk geacht. Er was echter één lid, dat de zaak minder somber inzag. Dit lid nam op zich de poging te wagen. Binnen drie dagen was het geld bijeen.

Hier had de groep de offerbereidheid van de bevolking voor dit doel onderschat.

Voor het zoeken en benaderen van externe hulpbronnen moet de groep zich vaak buiten het eigen gebied bewegen. Er moeten brieven of verzoekschriften geschreven en bezoeken afgelegd worden. Ook op dit punt is een zekere kennis van zaken nodig, wil het proces gunstig verlopen. Kennis van subsidieregelingen van rijk, provincie en gemeente, kennis van financieringsmogelijkheden en instituten, misschien ook kennis van vrijegevege personen binnen en buiten de community!

Wanneer het in actie komen als een afzonderlijk moment of aspect van het 'community organization'-proces genoemd wordt, betekent dit niet, dat er in de vorige stadia geen activiteit bestond. Met het in actie komen wordt hier bedoeld het intensiveren van een aantal handelingen, waardoor de voorziening tenslotte tot stand komt. Dit behoeft niet te betekenen, dat de 'community organization'-groep tegelijk ook als uitvoerend orgaan gaat optreden. In de meeste gevallen gebeurt dat niet en zeker niet, wanneer het 'community organization'-proces gericht is op de opheffing van een gecompliceerde noodsituatie, welke tot een eenvoudige algemene doelstelling leidt. Wanneer dan één punt klaar is om uitgevoerd te worden, gaat de groep met het proces op andere punten verder.

- I: Nadat in een dorpscommissie de wenselijkheid en noodzakelijkheid van een plaatselijk mededelingenblad uitvoerig besproken was, nadat hiervoor de financiële, materiële en immateriële middelen gezocht en gevonden waren, werd door de groep een redactie benoemd, de administratieve zijde geregeld en de gehele onderneming op eigen benen gezet. De dorpscommissie ging hierna over tot een ander onderdeel van het veelzijdige programma van behoeften en voorzieningen.
- II: Nadat in een commissie voor bejaardenzorg op stedelijk niveau gebleken was, dat er in het door de commissie bestreken territorium, dringend behoefte bestond aan een tehuis voor chronisch zieke bejaarden, werden voor de totstandkoming van deze voorziening talrijke voorbereidende werkzaamheden verricht. Deze voorbereidingen werden beëindigd met het in het leven roepen van een stichting voor de exploitatie van een tehuis voor chronisch zieke bejaarden. Deze stichting werd dus de uitvoerder van het plan en de bejaardenzorg-commissie hield zich nadien met andere onderwerpen op het gebied van de bejaardenzorg bezig.

De samenwerking

Een tot een goed eind gebracht 'community organization'-proces heeft gedurende dit proces een stuk samenwerking gerealiseerd.

Het eindresultaat bestaat dus eigenlijk uit twee elementen: de voorziening in een bepaalde behoefte van materiële of niet materiële aard, én de beleving door 'samen te werken' iets tot stand gebracht te hebben. Murray Ross onderscheidt hier nog tussen 'coöperatie' en 'collaboratie', misschien nog het beste te vertalen door 'samen werken' en 'mede werken'. Beide vormen komen bij het 'community organization'-proces te pas.

In de literatuur wordt meestal grote nadruk gelegd op de samenbindende kracht van het 'community organization'-proces. Er mag echter ook wel op gewezen worden, dat niet ieder 'community organization'-proces min of eer automatisch tot dit resultaat leidt. Een gestrand 'community organization'-proces kan bijzonder ongunstig inwerken op de toekomstige samenwerkingsmogelijkheden tussen verschillende groepen en personen in een samenlevingsverband.

In beide gevallen, geslaagd en niet geslaagd, is de kans groot, dat datgene, wat aan tussenmenselijke verhoudingen, aan spanningen en conflicten of het tegenovergestelde door het proces in de community werd opgeroepen, een veel wijder gebied beïnvloedt dan datgene, waarop het proces gericht was. Zo was in een dorp een poging om met verschillende levensbeschouwelijke groepen tot de stichting van een dorps huis te komen, na een periode van langdurig overleg op niets uitgelopen. Het resultaat was, dat de verhoudingen tussen de groepen moeilijker lagen dan ooit en de plannen om tot een gemeenschappelijke oplossing van de leetuurvoorziening te komen, hierdoor eveneens schipbreuk leden.

Maar ook het omgekeerde is waar: het feit, dat in een provincie op één terrein (lectuurvoorziening) door een goed verlopen proces van 'community organization' een voor alle betrokken groepen bevredigende oplossing gevonden was, gaf het vertrouwen om dit zelfde proces toe te passen op andere terreinen van voorzieningen, waar samenwerking gewenst scheen, maar de vorm waarin moeilijk te vinden was. Zo werd na dit geslaagde proces bij herhaling ook voor andere voorzieningen naar deze mogelijkheid gegrepen.

Ook blijkt het proces vormend op de deelnemers te werken. De leden van een dergelijke groep constateren bij herhaling, dat men er veel van geleerd heeft. Allereerst over het onderwerp in kwestie, maar ook over gedachten en overtuigingen van anderen, en

over de wijze, waarop het mogelijk bleek met elkaar te spreken en te overleggen.

INTERGROEPSSITUATIES

Wanneer wij ons afvragen of het begrip 'intergroep'¹ voor de Nederlandse samenleving ook bruikbaar is en verhelderend kan werken, kan het antwoord zonder aarzelen bevestigend zijn. In bijna alle denkbare Nederlandse situaties speelt het proces zich af in een groep, die geacht wordt een bepaald samenlevingsverband (territoriaal of functioneel) te representeren. De representanten vertegenwoordigen andere groepen, zodat er inderdaad sprake is van een groep van groepen.

Voorbeeld:

In een stadswijk wil men trachten te komen tot een wijkgebouw van de Nederlands Hervormde Gemeente. Er is een commissie gevormd, bestaande uit vertegenwoordigers van de Kerkeraad, de vrouwenverenigingen, de mannenverenigingen, de verschillende jeugdorganisaties, de stichtingen voor maatschappelijk werk en gezinsverzorging, kortom van alle groepen binnen het functionele samenlevingsverband (de Nederlandse Hervormde Kerk), die bij de totstandkoming van dit gebouw belang hebben. De op deze wijze tot stand gekomen groep is niet een groep van geïnteresseerde particuliere personen, maar van representanten van geïnteresseerde groepen.

Een andere vorm is wel denkbaar: zo kwamen op het eind van de vorige eeuw in de steden de 'volkshuizen' in navolging van de Engelse settlements meestal tot stand, doordat enkele tot de maatschappelijke bovenlaag behorende *particuliere* personen, uit min of meer filantropische overweging, er toe kwamen een gebouw te stichten *voor* de sociaal-culturele verheffing van de verpauperde arbeidsklassen.

Anno 1960 is dit echter in Nederland niet meer de gebruikelijke weg, waarlangs sociale voorzieningen tot stand komen.

Wanneer, zoals thans veelal geschiedt, in sociaal-culturele behoeften voorzien wordt door en met medewerking van de bevol-

king, ontstaat in onze sterk organisatorisch ontwikkelde samenleving de figuur, dat representanten van deze bevolking gekozen worden op een organisatorische basis. Maar ook wanneer dit niet het geval is en men bepaalde groepen vertegenwoordigd acht door één of meer willekeurig gekozen personen uit een categorie, zoals: een boer, een huisvrouw, een industrieel, dan voelt deze persoon zich toch de *representant* van deze groepering en gedraagt zich dienovereenkomstig. De rol, die de representant van een groep speelt is een andere, dan de rol, die dezelfde persoon als individu, als particulier persoon zou spelen. In het intergroepsproces heeft men dus te maken met een groep van personen, die aan bepaalde rollen min of meer gebonden zijn. Hoezeer wij in Nederland met dit representatieve karakter van een dergelijke groep vertrouwd zijn en hoezeer bepaalde groepsrepresentanten een vast gedragspatroon vertonen en een eigen rol spelen, blijkt duidelijk, wanneer men een dergelijke situatie gaat uitspelen.

Met verschillende groepen leerlingen van sociale academies, werden in lessen over 'community organization', om een duidelijk beeld van het proces te krijgen, situaties uitgespeeld. De opgave was dan bijvoorbeeld: het spelen van een vergadering, waarin plannen voor de oprichting van een dorps huis beraamd worden. Nadat door de groep vastgesteld was, welke personen uit een gefingeerd dorp aan dit overleg naar verwachting zouden deelnemen, nadat ieder de rol van een dezer personen op zich genomen had, liep het spel met een verbijsterende vlotheid en groot realiteitskarakter van stapel. *Zonder enige voorbereiding kende ieder zijn of haar rol in dit spel.*

Hoewel in een rollenspel altijd de neiging tot overdrijven bestaat, werd in een dergelijk spel toch wel duidelijk, hoezeer de houding en het gedrag van representanten van bepaalde groepen uit de Nederlandse samenleving vast liggen. De rol van de Gereformeerde vertegenwoordiger, van de Nederlands Hervormde predikant, van de Rooms Katholieke geestelijke, van de plattelandsvrouw, van de caféhouder, van de industrieel, van de landarbeider, zij kwamen allen volmaakt ideaal-typisch naar voren en vertoonden in verschillende groepen telkens hetzelfde beeld. Het enige volkomen onberekenbare element met een niet voorspelbaar gedrag, was een zekere mevrouw X, die aan de groep toegevoegd was, als iemand, die *niets* vertegenwoordigde.

Wanneer men dadelijk na dit experiment een groepssituatie uit-

speelt, waarin iedere deelnemer uitsluitend 'persoon' mag zijn, springen de verschillen in 'rol' duidelijk naar voren.

Bij het trachten inzicht te krijgen in 'community organization'-processen in Nederlandse verhoudingen is dus een zinvolle vraag: is hier sprake van een intergroepssituatie en zo ja, is men zich van deze situatie bewust en handelt men dienovereenkomstig. De voorbeelden, dat dit niet gebeurt, liggen voor het grijpen. In vele gevallen is men bij het samenstellen van de groep wel uitgegaan van de intergroepssituatie, maar terwijl het proces verder gaat verliest men het contact met de achterliggende groepen en gaat men meer en meer als groep werken met het resultaat, dat de verworvenheden van het proces beperkt blijven tot de groep en de 'community' als geheel hier verder buiten blijft staan.

Voorbeeld:

In verschillende plaatsen in Nederland bestaat een comité voor Vrouwelijke Vrijwillige Hulpverlening, opgebouwd op vrouwenorganisaties ter plaatse. Elke vrouwenorganisatie heeft een vertegenwoordigster in het comité en de bedoeling is, dat bij voorkomende gelegenheden door middel van dit comité een beroep gedaan kan worden op een groot aantal vrijwillige krachten uit de aangesloten vrouwenorganisaties. Zo werd op een bepaald moment de hulp van deze comité's ingeroepen voor het breien van wollen kledingstukken voor gerepatrieerden uit Indonesië. In een aantal plaatsen blijkt nu deze breiactie beperkt te blijven tot de leden van het comité en haar naaste kennissenkring, die allen verwoed breien. In de vrouwenverenigingen in deze plaatsen weet men echter van deze actie niets. De comitéleden hadden haar taak beter vervuld, wanneer zij al haar energie besteed hadden, om in de door haar vertegenwoordigde groepen, zoveel mogelijk breisters te vinden. Alleen zo was de breiactie werkelijk een actie van de gezamenlijke vrouwenorganisaties ter plaatse geworden.

In dit geval handelde het comité (in wezen een intergroep) als groep en bereikte het gestelde doel niet.

In zeer veel intergroepssituaties in Nederland is de communicatie tussen de afgevaardigde in de intergroep en de gerepresenteerde groep uiterst gebrekkig. Op zichzelf is dit niet zo verwon-

derlijk omdat het hanteren van een intergroepssituatie een geheel eigen kennis en kunde vraagt, die meestal niet aanwezig is, terwijl men vaak wel een zekere ervaring heeft met de groepssituatie, bijvoorbeeld in het verenigingsleven.

In een volgend hoofdstuk zal op de methodische en technische kanten van het hanteren van de intergroepssituatie nader worden ingegaan.

SPONTANE, BEWUST TOEGEPASTE EN DESKUNDIG BEGELEIDE PROCESSEN

Ook in de Nederlandse samenleving ontstaan 'community organization'-processen door spontane initiatieven uit de bevolking. Aan de oprichting van vele verenigingen, stichtingen en andere organisatievormen ging een proces van 'community organization' vooraf. Enkele mensen zagen een tekort, een behoefte of probleem, zij wisten een grotere of kleinere groep van medeburgers voor dit probleem te interesseren, maakten plannen om in de geconstateerde behoefte te voorzien en voerden die gezamenlijk uit.

Zo ontstonden vrijwel alle Nederlandse verenigingen op sociaal-cultureel en sociaal-hygiënisch gebied. Zij kwamen voort uit het zgn. particulier initiatief. Dit patroon van 'community organization' resulterend in een rijk gevarieerd complex van verenigingen en sociaal-culturele instellingen is eigenlijk een typische vorm van 'community organization' in de Nederlandse samenleving, beginnend in het laatst van de vorige eeuw en zich voortzettend tot in de tegenwoordige tijd.² Door de veelheid en veelsoortigheid van organisaties met sociaal-culturele doelstellingen ontstond reeds lang voor de Tweede Wereldoorlog behoefte aan coördinatie, overleg, samenwerking en samenbundeling, die weer tot andere vormen van 'spontane', dwz. door de betrokkenen zelf geïnitieerde en uitgevoerde processen leidden.

Na de Tweede Wereldoorlog, toen de samenleving steeds ingewikkelder werd, het aantal particuliere organisaties en instellingen snel toenam, terwijl ook de overheid in toenemende mate bemoeiingen met het sociaal-culturele terrein kreeg, werd deze behoefte steeds sterker gevoeld en leidde tot institutionalisering van

specifieke organen voor overleg, coördinatie en samenwerking, zoals opbouworganen, welzijnsstichtingen, samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke basis en tal van raden en commissies.

Toen na de Tweede Wereldoorlog het overheidsbeleid veel meer op welzijnsbevordering en planning gericht werd, toen het inzicht veld won, dat economische ontwikkeling en sociaal culturele verandering hand aan hand gaan, ontstond behoefte aan nieuwe vormen van 'community organization', aansluitend aan het ontwikkelingsbeleid van de naoorlogse tijd.

In het 'community organization'-proces zag men nl. een mogelijkheid de mensen zelf bewust bij de plaatsvindende structuurveranderingen in de samenleving te betrekken, hen zelf actief daaraan te laten bijdragen en zo te bereiken, dat met de veranderende samenleving ook mentale veranderingen in de betrokken bevolking plaats vonden.

Zo werd het 'community organization'-proces een middel in de hand van beleidsinstanties, ingezet om een bepaald doel te bereiken. In de vijftiger jaren ging de Nederlandse regering en wel met name het toenmalige Ministerie van Maatschappelijk Werk er van uit, dat bij de sociale planning in de zgn. ontwikkelingsgebieden de bevolking uit deze gebieden door processen van 'community organization' zelf actief betrokken diende te worden bij het tot stand brengen van voorzieningen en diensten op sociaal-cultureel gebied, waarvoor de rijksoverheid financiële bijdragen ter beschikking stelde.

'Community organization' werd zo een door beleidsinstanties aanbevolen proces, dat *deskundige begeleiding* vroeg om volledig tot zijn recht te komen. Met de deskundige begeleiding kwam de vraag naar de methodiek van en de opleiding voor dit werk naar voren. Wat werd er van de begeleider, de werker verwacht aan kennen en kunnen, maar ook aan beroepshouding en instelling ten opzichte van de door hem te helpen mensen en te begeleiden sociale processen?

Voor deze begeleidende en soms ook initiërende taak kwamen vooral twee groepen van opgeleide krachten in aanmerking: sociologen en maatschappelijke werkers. Beide hadden in de aanvang hun beperkingen: de sociologen beschikten wel over de nodige kennis ten aanzien van het functioneren van samenlevingsverbanden, maar waren weinig of in het geheel niet getraind in praktisch handelen en de daarmee samenhangende problematiek,

omdat zij hiervoor niet methodisch geschoold waren. De maatschappelijke werkers hadden vaak onvoldoende sociologisch inzicht en in hun methodische training lag het accent vaak sterk op het individuele en gezinswerk.

Zowel aan verschillende universiteiten als aan de sociale academies is men sinds de vijftiger jaren meer aandacht aan de opleiding van deze, op de problematiek van de samenleving gerichte, sociale werker gaan geven, zodat de deskundigheid van de werkers in dit veld langzamerhand toeneemt.

'COMMUNITY ORGANIZATION' ALS 'SOCIAAL' PROCES EN ALS 'MAATSCHAPPELIJK WERK'-PROCES

Wij hebben in het voorafgaande het 'community organization'-proces leren zien als een 'sociaal' proces, dat zich op een zeer breed terrein kan afspelen: in de economische sfeer, in de culturele sector, op het gebied van de volksgezondheid, bij de volkshuisvesting, in de landbouwvoorlichting, op het terrein van de sociale dienstverlening en in het maatschappelijk werk.

Op al deze terreinen toegepast blijft het een 'sociaal' proces omdat het te doen heeft met mensen in hun onderlinge verhoudingen en betrekkingen, met hun sociaal-culturele behoeften en problemen.

De in Amerika bij herhaling gestelde vraag: wanneer is een 'community organization'-proces een 'sociaal' proces en wanneer is het een 'social work'-proces³ is voor de Nederlandse situatie ook niet zonder zin. Gezien het hierboven gestelde kan zeker niet gezegd worden, dat het 'community organization'-proces altijd en uitsluitend een maatschappelijk werkproces is. Naar het *terrein* beoordeeld is het maatschappelijk werk⁴ slechts een van de vele gebieden, waarop toepassing mogelijk is en in de Nederlandse situatie plaatsvindt. Naar de *functie* ten aanzien van de samenleving beoordeeld zou een onderbrenging onder de noemer 'maatschappelijk werk' bepaald ook te eng zijn. Beoordeeld naar de *rol van de werker*, zoals deze in Nederland thans vrij algemeen aanvaard wordt, is het verband met het maatschappelijk werk wel zeer sterk aanwezig. De begeleider van 'community organization'-processen wordt in Nederland vrij algemeen gezien als de 'helper' van het samenlevingsverband, dat hij dient. Hij behoort hier-

mede toch wel duidelijk tot de beroepsgroep, die het 'helpen als ambacht' beoefent!

Van andere 'helpende functies' is de begeleider van 'community organization'-processen enerzijds te onderscheiden door de aard van zijn 'cliëntsystem', dat nl. niet de individuele mens, noch de groep als zodanig, maar een samenlevingsverband is, anderzijds door een voor deze arbeidsverhouding vereiste bijzondere deskundigheid, gebaseerd op een specifieke constellatie van kennis, methodiek, waarden, normen en doelstellingen,⁵ die echter sterke verwantschap vertonen met, zo niet afgeleid zijn van wat in het moderne maatschappelijk werk in het algemeen geldt.

De plaatsbepaling van 'community organization'-processen ten opzichte van het maatschappelijk werk in Nederland is dus niet zo eenvoudig. Wel kunnen we met Kenneth Pray zeggen: een 'community organization'-proces is een 'maatschappelijk werk'-proces, wanneer de doeleinden waarvoor het ingezet wordt maatschappelijk werk-doeleinden zijn en wanneer het proces bewust wordt geleid door een deskundige maatschappelijk werker, wiens rol in het proces bepaald wordt door maatschappelijk werk-disciplines en maatschappelijk werk-methoden.⁶ De moeilijkheid is echter dat bij de weinig omlijnde betekenis en omvang van het begrip 'maatschappelijk werk' het eerste criterium al bezwaarlijk aan te leggen is, terwijl zich in Nederland ook situaties voordoen, waarin aan het eerste criterium niet, maar aan het tweede wel voldaan wordt en omgekeerd. Vastgesteld kan echter worden:

1. dat binnen het terrein van het maatschappelijk werk zeker plaats is voor 'community organization'-processen, dat deze echter in de Nederlandse samenleving, evenmin als in de Amerikaanse, niet beperkt blijven tot het maatschappelijk werk.
2. dat de 'community organization'-methodiek het sterkst uitgewerkt is in de kringen van het maatschappelijk werk en dat de werkers rol zoals deze thans opgevat en toegepast wordt sterke verwantschap vertoont met de beroepshouding en het daaraan ten grondslag liggende waardensysteem van de maatschappelijk werker in het algemeen.

Het maatschappelijk werk levert dus in de Nederlandse situatie, evenals in de Amerikaanse, een uitgesproken bijdrage aan de methodische uitwerking en ontwikkeling van het begeleide 'community organization'-proces. Op grond hiervan is het gemotiveerd verdere aandacht te besteden aan deze bijdrage, haar te vergelij-

ken met de Amerikaanse, zonder daarmede de betekenis van het toegepaste en begeleide proces van 'community organization' in Nederlandse verhoudingen uitsluitend te zien als de zgn. derde methode van het maatschappelijk werk.

'COMMUNITY ORGANIZATION' ALS METHODIEK IN HET NEDERLANDSE MAATSCHAPPELIJK WERK

Zoals het Amerikaanse maatschappelijke werk diep verankerd ligt en intens verweven is met de Amerikaanse cultuur, zo draagt het Nederlandse maatschappelijk werk Nederlands geestesmerk.

Naast een aantal cultuurverschillen, die Nederland met andere Westeuropese landen in vergelijking met Amerika deelt, spelen op het terrein van het maatschappelijk werk nog zeer typerende Nederlandse eigenaardigheden mee. Of onder deze omstandigheden 'cultuuroverdracht' tussen Amerika en Nederland mogelijk, gewenst of zelfs noodzakelijk is, zal nader onderzocht moeten worden, waarbij punten van overeenkomst en van verschil tussen het Nederlandse en het Amerikaanse maatschappelijke werk onder ogen gezien moeten worden.

Allereerst moet dan geconstateerd worden, dat de wetenschappelijke fundering en de methodische doordenking van het maatschappelijk werk in Amerika verder gevorderd zijn dan in Nederland. Daar moet dan echter meteen aan toegevoegd worden, dat Nederland hard bezig is deze achterstand in een zeer snel tempo in te halen.

Sinds de introductie van het 'social casework' in Nederland omstreeks 1948, zijn thans ongeveer twintig jaren verlopen. In deze twintig jaren heeft het Nederlandse maatschappelijk werk grote veranderingen ondergaan en de Amerikaanse opvattingen gretig ingedronken, mede doordat een aantal essentiële elementen van deze benaderingswijze reeds aan het Nederlandse maatschappelijke werk ten grondslag lagen. En niet alleen ingedronken, maar ten aanzien van het 'social casework' en het 'social groupwork' ook verwerkt tot voor de Nederlandse situatie bruikbare systemen.

Het Nederlandse maatschappelijke werk had dus blijkbaar behoefte aan deze nieuwe inspiratiebron, waarbij bedacht moet worden, dat in de totale situatie van de Nederlandse samenleving zich

in deze jaren eveneens zeer ingrijpende veranderingen openbaarden, waardoor op tal van punten de verschillen tussen de Amerikaanse en Nederlandse cultuursituatie afnamen. De veranderingen in het Nederlandse maatschappelijke werk bewegen zich dan ook voor een deel in de richting van de Amerikaanse ontwikkeling.

Zo is een van de nieuwe aspecten van de laatste jaren in het Nederlandse maatschappelijke werk de problematiek, die opgeroepen wordt door het leven *in een veranderende samenleving*, een problematiek, die in Amerika reeds veel eerder aan de orde was. Terwijl dus de gehele ontwikkeling in de wereld, met de sterke toename van contact en uitwisseling, leidt tot een veel intensievere en snellere cultuur-beïnvloeding tussen verschillende landen, dan eerder het geval was, geldt dit voor het maatschappelijk werk in bijzondere mate, aangezien de 'nood'-situaties, de patronen van behoeften en voorzieningen meer overeenkomst gaan vertonen. Hiertoe draagt ook het werk van de Verenigde Naties met zijn internationale hulporganisaties in sterke mate bij. Nederland heeft bovendien als zeevarend en handeldrijvend land altijd openge staan voor vreemde cultuurinvloeden.

De vraag of cultuuroverdracht op het gebied van de methodiek van het maatschappelijk werk mogelijk en gewenst is, kan eigenlijk als een retorische vraag beschouwd worden, wanneer men zich realiseert in hoe sterke mate in de afgelopen jaren het Nederlandse maatschappelijke werk, althans wat het 'social casework' betreft, door Amerikaanse ideeën, gedachten en normen beïnvloed en bevrucht is.

Evenmin als dit bij het 'social casework' in ons land het geval geweest is, mag dit echter voor de 'community organization'-methodiek betekenen, dat Amerikaanse normen, gedragslijnen en theorieën zonder meer in de Nederlandse situatie overgenomen worden. Een verantwoorde Nederlandse methodiek zal – zeker met een dankbaar gebruik van het Amerikaanse voorbeeld – met Nederlandse middelen opgebouwd moeten worden.

Ook in de Nederlandse situatie zal een dergelijke methodiek gebaseerd moeten zijn op:

- a. een waardensysteem;
- b. theoretisch wetenschappelijke uitgangspunten;
- c. op grond van *a* en *b* verwerkt ervaringsmateriaal.

Deze drie aspecten van de 'community organization'-methodiek

zullen nu nader beschouwd moeten worden met het oog op de Nederlandse situatie.

a. Het waardensysteem

In de beschrijving van het Amerikaanse waardensysteem is er op gewezen, dat de drie methodieken op *een gemeenschappelijke* 'philosophy' gebaseerd zijn.

Met de introductie van het 'social casework' in Nederland is dit Amerikaanse waardensysteem dus reeds binnengekomen, bekritiseerd, aangevallen en tenslotte toch voor een groot deel, zij het met voor Nederlandse verhoudingen noodzakelijke begrenzungen, geaccepteerd. Men denke aan de soms felle discussies over het zelfbeschikkingsrecht, over de psychoanalytische inslag van het casework, over de schuldvraag, over het onbepaalde vertrouwen in de goedheid en integriteit van de mens, etc. Door verschillende auteurs van onderscheidene godsdienstige en politieke overtuiging in Nederland werd echter naar voren gebracht, dat de fundamentele uitgangspunten van het Amerikaanse waardensysteem, ook al zou een Nederlandse formulering anders luiden, niet strijdig zijn met in Nederland uit Christendom en Humanisme voortgekomen grondwaarden in het maatschappelijk werk. Op zichzelf was dit geen wonder, gezien de gemeenschappelijke oorsprong van de Amerikaanse en Europese cultuur.

Overigens is er sinds de eerste introductie in de kringen van het Nederlandse 'social casework' aan een Nederlandse formulering van dit waardensysteem gewerkt.

Wanneer men thans, in een boekje als *Vaart en Tucht*⁷ de formulering leest van de democratische veronderstellingen, die de basis van de nieuwere werkmethode vormen, vindt men een voor Nederlandse verhoudingen in het algemeen acceptabele formulering, die overeenkomst met de Amerikaanse, maar toch zeer typische verschillen vertoont. Om een vergelijking met de op blz. 54 en 55 gegeven Amerikaanse formulering mogelijk te maken worden ze hier overgenomen:

1. Eerbied voor het 'eenmalige', onherhaalbare in elk mens, zowel voor de mogelijkheden daarvan als voor de grenzen;
2. Respect voor de vrijheid van de ander, op grond waarvan hij het recht heeft binnen het raam van de bestaande rechtsorde eigen beslissingen te nemen op de weg, die naar de oplossing van zijn

probleem moet leiden. Ook het recht van afwijzen van de hulp (wanneer er geen levensgevaar voor hemzelf of anderen in het spel is) behoort hiertoe. Deze houding resulteert methodisch in het recht tot zelfbeschikking van de cliënt;

3. Bereidheid open te staan voor en rekening te houden met het eigen cultuurpatroon van de cliënt, met de wijze waarop hij leeft en zijn situatie zonder maatschappelijke of religieuze vooroordelen tegemoet te treden. In dit verband spreken we van aanvaardden en van tolerantie;

4. Openheid voor de gevaren, die elke menselijke betrekking, in het bijzonder de helpende verhouding, bedreigen en op grond daarvan bereidheid zichzelf te controleren en disciplineren in deze verhouding, eventueel met hulp van een ander. Dit principe heeft onder meer vorm gevonden in de supervisie.

Het accepteren van deze basis als *gemeenschappelijk waardensysteem* voor de verschillende methodieken in Nederlandse verhoudingen, ontslaat ons echter niet van de verplichting in aansluiting hieraan na te gaan, of en in hoeverre de 'community organization'-methodiek in Nederlandse verhoudingen met dit systeem uit kan of op enkele punten nog aanvulling behoeft.

Als eerste aanvulling zou overal, waar in de formulering van de 'mens' gesproken wordt, toegevoegd moeten worden, de groep, het samenlevingsverband.

Dit ligt echter eigenlijk reeds in het geheel opgesloten, omdat groepen en samenlevingsverbanden in en door *mensen* in het werk betrokken worden.

Van diepergaande betekenis is echter de vraag, of de '*democratie*' in de Nederlandse samenleving en in de belevingswereld van het Nederlandse maatschappelijke werk, alhoewel als realiteit voortdurend aanwezig, wel een zodanig op de voorgrond tredende rol speelt, dat men deze als *uitgangspunt* van het gehele waardensysteem kan nemen.

Voor de 'community organization'-methodiek is deze vraag van directer betekenis dan voor de beide andere methoden, omdat het 'community organization'-proces primair op de *samenleving* gericht is.

De '*democratie*' is in de kringen van het Nederlandse maatschappelijke werk zeker niet het toverwoord, dat aan allerlei ook in geestelijk en godsdienstig opzicht verschillende mensen, een *gemeenschappelijk uitgangspunt* geeft. Dit laatste is voor het 'communi-

ty organization'-proces bijzonder belangrijk. Het gaat er hier immers om groepen en personen van zeer verschillende herkomst samen te brengen en bereid te vinden in een proces, dat men gemeenschappelijk ondergaat, de mogelijkheden van overleg en samenwerking onder ogen te zien. De spelregels voor dit gemeenschappelijk proces worden in Amerika nu ontleend aan de eisen van de 'democratie'. Hiermede zijn zij voor iedere Amerikaan acceptabel. Zij geven een aantal garanties zonder welke men zich misschien niet in deze situatie zou willen begeven.

Geldt ditzelfde nu ook voor Nederland? Ons politiek en maatschappelijk bestel is zeker ook doortrokken van allerlei democratische richtlijnen en normen. In het Nederlandse maatschappelijk werk schijnen echter – althans in het huidige tijdsbestek – de aan de democratie ontleende waarden een meer secundaire rol te spelen, vergeleken bij de levensbeschouwelijke gezichtspunten, die veelal primair gesteld worden.

Het is daarom mijns inziens zeer de vraag of de term 'democratie' in het Nederlandse maatschappelijke werk en in het bijzonder bij de 'community organization' wel die fundamentele betekenis kan hebben als in Amerika het geval is.

Heeft de Nederlandse situatie niet een eigen fundamenteel uitgangspunt, dat voor het maatschappelijk verkeer tussen de verschillende geestelijk gedifferentieerde groepen in de Nederlandse samenleving een vergelijkbare betekenis heeft als het begrip democratie in Amerika? Het komt mij voor, dat voor de Nederlandse geestesgesteldheid de idee der *geestelijke vrijheid*, als fundamenteel uitgangspunt voor het tussenmenselijke verkeer in het 'community organization'-proces enerzijds verschillende groeperingen in onze samenleving directer aanspreekt, anderzijds sterker verankerd ligt in de Nederlandse cultuur. Uiteraard zijn 'geestelijke vrijheid' en 'democratie' geen tegengestelde, maar zeer verwante begrippen, zodat wanneer men de idee der *geestelijke vrijheid* als uitgangspunt neemt, men de democratie als staatsbestel en een aantal democratisch gefundeerde spelregels voor het maatschappelijk verkeer zal insluiten. Het Amerikaanse begrip 'democratie' vindt zijn oorsprong in de ideeënwereld der Franse revolutie: vrijheid, gelijkheid en broederschap, het Nederlandse begrip 'geestelijke vrijheid' zou men terug kunnen voeren tot de tachtigjarige oorlog.

Het beginsel van de *geestelijke vrijheid*, waarmede vastgesteld

wordt, dat ieder mens, iedere groep, ieder samenlevingsverband recht heeft op vrijheid van innerlijke overtuiging en nimmer gedwongen mag worden in strijd met het eigen geweten te handelen, is voor het 'community organization'-proces in Nederlandse verhoudingen van fundamentele betekenis. Lange tijd voor de Amerikaanse ideologieën naar Nederland kwamen overwaaien, was *dit* het principe, waarop men, in eerste vroege pogingen tot 'community organization', verschillende geestelijke groeperingen uit de Nederlandse bevolking bereid kon vinden tot overleg en samenwerking op het terrein van maatschappelijk welzijn.⁸

En ook thans geeft dit principe, – meer nog dan de idee der democratie – aan alle levensbeschouwelijke schakeringen de garantie, dat deelnemen aan 'community organization'-processen met andersdenkenden op geen enkele wijze inbreuk maakt op de volledige vrijheid van handelen volgens eigen overtuiging voor iedere groep of persoon, die bij het proces betrokken is.

Dat met het principe der geestelijke vrijheid een werkelijk fundamenteel normatief uitgangspunt voor de 'community organization' in Nederlandse verhoudingen gegeven is, zal later bij de uitwerking van enkele methodische en organisatorische richtlijnen nog blijken.

De erkenning van het principe van de geestelijke vrijheid als fundamenteel uitgangspunt, sluit echter het aanvaarden van het op pag. 101 en 102 aangegeven democratische waardensysteem niet uit maar in.

Het beginsel van de geestelijke vrijheid is namelijk wel een fundamenteel uitgangspunt, maar het geeft in zichzelf nog niet voldoende houvast voor gedragslijnen in de helpende functie van het maatschappelijk werk. En zoals hierboven reeds betoogd werd, de spelregels van het maatschappelijk verkeer berusten ook in Nederland op een democratische basis, die niet verloochend mag worden en die in het Nederlandse maatschappelijke werk nog wel wat meer bewust doorleefd zou kunnen worden.

Een mogelijkheid tot misverstand dient nog uit de weg geruimd te worden, namelijk de vrees, dat men met het beginsel der geestelijke vrijheid het zuilensysteem niet alleen vrije voet geeft, maar ook als norm aanvaardt. Dit behoeft mijns inziens niet het geval te zijn. Het principe van de geestelijke vrijheid wordt in het maatschappelijk werk toegepast in de situatie van hulpverlening in sociale nood. Op dit terrein spreekt volgens de gangbare Ne-

derlandse opvattingen de levensbeschouwing een ernstig woord mee, maar dat behoeft niet te betekenen, dat alle vormen van georganiseerde hulpverlening zich per se in gescheiden levensbeschouwelijke groeperingen zouden moeten afspelen. Het principe van de geestelijke vrijheid geeft alleen aan iedere groep het recht zelf te bepalen, op welke wijze men in overeenstemming met eigen innerlijke overtuiging aan deze hulpverlening vorm en inhoud wil geven. Bij het bepalen hiervan spreken ook andere factoren dan de strikt levensbeschouwelijke mee, namelijk het karakter en de omvang van de nood, eisen van doelmatigheid en efficiency, waarbij de bedoeling is dat de *nood* gelenigd wordt en de cliënt *geholpen*.

Deze punten zijn voor het 'community organization'-proces bijzonder belangrijk omdat het hierbij vaak om *samenlevingsnoden* gaat, waarbij gehele samenlevingsverbanden met een groot aantal geestelijk gedifferentieerde subgroepen betrokken kunnen zijn. *In deze situatie sluit het principe van de geestelijke vrijheid samenwerking en samengaan niet uit, maar het legt er de basis voor.* Zeker is bovendien, dat zonder het uitgangspunt van de geestelijke vrijheid in het Nederlandse maatschappelijke werk de mogelijkheden voor overleg en samenwerking beperkt zijn.

Verder dient in het waardensysteem van de 'community organization'-methodiek mijns inziens ook nog opgenomen te worden de *idee van het algemeen welzijn*, uiteraard met erkenning van zijn relatieve betekenis. Deze maatschappelijke norm vormt het uitgangspunt van een groot deel van het hedendaagse sociale beleid en is in 'community organization for social welfare' voortdurend verondersteld.

Het is uit een oogpunt van algemeen welzijn, dat eisen gesteld worden aan de samenleving, als sociale omgeving van de mens. Ons hedendaags normbesef verdraagt onder andere uit dit oogpunt niet meer, dat er onderontwikkelde gebieden of achtergebleven groepen in de samenleving zijn.

In het hierbovenstaande is getracht het waardensysteem, dat aan een Nederlandse 'community organization'-methodiek ten grondslag zou kunnen liggen nader te bepalen door:

a. aan te sluiten aan een reeds bestaande Nederlandse versie van democratische uitgangspunten voor het tussenmenselijke verkeer en

b. dit aan te vullen met de ideeën der *geestelijke vrijheid* en van het

algemeen welzijn, als van bijzondere betekenis voor het 'community organization'-proces.

Wij kunnen van de Amerikanen leren, dat principiële uitgangspunten alléén niet voldoende zijn om een maatschappelijk werkmethoediek uit op te bouwen. De werker in het veld heeft behoefte aan een aantal hierop gebaseerde gedragsregels. Als eerste poging hiertoe moge het volgende gelden:

1. Iedere persoon, iedere groep, ieder samenlevingsverband, heeft recht op vrijheid van innerlijke overtuiging en mag tijdens het proces niet in een dwangsituatie komen;
2. Iedere groep, ieder samenlevingsverband heeft het recht bij het oplossen van zijn problemen zelf beslissingen te nemen en zelf de verantwoordelijkheid hiervoor te dragen;
3. Iedere groep, ieder samenlevingsverband is een *uniek* geheel, dat in zijn eigensoortigheid, zonder maatschappelijke of religieuze vooroordelen, aanvaard moet worden;
4. Iedere groep, ieder samenlevingsverband heeft recht op gelijke ontwikkelingskansen;
5. Het werken met mensen vraagt erkenning van de waarde en de waardigheid van de mens als persoon;
6. Dit alles geldt binnen het waardensysteem van de westerse cultuur.

b. Theoretisch wetenschappelijke uitgangspunten

Op grond van het algemeen geldige karakter van wetenschappelijke theorieën en verklaringen biedt dit aspect van de 'community organization'-methodiek uiteraard minder verschilpunten tussen de Amerikaanse en Nederlandse situatie.

Wel moet voor de wetenschappelijke benadering van samenlevingsproblemen in Nederland *gedifferentieerd* denken uitgangspunt zijn. Inzicht in de verschillen tussen stad en platteland, kennis omtrent de verschillen in mentaliteit en volksaard tussen verschillende streken, van de voornaamste geestelijke stromingen en hun maatschappelijke consequenties, is noodzakelijk om het unieke karakter van iedere concrete werksituatie te kunnen doorzien.

Groenman⁹ geeft ook een aantal sociologische en sociaal-psychologische kernpunten aan, die voor de 'community organization'-methodiek van bijzonder belang geacht kunnen worden, (agentia, prikkels, media, communicatiewegen).

Voor de sociaal-psychologische kanten van het proces kan men ten dele werken met hetzelfde theoretische basismateriaal als het groepswerk, maar dit zal op den duur niet voldoende blijken te zijn.

Ook met de sociale agogiek liggen er aanknopingspunten, onder andere in het principe der zelfwerkzaamheid, dat niet alleen een democratisch maar ook een sociaal-pedagogisch principe is. Overigens geldt ook voor de Nederlandse situatie, dat uit het brede veld der sociale wetenschappen nog niet voldoende geselecteerd is, wat voor de 'community organization' van bijzonder belang is.

c. Praktijkervaringen

Hoewel in de Nederlandse situatie langzamerhand al wel enige praktijkervaringen bestaan, is er toch nog geen sprake van een Nederlandse 'practice-theory'. Er is nog weinig bewust weten van wat men precies doet, veel gebeurt met een soort vingertoppengevoel en met vallen en opstaan. In geleide 'community organization'-processen in Nederland treft men vaak als werker een socioloog met een grote hoeveelheid theoretische kennis maar zonder praktijkervaring in het sociale werk of een maatschappelijk werker, die voor deze specifieke functie ook (nog) onvoldoende toegerust is.

Het zal de gemeenschappelijke taak van de universiteiten en de sociale academies met de instellingen moeten zijn om langzamerhand mogelijkheden voor een geïntegreerde theorie- en praktijkvorming voor Nederland in het leven te roepen.

Voorlopig bestaat er nog zeer weinig Nederlands ervaringsmateriaal in de vorm van 'case-records' en 'case-studies'. Het samenstellen van verslagen over het 'community organization'-proces is een bijzonder tijdrovende zaak, omdat de situatie meestal zeer gecompliceerd is door het grote aantal personen en groepen, met hun achterland, dat aan het proces deelneemt.

Men moet dus het verslag van het eigenlijke proces omringen met zeer veel informatiemateriaal.

Onder het hoofd 'het vaststellen van behoeften' werd reeds even gewezen op de noodzakelijkheid van sociaal onderzoek in dit stadium van het proces. Er ligt echter een nog veel bredere taak voor het sociaal onderzoek bij het 'community organization'-proces als geheel.

Allereerst kan wel gezegd worden, dat over het verloop van deze processen in de Nederlandse samenleving nog zeer weinig bekend is. Eigenlijk nog zo weinig, dat het, op de beschikbare gegevens, ternauwernood verantwoord schijnt het proces te hantieren als middel om een bepaald doel in de samenleving te bereiken.

Voor het opstellen van verantwoorde methodische gedragsregels is een verder doordringen in het wezen en verloop van dit soort processen zeer noodzakelijk.

Wij menen dan ook bij de huidige stand van zaken niet anders te kunnen doen dan het formuleren van een aantal vraagpunten en probleemstellingen als mogelijke uitgangspunten voor sociaal onderzoek op dit gebied.

①. Ten aanzien van het *proces als geheel* kunnen genoemd worden: vergelijkende studies van verschillende, in de Nederlandse samenleving spontaan verlopende processen, variërend in situatie, doelstelling en resultaat, waarbij vooral aandacht te schenken ware aan de volgende punten:

- a. het eerste initiatief;
- b. het tot stand komen van de representatieve groep;
- c. communicatie met de 'community' als geheel;
- d. het aantrekken van hulp van buiten;
- e. het samenspel tussen deskundigen en bevolking;
- f. het verloop in de tijd;
- g. kritieke momenten in het verloop;
- h. doelstelling en resultaat;
- i. de nawerking en eventuele neveneffecten.

Door een beter inzicht in deze punten, zou een meer verantwoord opstellen van gedragslijnen voor toegepaste processen kunnen ontstaan en zou kunnen blijken, in hoeverre de, door de praktijk thans aangenomen, uitgangspunten inderdaad gerechtvaardigd zijn. Door een beter inzicht in de punten en momenten, waarop een dergelijk proces kan mislukken of vastlopen, kunnen even-

eens richtlijnen voor het gedrag van een werker geformuleerd worden.

Zeker is, dat op dit gebied uit mislukkingen veel te leren valt, zodat vergelijkende studies over geslaagde (in de zin van het gestelde doel bereikende) en mislukte (het gestelde doel niet bereikende) processen vruchtbaar schijnen.

②. Terwijl de hierboven genoemde punten meer leiden tot algemene theoretische inzichten in het proces als zodanig, zal men bij ieder toegepast proces van enige omvang in de verschillende stadia van het proces zonder sociaal onderzoek niet verantwoord kunnen werken.

Zo zal steeds inzicht nodig zijn in de sociologische gesteldheid van de 'community'. Een 'community organization'-proces zonder enige kennis van het samenlevingsverband en met name van de communicatielijnen in het samenlevingsverband, waarin het proces zich gaat afspelen is ternauwernood denkbaar. Aangezien echter deze aspecten van het sociaal onderzoek een onderdeel vormen van de *methodiek* van 'community organization'-processen, zal hierop in het volgende hoofdstuk nog verder worden ingegaan.

HET 'COMMUNITY ORGANIZATION'-PROCES EN SOCIALE PLANNING

Ieder 'community organization'-proces heeft elementen van 'sociale planning' in zich. 'Sociale planning' is niet zozeer een terrein van wetenschap, als wel van wetenschapstoepassing en beleid.

Hoewel in het 'community organization'-proces elementen van sociale planning opgenomen zijn, kunnen de twee begrippen niet als identiek beschouwd worden. 'Sociale planning' is zowel een enger als een ruimer begrip. Men kan aan 'sociale planning' doen met en zonder 'community organization'-methodiek.

In de 'community organization'-methodiek is een speciale mogelijkheid van sociale planning, namelijk *door de bevolking zelf*, gegeven.

Over het begrip 'sociale planning' bestaat noch in de internationale literatuur, noch in de Nederlandse situatie eenstemmigheid. Dit maakt een plaatsbepaling en functieomschrijving, een eventuele vergelijking met eveneens omstreden, vage en gecom-

pliceerde begrippen als 'community organization' moeilijk. Voor de Nederlandse situatie is de publikatie '*Sociale Planning, een instrument van welzijnsbeleid*'¹⁰ een goed hulpmiddel om over verschillende aspecten van het begrip 'sociale planning' tot klaarheid te komen.

Nadat in dit rapport over de betekenis van het begrip planning in het algemeen het een en ander gezegd is en geconstateerd werd, dat het planmatig benaderen van noodzakelijk geachte voorzieningen en maatregelen een teken van de moderne tijd is, wordt het begrip planning in relatie gebracht met het streven naar menselijk welzijn. Hierbij treedt de gecompliceerdheid van het proces naar voren, enerzijds door de verscheidenheid van verschillende sectoren en aspecten van het menselijk welzijn en van het welzijnsbeleid, zoals dit in onze samenleving geïnstitutionaliseerd is, anderzijds door de verschillende beleidsniveaus, waar deze planning plaats vindt, terwijl tenslotte op de noodzakelijkheid van coördinatie en integratie ten aanzien van de verschillende sectoren zowel als ten aanzien van de verschillende beleidsniveaus gewezen wordt.

Van een grotendeels beschrijvend hoofdstuk over praktische ervaringen met sociale planning in aansluiting aan het overheidsbeleid inzake ontwikkelings- en probleemgebieden, sluit het rapport met beschouwingen over de relatie tussen sociale planning en maatschappelijk opbouwwerk. Onder dit laatste hoofdstuk wordt o.a. gewezen op mogelijke bijdragen van maatschappelijk opbouwwerk¹¹ aan de sociale planning in het algemeen, terwijl eveneens getracht wordt de betekenis aan te geven, die sociale planning in algemene zin voor maatschappelijk opbouwwerk in een concrete situatie kan hebben.

Als bijdrage van maatschappelijk opbouwwerk aan sociale planning in het algemeen wordt genoemd: de mogelijkheid tot *democratisering* van het planningsproces, de *verbijzondering van planningsresultaten in concrete overzichtelijke situaties*, en de *voeding van het planningsproces* van onderop. Voorts kunnen 'community organization'-processen in grotere projecten van sociale planning fungeren als media voor het doorgeven en interpreteren van inzichten en doelstellingen in tweerichtingsverkeer, o.a. tussen deskundigen en bevolking, tussen bestuurder en gewone burgers, tussen overheid en particulier initiatief, etc. Zij kunnen een *corrigerende* en *temporiserende* werking hebben, doordat zij de concrete levenssi-

tuatie voor de betrokken bevolking in het geding brengen. Zij kunnen bij planmatig voorbereide grote structuurveranderingen zoals agrarische saneringsplannen, stadssanering, industrialisatieplannen, ten opzichte van de plaatselijke samenleving als *katalysator* werken, doordat zij de bevolking mentaal op deze veranderingen voorbereiden.

De betekenis van sociale planning op verschillende beleidsniveaus voor 'community organization'-processen ten behoeve van het menselijk welzijn kan o.a. deze zijn: dat de planning op deze niveaus, richtlijnen en eisen vaststelt, waaraan voldaan moet worden, waardoor echter ook hulpbronnen beschikbaar komen, die lokale initiatieven aanmoedigen en betere kans van slagen bieden. Evenals in Amerika geldt ook in Nederland, dat in het welzijnsbeleid meer en meer de noodzaak van 'sociale planning' erkend wordt en dat daarbij de participatie van de betrokken bevolking als een zeer wezenlijk, op democratische beginselen gebaseerde eis gesteld wordt.

Zo krijgt het begrip 'sociale planning' enerzijds de betekenis van planning op sociaal terrein, met alle moeilijkheden van afpaling van dit terrein ten opzichte van andere terreinen van planning, anderzijds wordt dit begrip in een democratische samenleving ook geladen met de vooronderstelling, dat bij deze planning participatie van de betrokken bevolking noodzakelijk is.

Het *zelfbeschikkingsrecht* van de 'community' kan door de planning op andere niveaus en door de deskundigen zeer beperkt worden. In de methodiek dient men hiervoor oog te hebben. Ook doet zich bij deze 'planning' vaak een conflictsituatie voor in het waardensysteem, doordat het individueel belang en het algemeen belang soms regelrecht met elkaar in strijd kunnen zijn.

IV. Uitwerking van enkele belangrijke punten bij de toepassing van de 'community organization'- en 'community-development'-methodiek in Nederland

Wanneer in de Amerikaanse situatie, waar 'community organization' al ongeveer dertig jaar als een maatschappelijk werk-methodiek erkend wordt, thans nog geen sprake is van een systematisch uitgewerkt methodisch geheel, moet men zich van de mogelijkheden hiervoor in Nederland op dit ogenblik nog niet te veel voorstellen. Ook voor Nederlandse verhoudingen zijn slechts hier en daar fragmentarische aanwijzingen en gedragslijnen te geven als antwoord op de vraag: *hoe* moet dit werk nu gebeuren?

De hierna te behandelen punten zijn allereerst gekozen omdat ze belangrijk zijn voor het goed verlopen van het proces. Verder zal men in de methodische formuleringen elementen van het waardensysteem, van de theoretische basiswetenschappen en praktijk-ervaringen doorengemengd aantreffen.

Ook liggen sociaal-agogische, organisatorische- en plannings-elementen dooreen verweven, zoals bij dit proces te verwachten was.

INITIATIEVEN EN DOELSTELLINGEN

Met nadruk moet gesteld worden, dat er een reden in de samenleving moet zijn waarom het 'community organization'-proces toegepast wordt. Een dergelijk proces mag nooit begonnen worden als een particuliere liefhebberij van de een of andere leidende figuur. Voorondersteld is een *gemeenschappelijk gevoelde behoefte of wens of een tekort in de samenleving, waarover verontrusting bestaat*. Hierin ligt het gemeenschappelijk uitgangspunt, waarop verder gewerkt kan worden. Er moet iets zijn, dat men 'awful' vindt of begerenswaardig!

Wanneer een samenlevingsverband niets van dien aard vertoont, is het meestal niet de geëigende plaats of tijd om een 'community organization'-proces te beginnen, hetgeen niet betekent, dat er in een dergelijke situatie niets moet gebeuren! Maar aangenomen, dat er tekorten, wensen, behoeften of problemen zijn,

waarover ontevredenheid en verontrusting bestaat, dan zal hierover veelal in kleine kring al eens gesproken zijn. Belangrijk is voor de inzet en het verloop van het proces de vraag, waar het initiatief lag. Ligt dit initiatief binnen de betrokken bevolking, dan spreekt men van een initiatief 'van binnen uit', ontstond het buiten het betrokken samenlevingsverband, dan spreekt men van een initiatief 'van buiten af'.

Er moeten dus sociaal-culturele indicaties zijn, die hetzij binnen, hetzij buiten het betrokken gebied, tot initiatieven leiden. Deze initiatieven voeren dan tot bepaalde doelstellingen. Men wil er iets mee bereiken. De doelstellingen kunnen zeer algemeen zijn, zoals verbetering van het sociaal-cultureel klimaat, maar ook zeer specifiek, zoals het tot stand brengen van één bepaalde voorziening: een dorps huis, een dienstverleningscentrum voor bejaarden.

De doelstelling kan op de gehele bevolking van een bepaald gebied betrokken zijn of op een bepaalde groep van die bevolking, op een territoriaal- of functioneel samenlevingsverband.

De doelstellingen kunnen zowel gericht zijn op het tot stand brengen van materiële of immateriële voorzieningen als op het verbeteren van tussenmenselijke verhoudingen. Bij methodisch opgezette 'community organization'-processen is een eerste vereiste dadelijk in het begin de doelstellingen duidelijk te formuleren en ten aanzien van de volgende punten tot klaarheid te komen:

- Heeft het proces betrekking op een territoriaal- of functioneel samenlevingsverband?
- Is de doelstelling enkel- of meervoudig?
- Is het proces primair gericht op het tot stand komen van voorzieningen en secundair op verbetering van tussenmenselijke relaties of omgekeerd?
- Speelt de factor 'tijd' een rol?
- Kwam het eerste initiatief van 'binnen' uit of van 'buiten' af?
- Kiest men bewust voor een methode met actieve deelname van de betrokken bevolking?

Men kan namelijk allerlei doeleinden in de samenleving op verschillende wijzen trachten te bereiken, allerlei voorzieningen in principe zowel mét als zonder actieve deelname van de betrokken bevolking tot stand brengen. Om de naam 'community organization' te verdienen is het laatste echter essentieel.

De 'betrokken' bevolking is uitgangspunt en einddoel van het gehele 'community organization'-proces. De participatie van deze bevolking, haar actieve deelname aan de oplossing van haar eigen samenlevingsvragen is per definitie het kernpunt van het begrip.

Bij methodisch opgezette 'community organization'-processen moet het principe van de participatie van de betrokken bevolking een punt van voortdurende zorg van de werker zijn. Zowel in de breedte, als naar de diepte vraagt dit punt blijvende aandacht.

In de breedte, door de telkens zich herhalende vraag of de bevolking nu werkelijk zoveel mogelijk bij het proces betrokken wordt, in de diepte door de peiling: hoe ver gaat de participatie?

Hier bestaat een hele scala van mogelijkheden: van er mee op de hoogte zijn, er over meepraten en denken, tot medebeslissen, medeverantwoordelijkheid dragen en zelf aan de uitvoering meewerken.

Het zou intussen irreëel zijn te veronderstellen, dat inderdaad de *totale* 'betrokken bevolking' in een bepaald project kan participeren. Het gaat er echter om zich in de verschillende fasen van het proces telkens weer af te vragen of alle mogelijkheden tot verbreding en verdieping van de participatie benut worden. De deelname mag niet beperkt blijven tot een zeer kleine groep van eerste initiatiefnemers. Vanuit een kleine eerste initiatiefgroep tracht men nu vaak het gehele samenlevingsverband bij de zaak te betrekken door een voor dit samenlevingsverband *representatieve* groep te vormen.

Representatie

In de gecompliceerde moderne samenleving spelen 'community organization'-processen zich in eerste instantie dus bijna altijd af in een kleine groep, die geacht wordt de 'betrokken bevolking' te representeren.

Het samenstellen van een dergelijke representatieve groep is op zichzelf reeds een moeilijke opgave, die de eerste initiatiefnemers en de werker veel hoofdbrekens kan kosten. Twee punten zijn hierbij van doorslaggevende betekenis:

- 1) het doel, dat nagestreefd wordt, de reden waarom men een 'community organization'-proces wil toepassen;
- 2) de sociale structuur van het samenlevingsverband.

Wanneer *het doel* vaststaat moet nagegaan worden, welke sectoren van de samenleving bij deze doelstelling geïnteresseerd zullen zijn. Om deze vraag te kunnen beantwoorden moet men reeds enig inzicht hebben in de sociale structuur van de samenleving, in de verschillende groeperingen, die hier een rol spelen, in de plaats van formele en informele leiders, in geestelijke achtergronden en politieke machtsverhoudingen. Aan de onder 1. en 2. gegeven punten zou nog als derde toegevoegd kunnen worden: de persoonlijkheidsstructuur van de uit te nodigen leden. Met dit laatste punt wordt de zaak gecompliceerder, maar het is een, voor een goed verloop van het proces, bijzonder belangrijke factor.

Het 'community organization'-proces zal meer resultaat hebben, wanneer de leden van de groep persoonlijk capabel zijn om aan het proces deel te nemen. Er zijn leden denkbaar, aan wie men niets heeft, of van wie men bij voorbaat weet, dat zij zeer moeilijke elementen in een groep zullen zijn, door persoonlijke karaktereigenschappen, die weinig met de uitgangspunten en principes van de door hen gerepresenteerde groep te maken hebben.

Wanneer dus de mogelijkheid bestaat bij de samenstelling van de representatieve groep ook enigszins rekening te houden met de geschiktheid van de leden om een plaats in deze groep te bezetten en tegelijkertijd een goed contact met de eigen groep te onderhouden, verdient dit zeker aanbeveling. In verband met het laatste punt, bepleit Murray Ross *leidende* figuren op te nemen, omdat zij alleen voldoende in staat zijn op hun achterland terug te spelen.

Bij de samenstelling van een dergelijke representatieve groep gaat men in ons land nu vaak langs zuiver *organisatorische* weg te werk.

Men nodigt alle verenigingen en instellingen uit een representant af te vaardigen. Ten dele is deze wijze van werken juist, ten dele niet. Uit sociale onderzoeken is wel gebleken, dat, vooral in de grotere bevolkingscentra, de formele organisaties niet als de uitsluitende representanten van de bevolking kunnen gelden. In de formele organisaties speelt vaak een zeer beperkt aantal mensen een rol. Langs grote groepen gaat dit organisatieleven echter volkomen heen, ook al is men misschien wel contribuerend lid.

Op het platteland ligt dit anders, hier spelen de formele organisaties nog een zeer belangrijke rol en zijn de lokale leiders veelal ook de leidende figuren in het organisatieleven.

Op het platteland moet men dus zeker hierbij aansluiten, al zal men ook hier zich telkens kritisch moeten afvragen of door een geheel op organisatorische representatie gebaseerde groep de bevolking als geheel vertegenwoordigd geacht kan worden en of het terugspelen op de bevolking goede kansen biedt.

Het zou kunnen zijn, dat men voor de verwezenlijking van bepaalde veranderingen in de samenleving naast representanten van de organisaties andere sleutelfiguren, formele en informele leiders zou moeten hebben.

Voorbeeld:

In vele dorpen spelen de kruisverenigingen een belangrijke rol. Ieder is er lid van en maakt gebruik van de diensten. Ledenvergaderingen plegen echter vaak zeer slecht bezocht te worden en in het algemeen laat men alle beleidszaken aan een klein bestuur over.

In een 'community organization'-groep in een dorp, waarvan het doel ook op sociaal-hygiënisch terrein ligt, zal men nu zeker het bestuur van de kruisvereniging moeten uitnodigen een representant te sturen. Via het bestuur lopen echter niet al te veel communicatielijnen naar de bevolking als geheel. De wijkverpleegster is in dit geval een veel betere figuur. Zij staat in dagelijks contact met de bevolking, zij heeft de mogelijkheid van het tot stand brengen van een tweerichtingsverkeer, omdat zij als een spoel door het weefsel van de plaatselijke samenleving heen schiet!

Zo zijn er meer sleutelfiguren in een samenlevingsverband, die bijzonder waardevol kunnen zijn. Men hoede er zich echter voor uitsluitend *functionarissen* uit bepaalde sociale welzijnsorganisaties te kiezen. Andere figuren als een postbode, een melkboer, een politieagent kunnen dezelfde rol spelen, zonder dat zij beroepsmatig op het sociale vlak werken. In een plattelandsgemeente bleek de contributie-inner van tal van verenigingen een dergelijke persoon te zijn. Door deze figuren krijgt men 'datgene, wat de mensen er van denken' in de groep, terwijl ook bepaalde punten uit de

groep op deze wijze naar 'de mensen' ter overdenking en ter bespreking teruggevoerd worden. Men zal dus bij het samenstellen van de representatieve groep zowel naar de bestaande formele organisaties, als naar sleutelfiguren, als naar informele groeperingen in de samenleving moeten kijken. De grootste moeilijkheden ondervindt men bij het samenstellen van een representatieve groep in de geheel nieuwe stadswijk, waar praktisch nog geen formele of informele bindingen, geen plaatselijke leiders bestaan.

Een dergelijke samenleving, die nog als los zand aan elkaar schijnt te hangen, stelt geheel eigen eisen, waarbij het zoeken naar een gemeenschappelijk uitgangspunt, bijvoorbeeld het verstoken zijn van bepaalde voorzieningen, een beginpunt kan betekenen, waarom heen een zekere 'community' gebouwd kan worden.

Wanneer men ervan uitgaat, dat voor een goed functioneren van het 'community organization'-proces de representatieve groep of de commissie niet groter moet zijn dan twintig leden, is het bijzonder moeilijk binnen dit getal zoveel mogelijk facetten van het samenlevingsverband, waarbinnen het proces zich zal afspelen samen te vatten. Een combinatie van representatieve functies in één persoon zal dan wel nodig zijn.

Afhankelijk van het doel, waarvoor het proces wordt ingezet heeft men bij een territoriaal samenlevingsverband zeker met de volgende sectoren van de samenleving te maken: overheid, kerkelijk- en particulier initiatief, vak- en standsorganisaties; daarnaast heeft men rekening te houden met gezags- en vertrouwensfiguren, leeftijdsgroepen, autochtone- en importbevolking, representanten op territoriale basis binnen een gebied. Slechts door een combinatie van functies en sectoren zal men kunnen vermijden, dat de groep onhanteerbaar groot wordt. Het grondprincipe voor de samenstelling van de groep is echter de representativiteit.

Deze wordt enerzijds bereikt door een keuze uit velerlei facetten van het samenlevingsverband, anderzijds – en dit moge met grote nadruk gesteld worden, – door de 'community' als geheel zoveel mogelijk bij de samenstelling van de commissie te betrekken.

Representanten dienen door de groepen, die zij vertegenwoordigen, zelf aangewezen te worden, zodat de gerepresenteerde groep zich er terdege van bewust is, dat zij in het proces meespeelt en dat de aangewezen de verbindingschakel tussen de eigen groep en de groep van representanten is.

Wanneer het 'community organization'-proces zich op een functioneel samenlevingsverband richt, bijvoorbeeld een kerkelijke gemeente, vormt de representatie een minder gecompliceerd vraagstuk, maar vraagt toch ook inzicht in de sociale structuur van de groepering en brengt de wenselijkheid mede ook hier niet alleen representanten uit de gevestigde posities te kiezen maar ook minder op de voorgrond tredende figuren op te nemen.

Het resultaat van het met zorg samenstellen van een representatieve groep is dan tenslotte een werkgroep, een commissie of raad, die zó veelzijdig samengesteld moet zijn, dat het betrokken samenlevingsverband zich hierin herkent.

- Voor een goed functionerend 'community organization'-proces is het verder noodzakelijk, dat de representant zich van zijn rol bewust is. Wie als representant optreedt moet wel goed weten,
- ten eerste wat hij representeert, bijvoorbeeld een belangenorganisatie, een levensbeschouwelijke groep, een stands- of vakgroep,
 - een leeftijdsgroep, een territoriale groep, etc.; ten tweede wat de groep of instantie die hem tot representant benoemd heeft van hem verwacht.

Representatie kan op verschillende wijze plaatsvinden:

1. een volkomen gebonden representatie, waarbij de representant alleen in rechtstreekse opdracht van zijn groep mag spreken. Hij is dan eigenlijk mandataris. Dat dit een bijzonder starre wijze van representatie is, behoeft geen nader betoog. Wanneer men in een intergroepssituatie uitsluitend met mandatarissen moet werken, is er heel weinig speelruimte voor meningsvorming, ontwikkeling van nieuwe inzichten en nieuwe vormen van overleg. In dit geval komt de mandataris als persoon ook niet tot zijn recht, hij is eenvoudig de spreekbuis van zijn groep en eigen creativiteit krijgt geen kans;

2. een zekere vrijheid van handelen, gebaseerd op algemene inzichten en uitgangspunten van de groep. In dit geval kan de persoon in kwestie veel beter functioneren in het intergroepsproces. Hij weet zich op een aantal punten gebonden aan algemene inzichten en principes van zijn groep, maar heeft de vrijheid hiermede creatief om te gaan, actief deel te nemen aan het proces van psychische interactie met de kans op nieuwe inzichten en andere mogelijkheden, die ook bevruchtend op het leven van de eigen groep kunnen werken;

3) volkomen vrijheid van handelen. Deze bestaat, wanneer de representant niet zozeer een organisatie als wel een ongeorganiseerde belangengroep representeert, bijvoorbeeld een huisvrouw, een boer. In dit geval handelt en spreekt de betrokkene vanuit zijn eigen visie op de belangen van de door hem of haar gerepresenteerde groep. Het terug spelen op de groep is in dit geval vaak moeilijk, omdat de groep een ongrijpbaar iets in de samenleving kan zijn. Toch is ook hier contact met het achterland mogelijk door gebruik te maken van allerlei communicatiemiddelen, als pers, radio, televisie.

Men kan eigenlijk niet in het algemeen zeggen welke van de drie bovengenoemde wijzen van representeren de beste is. Dit hangt samen met de gehele samenlevingssituatie en met het doel waarvoor men samenkomt.

HET WERKEN IN DE INTERGROEPSSITUATIE

Hoewel niet iedere representatieve groep in het 'community organization'-proces een *intergroep* behoeft te zijn, komt deze situatie in de Nederlandse samenleving van deze tijd zoveel voor, dat de speciale eisen, die het werken in deze situatie stelt, zeker tot de belangrijke methodiepunten gerekend mogen worden. In de intergroepssituatie is de concreet aanwezige en direct bij het proces betrokken groep (in de vorm van commissie, raad of stichtingsbestuur) een groep van gerepresenteerde groepen.

Integratie en samenwerking in de representatieve groep zullen niet buiten de achterliggende groepen om tot stand kunnen komen. Er zal dus een levendig *tweerichtingsverkeer* (heen en weer) moeten bestaan tussen de intergroep en de gerepresenteerde groepen.

De werker moet zich van deze situatie voortdurend bewust zijn en er zich van overtuigen, dat de *communicatie* tussen de intergroep en de achterliggende groepen voldoende functioneert.

Er zijn een aantal punten te noemen, die van de deelnemende groepen uit gezien belangrijk zijn. Niet iedere groep is in staat om deel te nemen aan een intergroep. Daarvoor is het volgende nodig:

1) de groep moet een zekere verbondenheid bezitten, die haar tot groep stempelt. Een som van enkelingen kan moeilijk gerepresenteerd worden;

2. de groep moet besluitvaardig zijn, weten wat ze wil en dit kunnen formuleren;
3. de groep moet zelf behoefte voelen aan de intergroep;
4. de groep moet in staat zijn een vertegenwoordiger te kiezen en te instrueren.

In veel Nederlandse situaties komt men tot intergroepssituaties vóór de groepen hiervoor klaar zijn.

Een belangrijk punt in de intergroepssituatie is verder de autonomie van de groepen. Deze moet volledig gehandhaafd blijven. Deelnemen aan een intergroepsproces mag niet betekenen min of meer gedwongen te worden een deel van de zelfstandigheid of eigen verantwoordelijkheid van de groep op te geven. Wanneer dit het geval zou zijn wordt de intergroep een 'supergroep'. De intergroep moet zo werken, dat niemand zich in zijn vrijheid als groep of organisatie beknot voelt of gedwongen wordt tot besluiten waar men niet achter kan staan.

Hier komt het beginsel van de geestelijke vrijheid sterk tot uiting. In zijn uiterlijke verschijningsvorm heeft de intergroep veel gelijkenis met de groep. De sociale werker zal ook in de processen, die zich in de intergroep afspelen, veel elementen van groepsprocessen herkennen en zich op sommige momenten als een groepswerker voelen. Toch zijn er tegelijkertijd opvallende verschillen en wanneer deze niet onderkend worden en de werker een intergroepssituatie uitsluitend als een groepssituatie hanteert, mist hij zijn doel.

De werker heeft in het intergroepsproces te maken met vier soorten van tussenmenselijke relaties:

1. met relaties van mens tot mens. Iedere representant is ook een mens met bepaalde, aan zijn persoon eigene mogelijkheden en moeilijkheden;
2. met relaties van de mens in de groep – iedere commissie, iedere intergroep, wordt zelf ook min of meer een groep in de loop van het proces;
3. met relaties van groep tot groep. Deze spelen door in de intergroep;
4. met relaties van de intergroep tot het samenlevingsverband als geheel.

Een commissie in een intergroepssituatie begint vaak als een weinig gebonden geheel. Men heeft te maken met een aantal representanten, die, zich verwant voelend aan het eigen achterland, wei-

nig of geen verbondenheid kennen met de andere leden van de intergroep. Al werkende ontstaat in deze intergroep een zeker groepsverband. Bijzonder belangrijk is het moment, waarop men in een dergelijke intergroep 'wij' gaat zeggen en daarmee niet de eigen achterliggende groep, maar de intergroep zelf bedoelt! Vaak gebeurt dit na een negatieve ervaring van de commissie met de buitenwereld.

In notulen van dergelijke intergroepen is vaak precies na te gaan, wanneer de intergroep een groep begon te worden, een eigen verbondenheid ging vertonen. Dit moment is voor het verdere verloop bijzonder belangrijk. Voor de representanten ontstaan nu vaak moeilijke situaties, omdat zij eerder in het geheel opgenomen zijn dan hun achterland en dus nu moeten zorgen dat de eigen groep deze ontwikkeling meemaakt. Het komt herhaaldelijk voor dat de intergroep nu zo enthousiast wordt en actief, dat men geen tijd meer heeft zijn achterland deze ontwikkeling mee te laten maken.

Voorbeeld:

In een intergroepssituatie werd getracht een voorziening tot stand te brengen met het oog op de sociale integratie van probleemgezinnen. De intergroep bestond uit vertegenwoordigers van overheid, kerkelijk en particulier initiatief met enkele deskundigen. Na twee jaar van moeizame besprekingen kwam er plotseling een snelle ontwikkeling door het feit, dat men een bijzonder goede en ervaren kracht zou kunnen aantrekken. De intergroep werd enthousiast, zag plotseling een verwezenlijking van alle plannen in de nabije toekomst mogelijk. Vergadering volgde op vergadering om alles in kannen en kruiken te krijgen, alle administratieve en financiële hindernissen werden genomen, de zaak was bijna voor elkaar, toen men plotseling moest ontdekken, dat in de achterliggende groepen kritiek ontstond en tegenzin tegen deze plannen opkwam. In het vuur van de ontwikkeling was de intergroep zelf te hard van stapel gelopen, had het contact met het achterland verloren en kreeg nu de rekening gepresenteerd. Alleen door dit verzuim te herstellen en een snelle uitvoering van de activiteiten op te offeren aan een grondige voorbereiding en voorlichting in de achterliggende groepen kon een totale mislukking voorkomen worden. Met

enige vertraging, maar met de winst, dat nu ook de achterliggende groepen precies op de hoogte waren en hun fiat gegeven hadden, kwam alles tenslotte toch voor elkaar, en was de voorziening een zaak van het samenlevingsverband als geheel geworden.

Voor de werker is dus een helder inzicht in de punten, waarin het groepswerkproces verschilt van het intergroepswerkproces zeer belangrijk. Newstetter¹ heeft dit trachten uit te werken en met schema's verduidelijkt.

Aangezien de omschrijving van Newstetter mij niet geheel kan bevredigen volgt hier een eigen formulering van de *voornaamste verschilpunten tussen de 'social groupwork' en de 'community organization'-methodiek.*

1. de aard van de groep

- De groep van het 'social groupwork' is een groep van *individuen*, die om *persoonlijke* redenen aan het groepswerk deelnemen. De groep van het 'community organization'-proces (als intergroepsproces) is een *representatieve* groep, de leden nemen *niet om persoonlijke redenen* deel aan het proces, maar als *vertegenwoordiger* van een groep. Daarom is deze groep een *intergroep* of een groep van gerepresenteerde groepen.

2. de doelstelling

- Het 'social groupwork' richt zich *primair* op *persoonlijke behoeften* van de leden van de groep, zoals behoefte aan onderling contact, sociale aanpassing, ontwikkeling en groei. Door dit te doen voorziet het 'social groupwork' *secundair* in een *behoefte van de samenleving*, onder andere aan groepsverband, integratie, ontmoetingspunt, cultuuroverdracht, etc.
- Het 'community organization'-proces richt zich *primair* op *behoefte van de samenleving* en niet op persoonlijke behoeften van de leden van de groep. Door dit te doen voorziet het 'community organization'-proces *secundair*, in *persoonlijke of groepsbehoefte* van de leden van de groep, doordat het mogelijkheden tot contact en samenwerking en maatschappelijke vorming biedt.

Voor een goed verloop van het intergroepsproces is het vaak noodzakelijk, dat binnen ieder der gerepresenteerde groepen, die tezamen het zgn. 'achterland' vormen, groepswerk verricht

wordt. Dit kan noodzakelijk zijn als voorbereiding op de representatie van de groep in het grotere geheel en ook om een groter aantal *personen* uit het achterland mentaal bij het 'community organization'-proces te kunnen betrekken.

Het is goed aan het eind van deze verhandeling over het 'community organization'-proces als intergroepsproces nog even vast te stellen, dat een 'community organization'-proces niet altijd een intergroepsproces behoeft te zijn. In kleine lokale samenlevingsverbanden in weinig ontwikkelde gebieden kunnen zich 'community organization'-processen afspelen, die niet gebaseerd zijn op reeds bestaande organisaties in de samenleving.

De vraag is eigenlijk, in welk stadium van sociale organisatie het samenlevingsverband, waarin het 'community organization'-proces toegepast wordt, zich bevindt. In een primitieve samenleving zonder groeps- of verenigingsverbanden, zal deze representatie op andere wijze tot stand moeten komen. In ons land was 30-50 jaar geleden deze situatie ook nog anders.

Toen het Opbouworgaan in Drenthe in 1926 opgericht werd, werd het bestuur gevormd door *personen* uit de provincie Drenthe, die wel zo gekozen waren, dat zij tezamen alle godsdienstige en maatschappelijke stromingen in de provincie weerspiegelden, die echter geen van allen directe representanten of vertegenwoordigers van groepen of van organisaties waren. In de eerste plaats omdat de meeste van deze groepen nog niet bestonden, maar ook omdat men nog niet zo organisatorisch dacht. De kerkelijke groeperingen achtte men voldoende vertegenwoordigd door *een persoon* van gezag uit het betreffende kerkgenootschap, deze werd niet als zodanig afgevaardigd door bijvoorbeeld een provinciale kerkelijke instantie.

In totaal nieuwe samenlevingsverbanden staat men voor hetzelfde verschijnsel. Alle sociale organisatievormen ontbreken nog. Er is geen netwerk van organisaties, er is eigenlijk nog geen 'community'².

'Community organization'-processen kunnen zich dus ook afspelen zonder dat er sprake is van een *intergroepssituatie*, er is echter wel steeds sprake van een achterland, van wat de Amerikanen noemen 'the community as a whole', waarmee rekening gehouden moet worden.

Hieruit volgt dat de *communicatielijnen*, de kanalen waarlangs

sociale contacten tot stand komen, in iedere situatie weer opnieuw bekeken moeten worden en dat zij steeds een belangrijk zorgenkind voor de werker zullen vormen.

Het criterium voor de intergroepssituatie ligt dus in de sociale structuur van de samenleving zelve.

In organisatorisch weinig of niet ontwikkelde situaties zal men het proces op *personen* moeten baseren. In een organisatorisch hoog ontwikkelde situatie zal een representatie van de formele groeperingen in de samenleving, vaak noodzakelijk zijn.

ORGANISATORISCHE EN VERGADERTECHNISCHE RICHTLIJNEN

1) Het 'community organization'-proces vereist een zekere mate van sociale organisatie. Het proces speelt zich immers af in groepen, commissies, raden of besturen. Onverschillig of men met formele of informele organisatievormen wil werken, bij het toepassen van het 'community organization'-proces als werkmethodek betreft de vraag van het 'hoe' zeker ook een aantal *organisatorische* punten. De organisatievorm is de bedding, waardoor het proces stroomt. Het verloop van het proces is dan ook in hoge mate afhankelijk van de gekozen bedding. Bij het bewust toegepaste, deskundig geleide proces is het kiezen van en vorm geven aan deze bedding een belangrijk onderdeel, dat ook een zekere mate van vakmanschap eist. Een doelmatige en efficiënte organisatievorm is dus belangrijk.

De organisatiestructuren, door middel waarvan 'community organization'-processen plaatsvinden zijn dus steeds representatieve organen. Zij kunnen verschillende rechtsvormen aannemen.

In zeer veel gevallen zal de representatieve groep een *commissie vormen*. De commissie wordt wel de 'key unit' van de 'community organization'-methodek genoemd.

Wanneer het niet nodig is, dat deze groep rechtspersoonlijkheid bezit (en dit is in de meeste gevallen, zeker in het begin niet nodig!), kan met een commissie, werkgroep of raad volstaan worden, vooral wanneer het gaat om een tijdelijke vormgeving. Er kunnen zich echter ook gevallen voor doen, waarin de 'community organization'-functie min of meer blijvend uitgeoefend wordt en gericht is op telkens wisselende doeleinden. Dit ge-

beurt bij samenwerkingsorganen, federaties, diverse 'raden', opbouworganen, welzijnsstichtingen, enz. In deze gevallen is er behoefte aan een apparaat met vaste medewerkers en een eigen financiële basis, waardoor het bezit van rechtspersoonlijkheid noodzakelijk wordt.

In deze gevallen wordt de stichtingsvorm als de meest gewenste gezien. Soms echter verwerpt men de stichtingsvorm, omdat deze niet democratisch zou zijn in tegenstelling tot de vereniging. Hier wordt dan dus de democratie gehanteerd als norm voor de organisatievorm. In dit geval overigens ten onrechte, want de stichting kan onder bijzondere omstandigheden – en die doen zich voor bij het 'community organization'-proces een betere waarborg voor de democratie bieden dan de vereniging. Al dient het organisatiesysteem aan democratische eisen te voldoen, dit betekent niet, dat een aantal cliché-opvattingen uit onze gebruikelijke verenigings- en vergadertechniek nu ook overal en onder alle omstandigheden doorgevoerd moeten worden. Twee punten zijn hierbij belangrijk. In de vereniging komt het democratische karakter tot uiting in het beslissingsrecht van de ledenvergadering, waarin men in gewone gevallen bij *meerderheid van stemmen*, beslist, waardoor dus in feite de helft plus één kan beslissen.

In een Nederlands 'community organization'-proces past deze wijze van besluiten nemen ten ene male niet. Op grond van het beginsel van de geestelijke vrijheid bepalen de spelregels van dit proces, dat geen principiële besluiten genomen worden door meerderheid van stemmen. Men zal hier in de meeste gevallen zo lang overleggen, tot men of een basis gevonden heeft, waarop volledige overeenstemming bereikt kan worden, óf, wanneer dit niet het geval is, constateren, dat het overleg slechts gedeeltelijk, of in het geheel niet, tot samenwerking geleid heeft. Doordat in het 'community organisation'-proces in principiële zaken niet met meerderheid van stemmen besloten wordt, is het machtselement in deze groepen minder sterk aanwezig.

Hiermede hangt weer samen, dat *evenredige vertegenwoordiging* in een 'community organization'-groep geen noodzakelijk principe is. Het aantal stemmen, dat men in het veld kan brengen is bij een goed opgezet 'community organization'-proces niet van betekenis.

Ook de wijze, waarop de 'community organization'-groep samengesteld en aangevuld wordt is een geheel andere dan bij de

bestuursverkiezing van een vereniging. Het gaat bij de samenstelling van de 'community organization'-groep om een representatie van een samenlevingsverband (functioneel of territoriaal), waarbij de leden meestal aangewezen worden door subgroepen van dit samenlevingsverband. Dit is een geheel andere procedure dan een bestuursverkiezing in een vereniging. Het democratische karakter van een 'community organization'-groep ligt in heel andere punten vast. Bij de stichting in het stichtingsstatuut, waarin statutair vastgesteld wordt, hoe de bestuurssamenstelling zal zijn, welke de structuur en functie en de bevoegdheden van de stichting zullen zijn, op welke wijze de communicatie met de eventuele achterliggende groepen in stand wordt gehouden, enz. Dit stichtingsstatuut mag niet van bovenaf opgelegd worden, het is op zichzelf reeds het resultaat van overleg, waarbij men de onderlinge spelregels vaststelt.

Wanneer men uit een verkeerd geïnterpreteerde democratische gezindheid zou eisen, dat een meer permanente 'community organization'-instelling (zoals opbouworgaan, culturele raad, welzijnsorgaan):

- a. een vereniging in plaats van een stichting zou moeten zijn,
 - b. principiële beslissingen bij meerderheid van stemmen genomen zouden moeten worden,
 - c. in het bestuur en in eventuele subcommissies de verschillende groepen evenredig vertegenwoordigd zouden moeten zijn,
- denatureert men het proces en bestaat er alle kans, dat de groep zijn opdracht niet kan vervullen.

Controle op het bestuursbeleid wordt in dergelijke organisaties uitgeoefend óf door een zeer breed samengesteld algemeen bestuur, of door een raad van afgevaardigden van aangesloten instellingen.

De organisatorische en vergadertechnische kanten van het 'community organization'-proces zijn dus zeker gebaseerd op democratische eisen, het proces brengt echter eigen spelregels mee, die ook wel in enkele methodische gedragsregels vastgelegd kunnen worden:

1. de groep, waarmee gewerkt wordt, moet *representatief* zijn voor het samenlevingsverband (functioneel of territoriaal) als geheel;
2. de *commissie* is de geëigende vorm voor een 'community organization'-proces van tijdelijke aard, de *stichting* voor een meer

- permanent orgaan met een 'community organization'-functie;
- 3) *iedere gerepresenteerde groep heeft gelijke rechten*;
 - 4) over *princiële zaken* wordt *niet bij meerderheid van stemmen* beslist.

Voor een behoorlijk verloop van de vergaderingen is een goede vergadertechniek noodzakelijk, hiervoor moge naar andere publicaties verwezen worden.³ Men beschouwe deze vergadertechnische kant niet als een *quantité négligeable*. Op een gebrekkige vergadertechniek kan een 'community organization'-proces ook zeer wel stranden. Wanneer de 'community organization'-methodiek verder uitgewerkt zal zijn, zal hierin zeker de vergadertechniek een belangrijke plaats gaan innemen. Men zou het belang ervan kunnen vergelijken met de centrale plaats van de 'gesprekstechniek' in het 'social casework'.

De vergadertechniek in een 'community organization'-groep stelt enige *bijzondere* eisen. Terwijl bij een gewone vergadering van een vereniging of organisatie het nemen van besluiten centraal staat, staan in de vergadering van een 'community organization'-groep de *meningsvorming*, het *overleg*, het *samenspel met deskundigen* centraal. Uit dit alles komen ook wel besluiten voort, maar vaak na een lange weg van voorzichtig aftasten, na een proces van voorlichting en voorbereiding.

Wanneer de groep eenmaal gevormd is, zal er een *voorzitter* en *secretaris* gekozen moeten worden. De plaats van de sociale werker, als begeleider van het proces, kan in Nederlandse verhoudingen zeer goed die zijn van *adviserend lid*. Dit is een onopvallende, acceptabele vorm zonder te veel pretenties.

Het spreekt vanzelf, dat de keuze van voorzitter en secretaris ook bijzonder belangrijk is voor een goed verloop van het proces. Het verdient aanbeveling deze personen door de groep zelf te laten benoemen, waarbij enig overleg hierover te voren gewenst is, opdat niet door een samenloop van toevalligheden, de meest ongeschikte persoon tot voorzitter gebombardeerd wordt.

Geroutineerde *voorzitters* uit het gewone organisatieleven zijn soms niet de meest geschikte personen, om aan een 'community organization'-groep leiding te geven. Soms domineren zij te veel, vaak willen ze te gauw tot te verreichende besluiten komen. De voorzitter van een 'community organization'-groep is dus meer de gespreksleider bij een groepsgesprek, waarbij het er om gaat, dat ieder in de groep het zijne kan zeggen en waarbij slechts

langzaam en voorzichtig bepaalde conclusies van de groep als geheel naar voren zullen komen. Wel is het uiterst noodzakelijk dat de voorzitter van een dergelijke groep de grote lijn der besprekingen vast houdt en het tempo zo regelt, dat het niet te snel is, maar toch ook stimulerend werkt.

Naar beide kanten worden in Nederlandse commissievergaderingen fouten gemaakt, die de doelmatigheid van het proces ernstig kunnen bedreigen. Nu eens worden in een veel te snel tempo zaken afgedaan, waarvan de groep als geheel ternauwernood de draagwijdte beseft, dan weer wordt vergadering na vergadering over detailpunten zolang doorgezeurd, dat alle animo verdwijnt. Het is bijzonder belangrijk, dat men aan het eind van een vergadering naar huis gaat met het gevoel: dit was een goede vergadering, we zijn een eind opgeschoten. Ervan uitgaande, dat de sociale werker niet als voorzitter optreedt, maar als adviserend lid, vloeit uit het bovenstaande reeds voort, dat er tussen voorzitter, secretaris en sociale werker een nauw contact moet bestaan en dat de sociale werker de specifieke eisen van de vergadertechniek met de voorzitter van te voren moet bespreken en gedurende de besprekingen ook in dit opzicht de helper van de groep is. Door het stellen van een vraag kan de werker op kritieke momenten helpen om het gesprek, dat dreigt te verzanden, weer op gang te helpen. De werker mag echter de leiding van de vergadering niet overnemen of zijn mening aan de groep trachten op te leggen!

Ervaringen in Nederland hebben reeds geleerd, dat een in het begin wat onzekere, maar toegewijde voorzitter met begrip voor de situatie, soms meer bevorderend op het proces werkt, dan de geroutineerde verenigingsman, die met een bepaald gezag in de samenleving optreedt.

Ook het *secretariaat* van een dergelijke groep stelt enige bijzondere eisen, vooral wat de opstelling van de notulen betreft. Volstaat men in een gewone vergadering met een résumé van de voornaamste besluiten zonder de gehele discussie te vermelden, voor het 'community organization'-proces is een uitgebreid verslag van het gesprokene bijzonder belangrijk. De werker zal deze notulen later kunnen naslaan en meer dan eens wordt een onbegrijpelijke houding, een doorzetten van een bepaalde mening en opvattingen veel doorzichtiger, wanneer men het verloop van een paar op elkaar volgende vergaderingen kan volgen. Bovendien kan uit deze uitgebreide notulen, waarin dus ook duidelijk ver-

meld staat door wie een bepaalde mening verkondigd werd en met welke woorden, door de werker een 'case-record' gemaakt worden, die bij eventuele supervisie van de werker gebruikt kan worden. Het opstellen van dergelijke uitgebreide, het gesprek op de voet volgende, notulen eist veel van de secretaris. Men kan zich eventueel ook van een bandrecorder bedienen, wanneer de microfoons door de groep niet als storend ondervonden worden.

Als regel mag van de sociale werker niet verwacht worden, dat hij, als helper van de groep, deze notulering tijdens de vergadering verzorgt. Wel kan hij ter aanvulling van een secretarissen-verslag, na afloop van de vergadering met behulp van enkele aantekeningen zelf nog een verslag van de vergaderingen trachten te maken. Dit moet dan echter wel zo spoedig mogelijk na de vergadering gebeuren.

Uit het hierbovengestelde blijkt, dat het werken met commissies voor een sociale werker, wiens taak het is dit proces te begeleiden, ook buiten de vergaderingen om allerlei werk meebrengt. Zo zal hij in nauwe samenwerking met de voorzitter en secretaris zorgdragen, dat iedere vergadering goed voorbereid wordt, dat de convocaties door de secretaris goed verzorgd en tijdig verzonden worden, dat de agenda goed opgesteld wordt en de notulen aan de deelnemers toegestuurd worden. Tussen de vergaderingen in zullen besprekingen met personen, groepen of instanties noodzakelijk kunnen zijn, vooral om vastgelopen zaken weer vlot te krijgen. Sommige van deze besprekingen zal hij in opdracht van de groep kunnen doen, andere op eigen initiatief, wanneer hij hiertoe de noodzakelijkheid ziet, in dit geval echter wel met voorkennis van voorzitter en secretaris.

Verder zal de sociale werker de leden moeten kunnen voorlichten over de problematiek, die aan de orde is, soms in de vorm van een nota of mondelinge inleiding. Ook het verschaffen van voor de besprekingen nuttige literatuur zal tot zijn taak horen. Tenslotte zal het op peil houden van de samenstelling van de groep zijn aandacht moeten hebben. Wanneer leden bedanken of vertrekken zullen plaatsvervangers gezocht en ingewijd moeten worden. Ook voor de achter de groep liggende groepen moet de sociale werker desgewenst de vraagbaak en de informatiebron kunnen zijn, op deze wijze de commissieleden – representanten – helpend hun rol in het proces te vervullen.

Waar de aard van de planning het nodig maakt, dat speciale des-

kundigen op een bepaald terrein ingeschakeld worden, zorgt de werker dat dit contact tot stand komt. Hij zal hierbij vaak de deskundige specialist moeten inlichten over de wijze, waarop de groep werkt en de bedoeling van het 'community organization'-proces toe moeten lichten, opdat een goed samenspel van de groep met de deskundigen tot stand kan komen.

Gezien de centrale plaats, die de 'commissie' in het proces inneemt volgt hier een korte samenvatting van wenken voor het werken met commissies.

Voor het doelmatig werken met commissies zijn afgezien van vergadertechnische eisen de volgende punten belangrijk:

①. voor alle leden van de commissie zal *doel, structuur* en *functie* van de commissie volkomen duidelijk moeten zijn. Een uiteenzetting hierover zal in de uitnodiging om in de commissie zitting te nemen reeds opgenomen moeten zijn, terwijl hierover op de eerste vergadering ook nog gesproken moet worden;

②. voor ieder commissielid zal *diens eigen rol* in dit proces duidelijk moeten zijn. Hij/zij zal moeten weten wie of wat hij/zij vertegenwoordigt en bereid moeten zijn de rol van representant, te spelen, hetgeen betekent dat hij/zij tussen groep en achterland een tweerichtingsverkeer tot stand brengt.

③. de commissie zal voor zij tot meningsvorming over kan gaan, door *voorlichting* goed op de hoogte moeten komen van de betrokken materie;

④. men zal stap voor stap vooruit moeten gaan ten aanzien van de verschillende *fasen* van het proces, opdat er tenslotte iets uitkomt (De commissie is geen gespreksgroep, die nu eens over het ene, dan weer over het andere onderwerp discussieert, zonder dat dit tot bepaalde activiteiten in de samenleving leidt!);

⑤. de commissie zal niet alléén *rationeel*, maar ook *emotioneel* bij de materie betrokken moeten geraken. Dit is vaak mogelijk door confrontatie met de realiteit van de nood of behoefte. Excursies en bezoeken kunnen hiertoe dienstig zijn;

⑥. wanneer uit de commissie groepen gevormd worden voor bepaalde onderdelen zal het verband van de *subgroep(en)* met het totaal zorg en aandacht vragen;

⑦. het commissiewerk zal *tijdrovend* blijken te zijn, hierop moet gerekend worden met het tijdsplan van de werkzaamheden. Hierin moet onder andere ook het terugspelen op het achterland berekend zijn;

8. er zal grote zorg besteed moeten worden aan het *contact* van de commissie met het achterland als geheel, zowel door de rol die de representanten spelen ten aanzien van hun eigen groep, als doordat de commissie als geheel zich op momenten, dat dit nuttig of wenselijk lijkt, tot de 'community' als geheel richt, door middel van een grote vergadering, de plaatselijke pers, radio en televisie, pamfletten of andere communicatiemiddelen:

9. het proces moet tenslotte een duidelijk *einde* vinden, waarna de commissie ontbonden kan worden.

Wat in het hierbovenstaande gesteld is ten aanzien van het werken met commissies geldt in het algemeen ook voor het werken met raden en stichtingsbesturen.

DE OPEENVOLGING DER FASEN IN HET PROCES

Voor de methodiek van de 'community organization' is de opeenvolging der fasen in het proces, zoals deze in hoofdstuk III besproken zijn van bijzonder belang. Hierin is de volgorde gegeven van de activiteiten, waarmede de groep zich bezighoudt, hieruit valt stap voor stap af te leiden wat aan de orde is. Zonder dit raamwerk verloopt het proces en ontstaat de situatie, dat men nu eens over dit, dan eens over dat onderwerp praat en er niets van de grond komt. Juist hier valt voor ons veel van de praktische Amerikaanse instelling te leren.

De groep zal de gegeven volgorde van:

1. het vaststellen van noden en behoeften;
2. het ordenen en rangschikken hiervan;
3. het ontwikkelen van de bereidheid hieraan te werken;
4. het zoeken van hulpbronnen;
5. het tot actie overgaan;

gedurende het proces zoveel mogelijk moeten aanhouden. In hoofdstuk III zijn de verschillende mogelijkheden en moeilijkheden van deze fasen in Nederlandse verhoudingen uitvoerig beschreven.

Een volledig uitgewerkte 'community organization'-methodiek zou ongetwijfeld voor elk dezer punten een aantal richtlijnen moeten bevatten.

Wij hebben er om verschillende redenen de voorkeur aan gegeven dit niet te doen. In de eerste plaats omdat hiervoor nog te

weinig betrouwbaar materiaal beschikbaar is, maar ook, en deze reden is niet minder klemmend, omdat een teveel aan klaarge-
maakte voorschriften van de methodiek een dwangbuis zou kun-
nen maken en van dit boek een receptenboek!

Door enerzijds in de analytische beschrijving van het 'commu-
nity organization'-proces uitvoerig bij deze fasen stil te staan en
anderzijds een aantal voor de algemene methodiek belangrijke
punten te bespreken, worden aan de werker de bouwstenen ver-
schafft waarmee hij zelf op creatieve wijze in een concrete situatie
zijn werkmethoden kan opbouwen. Het in bijlage II beschreven
geval, waarin het toegepaste proces in zijn verschillende fasen
voorkomt zal bovendien als voorbeeld voor het totale verloop
van het toegepaste proces dienst kunnen doen.

DE TAAK EN POSITIE VAN DE WERKER

Terwijl in het voorafgaande voornamelijk in theoretische zin ge-
sproken is over *de rol* van de werker bij de 'community organiza-
tion'-methodiek en over de eisen, die aan zijn kennen en kunnen
gesteld moeten worden, is het goed om ons hiernaast rekenschap
te geven van de actuele situatie, waarin de Nederlandse werker op
dit terrein zich bevindt.

Misschien moet dan wel allereerst gezegd worden, dat de wer-
ker in de huidige Nederlandse situatie geen al te benijdenswaar-
dige positie heeft. In de meeste gevallen immers staat hij zonder
adequate vorming en opleiding voor een bijzonder moeilijke en
gecompliceerde taak, waarin hij bovendien in velerlei opzicht al-
leen staat. Vele werkers op dit terrein moeten hun vak nog begin-
nen te leren, wanneer zij in dienst treden en dit leren bestaat vaak
uit een met vallen en opstaan ontdekken van hoe het wel en hoe
het niet moet! Dank zij een grote mate van vingertoppengevoel,
intuïtie en gezond verstand van de werker en van de betrokken
groepen leidt het werk in de praktijk in een aantal gevallen geluk-
kig toch tot gunstige resultaten! Maar het tegendeel komt ook
voor, gewoonlijk met rampzalige gevolgen, zowel voor de wer-
ker, als voor het samenlevingsverband, dat hij dient.

Van zijn bestuur ontvangt de werker in vele – zeker niet in alle!
– gevallen onvoldoende steun en soms meer instructies over wat
hij niet mag doen, dan over wat er wel van hem verwacht wordt.

Mogelijkheden tot bijscholing en voortgezette opleiding zijn schaars. De bestaande voortgezette opleidingen zijn in hun programma's hoofdzakelijk op het individueel en groepswerk gericht, mogelijkheden op universitair niveau missen de aansluiting op het praktisch handelen.

In zijn werk timmert de werker op dit terrein veel meer aan de weg dan zijn collega's in het individuele of het groepswerk, met het gevolg, dat kleine fouten vaak grote en openbare gevolgen hebben. Er verschijnen artikelen in de pers, er ontstaan 'rellen' en verhalen, soms op een totaal verkeerde voorstelling van zaken berustend, doen de ronde in het betrokken samenlevingsverband.

Naast al deze negatieve kanten zijn er natuurlijk ook vele en zwaar wegende positieve aspecten aan dit werk, waardoor het toch op werkers met een bepaalde persoonlijkheidsstructuur grote aantrekkingskracht uitoefent.

Daar is dan allereerst de ruimte, die dit werk biedt, de wijde blik, die het geeft op de samenleving. Niet de enkeling in nood, niet de kleine groep, maar het samenlevingsverband in zijn geheel, dat begrepen en geholpen moet worden. Tegenover het steeds verder in onderdelen zich verdiepende specialisme op sommige terreinen van het sociaal-culturele werk ligt hier de mogelijkheid met grotere structuren te werken, waarvan het verband nog zichtbaar is. De mogelijkheid om *creatief* met de samenleving bezig te zijn, waarbij visie op de toekomstige ontwikkeling gepaard dient te gaan met begrip voor historische achtergronden, scheidt ook ruimte in de tijd!

Tenslotte ligt misschien de sterkste aantrekkingskracht van dit werk in het feit, dat het – misschien meer nog dan enige andere werksoort op sociaal-cultureel gebied – te maken heeft met de dualiteit 'de mens en zijn samenleving' en dat de werker hier met de volle inzet van zijn persoon zijn hulpdiensten mag verlenen aan de totstandkoming van een samenleving, waarin enerzijds de mens zich beter zal kunnen ontplooiën, en waaraan anderzijds door de mens zelf een belangrijke bijdrage gegeven wordt.

'Boeiend, maar vermoeiend' is dit werk wel eens genoemd. Lichamelijk en geestelijk stelt het ongetwijfeld zware eisen: de veelheid van onderwerpen, waarover men geïnformeerd moet zijn, het geregelde avondwerk door vergaderingen met commissies en werkverbanden, de spanning die dit werk met velerlei mensen in vaak tegenstrijdige situaties altijd weer meebrengt, de moeilijk-

heid om naast de vele vergaderingen, die soms reeds de volledige werkweek vullen, tijd te vinden voor bestudering van de problematiek, voor het schrijven van nota's en rapporten, om over de noodzaak van vrije tijd en zelfbezinning nog niet eens te spreken.

De gehele *beroepshouding* van de werker op dit terrein stelt vele schijnbaar tegenstrijdige eisen, men denke aan de combinatie van dynamiek en geduld, aan de noodzaak veel te weten over bepaalde onderwerpen en toch geen 'betweter' te zijn, aan de vereiste openheid tegenover de mening van anderen, die gecombineerd kan zijn met de kracht van een eigen overtuiging, aan het kennen van grenzen en tegelijk de noodzakelijkheid over deze grenzen heen te zien, aan de vele moeizame pogingen en de soms geringe zichtbare resultaten ... en zo zou men door kunnen gaan. Alle voorwaarden schijnen aanwezig om van de toegewijde werker in de kortst mogelijke tijd een beklagenswaardige neuroticus te maken!

Wanneer men zich dit alles realiseert rijst de vraag of de werker niet een soort 'supermens' moet zijn om tegen al deze moeilijkheden opgewassen te zijn. Ware dit het geval, dan zou men beter deze vorm van werk kunnen afschaffen. De wereld is nu eenmaal vol middelmatige mensen en wanneer dit werk niet door middelmatig begaafde mensen gedaan kan worden, zal het nooit in enige omvang gerealiseerd kunnen worden.

Maar wel betekent dit, dat alles in het werk gesteld zal moeten worden om de voorwaarden, waaronder de werker dit werk gaat doen, zo gunstig mogelijk te doen zijn.

Deze voorwaarden liggen voor een belangrijk deel in de wijze, waarop de werker te werk gesteld wordt. Meestal zal een gemeenschapsorgaan, veelal een stichting, zijn opdrachtgever zijn. Het bestuur van een dergelijke organisatie moet zich duidelijk bewust zijn, welke de taak van de werker zal zijn binnen de doelstelling en de functie-omschrijving van het orgaan. Wat hier gesteld is voor een meer permanente tewerkstelling geldt evenzeer voor meer incidentele vormen van werk.

De situatie moet rijp zijn om de werker te ontvangen. Een werker op dit terrein mag eigenlijk niet min of meer geforceerd in een werksituatie geplaatst worden, evenmin als hij van boven af, zonder behoorlijke achtergrond in een samenlevingsverband 'gedropt' kan worden. De vertrouwenssfeer, zo onontbeerlijk voor het functioneren van de werker in het samenlevingsverband, zou

in deze gevallen moeilijk tot stand kunnen komen. Eigenlijk moet de 'community' om de werker vragen.

Tot de voorwaarden, waaronder ook een middelmatig begaafde werker goed werk zal kunnen doen, behoort vanzelfsprekend de eis, dat zijn opleiding in kennen en kunnen zo goed mogelijk is. Een werkkring op dit gebied zal bij voorkeur niet als eerste baan na het beëindigen van een gewone maatschappelijk werk-opleiding aanvaard moeten worden. Enige jaren ervaring op andere terreinen van het maatschappelijk of sociaal-culturele werk, waardoor men dus reeds in de samenleving heeft leren werken, is wel zeer gewenst. Na een aantal jaren praktijk in het algemeen maatschappelijk werk of in het jeugd- en volksontwikkelingswerk, zou eigenlijk de mogelijkheid moeten bestaan van een voortgezette opleiding op dit gebied, waarin theorie en praktijk een geïntegreerd geheel zouden moeten vormen.

Hoewel gesteld is, dat in het werken met commissies en raden de kern van de 'community organization'-methodiek ligt, is het hier toch nog nodig enig inzicht te geven in de talloze andere activiteiten, die de werker op dit gebied moet ontwikkelen. In de Amerikaanse literatuur vindt men om dit te illustreren vaak een beschrijving van een *werkdag* van een 'community worker'.

Wanneer men hetzelfde zou doen voor een Nederlandse werker, zou blijken, dat in deze beschrijving naast een aantal commissievergaderingen, allerlei andere zaken voorkomen, zoals velerlei besprekingen met individuele personen, het organiseren van allerlei soorten van bijeenkomsten, als vergaderingen, excursies, studiedagen, voorlichtingsbijeenkomsten, het maken van notulen en verslagen, het schrijven van nota's en rapporten, het uitbrengen van schriftelijke en mondelinge adviezen, het maken van financiële berekeningen, het houden van lezingen en voordrachten, het samenstellen van propagandamateriaal, het leggen van contacten met nieuw gevestigde personen en instituten, het onderhouden van oude, etc. etc.

Een geheel eigen groep van activiteiten vormt nog het onderhouden van contacten met aangrenzende sectoren uit de samenleving. Zo zijn er situaties waarin de werker in gecoördineerd verband werkt of regelmatig contact onderhoudt met de economische, de agrarische, de planologische sector.

In het grotere verband van de samenleving als geheel treedt de 'community organization for social welfare' dan ook vaak com-

plementair op en levert samen met andere sectoren, zoals de hierboven genoemde, een bijdrage tot een totaal gebied van welzijnsbevordering. De werker zal in deze contacten vaak betrokken worden als representant van het sociaal-culturele of van het maatschappelijk werkterrein en door hem zal in economische-, agrarisch-technische-, stedenbouwkundige- of volkshuisvestingsvraagstukken aandacht gevraagd worden voor de *menselijke factoren* en de *sociaal-culturele* consequenties van voorgenomen maatregelen op deze gebieden.

Tot nu toe is in de besprekingen over de werker uitsluitend gesproken over de *beroepswerker*, waarbij de vraag rijst, of er in dit werk geen plaats is voor *vrijwillige krachten*.

Misschien is er geen terrein waar *vrijwilligers* een zo grote rol spelen als juist hier. Dit werk is immers geheel gebaseerd op de deelname, de eigen activiteit van de gewone burger, die in zoverre misschien buitengewoon is, dat hij of zij tijd en aandacht beschikbaar stelt voor het oplossen van sociale problemen in de samenleving.

Op geen ander terrein ligt de taak- en rolverdeling tussen vrijwilliger en beroepskracht duidelijker dan hier, ieder levert een eigensoortige bijdrage in dit proces, waardoor het samenleven geënd wordt.

Nu zal men misschien tegenwerpen, dat het deelnemen aan deze processen geen échte vrijwilligers taak in het sociaal-culturele werk is, omdat hier de eigenlijke werkfunctie- de begeleidende taak toch nog in handen van de beroepswerker is. Echter ook in deze vorm bestaat er vrijwilligersarbeid op dit gebied. Menig burgemeester of burgemeestersvrouw, menig wethouder, vele predikanten en predikantsvrouwen, onderwijzers, dokters, maar ook figuren uit het agrarische en industriële leven, uit de vakbeweging, zien zich soms voor de situatie gesteld, dat zij met een commissie of raad moeten werken, die in feite een 'community organization'-functie vervult, zonder dat een beroepswerker aanwezig is of kan zijn.

In het voorafgaande is te vaak gebleken, hoe noodzakelijk een *deskundige* begeleiding van het toegepaste proces is, om hierover nu te luchthartig heen te stappen, de mogelijkheid is echter geenszins uitgesloten, dat ook *vrijwillige* krachten over grote deskundigheid kunnen beschikken.

Bij methodisch toegepaste 'community organization'-processen van enige omvang zal men zonder sociaal onderzoek moeilijk verantwoord kunnen werken. Dit sociaal onderzoek zal niet uitsluitend uit sociologisch onderzoek moeten bestaan, maar in vele gevallen ook sociaal-psychologische, en 'cultureel-antropologische' aspecten moeten omvatten.

Waar het 'community organization'-proces in zijn methodische toepassing verwantschap vertoont met maatschappelijk werkprocessen, doet zich ook hier de problematiek van de relatie sociaal onderzoek - maatschappelijk werk gelden.⁴

Vrijhof⁵ heeft hierover zeer lezenswaardige dingen gezegd en erop gewezen, dat in het sociaal onderzoek ten dienste van het maatschappelijk werk *analytisch* onderzoek naar aard en oorzaken der sociale noden op zichzelf nog geen basis levert voor een juiste diagnose, terwijl hieruit evenmin een verantwoorde therapie te voorschijn komt. In de therapie spreekt immers een stuk beleid mee, in de therapie zijn normatieve elementen en doelstellingen verondersteld. Bepaalde denkbeelden en verwachtingen omtrent de maatschappelijke ontwikkeling en een bepaalde mens- en maatschappijbeschouwing spelen hier een belangrijke, zelfs beslissende rol.

Zo zal het sociaal onderzoek ook het terrein van doelstellingen en waarden, dat de ideologische achtergrond van het werk vormt, in het onderzoek moeten betrekken.

Voor de 'community organization'-methodiek betekent dit, dat het sociaal onderzoek zich ook op een aantal basisveronderstellingen zal moeten richten, zoals de normatieve kanten van de gemeenschapsvorming, van sociale integratie en samenwerking.

Ook wijst Vrijhof erop, dat wanneer sociaal onderzoek zich richt op tussenmenselijke verhoudingen, het intensieve contact van de onderzoeker met zijn 'object' op zichzelf gevolgen heeft voor het object. Van de onderzoeker en het onderzoekproces gaat invloed uit op de te onderzoeken situatie, op de bij dit onderzoek betrokken mensen. Dit alles is bijzonder waar voor sociaal onderzoek in een 'community organization'-proces.

Als verschillende mogelijkheden voor sociaal onderzoek bij toegepaste 'community organization'-processen kunnen genoemd worden:

1. Situatie-onderzoek

In ieder concreet geval is een aantal basisgegevens, betreffende het samenlevingsverband (functioneel of territoriaal) noodzakelijk. Naast een aantal statistisch-demografische gegevens, moet ook kwalitatief en inhoudelijk een duidelijk beeld ontstaan over groepen en subgroepen, formele en informele leiders, gezags- en machtsconcentraties, de kerkelijke en politieke situatie, gedragspatronen en tradities, waarden- en normensystemen, kortom van de gehele socio-culturele situatie. Zoals reeds eerder werd opgemerkt is het hele stelsel van kanalen, sluizen, ondergrondse leidingen, waarlangs zich sociale contacten realiseren van bijzondere betekenis voor het 'community organization'-proces. Zonder kennis van dit 'aderstelsel' wordt 'community organization' moeilijk en kan het zelfs tot kortsluitingen leiden. Tenslotte moet hierbij niet alleen aan de 'status quo', maar ook aan veranderingstendensen en dynamische elementen aandacht geschonken worden.

2. Inventarisatie-onderzoek

Rondom het thema 'behoefte en voorzieningen' is sociaal onderzoek nodig om tot een verantwoorde vaststelling van aard en omvang van de behoeften te komen. Een inventarisatie-onderzoek naar wat er aan voorzieningen op sociaal-cultureel terrein bestaat en hoe dit bestaande functioneert kan tekorten aan het licht brengen, zowel in de vorm van een totaal ontbreken als van gebrekkig functioneren.

Ook hier is een dynamische instelling noodzakelijk. Het sociaal onderzoek zal ook aan het veranderlijke karakter van de nood en het verschuivend behoeftenpatroon van het samenlevingsverband recht moeten doen.

3. Onderzoek met de bevolking

Als onderzoek methodiek, die specifieke betekenis kan hebben bij het toegepaste 'community organization'-proces, moet het 'bevolkingszelfonderzoek' genoemd worden, waarbij dus de bevolking zelf actief bij het onderzoek betrokken wordt. Deze vorm van onderzoek, waarmee in Nederland ook reeds op verschillende plaatsen geëxperimenteerd werd⁶ past geheel in de methodische opzet van het 'community organization'-proces.

Er worden hierbij echter zeer bepaalde eisen aan de onderzoek-

ker gesteld, de wetenschappelijke resultaten zijn beperkt, maar sociaal-agogisch kan deze wijze van onderzoek een bijzonder gunstige werking hebben.

Wanneer de 'community organization'-groep in een vroeg stadium van het proces zelf actief betrokken kan worden bij het verzamelen van gegevens, bij het formuleren van de problemen, geeft deze vorm van zelfwerkzaamheid een bijzonder goede voorbereiding op de verdere stadia van het proces.

Door het samenspel met de socioloog bestaat de mogelijkheid, dat de groep enigszins sociologisch leert denken en een fijner onderscheidingsvermogen ontwikkelt ten aanzien van de sociale problematiek waarvoor men staat. De socioloog zelf heeft zich echter voortdurend bewust te zijn van de beperkte mogelijkheden van deze wijze van onderzoek en van de rol, die hijzelf in dit proces met de groep speelt.

Een andere mogelijkheid is, dat de onderzoeker zelf zijn onderzoek doet, de resultaten hiervan neerlegt in een voorlopig rapport en daarna dit rapport met de groep bespreekt⁷. In dit geval werkt de onderzoeker in eerste instantie geheel zelfstandig, zonder de groep. Hij confronteert echter tenslotte het resultaat van zijn onderzoek met de mening van de 'community organization'-groep.

In beide gevallen ontstaat een samenspel tussen onderzoeker en groep. Dit samenspel kan voor beide partijen waardevol zijn. Wanneer het proces goed verloopt, komt men in het eindresultaat van het onderzoek tot formuleringen, waarin deskundigheid en wetenschappelijk inzicht versmolten zijn met de bijdragen van de gewone mensen uit het betrokken samenlevingsverband⁸. Het belangrijkste van dit eindresultaat is dat de groep zich nu met dit rapport kan identificeren. Het is niet langer het rapport van een deskundige buitenstaander, maar het is het rapport van de groep zélf geworden en kan als zodanig uitgangspunt voor het gemeenschappelijk handelen worden.

4. Action research en evaluatie-onderzoek

Terwijl door middel van de 'community self survey' meestal getracht wordt een inzicht te krijgen in de sociale problematiek van de 'community' in haar behoeften en voorzieningen, kan sociaal onderzoek ook nog voor andere aspecten van het 'community organization'-proces nuttig en nodig zijn. Uit een oogpunt van beleid kan het gewenst zijn bepaalde aspecten van het proces zelf tot

voorwerp van onderzoek te maken, bijvoorbeeld wanneer men door middel van de 'community organization'-methodiek, bestaande tussenmenselijke verhoudingen tracht te beïnvloeden.

Het kan gewenst zijn de gevolgen van deze bemoeiingen, van deze beïnvloeding of actie in de samenleving na te gaan. Allereerst om te zien, of door de toegepaste middelen het beoogde doel (bijvoorbeeld integratie, sociale planning) bereikt werd, welke al of niet gunstige neveneffecten ermee gepaard gingen. Of door deze beïnvloeding misschien nieuwe problemen ontstaan zijn? Het onderzoek naar het effect, dat de sociale activiteiten van 'het community organization'-proces in de samenleving blijken te hebben, kan als een stuk 'action research'⁹ gezien worden. Het moet noodzakelijk geacht worden om de *doelmatigheid* van het toegepaste proces te kunnen vaststellen. In dezelfde lijn ligt het *evaluatie-onderzoek*, dat het resultaat van bepaalde activiteiten, in dit geval dus van toegepaste 'community organization'-processen tracht vast te stellen.

Een evaluatie-onderzoek van een totaal 'community organization'-proces is een zeer gecompliceerde en moeilijke zaak. Men kan echter ook reeds tijdens het proces, in het stadium van het vaststellen van noden en behoeften, facet-evaluatie-onderzoeken nodig hebben, om te kunnen vaststellen in hoeverre bepaalde voorzieningen wel of niet de verwachte resultaten opleveren. Zo kan een evaluatie-onderzoek naar het werk van de gezinsverzorgingsinstellingen in een bepaald samenlevingsverband een aantal tekorten opleveren, die nieuwe voorzieningen of reorganisatie van de oude vormen vragen.

In Amerika past men vaak aan het einde van een 'community organization'-proces met de groep zelf een eenvoudige evaluatie toe, waarbij men aan de hand van een aantal vragen nagaat in hoeverre het gestelde doel bereikt is. Dit is ook in Nederlandse verhoudingen gemakkelijk uitvoerbaar.

In het 'community organization'-proces liggen elementen van onderzoek, planning, actie en organisatie door elkaar. Het begeleiden van deze processen vraagt velerlei deskundigheid. Deze deskundigheid zal voor een groot deel uit de samenwerking van een socioloog en een maatschappelijk of cultureel werker kunnen ontstaan, hetzij door de combinatie van beide functies in één persoon, hetzij door een goed samenspel van twee figuren.

Om nog eens duidelijk te maken, dat de *sociale onderzoeker* niet

zonder meer als *sociale werker* 'community organization'-processen kan begeleiden en dat de *sociale werker* niet zonder meer de *onderzoektaak* bij dit proces kan vervullen, volgt hier een korte vergelijkende karakterisering van de beroepshouding van beide functionarissen ten aanzien van het 'community organization'-proces.

Voor de *maatschappelijke werker* is het 'community organization'-proces een *middel* tot een *doel*. Als methodiek geeft het hem aanwijzingen voor een 'helpend' optreden in de samenleving. De maatschappelijke werker hanteert het proces met gebruikmaking van *toegepaste sociale wetenschap* en *beleid*.

Voor de *sociale onderzoeker* is het 'community organization'-proces een *studie-object*, een verschijnsel in de samenleving, dat *geanalyseerd* en *bestudeerd* kan worden. Dit betekent niet dat een socioloog niet als 'begeleider' van een 'community organization'-proces zou kunnen optreden.

Zijn rol kan dan echter niet langer uitsluitend die van de sociale onderzoeker zijn. Hij is dan in de beleids sfeer terecht gekomen en zal om zijn rol goed te kunnen vervullen in het gedragspatroon van de werker moeten overgaan. Hem ontbreekt dan echter de methodische scholing voor deze taak.

Wanneer de sociale werker in de loop van het 'community organization'-proces zelf onderzoek wil gaan verrichten dient hij zich evenzeer van zijn beperkingen en van het verschil in benadering van de problematiek bewust te zijn. Zo kan zijn beperkte sociologische kennis gecombineerd met zijn stimulerende, activerende rol bepaald een hinderpaal zijn op de weg tot het verkrijgen van betrouwbare objectieve gegevens.

ENKELE RICHTLIJNEN BIJ DE PLANNING

In Nederlandse verhoudingen wordt 'sociale planning' bepaald niet uitsluitend aan groepen uit de bevolking over gelaten. Ook de overheid heeft hier een taak, die door middel van regeringsapparaten en planorganisaties met grote deskundigheid vervuld wordt.

Wanneer een 'community organization'-groep aan het werk gaat en plannen maakt voor de voorziening in bepaalde geconstateerde behoeften in de samenleving, dan kan deze planning door

de bevolking onmogelijk los gezien worden van de planning op andere niveaus en door andere lichamen. Dit geldt zowel voor de planning door overheidsorganen, als door de grotere centrale verbanden van het kerkelijk en particulier initiatief.

Enkele voorbeelden kunnen hier verhelderend werken:

Wanneer een plaatselijke functionele groep plannen wil maken voor de bouw van een klein gereformeerd bejaardentehuis, dan wordt dit plan beïnvloed door: 1e. de planning voor de bouw van alle andere bejaardentehuizen in de onmiddellijke omgeving, 2e. door de planning die ten aanzien van de bouw van bejaardentehuizen door het provinciaal en landelijk verband van de gereformeerde kerk bestaat.

Het kan immers zijn dat het gehele beleid ten aanzien van bejaardentehuizen in de top meer gaat in de richting van enkele grote tehuizen in regionale centra, dan in de richting van kleine plaatselijke tehuizen.

Wanneer men bij de bouw van dit tehuis aanspraak zou willen maken op overheidssteun, zal de planning ook nog beïnvloed worden door de beschikbare overheidsmiddelen en de planning ten aanzien van de besteding daarvan. De overheidsdiensten op het gebied van de volkshuisvesting en ruimtelijke ordening en de volksgezondheid zullen alle bij dit plan betrokken zijn.

Tenslotte bestaat er een Wet op de Bejaardentehuizen en als gevolg daarvan in iedere provincie een provinciale verordening, waarin bepaalde, aan gebouw en inrichting te stellen, eisen omschreven zijn.

‘Sociale planning’ door de bevolking heeft in onze planmatige sterk gereguleerde samenleving slechts een beperkte bewegingsvrijheid en speelruimte. In de sociaal-culturele sector ligt intussen toch wel een heel gebied open voor ‘planning’ door de bevolking, door het feit, dat in deze sector initiatief tot en uitvoering van plannen voor een groot deel aan het zogenaamde kerkelijk en particulier initiatief overgelaten wordt.

Gezien de gebruikelijke taakverdeling tussen overheid en kerkelijk en particulier initiatief in het maatschappelijk werk en in de sociaal-culturele sector, is hier inderdaad plaats voor een eigen planning en uitvoering door de bevolking. Door het feit echter, dat de overheid deze plannen – overigens zeer ten grieve van het

kerkelijk en particulier initiatief – met aan voorwaarden gebonden subsidies pleegt te steunen, is de overheid met haar eigen planning (onder andere ten opzichte van de verdeling van het per jaar aanwezige bedrag) toch ook weer bij deze plannen ten nauwste betrokken.

Uit deze situatie volgen twee gedragslijnen, die bij het toegepaste 'community organization'-proces in het oog gehouden moeten worden:

1. Er moet reeds in een vroeg stadium zekerheid bestaan óf de plannen voor het voorzien in bepaalde behoeften te realiseren zijn, in verband met de planning op andere niveaus, gezien de financiële mogelijkheden en de bevoegdheden van verschillende ambtelijke apparaten. Wanneer men dit facet uit het oog verliest en 'ins blaue hinein' plannen maakt met een 'community organization'-groep, loopt men het risico, dat de groep na een langdurig proces tot de ontdekking moet komen, dat *dit* plan tot de onmogelijkheden behoort, terwijl *dit tevoren te voorzien geweest was!* Er is geen beter middel om het 'community organization'-proces in diskrediet te brengen! Hier rust een zware verantwoordelijkheid op de werker. Omgekeerd mag van de overheid verwacht worden, dat deze, wanneer zij beloftendoet en 'sociale plannings'-processen door de bevolking bevordert, deze beloften nakomt en zich bewust is, dat met het in gang zetten van deze planningsprocessen er een zekere morele verplichting bestaat tot het honoreren van de resultaten.

Het is dus zeer ongewenst, zo niet immoreel, groepen aan te sporen op deze wijze aan het werk te gaan, als er geen redelijke zekerheid bestaat, dat de resultaten van dit werk gehonoreerd kunnen worden. Dit geldt voor iedere werker, die bij 'community organization'-processen betrokken is. De opvatting, dat het toch geen kwaad kan, als de mensen maar vast eens iets proberen is naar mijn mening volkomen ongeoorloofd.

2. de inschakeling van en het samenspel met de deskundigen. Men kan er gerust vanuit gaan, dat in de Nederlandse samenleving praktisch geen voorziening op sociaal-cultureel terrein tot stand kan komen, zonder dat hierbij een aantal ambtelijke figuren en technische experts op verschillende niveaus betrokken zijn. Zo kan voor het totstandkomen van voorzieningen op sociaal-hygiënisch terrein, de inspecteur van de volksgezondheid of de directeur van de gemeentelijke geneeskundige dienst niet gemist worden, ter-

wijl ook een Provinciale Raad voor de Volksgezondheid hier een taak kan hebben.

Op het terrein van sociaal-culturele voorzieningen zal men de directeur van de gemeentelijke dienst voor sociale zaken, de gemeentelijke ambtenaar voor culturele- en/of jeugdzaken, de directeur van het stedelijke of provinciale opbouworgaan, de directeur van de Culturele Raad, de secretaris van de Jeugdraad, het provinciaal bureauhoofd van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de consulent voor sociale bijstand van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid niet kunnen missen. Deze deskundigen zijn op de hoogte van normen en eisen, welke aan de voorzieningen gesteld moeten worden. Zij adviseren in vele gevallen de gemeentelijke-, de provinciale- of de rijksoverheid over toekenning van subsidies. Het is dus van zeer groot belang dat deze en andere niet genoemde deskundigen tijdens het proces uitgenodigd worden de groep advies te geven en van voorlichting te dienen. Het is hierbij gewenst, dat deze min of meer ambtelijke figuren ingelicht worden over het karakter en het verloop van een 'community-organization'-proces, opdat zij in dit proces hun rol kunnen spelen en inderdaad voorlichtend en adviserend optreden. Een autoritaire houding van deze figuren, waarbij eigenlijk aan de 'community' voorgeschreven wordt, wat er moet gebeuren, bederft het proces en heeft ten gevolge, dat het plan meer het doorgezette plan van de deskundige dan het plan van de 'community' wordt. De geraadpleegde deskundige zal zijn kracht moeten zoeken in een zeer goede voorlichting, maar de beslissingen moeten overlaten aan de groep zelf. Het samenspel tussen deskundigen en 'community organization'-groep heeft niet alleen voordelen voor de 'community', maar ook voor de deskundigen, die vaak uit de discussies en reacties van de groep allerlei te weten komen, wat hun anders verborgen zou kunnen blijven. Het doorspreken van een bepaald type bejaardenwoning met een dergelijke groep, kan aan de deskundigen van de volkshuisvestingsinstanties allerlei kleine bijzonderheden openbaren, waaraan men zelf in een meer ambtelijk technische benadering niet gedacht zou hebben.

In de meeste gevallen is de beroepshouding van deze ambtelijke figuren in Nederland inderdaad geheel in de lijn van het 'community organization'-proces, namelijk in de eerste plaats adviserend en stimulerend. Bepaalde karaktereigenschappen en voorkeuren

van de persoon in kwestie kunnen echter soms tegengesteld werken.

Het is voor de deskundige de grote kunst, zijn meerdere kennis over te dragen aan een niet deskundige, maar geïnteresseerde groep op een zodanige wijze, dat op grond van dit verworven inzicht verantwoorde besluiten door de groep kunnen worden genomen.

Voorbeeld:

In een 'community organization'-groep, waar het ging om het tot stand brengen van een geheel programma van klimaatverbeterende maatregelen, leefde bij de groep de vaste overtuiging, dat invoering van tuinbouw op grote schaal de oplossing zou kunnen brengen van het probleem van teveel arbeidskrachten op een te groot aantal te kleine landbouwbedrijfjes. De tuinbouwconsulent was er op verschillende gronden van overtuigd, dat deze mogelijkheid er niet lag. Door middel van een zeer goed gedocumenteerde voorlichtingsmiddag, waarin door de tuinbouwconsulent een uiteenzetting werd gegeven van de door hem voorziene bezwaren (onder andere: grondsoort, afzetgebied, vakbekwaamheid, investeringen, etc.), raakte de groep overtuigd, dat omzetting van een achtergebleven landbouwgebied in een modern tuinbouwgebied geen eenvoudige zaak was. Uit het gesprek, dat zich ontwikkelde tussen de groep en de deskundige, kwam men toch tot de mogelijkheid van beperkte, eenvoudige vormen van tuinbouw voor bepaalde stukken land en voor geselecteerde en elders geschoolde arbeidskrachten.

Het samenspel, het gesprek van de deskundige met de groep, leidde tot een mogelijkheid, die door geen van beide partijen te voren gezien was.

Bij het toepassen van de 'community organization'-methodiek zal men zich dus steeds moeten afvragen of er op het gebied van de behoeften en voorzieningen, waarmee men bezig is, ook deskundigen zijn, op plaatselijk, provinciaal of nationaal niveau, die bij het proces betrokken moeten worden, opdat een verantwoorde oplossing tot stand kan komen.

Het zou te ver voeren hier een opsomming te geven van alle

denkbare deskundige figuren uit de Nederlandse samenleving, die bij 'community organization'-processen ingeschakeld kunnen worden. Deze variëren vanzelfsprekend met het terrein van de voorzieningen, waarop het proces zich richt. Zij kunnen in de economische, agrarische, culturele, sociaal-hygiënische en nog vele andere sectoren van de samenleving gezocht moeten worden.

Het is de taak en de verantwoordelijkheid van de werker, om te zorgen, dat de deskundigen op verschillende terreinen behoorlijk ingelicht en tijdig bij het proces betrokken worden.

SPECIFIEKE PUNTEN BIJ DE 'COMMUNITY DEVELOPMENT'- METHODIEK

Terwijl in hoofdstuk II een vergelijking tussen beide begrippen gemaakt werd, zal hier nog even ingegaan worden op enkele specifieke punten van de 'community development'-methodiek.

'Community development' is een nieuwer begrip, afkomstig uit de sfeer van de internationale hulpverlening aan minder ontwikkelde gebieden. 'Community development' is dus bij uitstek een methode om in gebieden, waar verandering noodzakelijk is, met hulp van buitenaf, in de bevolking activiteiten te ontwikkelen, die tot deze verandering kunnen leiden.

Als karakteristieke elementen bij de 'community development'-methodiek komen naar voren:

1. het gaat er om gebieden met een *achterstand* te helpen;
2. er is steeds sprake van *hulp van buitenaf*;
3. het is de opzet van het 'community development'-proces, dat de hulp van buiten gecombineerd wordt met *zelfwerkzaamheid* van de bevolking;
4. het *bestuurlijke* element, de maatregelen van *regeringsautoriteiten* spelen hierbij een grote rol;
5. in het 'community development'-proces wordt zoveel mogelijk een *totale aanpak* op economisch, sociaal en cultureel terrein, nagestreefd, waardoor *coördinatie* van de hulpverlening bijzonder belangrijk wordt;
6. *experts* spelen een belangrijke rol in het 'community development'-proces naast zogenaamde 'all round village workers';
7. *programma's* van voorlichting en onderricht zijn in dit proces zeer belangrijk.

De 'community development'-methodiek is dus in het bijzonder geëigend om toegepast te worden, daar waar achterstand bestaat. De eerste initiatieven liggen vaak buiten de eigenlijke 'community', bijvoorbeeld bij regeringsinstanties. Dit behoeft echter niet altijd het geval te zijn. De community kan ook *zelf* hulp vragen. Door de specifieke situatie van de combinatie: 'achterstand' – 'hulp van buiten' – 'zelfwerkzaamheid van de bevolking' ontstaat een geheel eigen problematiek, die op verschillende punten wel verwantschap vertoont met de 'community organization'-methodiek, maar er toch van te onderscheiden is.

Allereerst ontstaat een aantal problemen alleen reeds door het feit, dat hulpverlening van buitenaf plaats vindt, vaak vanuit een hoger ontwikkeld land of landsdeel aan een lager ontwikkeld gebied, dat in een geheel verschillende cultuursituatie verkeert.

De internationale literatuur, die nu, nadat de hulpverleningsprogramma's een aantal jaren gefunctioneerd hebben, getuigt van kritische zelfbezinning, geeft een rijk materiaal van met de beste bedoelingen opgezette, maar toch mislukte plannen. Aangezien uit fouten te leren valt is deze literatuur ook voor binnenlandse toepassingen van de 'community development'-methodiek zeer nuttig.¹⁰

Bij 'community development' is dus altijd sprake van hulp van *buiten*. Een buitenstaander, een deskundige of een team van experts komt meestal in opdracht van een regering of van een orgaan voor internationale hulpverlening naar het gebied toe met de bedoeling hier iets te veranderen, te verbeteren. Dit is op zichzelf, sociaal-psychologisch gezien een uiterst precaire situatie, want het gebied heeft misschien zelf heel andere wensen of maar één wens: met rust gelaten te worden.

Hoe precair deze situatie van hulpverlening van buitenaf lijkt, hoe groot het gevaar is, dat de verbeteringen, die door de buitenstaander vanzelfsprekend en wenselijk geacht worden door een, in een geheel andere cultuursituatie levende bevolking, allerminst gewenst worden, spreekt uit talloze voorbeelden.

Vaak zijn dichters en schrijvers beter in staat deze moeilijkheden onder woorden te brengen dan de wetenschapsmensen. Uit onze Nederlandse literatuur is het volgende citaat hiervan een uitstekend voorbeeld¹¹.

“Een jaar geleden”, vertelde hij, “kwam er in dit dorpeen Ameri-

kaanse missie voor hulpverlening aan technisch achtergebleven gebieden.” “Technisch achtergebleven”, zeiden ze, maar wat ze ermee bedoelen is “achterlijk”. Het eerste wat ze dit dorp zonder veel moeite konden schenken, zei de ingenieur die aan het hoofd van de missie stond, was waterleiding, want de bron lag flink hoog, met flink verval. Een kraan in elk huis! Dat zou een eind maken aan het zware sjuwen met waterkruiken en het daarmee gepaarde gaande tijdverlies. De aldus gewonnen uren konden de vrouwen en meisjes dan besteden aan huisindustrie, die met behulp van eenvoudige machines gemakkelijk te organiseren was.

En zo zou het gemak de welstand bevorderen. Hij was stomverbaasd toen ik zei, dat ik er eerst over beraadslagen moest met de dorpsoudsten. Over ons gezamenlijk antwoord dat ik hem naar Athene doorzond, zal hij nog verbaasder geweest zijn.

“Waarde vrienden uit de verte,

Gij hebt ons het voorstel gedaan ons dorp waterleiding te schenken. Na rijp beraad wijzen wij dit voorstel onder dankzegging voor uw goede bedoelingen af. Archeologen die in deze buurt opgravingen deden, hebben ons aangetoond, dat ons dorp ongeveer 4000 jaar oud is. Het bestond dus reeds 3500 jaar, toen een zekere Columbus wegzeilde naar het land, dat vandaag Amerika heet. Ge zult ons dus niet euvel duiden, dat onze zeden en gewoonten ietwat verschillen van de uwe.

Wij, mannen van Krasi, hebben een dorpscafé waar we schaken, triktrakken en politiseren. Maar onze vrouwen kunnen zich daar volgens onze zeden niet vertonen. Haar rijk ligt binnenshuis. Voor onze vrouwen zijn wasbakken en bron de plekken, waar zij elkaar ontmoeten om elkaar deelgenoot te maken van elkaars geluk en leed. Voor onze vrouwen is water halen uitgaan en verstrooing. En waarom zouden we haar dit genoeg ontnemen, terwille van het dom en gedachteloos opendraaien van een kraan? Maar er is meer. De vrije omgang bij dag en nacht, waaraan uw jongemannen en meisjes zich overgeven, bestaat bij ons niet. Het is enkel op het rotspad tussen dorp en bron, dat onze jongemannen en jongemeisjes de eerste schuchtere blikken kunnen wisselen welke later de vurige oogopslag worden van twee mensen die samen slapen op hetzelfde kussen. In de ronding van de waterkruik, die onze meisjes op

haar schouder torsen, slapen onze ongebornen geslachten dor-
pelingen. Om deze redenen wijzen wij, nogmaals onder dank-
zegging, uw voorstel eenstemmig af.”’

In dit stukje literatuur wordt duidelijker dan in menig handboek de gehele sociaal-psychologische problematiek van de hulpverle-
ning aan onderontwikkelde gebieden tot uitdrukking gebracht.
Tegelijkertijd geeft het ook de aanknopingspunten voor een even-
tueel ‘community development’-proces, namelijk in de figuur
van de vertrouwenspersoon, in het overleg met de dorpsoudsten,
de vertegenwoordigers van de bevolking, in de vrijheid van de
keuze, zelfs van de afwijzing van de hulp door de bevolking, in
het respect voor de eigen cultuursituatie van de bevolking, waar-
in de bron en de kraan een geheel andere belevingsinhoud blijken
te hebben dan in de gedachtenwereld van de expert.

Een belangrijk deel van de ‘community development’-metho-
diek speelt zich dan ook af om de kernvraag: hoe kan datgene,
wat in eerste instantie van *buitenaf* komt, omgezet worden in ver-
anderingsprocessen van *binnenuit*. Aangezien de ‘community de-
velopment’-methodiek in de laatste jaren over de hele wereld toe-
passing vindt, zijn allerlei methodische en technische onderdelen
van deze methodiek al vrij uitvoerig uitgewerkt. De Verenigde
Naties onder andere hebben hierover reeds verschillende publi-
katies verzorgd.¹²

In deze publikaties worden dan bijvoorbeeld richtlijnen gege-
ven voor: de eerste benadering van een community, hoe het ver-
trouwen te winnen van een community, het selecteren en opleiden
van plaatselijke leiders, aan welke eisen moet een goede voorlich-
ting voldoen, enz.

Bij het gebruiken van deze richtlijnen in de Nederlandse situa-
tie moet men er wel rekening mee houden, dat er in de praktische
uitvoering toch wel belangrijke verschillen bestaan tussen dit
werk in geheel onderontwikkelde landen en in minder ontwikkel-
de gebieden van een hoog ontwikkeld land als Nederland. Ook
in het sterkst onderontwikkelde gebied van Nederland werken
toch een aantal factoren van het hoogontwikkelde gebied door,
men denke bijvoorbeeld aan de werking van de sociale wetgeving,
van de gezondheidszorg, van het onderwijs.

De *vitale* noden zullen in de Nederlandse situatie bij dit werk
minder op de voorgrond staan, terwijl bovendien bij ‘community-

development'-programma's in eigen land een aantal moeilijkheden uit de internationale situatie, als taal- en cultuurbarrières, niet zo sterk spreken. Helemaal ontbreken ze echter niet, zoals menig stedeling, die op het platteland komt werken moet ervaren. Zelfs in een klein land als Nederland heeft iedere streek en vooral geïsoleerde, onderontwikkelde gebieden, in zekere mate toch ook weer zijn eigen cultuurpatroon en zijn eigen wijze van denken en doen, om van de taalmoeilijkheden in sommige gewesten niet te spreken. Men kan dus veilig aannemen, dat al zijn de moeilijkheden bij binnenlandse pogingen tot 'community development' naar verhouding kleiner, mutatis mutandis zich hier toch in principe dezelfde problematiek voor doet als bij de hulpverlening op internationaal niveau.

2. Een tweede bron van *specifieke* problemen bij de 'community development'-methodiek ligt in de wenselijkheid van de *veelzijdige* aanpak. Hoewel *economische* achterstand vaak de eerste aanleiding tot de hulpverlening vormt, blijken economische moeilijkheden zodanig verweven te zijn met tekorten op andere terreinen, dat een, zich uitsluitend op het economische vlak richtend, ontwikkelingsprogramma onvoldoende resultaten oplevert. Murray Ross bespreekt de interdependentie van economische en sociaal-culturele verschijnselen in een onderontwikkelde gebied en maakt aan de hand van een aantal sprekende voorbeelden duidelijk, hoe plannen op één terrein (bijvoorbeeld de landbouw), die met een grote mate van perfectie voorbereid werden, tenslotte toch mislukten door het feit, dat belangrijke sociale- en cultuurfactoren over het hoofd gezien waren.

Ook het feit, dat het economische belang voor de betrokken bevolking niet altijd het zwaarste weegt, komt in de gegeven voorbeelden duidelijk naar voren.

In Nederland heeft men met ontwikkelingsplannen in agrarische probleemgebieden vergelijkbare ervaringen opgedaan. Eenzijdig gerichte industrialisatieplannen hebben soms, hoezeer ook een oplossing voor economische problemen, tot ongewenste bijverschijnselen in het sociaal-culturele vlak geleid. Agrarische saneringsplannen, waarbij bedrijfsvergroting en verplaatsing van bedrijfsgebouwen buiten de dorpskern toegepast wordt, bieden duidelijke economische voordelen. Sociaal-cultureel worden hierdoor echter soms nieuwe problemen geschapen, door een gewijzigd patroon van sociale contacten, door de vergrote afstand

tot alle sociale en culturele voorzieningen, welke meestal in de dorpskern gelegen zijn, zoals kerk, (kleuter)school, consultatiebureau, dorpshuis, winkels, etc.

De wenselijkheid van een *veelzijdige aanpak*, waarbij dus economische en sociaal-culturele facetten gelijktijdig in het plan betrokken worden, roept een aantal *organisatorische* vraagstukken op, waaraan in de 'community development'-methodiek niet voorbij gegaan kan worden.

Op internationaal niveau betekent dit dat overleg en samenwerking tussen een groot aantal internationale hulpverleningsorganen als F.A.O., W.H.O., U.N.E.S.C.O., I.L.O. tot stand gebracht moet worden. Dezelfde moeilijkheden van coördinatie en overleg doen zich ook op nationaal niveau voor, wanneer verschillende ministeries en regeringsbureaus bij ontwikkelingsplannen voor een bepaald gebied betrokken zijn. Ook bij de Nederlandse ontwikkelingsgebieden, later stimuleringsgebieden genoemd, kent men deze problematiek. Een interdepartementale commissie vormt hier op nationaal niveau het coördinatiepunt en aan provinciale plancommissies is deze taak provinciaal toegeacht.

Tenslotte is ook de rol van de werker bij de 'community development'-methodiek een punt van groot belang.

Men heeft bij het 'community development'-proces vaak met allerlei soort werkers te maken, zoals: *technische* deskundigen, op verschillende terreinen, (landbouw, industrialisatie, onderwijs, gezondheidszorg, etc.). Naast deze specifieke technische deskundigheid is echter kennis en kunde op een geheel ander terrein nodig, namelijk sociaal-agogisch, sociaal-psychologisch en sociologisch inzicht, kennis van methoden en technieken, die bij voorlichtings- en vormingswerk te pas komen. Aangezien bij de 'community development'-methodiek menselijke factoren een bijzonder belangrijke rol spelen zijn deze laatstgenoemde terreinen niet te verwaarlozen.

Men kan een uitermate grote technische deskundigheid bezitten op een bepaald gebied, zonder de geschiktheid te hebben deze kennis in een geëigende en aangepaste vorm op anderen over te dragen. In veel 'community development'-projecten wordt daarom tussen de technische experts en de bevolking de figuur van de 'all round village worker' geplaatst, die dicht bij de bevolking

leeft en in staat geacht moet worden de brug te slaan tussen bevolking en experts. Soms ook kiest men voor deze functie plaatselijke leiders. Belangrijk is, dat de verschillende experts, die aan een veelzijdige aanpak te pas komen in teamverband werkend, hun specialistische kennis zoveel mogelijk gekanaliseerd via vertrouwde kanalen naar de community brengen.

De rol van de algemene sociale werker in het 'community development'-proces vertoont veel punten van overeenkomst met de hiervoor beschreven rol van de sociale werker bij de 'community organization'-methodiek. Hij zal de vertrouwensfiguur moeten worden van de bevolking en meer gericht moeten zijn op het doen ontstaan van processen van zelfwerkzaamheid dan op het doorvoeren van bepaalde programma's of voorzieningen. Hij zal moeten uitvinden, welke behoeften de bevolking *zelf* voelt en hierbij aansluitend moeten beginnen. De zogenaamde 'felt needs' van de bevolking moeten het uitgangspunt zijn, van waaruit men langzamerhand ook aan de zogenaamde 'real needs' zal kunnen toekomen.

Opvallend is hier de gelijkenis met de 'non directive' instelling van de werker bij de 'community organization'-methodiek. In het algemeen kan geconstateerd worden, dat de, in het maatschappelijk werk ontwikkelde, methodische gedragslijnen bijzonder vruchtbaar kunnen zijn voor de 'community development'-methodiek.

Het gaat immers bij de 'community development' om een *helpende* functie. In het maatschappelijk werk is over de methodisch-technische en de normatieve kant van het *helpen* van mensen reeds veel gedacht en onder woorden gebracht. De punten van overeenkomst tussen het nationale en internationale hulpverleningswerk en de helpende functie van het maatschappelijk werk zijn opvallend, ook in hun historische ontwikkeling.

Het internationale hulpverleningswerk heeft ten dele eenzelfde ontwikkelingsgang doorgemaakt als het maatschappelijk werk. Ook hier is men begonnen met materiële hulpverlening, het geven van geld en goederen, om daarna te ontdekken, dat men hiermede alléén symptomen en geen oorzaken bestreed. De internationale hulporganisatie Unicef bijvoorbeeld, begon met de honger te bestrijden door grote zendingen melkpoeder naar onderontwikkelde gebieden te sturen. Thans is de werkwijze van deze organisatie er veel meer op gericht de melkproductie in deze landen zelf op

peil te brengen, door de bouw van zuivelfabrieken, en de stimulering van moderne veeteeltbedrijven.

In het maatschappelijk werk heeft men leren inzien, dat 'helpen', wanneer het niet aan bepaalde zedelijke normen gebonden is, het gevaar inhoudt de geholpene afhankelijk en onvrij te maken. Deze zelfde zedelijke normen (het zelfbeschikkingsrecht, erkenning van de waarde en waardigheid van de mens in zijn verschillende cultuursituaties), moeten aan de internationale hulpverlening ten grondslag liggen, opdat ook hier geen ongewenste en in wezen schadelijke gevolgen van de hulp zullen optreden. Dit alles wijst erop, dat in de 'community development'-methodiek vele elementen van de 'community organization'-methodiek terug te vinden zijn, vooral wat de normatieve kant betreft.

Waar in het hierraafgaande aangetoond is dat het waardenstelsel van de 'community organization'-methodiek voor een groot deel op democratische waarden gegrond is, wordt nog meer begrijpelijk, dat internationale hulpverlening in democratische zin, zoals deze in de westerse wereld voorgestaan wordt, van deze beginselen zal moeten uitgaan.

Dit alles houdt in, dat de sociale werker, die geschoold en getraind is in de 'community organization'-methodiek bij 'community development'-projecten eigenlijk niet gemist kan worden, omdat hij de man is, die weet, althans behoort te weten *hoe men in deze situatie met mensen moet werken*. Te vaak worden zowel op het internationale als op het nationale vlak 'community development'-projecten uitsluitend in handen van *technische* deskundigen gelegd. Het spreekt vanzelf, dat bij een verantwoorde opzet van 'community development'-projecten, ook de socioloog noodzakelijk is. Waar de 'community development'-methodiek ingezet wordt met het doel *verandering* te weeg te brengen in gebieden met achterstand, betekent dit in wezen, dat de *mensen* in het betrokken gebied in tal van opzichten zullen moeten veranderen. Om te weten, waar voor deze processen van 'social change' aanknopingspunten liggen in het gedragspatroon van de bevolking, om te weten welke geestelijke instelling er ten opzichte van veranderingstendenzen bestaan, om de wrijvingspunten en de conflictsituaties die opgeroepen zullen worden te kunnen voorzien en doorzien is de hulp van een sociaal onderzoeker onontbeerlijk.

De context van het gehele 'community development'-proces is 'verandering' en dan wel een verandering in een versneld tempo

op tal van levensgebieden onder beïnvloeding van buitenaf.

Dit betekent een diepe ingreep in het weefsel van een bestaande samenleving, een ingrijpen dat op grond van bepaalde overwegingen van sociaal en economisch beleid noodzakelijk kan zijn, maar waarbij men zich toch steeds bewust moet zijn van de moeilijkheden en gevaren, die deze bemoeiingen kunnen meebrengen.

Ter onderscheiding van 'community organization'-situaties, kan van de 'community development'-situatie gesproken worden wanneer de drie elementen: *achterstand, hulp van buiten, zelfwerkzaamheid van de bevolking* aanwezig zijn. In Nederland kennen wij veel van deze situaties. Vermeldenswaard is, dat al kwam het begrip 'community development' eigenlijk pas na de tweede wereldoorlog algemeen in gebruik, er ook reeds voor die tijd pogingen van regeringen geweest zijn om de welvaart en het welzijn van bepaalde gebieden door bijzondere maatregelen te bevorderen, waarbij de drie elementen: achterstand in ontwikkeling, hulp van buiten en de gerichtheid op de zelfwerkzaamheid van de bevolking impliciet aanwezig waren.

De eerste bemoeiingen met het veengebied in Zuid-Oost-Drenthe omstreeks 1926 kunnen in Nederland hiertoe gerekend worden.

V. Opbouwwerk in Nederland

In de loop van de vijftiger en zestiger jaren ontwikkelden zich in Nederland eigen vormen van 'werken aan de samenleving', die zich onder de naam maatschappelijk opbouwwerk, later opbouwwerk, in het kader van een modern welzijnsbeleid richtten op de verbetering van de socio-culturele omgeving door middel van deskundig begeleide sociale processen, waaraan de betrokken bevolking zelf actief deelneemt.

Wij zullen trachten van deze ontwikkeling een korte beschrijving te geven om er dan enkele kritische kanttekeningen bij te maken.

VERANDERINGEN IN TERMEN EN BEGRIPPEN SINDS ± 1960

Ontstaan van het begrip opbouwwerk

Door een combinatie van sociaal-economische factoren ontstond in het begin van de vijftiger jaren een vergrote belangstelling voor en behoefte aan nieuwe vormen van 'werken aan de samenleving', een behoefte, die in de zestiger jaren nog versterkt werd door algemene beleidsaspecten als ruimtelijke ordening, schaalvergroting, planning en programmering. Het economisch beleid werd na de tweede wereldoorlog een planmatig beleid, gericht op welvaartsspreiding, op het scheppen van werkgelegenheid, waarvoor industrialisatie noodzakelijk was.¹

Vrijwel van het begin af bestond het inzicht, vooral verbreid door het in 1951 tot stand gekomen Ministerie van Maatschappelijk Werk, dat deze economisch-technologische ontwikkeling ook veranderingen en nieuwe behoeften in het sociaal-culturele vlak zouden meebrengen. Planmatig tot stand gebrachte veranderingen op economisch gebied versterkten ook op sociaal-cultureel terrein de behoefte aan een planmatig ontwikkelingsbeleid.

Herstructurering van de samenleving in haar sociale en culturele

aspecten werd niet alleen als een noodzakelijk gevolg van de economische ontwikkeling gezien, maar ook als een waardevolle zaak op zichzelf, waarvoor in de moderne tijd de hulpmiddelen aanwezig geacht werden. De aanwijzing van bepaalde gebieden, eerst ontwikkelings-, later probleem-, nog later stimuleringsgebieden geheten, als gebieden, waar met bijzondere hulp van de regering aan herstructurering van de samenleving gewerkt zou moeten worden, was hiervan o.a. een teken.²

In dit sociaal-culturele ontwikkelingsbeleid van de vijftiger jaren stonden van het begin af drie uitgangspunten centraal:

- 1e. de onverbrekelijke samenhang tussen de economische en de sociaal-culturele ontwikkeling van de samenleving;
- 2e. het inzicht, dat herstructurering en ontwikkeling op sociaal en cultureel gebied niet van buiten en van boven af aan een bevolking opgedrongen zou mogen worden, maar zoveel mogelijk door en met de betrokken bevolking tot stand zou moeten komen;
- 3e. de, in de Nederlandse traditie gewortelde, overtuiging, dat een min of meer planmatige sociaal-culturele ontwikkeling niet uitsluitend een overheidstaak zou mogen zijn, maar door overheid en particulier initiatief in gezamenlijk overleg en samenwerking verwezenlijkt zou moeten worden.

Deze inzichten en overtuigingen vormden de voedingsbodem, waarop in de vijftiger jaren een aantal werkvormen tot stand konden komen, die onder de gemeenschappelijke noemer van maatschappelijk opbouwwerk een eigen leven gingen leiden in het geheel van sociaal-agogische en dienstverlenende activiteiten in de Nederlandse samenleving.

Van het begin af waren deze activiteiten van uiteenlopende aard en weinig duidelijk omschreven. Zij hadden met elkaar gemeen, dat de relatie van de mens tot zijn samenleving centraal stond en als problematisch ervaren werd. Deze werkvormen droegen van het begin af een tweeslachtig karakter, waren namelijk enerzijds gericht op de samenleving en haar herstructurering, anderzijds op de mens en zijn aanpassing aan een veranderende samenleving.

In een van de eerste publikaties over maatschappelijk opbouwwerk in Nederland, van Drs. J. A. Bakker, wordt gesteld dat maatschappelijk opbouwwerk een verzamelbegrip is: 'van die werkvormen, welke ter bereiking van een evenwichtige maatschappelijke ontwikkeling, een bepaalde samenleving op de wijze

van het maatschappelijk werk benadert, teneinde een bijdrage te leveren tot opheffing van maatschappelijke achterstand, aanpassing aan nieuwe omstandigheden, doorbreking van verstarring, bevordering van integratie of correctie van een disharmonische ontwikkeling. Uitgangspunt daarbij is, dat in de hier bedoelde situaties deze arbeid noodzakelijk is om de bevolking te helpen sociaal bewust te worden, haar eigen behoeften te verstaan, zich voor te bereiden op nieuwe situaties en goed gebruik te maken van nieuwe mogelijkheden.³ Men lette op de dubbele doelstelling:

- a. benadering van de *samenleving* ter bevordering van integratie, doorbreking van verstarring, harmonische ontwikkeling, etc.
- b. de *bevolking* te helpen sociaal bewust te worden, haar eigen behoefte te verstaan, zich voor te bereiden op nieuwe situaties, etc.

De in 1958 door het toenmalige Ministerie van Maatschappelijk Werk gepubliceerde brochure: *De mens in zijn samenleving* vertoont hetzelfde beeld. Enerzijds worden hierin de aanpassingsmoeilikheden van de mens in een veranderende samenleving als probleem gesteld, anderzijds worden tekorten in de samenleving gesignaleerd, die verbetering behoeven, opdat de samenleving ten behoeve van de mens beter functioneert. Als mogelijkheid om aan deze twee verschillende, maar uiteraard nauw met elkaar samenhangende behoeften van de moderne maatschappij tegemoet te komen, wordt dan door het Ministerie de term maatschappelijk opbouwwerk, als een vorm van maatschappelijk werk geïntroduceerd. Als werkvormen van maatschappelijk opbouwwerk worden genoemd en beschreven: buurtwerk, sociaal groepswerk, agrarisch-sociale voorlichting, de maatschappelijke begeleiding van krot-opruiming en sanering, aspecten van sociale wijkopbouw, het werk van dorps- en wijkcentra, van de samenwerkingsorganen op het gebied van het maatschappelijk werk, van regionale welzijnsstichtingen en provinciale opbouworganen. Als belangrijkste methoden voor dit werk worden genoemd: community organization en sociaal groepswerk. Een bonte veelheid van werkvormen, die onderling sterk kunnen verschillen, maar met elkaar gemeen hebben, dat zij beogen de situatie van de mens in zijn samenleving te verbeteren, waarbij de activiteiten nu eens op de mens en zijn sociale moeilijkheden, dan weer op de samenleving en haar structurele ontwikkeling gericht zijn.

Het Nederlandse begrip maatschappelijk opbouwwerk is dus van het begin af gericht geweest op de tweeëenheid 'mens – samenleving'. In de praktijk heeft deze tweeslachtigheid vaak tot onduidelijke werkvormen en tot verwarring in terminologie geleid.

Voor wij op deze problematiek nader in gaan, zullen nog enkele belangrijke bijdragen aan de ontwikkeling van het maatschappelijk opbouwwerk in Nederland uit de laatste tien jaar aangestipt dienen te worden om ook deze in onze uiteindelijke plaatsbepaling van dit werk in de Nederlandse samenleving te kunnen betrekken.

Sinds het jaar 1960, waarin de eerste druk van dit boek verscheen, heeft het niet aan pogingen ontbroken tot meer klaarheid te komen over de begrippen maatschappelijk opbouwwerk en community organization. Zonder ook maar enigszins aanspraak te maken op volledigheid noemen wij een aantal publikaties, uit verschillende kring, die invloed gehad hebben op de beeldvorming en de praktijk van het maatschappelijk opbouwwerk in Nederland in de periode 1960–1968.⁴

Een door de Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk in 1958 ingestelde werkgroep publiceerde in 1962 *Community Organization in de Nederlandse samenleving*. In dit rapport staat het begrip community organization centraal, het begrip maatschappelijk opbouwwerk wordt hiermede niet identiek geacht en komt er slechts zijdelings in voor.

Voor de Amerikaanse term community organization wordt 'gemeenschapsbevorderende arbeid in de samenleving' als vertaling geïntroduceerd. Dit begrip wordt dan gereserveerd voor het werken met territoriaal bepaalde samenlevingsverbanden, in deze zin, dat 'gemeenschapsbevorderende arbeid in de samenleving, de intentie heeft om de gehele samenleving binnen een bepaald – empirisch vast te stellen – territoir te helpen om meer 'gemeenschap' te worden, hetgeen inhoudt, dat er een zodanig klimaat ontstaat en er zodanige tussenmenselijke en intergroepsverhoudingen groeien, dat ieder lid van deze samenleving optimale mogelijkheden vindt om zich te ontplooiën en zichzelf te zijn.'⁵

Door het gebruik van het woord 'gemeenschap' bevat dit begrip een ingebouwde ideologie, wordt namelijk zonder meer aangenomen, dat het doel van ieder 'community organization'-proces bevordering van de gemeenschapszin en integratie van een ter-

ritoriaal bepaalde samenleving als geheel zou zijn. Dit is misschien wel een in Nederland veel voorkomende opvatting, echter naar mijn mening geen juiste interpretatie van het Amerikaanse begrip *community organization*, dat een zakelijker, minder ideologisch geladen inhoud heeft, toegepast kan worden zowel op territoriaal als op functioneel bepaalde samenlevingsverbanden en een grote variatie van doelstellingen toelaat.

Voor het begrip maatschappelijk opbouwwerk wordt in dit rapport onze omschrijving van pag. 195 van dit boek overgenomen. Voorgesteld wordt echter onder dit begrip geen 'community organization'-processen in bovenbedoelde zin onder te brengen, maar andere activiteiten, die eveneens een bijdrage tot de opbouw en de ontwikkeling van een samenleving kunnen geven, zoals: de *community self-survey*, bepaalde vormen van groepsvoorlichting, dorps- en buurtwerk.⁶

Een van de meest verstrekkende gevolgen van de publikatie van dit rapport is overigens de verbreiding geweest van de gedachte, dat 'community organization', als gemeenschapsbevorderende arbeid in de samenleving betrokken zou dienen te zijn op: *het territoriale samenlevingsverband in zijn geheel*.

In het jaar 1963 werd door de Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk een landelijk congres over maatschappelijk opbouwwerk te Utrecht gehouden. Dit congres trok 900 deelnemers, wel een bewijs, dat het onderwerp de algemene belangstelling had. De inleidingen op dit congres sloten aan en borduurden voort op het rapport van de werkgroep. Door de inleiders⁷ werden vele zaken, die in het rapport abstract en theoretisch gesteld waren, nader concreetiseerd.

Het eerstgenoemde rapport van de Nationale Raad heeft bovendien een vijftal sociologen geïnspireerd tot het maken van kritische kanttekeningen, die in een viertal artikelen samengevat, eveneens door de Nationale Raad gepubliceerd zijn.⁸ In deze artikelen wordt vooral ingegaan op de integratieproblematiek, op moeilijkheden met het afbakenen van een territoriale samenleving, op de vraag of de tegenstelling 'territoriale - functionele' groepen gerechtvaardigd is. Condities voor en vormen van samenwerking worden behandeld, terwijl in het slothoofdstuk de relatie van de mens tot zijn samenleving voorwerp van sociologische analyse is.

Van de zijde van het Ministerie van Maatschappelijk Werk zijn in het begin van de zestiger jaren twee boekjes verschenen *Opbouw van de Samenleving I en II*, waarin een aantal inleidingen en artikelen van Dr. G. Hendriks op dit gebied gebundeld zijn. De uiteenlopende onderwerpen, waarvan sommige in internationaal verband behandeld zijn, geven een goede oriëntatie over de vragen, die in deze jaren ten departemente, maar ook elders in de Nederlandse samenleving de geesten bezighielden.

Ook in opleidingskringen begon men zich in de zestiger jaren in toenemende mate voor opbouwwerk en community organization te interesseren. De Sociale Academie te Groningen wijdde in 1960 haar jaarlijkse studiedag aan de vraag: 'Wat is Community Organization.' De op deze studiedag gehouden inleidingen werden gebundeld uitgegeven.⁹ De Katholieke Sociale Academie te Sittard hield zich niet alleen theoretisch met opbouwwerk bezig, maar trok ook met leerlingen het veld in om praktische ervaringen te kunnen opdoen. Over deze werkzaamheden en de methodische opzet ervan werd in enkele publikaties gerapporteerd.¹⁰

De Sociale Academie te Groningen organiseerde eenmaal en die in Sittard gedurende een aantal jaren een bijscholingscursus voor reeds te werk gestelde beroepskrachten. De Academie voor Sociale Wetenschappen en Maatschappelijk Werk te Rotterdam echter is in de laatste jaren hiermee het meest intensief bezig, door het organiseren van een kadercursus Opbouwwerk, thans een één-jarige, in de toekomst waarschijnlijk twee-jarige cursus, welke, aangezien zij een vooropleiding aan een Sociale Academie of Universiteit vooronderstelt, min of meer het karakter draagt van een voortgezette gespecialiseerde opleiding. Ook in Nijmegen bestaan bij het Katholiek Instituut voor Voortgezette Sociaal-Paedagogische Opleidingen plannen voor een soortgelijke opleiding.

Aan verschillende universiteiten krijgt de opleiding van werkers op dit gebied in toenemende mate aandacht, terwijl aan praktisch alle sociale academies thans in de basisopleiding enige aandacht besteed wordt aan opbouwwerk. Een enkel opleidingsinstituut biedt de mogelijkheid zich reeds tijdens de basisopleiding te specialiseren in de richting van opbouwwerk. Docenten van verschillende opleidingsinstituten hebben zich uiteraard ook bezighouden met theoretische achtergronden, methodische opzet en praktische uitwerking van deze nieuwe vorm van sociale arbeid. De Diësbredren¹¹ van Drs. J. G. van der Ploeg, toentertijd directeur

van de Academie voor Sociale Wetenschappen en Maatschappelijk Werk te Rotterdam, geven hiervan o.a. blijk.

Verder publiceerden uit deze kring min of meer geregeld in verschillende vakbladen: Prof. Dr. Sj. Groenman, C. M. Graaff, L. Hijmans, E. Lopez Cardozo, Dr. W. A. C. Zwanikken.¹²

Verschillende opbouworganen hebben zich ook in deze materie verdiept en soms aanleiding gevonden tot publikatie van hun bevindingen. In 1961 hield het Provinciaal Opbouworgaan Zeeland een Provinciale dag, over: 'Sociale Opbouw'. De inleidingen werden gepubliceerd.¹³

Een studiec commissie van het Zeeuwse Opbouworgaan bracht voorts een nota 'Opbouwwerk', waarin uitgangspunten en doelstellingen behandeld werden, een globale aanduiding van werkzaamheden gegeven en een advies uitgebracht werd aan het bestuur van de Stichting Zeeland met betrekking tot de structuur van het opbouwwerk.¹⁴

De landelijke samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke grondslag hebben zich na 1960 ook verdiept in de mogelijkheden en consequenties van opbouwwerk binnen eigen kring en in samenwerking met anderen daarbuiten. Deze groepen waren min of meer gerepresenteerd geweest in de werkgroep van de Nationale Raad, zodat niet alle groeperingen daarnaast behoefte gevoelden aan publikaties uit eigen kring.

Van Gereformeerde zijde zijn in dit verband twee publikaties van belang *Samenleven en medeverantwoordelijkheid* en *Maatschappelijk Opbouwwerk*.¹⁵

Het landelijk Sociaal Charitatief Centrum publiceerde *Charitas, Maatschappelijk Werk, Maatschappelijk Opbouwwerk*.¹⁶

Van Nederlands Hervormde zijde verscheen geen eigen geschrift over maatschappelijk opbouwwerk, echter wel over buurtwerk, waarover overigens ook van Gereformeerde- en R.K. zijde afzonderlijk gepubliceerd werd.¹⁷

In het kaderorgaan van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk *Humanitas* verschenen enkele artikelen van Drs. R. A. E. Zijlman, die als min of meer representatief voor de zienswijze van deze groepering kunnen gelden, terwijl door deze groep in het jaar 1965 een conferentie belegd werd over provinciale opbouworganen.¹⁸

Onder de nieuwste publikaties moeten tenslotte nog genoemd worden *Sociale Planning, een instrument van welzijnsbeleid*,¹⁹ elders in

dit boek reeds vermeld, waarin een hoofdstuk aan de relatie maatschappelijk opbouwwerk en sociale planning gewijd is en het rapport *Eenheid en Eigenheid*,²⁰ verslag van de in 1966 gehouden Studieconferentie Cultureel Werk – Maatschappelijk Werk. In de discussie tijdens deze conferentie kwam het opbouwwerk sterk op de voorgrond te staan, waarbij men constateerde, dat de opbouwfunctie (ook genoemd de functie van samenlevingsopbouw) een algemene functie is, die op verschillende terreinen toegepast kan worden, zodat het niet vruchtbaar geacht werd te gaan spreken over cultureel opbouwwerk en maatschappelijk opbouwwerk. De handhaving van het adjectief 'maatschappelijk', hoewel historisch verklaarbaar, werd op deze conferentie als een belemmering ervaren voor een verdere bezinning op de functie van het opbouwwerk en de samenlevingsopbouw. Overigens werd geconstateerd, dat er een dringende behoefte bestond aan verheldering en vereenvoudiging van het begrippenapparaat.

De nieuwste opvattingen op het gebied van opbouwwerk op het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk blijken behalve uit recente toespraken van de Minister en Staatssecretaris uit publikaties van lezingen, inleidingen en artikelen van verschillende ambtenaren²¹ ten departemente. Ook in de Memorie van Toelichting op de begroting van dit departement kan men ten deze waardevolle gegevens vinden.

Een mijlpaal op de moeizame weg naar verdere uitbouw en ontwikkeling van eigen Nederlandse vormen van community organization, community development, sociale opbouw en opbouwwerk vormt tenslotte de oprichting van het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw (N.I.M.O.), in 1965 opgericht, op 1 januari 1966 als bureau gevestigd te 's-Gravenhage, begin 1967 officieel geopend. Op gezamenlijk initiatief van overheid en particulier initiatief tot stand gekomen, beoogt het N.I.M.O. te voorzien in een reeds lang gevoelde behoefte, nl. een studie-, documentatie- en voorlichtingscentrum te zijn op het terrein van de maatschappelijke opbouw. In de korte tijd van zijn bestaan heeft het Instituut reeds grote activiteit aan de dag gelegd, o.a. door de publikatie van een N.I.M.O. bulletin,²² een viermaal 's jaars verschijnend tijdschrift. Daarnaast verschenen tot dusver enkele zgn. *N.I.M.O. cabiers*,²³ waarvan er twee project-verslagen bevatten voorzien van commentaar, met inleidende verklaringen ten aanzien van door het N.I.M.O. gebruikte grondbegrippen.

In 1967 werden door het N.I.M.O. studiedagen georganiseerd, waaraan door \pm 50 werkers met opbouwfuncties op allerlei niveau werd deelgenomen. Het verslag van deze studiedagen vormt de inhoud van *Werkcabier no. 1*. Ook hier allereerst een uiteenzetting over grondbegrippen, daarna een bericht over opzet, voorbereiding en evaluatie van de studiedagen.

Bij het ter perse gaan van dit boek lijkt het N.I.M.O. inderdaad in een grote behoefte te voorzien, zodat in de toekomst voor de verdere ontwikkeling van het opbouwwerk in Nederland van dit instituut nog veel te verwachten valt.

Aan activiteiten en publikaties op het gebied van het maatschappelijk opbouwwerk heeft het dus in de zestiger jaren niet ontbroken. Hebben zich nu ook langzamerhand begrippen en werkvormen duidelijker uitgekristalliseerd, zodat in uiterlijke verschijningsvorm, doelstellingen en methoden deze nieuwe vorm van sociale arbeid gemakkelijker herkenbaar is geworden? Wij menen dit te moeten betwijfelen. Vooral ten aanzien van de terminologie is de situatie in 1968 ongetwijfeld gecompliceerder dan in 1958 het geval was. Was het toen mogelijk een definitie van maatschappelijk opbouwwerk op te stellen, die vrij algemeen aanvaard werd, thans bestaat er vaak onzekerheid over de inhoud en het gebruik van deze term, mede omdat er andere termen bijgekomen zijn. Slechts in onderling overleg en na beraad tussen een aantal beleidsinstanties over het woordgebruik, kan men uit de thans ontstane onzekerheden komen.

Wij kunnen op dit moment voorlopig niet anders doen, dan de veranderingen die de terminologie in de laatste jaren ondergaan heeft hier te signaleren.

Van maatschappelijk opbouwwerk tot opbouwwerk

In de loop der jaren ontstonden langzamerhand weerstanden tegen het adjectief 'maatschappelijk' in de term maatschappelijk opbouwwerk. Men vond dat dit woord een te sterke binding met maatschappelijk werk suggereerde, terwijl de toepassingsmogelijkheden van maatschappelijk opbouwwerk een veel breder terrein bleken te bestrijken.

Het begrip 'maatschappelijk' heeft van origine taalkundig een ruime betekenis, die echter in beleidskringen op het terrein van maatschappelijk- en met name ook van cultureel werk in de laatste

jaren nogal gereduceerd en misschien zelfs gedevalueerd is. Maatschappelijk werk wordt dan teruggebracht tot de beperkte betekenis van hulpverlening in individuele noodsituaties. Pogingen om door vervanging van het woord 'maatschappelijk' door 'sociaal' aan deze bezwaren tegemoet te komen, zoals o.a. Van der Ploeg ondernomen heeft,²⁴ brengen geen uitkomst, omdat het woord 'sociaal' ten dele dezelfde, ten dele nog weer andere bezwaren oproept.

In navolging van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, dat omstreeks 1966 in officiële stukken niet langer van maatschappelijk opbouwwerk maar van opbouwwerk begon te spreken, wordt opbouwwerk nu meer en meer de gangbare term. In publikaties van het N.I.M.O. wordt opbouwwerk dan nader omschreven als een vorm van 'sociaal-agogische' arbeid.²⁵

Wie thans nog spreekt of schrijft over *maatschappelijk* opbouwwerk laadt de verdenking op zich, dat hij dit soort werken aan de samenleving beperken wil tot het terrein van het maatschappelijk werk in engere zin en methodisch slechts wil zien als een van de basismethodieken van het maatschappelijk werk.²⁶

Of wij met deze ontwikkeling nu wel zo gelukkig mogen zijn is een andere vraag. Het woord opbouwwerk zegt op zichzelf niets over de relatie tot de samenleving. Juist de toevoeging 'maatschappelijk' bracht deze verhouding tot uitdrukking en wees erop, dat het gaat om opbouw van de samenleving, van sociale relaties en van sociaal-culturele voorzieningen. Met het niet nader bepaalde begrip opbouwwerk omzeilt men de bovengeschetste moeilijkheden wel, haalt men echter andere bezwaren binnen. In de eerste plaats is het begrip zo ruim – bovendien figuurlijk gebruikt, – dat het alleen voor insiders een zekere inhoud heeft en dus voor de buitenwereld praktisch onverstaanbaar wordt. Bij een zo algemeen begrip wordt afgrenzing ten opzichte van andere activiteiten moeilijk, zodat het soms niet duidelijk is, wat er wel en wat er niet onder valt.

In de tweede plaats blijft het feit bestaan, dat de methodische uitwerking en vooral ook de nadere bepaling van de werkersrol in de werkingssfeer van het maatschappelijk werk reeds enigszins ontwikkeld is, maar daarbuiten nog zeer weinig. Zowel in de praktische uitvoering als bij opleiding, begeleiding en supervisie

valt men toch weer terug op in het maatschappelijk werk ontwikkelde richtlijnen en principes.

Territoriaal, functioneel, categoriaal en bijzonder opbouwwerk

Ten aanzien van het begrip opbouwwerk heeft zich in de laatste jaren nog een andere ontwikkeling voorgedaan, die tot een nieuwe term geleid heeft. Naast *territoriaal* en *functioneel*²⁷ opbouwwerk onderscheidt men thans nog een derde mogelijkheid, nl. die van *categoriaal* opbouwwerk. Terwijl territoriaal opbouwwerk betrekking heeft op een geografisch begrensde samenlevingsverband in zijn geheel en functioneel opbouwwerk op een functionele groepering in een samenleving, heeft *categoriaal* opbouwwerk betrekking op: een bepaalde *categorie*²⁸ uit de bevolking, zoals bijv. de bejaarden, probleemgezinnen, vluchtelingen, buitenlandse arbeidskrachten, Ambonezen etc. Een dergelijke bevolkingscategorie duidt een aantal mensen in de samenleving aan, die bepaalde zaken met elkaar gemeen hebben, zoals bijv. leeftijd, bepaalde problematiek, herkomst, ras, etc., zonder dat er tussen hen een groepsverband behoeft te bestaan. Zij vormen geen samenlevingsverband, geen gestructureerd sociaal systeem, geen 'community'.

Categoriaal opbouwwerk tracht deze categorieën op te vangen, te begeleiden en zo beter in te passen in de samenleving als geheel. Ten aanzien van de samenleving ligt hier een specifiek structureel probleem, namelijk het opnemen en integreren van nieuwe, bijzonder moeilijke of geïsoleerd geraakte groepen, ten aanzien van de mens spelen hier bijzondere aanpassings- en heroriënteringsvraagstukken een rol.

De vraag kan gesteld worden of deze derde onderscheiding wel zinvol is, omdat zodra men aan het werk gaat – (en niet 'voor' of 'ten behoeve van' zoals in de literatuur vaak gesteld wordt maar mét mensen uit deze categorieën) – men in een concrete werksituatie toch vaak weer wel met hetzij een *territoriale*, hetzij een *functionele* groep te maken heeft of krijgt. Opbouwwerk met Ambonezen bijvoorbeeld betekent in concreto toch vaak werken met een Ambonezenwijk in een stad of met eigen organisatiesystemen binnen deze groep, een wijkraad, een kerkelijke gemeente.

Intussen kan wel gesteld worden dat in vele gevallen categoriaal opbouwwerk in eerste aanzet te maken heeft met een ongestruc-

tureerd geheel, zodat de eerste taak wordt, een kern te vormen van mensen uit de beoogde categorie, die aan het werk wil gaan. Afhankelijk van doelstelling en situatie kan dan een samenlevingsverband, waarvan het bindmiddel noch het territoriale aspect, noch het functionele aspect is, maar inderdaad een zekere lotsverbondenheid, het uitgangspunt worden tot groepsvorming en tot activiteiten, die te maken hebben met verbetering van tussenmenselijke verhoudingen, met specifieke voorzieningen, waarbij de groep zelf actief betrokken wordt. Zowel uit beleids- als uit methodische overwegingen kan het daarom toch wel zinvol zijn deze onderscheiding aan te houden. Hoe vloeiend overigens de grenzen kunnen zijn tussen territoriaal, functioneel en categoriaal opbouwwerk blijkt uit een voorbeeld van Zwanikken, waarin een bepaald project begonnen als territoriaal opbouwwerk overgaat in categoriaal- om later in functioneel opbouwwerk te eindigen.²⁹

Door het Ministerie van C.R.M. is tenslotte nog de term Bijzonder Opbouwwerk ingevoerd, waaronder opbouwwerk met probleemgezinnen verstaan wordt.

Opbouwwerk en samenlevingsopbouw

Sinds 1960 heeft een geheel nieuw woord op dit gebied zijn intrede gedaan: Samenlevingsopbouw. Een naar onze mening zeer goed Nederlands woord voor 'werken aan de samenleving' in algemene zin. Dit woord drukt precies uit, waar het om gaat: opbouw (figuurlijk gebruikt ter aanduiding van een gestructueerd ontwikkelingsproces) van de samenleving. Het is voor ieder verstaanbaar.

Het begrip geeft evenals het Amerikaanse begrip *community organization* een functie zowel als een terrein aan. Men kan spreken van processen van samenlevingsopbouw, van werkvormen en activiteiten op het terrein van de samenlevingsopbouw. Het geeft duidelijk het object aan, waarop de activiteiten zich richten (de samenleving) en de reikwijdte van dit object strekt zover, dat desgewenst alle sectoren van het welzijnsbeleid hieronder kunnen vallen. Het is een nieuw woord voor een nieuwe zaak, het heeft geen verleden, is onbelast.

Het is dus een kostbaar bezit en men zou er voorzichtig en welbewust mee moeten omgaan. De werkelijkheid van 1968 geeft echter een ander beeld. Het begrip *samenlevingsopbouw* wordt

thans door verschillende instanties in Nederland in verschillende betekenissen gebruikt, waardoor het een bijna onbruikbaar begrip gaat worden.

De term samenlevingsopbouw is, voor zover wij hebben kunnen nagaan, door het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk geïntroduceerd en min of meer officieel ingevoerd door een in 1963 tot stand gekomen subsidieregeling.³⁰ Onder samenlevingsopbouw wordt in deze subsidieregeling verstaan: de opbouw van een territoriale samenleving door werkzaamheden op regionaal of plaatselijk niveau.

Volgens deze formulering zou samenlevingsopbouw dus een beperkte vorm van opbouwwerk zijn, nl. beperkt naar niveau en tot het territoriale samenlevingsverband.

Het Ministerie gebruikt echter de term samenlevingsopbouw soms ook in ruimere zin, waarbij verschillende vormen van opbouwwerk onder het hoofd samenlevingsopbouw gerangschikt worden.³¹

Zwanikken gebruikt het woord in N.I.M.O.-rapporten in zeer algemene zin voor: 'de meer generale functie van de ontwikkeling en structurering van onze samenleving in haar geheel en in haar delen.' Daarnaast spreekt Zwanikken dan van 'methodisch opbouwwerk' wanneer het gaat om een specifieke wijze van werken met de samenleving of delen daarvan, nl. het op 'non directieve' wijze activeren tot zelfwerkzaamheid.³²

De betekenis van het begrip samenlevingsopbouw volgens de subsidieregeling en volgens sommige andere publikaties van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, wijkt dus op tweeërlei wijze af van die van het N.I.M.O.:

1e. het beperkt zich tot territoriaal bepaalde samenlevingsverbanden op plaatselijk of regionaal niveau, terwijl het N.I.M.O.-begrip ook functionele en categorale verbanden insluit en alle beleidsniveaus kan omvatten;

2e. het heeft, gezien de nadere omschrijvingen in de subsidieregeling, betrekking op een specifieke wijze van werken met de samenleving, waarvoor het N.I.M.O. nu juist het begrip opbouwwerk wil reserveren, om het begrip samenlevingsopbouw als een veel algemener functiebegrip te hanteren.

Bij het Ministerie is samenlevingsopbouw een bepaalde vorm van opbouwwerk, bij het N.I.M.O. is opbouwwerk een bijzondere wijze van samenlevingsopbouw!

Naast deze onderling verschillende begripsomschrijvingen zijn er nog meer in omloop.

Nu zijn termen en begrippen in een nieuw arbeidsveld vanzelfsprekend aan voortdurende verandering onderhevig. Om verwarring in de terminologie en daarmee in het denken en formuleren te voorkomen ware overleg tussen de voornaamste landelijke instanties gewenst. Wij betreuren het dat wij om bovengenoemde redenen het woord samenlevingsopbouw voorlopig niet kunnen gebruiken.

OPBOUWWERK, WERKVORMEN EN ACTIVITEITEN

Tot nu toe is door ons slechts theoretisch en abstract over het begrip opbouwwerk gesproken, waardoor het gevaar niet denkbeeldig is, dat de lezer, die niet reeds tevoren enigszins met deze materie vertrouwd was, zich over de concrete vormen waarin dit werk in de Nederlandse samenwerking gestalte heeft gekregen, nog geen voorstelling kan maken. Een beschrijving van alle werkvormen en activiteiten, die in Nederland onder de vlag van opbouwwerk verricht worden zou echter een boek op zichzelf vormen. Wij moeten ons dus beperken tot een summiere beschrijving van enkele van de meest verbreide verschijningsvormen van opbouwwerk in de Nederlandse samenleving.

Opbouworganen, structuur en functie

Opbouwwerk wordt in Nederland als regel in opdracht van organisaties en instellingen uitgevoerd. Deze instellingen hebben hun ontstaan te danken aan initiatieven uit de samenleving, zij ontvangen hun opdracht vanuit de samenleving en zijn aan de samenleving verantwoording schuldig. Wanneer de instellingen aan bepaalde voorwaarden voldoen worden zij door de overheid gesubsidieerd en daardoor in staat gesteld beroepskrachten in dienst te nemen.

Er bestaan in Nederland een groot aantal van deze instellingen op lokaal, regionaal, provinciaal en nationaal niveau. Naast speciaal voor opbouwwerk in het leven geroepen instellingen bestaat nog een groot aantal organisaties, dat incidenteel en als nevenfunctie opbouwwerk, meestal in functioneel verband,

verricht. Deze laatste instellingen laten wij hier buiten beschouwing.

Tot de eerstgenoemde groep van instellingen kunnen gerekend worden: de provinciale en grootstedelijke opbouworganen. Voor deze instellingen bestaan bij het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk subsidieregelingen, waarin ten aanzien van structuur en functie bepaalde eisen worden gesteld en de personeelsbezetting aangegeven wordt. De doelstelling van deze instellingen is meestal zeer ruim, zoals: bevordering van het sociale welzijn, of bevordering van de sociaal-culturele ontwikkeling binnen het territoir van een stad of provincie. Naar structuur dragen de besturen een min of meer representatief karakter, ze zijn vaak samengesteld uit vertegenwoordigers van organisaties en instellingen op sociaal-cultureel terrein en van de verschillende levensbeschouwelijke groeperingen binnen het werkgebied van het opbouworgaan. Ook is bij provinciale opbouworganen het provinciaal bestuur, bij stedelijke opbouworganen, het gemeentebestuur vertegenwoordigd.

De meest gebruikelijke organisatievorm in juridische zin is de stichting. De functie van deze instellingen kan ten opzichte van de direct uitvoerende organen als een secundaire gezien worden. Het woord 'bevorderen' komt in de doelstellingen van opbouworganen veel voor. Deze secundaire functie kan worden samengevat als: het overzien van de sociaal-culturele voorzieningen op een bepaald gebied in relatie tot de behoeften en het bevorderen van een doelmatig op elkaar afstemmen van voorzieningen en behoeften. Het tot stand brengen van overleg en samenwerking, het bevorderen van coördinatie tussen de verschillende in het gebied werkende instellingen, en tussen overheid en particulier initiatief speelt in deze organen een belangrijke rol. Opbouworganen zijn ook enigermate toegerust voor sociaal onderzoek ten dienste van de bovengenoemde werkzaamheden. Zij fungeren als adviesinstantie voor de overheid en voor organisaties van het particulier initiatief. Zij worden geacht een belangrijk aandeel te hebben in de planning op sociaal-cultureel gebied. Wat deze organen tot werkelijke opbouworganen maakt is het feit, dat deze zaken niet door ambtelijke figuren alléén gebeuren, maar in een voortdurend samenspel tussen beroepswerkers met een specifieke deskundigheid en groepen van representatieve personen voor het terrein waarop en het samenlevingsverband, waarmee gewerkt wordt.

Deze werkzaamheden spelen zich dan meestal af in commissies of werkgroepen.

Opbouworganen zijn dus geen technische bureaus, waar uitsluitend deskundige functionarissen zich bezig houden met coördineren, plannen maken, en adviezen geven, maar gemeenschapsorganen, samengesteld uit vertegenwoordigers van organisaties, instellingen en groepen uit het betrokken samenlevingsverband. Op deze wijze is het territoriale samenlevingsverband zelve (de provincie, de stad) – zij het in gerepresenteerde vorm – betrokken bij de bovengenoemde werkzaamheden.

Van bijzondere betekenis is in deze organen de verhouding tot de overheid. Zowel op provinciaal als op stedelijk niveau werken in de opbouworganen overheid en particulier initiatief samen, zij zijn bij uitstek *overleg*-organen tussen overheid en particulier initiatief. Zij komen tot stand met volledige medewerking, vaak ook op initiatief van de provinciale en gemeentelijke overheden. Door het Rijk wordt een deel der kosten van deze organen gesubsidieerd, de provinciale opbouworganen ontvangen daarnaast subsidie van de provincie en in vele gevallen ook van de gemeentebesturen binnen de provincie, de stedelijke opbouworganen worden behalve door het Rijk, door de gemeente gesubsidieerd. Opbouworganen beschikken over een beperkte staf van medewerkers, waaronder men sociologen, sociaal-agogen, opbouwwerkers, groepswerkers, eventueel sociaal-psychologen, sociaal-georiënteerde planologen, kan aantreffen.

Werkzaamheden van opbouworganen

In alle elf provincies van Nederland bestaat sinds vele jaren een provinciaal opbouworgaan³³ en eind 1967 waren in zeven grote steden stedelijke opbouworganen in actie, terwijl in een tiental grote gemeenten de oprichting van deze organen in voorbereiding was. Het spreekt vanzelf, dat de werkzaamheden in de verschillende provincies niet overal dezelfde zijn, evenmin als dat met de steden het geval is. Aangezien het er hier slechts om gaat enigszins een indruk te geven van concrete werkzaamheden, beperken wij ons tot een weergave van enkele werkzaamheden van het oudste opbouworgaan in Nederland, de Stichting Opbouw Drenthe. Hoewel deze Stichting ook tal van andere activiteiten verricht, noemen wij hier slechts drie onderdelen, waarin namelijk de opbouw-

functie het duidelijkst uitkomt: commissiewerk, sociaal onderzoek, opbouwwerk.

Commissiewerk

Bij de Stichting Opbouw Drenthe bestaat een aantal permanente commissies voor bepaalde onderdelen van het welzijnsbeleid: Algemeen maatschappelijk werk, Gezinsverzorging, Buurt- en Dorpshuiswerk, Bejaardenzorg. Deze, door het bestuur ingestelde commissies hebben dezelfde structuur als het opbouworgaan als geheel en vervullen dezelfde functies echter tot één terrein beperkt.

Om nu een stukje opbouwwerk in de praktijk te laten zien volgt hier een zeer summiere beschrijving van het werk van de Provinciale Commissie voor de Bejaardenzorg, onderdeel van de Stichting Opbouw Drenthe:

Deze Provinciale Commissie voor de Bejaardenzorg werd ingesteld door het bestuur van het opbouworgaan, omdat de wenselijkheid gevoeld werd aan overleg, contact, samenwerking en planning op het gebied van de bejaardenzorg in de provincie. De commissie werd samengesteld, zoals ook het opbouworgaan zelf samengesteld is, uit vertegenwoordigers van alle levensbeschouwelijke groepen, uit enkele andere maatschappelijke groeperingen, en vertegenwoordigers van de overheid op provinciaal en gemeentelijk niveau, voorzover verondersteld kon worden, dat ze bij *bejaardenzorg* geïnteresseerd waren. Aan de commissie werden enkele *ambtelijke* figuren als deskundigen (adviserende leden) toegevoegd. Als zodanig kwamen in aanmerking: de inspecteur van de Volksgezondheid, de directeur van de Provinciale psychiatrische dienst, het bureauhoofd van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de directeur van de Volkshuisvesting en Bouwnijverheid in de provincie, de directeur van de Provinciale Planologische Dienst, de directeur en de socioloog van het opbouworgaan.

In zijn totaliteit kon de commissie representatief geacht worden voor de provinciale samenleving met betrekking tot de bejaardenzorg.

Voorzover de leden van de commissie organisaties vertegen-

woordigen, zijn zij door deze organisaties aangewezen en afgevaardigd.

Als voorzitter treedt een lid van het dagelijks bestuur van het opbouworgaan op, als secretaris één van de functionarissen, in dit geval de socioloog. Deze functionaris kan als de 'werker' beschouwd worden. Hij heeft tot taak het werk der commissie te begeleiden, de vergaderingen voor te bereiden en met de voorzitter samen te zorgen, dat de commissie de haar toegedachte taak vervult.

Het *doel* van de commissie werd omschreven als: het vormen van een contactpunt op provinciaal niveau voor allerlei activiteiten op het gebied van de bejaardenzorg. Als functies, die door de commissie uitgeoefend kunnen worden gelden de functies, die voor het opbouworgaan in zijn totaliteit statutair zijn vastgelegd: zoals stimuleren, adviseren, het tot stand brengen van overleg en samenwerking, planning en research.

Wanneer men nu nagaat welke werkzaamheden in de loop der jaren door de commissie verricht zijn komt men tot de volgende opsomming:

1. Er werd een sociologisch onderzoek ingesteld naar de kwaliteit van de bestaande bejaardentehuizen in de provincie. Verschillende leden van de commissie werkten hieraan mede, terwijl de socioloog de leiding en de eindverantwoordelijkheid voor het onderzoek had. Het resultaat werd in een rapport samengevat.
2. Door dit onderzoek was de situatie in de provincie duidelijk geworden. Er bleken ten tijde van het onderzoek praktisch nog bijna geen moderne bejaardentehuizen te bestaan, wel hadden vele dorpen nog een oud diaconiehuis, waarin een aantal bejaarden verpleegd werd. In deze 'tehuizen' vond men vooral chronisch zieke, geestelijk gestoorde en zwak-sociale bejaarden bijeen, in een vaak volkomen inadequate omgeving. Dit was begrijpelijk omdat de traditie in de provincie wilde, dat men de oudere generatie thuis verzorgde. Alléén in uiterste noodzaak, als verzorging thuis absoluut onmogelijk was, maakte men gebruik van het bejaardentehuis. Aangezien echter in de provincie door industrialisatie en agrarische sanering ingrijpende sociale structuurveranderingen plaats vinden begint de invloed van deze oude traditie te verminderen. Het blijkt reeds dat het introuwen bij de oudere generatie meer en meer ver-

dwijnt, waardoor de behoefte aan moderne vormen van bejaardenverzorging en bejaardenhuisvesting toeneemt.

3. Ten tijde van het onderzoek en later bezochten de commissieleden zelve vele van deze bestaande bejaardentehuizen, zodat men een duidelijk beeld had van de bestaande toestand. Verder stelde de commissie zich zowel door lectuur als door excursies naar andere provincies op de hoogte van de eisen, die aan moderne bejaardenhuisvesting gesteld moeten worden. Ook verdiepte men zich in berekeningen van kosten voor investeringen en exploitatie van deze tehuizen.
4. Nadat de commissie zich georiënteerd had op dit gebied werd een plan opgemaakt, waarbij de noodzakelijkheid naar voren kwam van de bouw van een aantal moderne bejaardentehuizen in de meer stedelijke kernen, de bouw van bejaardenwoningen met een klein verzorgingshuis in de grotere plattelandsgemeenten en de bouw van een of meer speciale tehuizen: *a.* voor chronisch zieke en *b.* voor geestelijk gestoorde bejaarden. De gemeentelijke of diaconale armhuizen zouden zo spoedig mogelijk geliquideerd moeten worden.
5. Toen de commissie zich voldoende in de materie had ingewerkt en in grotelijnen had uitgestippeld wat er in de provincie zou moeten gebeuren op het gebied van de bejaardenzorg, belegde zij een grote voorlichtingsdag over bejaardenzorg in de provinciale hoofdstad, waarvoor alle gemeentebesturen en alle organen van kerkelijk en particulier initiatief uitgenodigd werden. Naast een enkele, bij uitstek deskundige spreker op landelijk niveau, voerden enkele leden van de commissie het woord, verschillende facetten van de bejaardenzorg belichtend en aandacht vragend voor de grote tekorten die op dit gebied geconstateerd waren. Een overzichtelijk rapport over de bestaande toestand en over de noodzakelijke voorzieningen werd ter vergadering aan alle aanwezigen uitgereikt. De vergadering werd bezocht door ongeveer 500 personen. (Hier richtte de groep zich dus tot de 'community' als geheel!)
6. In verschillende gemeenten ontstonden nu langzamerhand, soms van de zijde van de overheid, soms uit kerkelijk en particulier initiatief, soms uit een combinatie van beide, plannen voor de bouw van bejaardentehuizen en voor de sanering van oude diaconie- of armhuizen. Voor deze plannen werd veelal het advies van de commissie ingeroepen. Deze adviezen werden

soms door de overheid gevraagd, door gemeentebesturen vóór men overging tot het geven van een garantieverklaring voor een geldlening, of door het College van Gedeputeerde Staten, vóór men tot goedkeuring van de, door de gemeentebesturen genomen, raadsbesluiten tot het verstrekken van geldleningen of garantieverklaringen overging. Ook particuliere en kerkelijke organen richtten zich tot de commissie om advies.

De adviezen hadden betrekking zowel op de bouw en inrichting, als op de bestuurlijke en financiële opzet. Verschillende malen werd ook de hulp van de commissie ingeroepen om op het plaatselijk vlak samenwerking tussen verschillende groepen te helpen voorbereiden.

4. Bij het vaststellen van prioriteiten had de commissie de *huisvesting* als eerste behoefte gezien, daarna kwamen echter ook aan de orde: moderne vormen van dienstverlening aan thuis zittende bejaarden. Ook op deze terreinen werden onderzoekjes ingesteld, tekorten gesignaleerd en plannen voor voorzieningen uitgewerkt.
8. Toen na verloop van een paar jaar de eerste moderne bejaardentehuizen geopend werden, zag de commissie zich een nieuwe taak gesteld in het voorlichten van besturen en directies over tal van onderwerpen, die met de zorg voor bejaarden en het beheer van deze nieuwe inrichtingen te maken hebben. Gedurende enige winters werden hiertoe maandelijks voorlichtingsbijeenkomsten belegd in de provinciale hoofdstad. Ook werd ter voorlichting van de bevolking een serie kleurendia's over moderne bejaardenzorg samengesteld, omdat nog belangrijke weerstanden te overwinnen waren vóór de oude traditie van het inwonen bij de kinderen kon plaats maken voor een modernere oplossing. Hiertoe moest de voorstelling, dat een bejaardentehuis een diaconie- of armhuis was, vervangen worden door een beeld van wat een modern bejaardentehuis zou kunnen betekenen.
9. Tenslotte werd de commissie geconfronteerd met het vraagstuk van de opleiding van bejaardenhelpsters, een nieuwe behoefte waarvoor een nieuwe voorziening gecreëerd diende te worden.
10. Na zeven jaar waren de plannen voor twee tehuizen voor chronisch zieke bejaarden en één voor geestelijk gestoorde bejaarden in een vergevorderd stadium.

Wanneer men nu deze activiteiten van één commissie van een Opbouworgaan overziet, dan is hierin zeer duidelijk het gehele proces en de gehele problematiek van 'community organization' aanwezig. Onderzoek en planning vormen belangrijke onderdelen van het proces. Het resultaat was zowel een aantal voorzieningen als een stuk samenwerking, integratie en coördinatie op het specifieke terrein van de bejaardenzorg. De commissie werkte niet alléén in de vergaderkamer, noch baseerde zij zich uitsluitend op papieren rapporten, zij ging meerdere keren zelf op onderzoek uit, hetgeen ertoe leidde dat zij ook *emotioneel* bij de materie betrokken raakte. Zij had zowel met organisatorische, als sociaal-agogische vragen te maken. Het sociologisch onderzoek openbaarde niet alleen *kwantitatieve* gegevens, maar ook zeer belangrijke *socio-culturele* factoren, waardoor traditionele vormen en gedragspatronen en aanzien van de bejaardenzorg naar voren kwamen.

Ten opzichte van de overheid, had de commissie een adviserende functie. Duidelijk komt in het hierboven beschreven werk van de commissie het dynamisch karakter van behoeften en voorzieningen uit. Nieuwe voorzieningen, in de vorm van moderne bejaardentehuizen en woningen, riepen ook weer nieuwe behoeften op, namelijk aan voorlichting voor besturen en directies, voorlichting aan de bevolking, opleiding van bejaardenhelpsters. De commissie functioneerde ten aanzien van al deze nieuwe voorzieningen niet als een *doe*-orgaan, de tehuizen en woningen werden door andere instanties opgericht en beheerd.

Op dezelfde wijze als bij de bejaardenzorg wordt door het opbouworgaan gewerkt op het gebied van buurt- en dorpshuizen. Vanuit de Provinciale Commissie voor Buurt- en Dorpshuiswerk wordt in alle Drentse gemeenten desgevraagd voorlichting gegeven en hulp verleend bij de oprichting van dorpshuizen. Besprekingen vinden plaats met representanten van de plaatselijke samenleving, waarbij de functionaris van Opbouw Drenthe voorlichting geeft en waarbij men tracht tot samenwerking van zoveel mogelijk alle groeperingen ter plaatse te komen. Aan de besturen van reeds functionerende dorpshuisorganisaties wordt voorlichting en hulp geboden bij het beheer en bij financiële en administratieve moeilijkheden.

In de Provinciale Raad voor de Gezinsverzorging en in de Provinciale Commissie voor Algemeen Maatschappelijk Werk wordt

getracht overleg en samenwerking te bevorderen tussen de verschillende organisaties en instellingen, die op dit gebied in de provincie werken. Gezamenlijk wordt gestreefd naar zo doelmatig mogelijke vormen van dienstverlening op deze gebieden, waarbij vaak organisatorische vragen opgelost moeten worden, o.a. door de tendens tot schaalvergroting. Ook tracht men de deskundigheid van de werkers in het veld te vergroten, en geïsoleerde werkers op geregelde tijden bij elkaar te brengen voor onderling contact en bijscholing.

Een belangrijk resultaat van het in de Commissie voor Algemeen Maatschappelijk Werk gevoerde overleg is geweest, de aanstelling van een supervisor bij de Stichting Opbouw Drenthe, ten dienste van de verspreid werkende beroepskrachten, zowel in dienst van overheidsinstellingen als bij particuliere instellingen.

Sociaal onderzoek

Op het terrein van het sociaal onderzoek heeft de Stichting Opbouw Drenthe in de loop der jaren veel gedaan aan bevolkingszelfonderzoek.³⁴ In bijlage I vindt men een voorbeeld van methodische vragen, die zich bij de voorbereiding van een dergelijk onderzoek met medewerking van de bevolking kunnen voordoen.

Opbouwwerk

In het bovenomschreven commissiewerk verricht Opbouw Drenthe zelf opbouwwerk, doordat namelijk met een representatieve groep uit de bevolking behoeften en voorzieningen der sociaal-culturele omgeving op elkaar afgestemd worden, doordat een zekere sociale planning plaatsvindt, waarvan een zekere samenwerking en integratie op bepaalde terreinen het resultaat is.

Naast het vervullen van deze functie binnen het eigen apparaat verleent Opbouw Drenthe ook diensten naar buiten.

In verschillende Drentse gemeenten ontstaan plaatselijke vormen van Opbouwwerk, soms in aansluiting aan een bevolkingszelfonderzoek, soms door andere oorzaken. Zoals Opbouw Drenthe bij bevolkingszelfonderzoek een socioloog ter beschikking stelt om dit proces op plaatselijk niveau te begeleiden, kan bij plaatselijke opbouwwerk-projecten door Opbouw Drenthe een opbouwwerker beschikbaar gesteld worden. Dit geschiedt daar,

waar het project te weinig omvangrijk is om de arbeidstijd van een volledige werker te vullen.

Als voorbeeld moge hier gelden:

De commissie voor sociaal culturele Zaken te X

Ontstaan en samenstelling. De burgemeester van de gemeent X, een oud Drents zanddorp met ca. 3000 inwoners, geheel agrarisch, één kerk (N.H.), alléén openbare scholen, geen industrie, kwam in 1953 bij het provinciaal opbouworgaan met de vraag of er geen mogelijkheden zouden zijn om deze gemeente, evenals de aangrenzende gemeente IJ, tot officieel ontwikkelingsgebied verklaard te krijgen. Als reden hiervoor werd aangevoerd, dat naar de mening van de raad de economische en sociale situatie in X veel zorgwekkender was dan in IJ, terwijl IJ nu van allerlei extra maatregelen en voorzieningen zou kunnen profiteren.

Toen na informatie gebleken was, dat het uitgesloten geacht moest worden, dat X tot ontwikkelingsgebied verklaard werd, wendde de burgemeester zich weer tot het opbouworgaan met de vraag of het niet mogelijk was in de gemeente X een sociaal onderzoek te doen plaats vinden, teneinde materiaal ter beschikking te krijgen, waardoor de officiële instanties overtuigd zouden kunnen worden, dat ook X ontwikkelingsgebied zou behoren te zijn. Door bemiddeling van het opbouworgaan en met medewerking van het Ministerie van Maatschappelijk Werk werd inderdaad een sociologisch onderzoek mogelijk. Door beperkte financiën eenvoudig van opzet, werd dit onderzoek grotendeels uitgevoerd door studenten onder leiding van een der sociologische instituten van een der universiteiten (1955-1956). Reeds voor het begin van dit onderzoek werd hierbij de bevolking betrokken, door de instelling van een zogenaamde 'onderzoek-commissie' (1954), onder voorzitterschap van de burgemeester, waarin de volgende groeperingen vertegenwoordigd waren:

het gemeentebestuur, (burgemeester, secretaris, twee wethouders, later ook de maatschappelijke werker in gemeentedienst);
de jonge boerenorganisatie;
de plattelandsvrouwenorganisatie;
de landbouworganisatie;

de vakorganisatie;
de Nederlands Hervormde gemeente;
de middenstand;
het dorps huis.

Met deze commissie werd gedurende het onderzoek voortdurend samengewerkt. Ook het conceptrapport over het onderzoek werd met de commissie hoofdstuk voor hoofdstuk besproken, eventueel verbeterd en aangevuld.

Toen het rapport klaar was werd in een enigszins feestelijke vergadering door de commissie afscheid genomen van de twee hoofdonderzoekers.

In deze vergadering werd zowel door de onderzoekers, als door de provinciale deskundige van het opbouworgaan er de nadruk op gelegd, dat het rapport verschillende tekorten van de samenleving in X had aangetoond en dat het nu niet de bedoeling kon zijn, dat dit rapport in de kast verdween. Gewezen werd op de conclusies en aanbevelingen in het rapport als op een nuttige en nodige taak voor de 'onderzoek-commissie'.

Als gevolg hiervan werd de oorspronkelijke 'onderzoekcommissie' na het beëindigen van het onderzoek niet opgeheven, maar veranderde zij haar functie door zich ten doel te stellen het programma van sociale voorzieningen en van verbetering der onderlinge verhoudingen in de gemeente, dat in het rapport opgesteld was, verder te gaan uitwerken.

Werkzaamheden. Door de commissie werden nu achtereenvolgens de volgende zaken tot stand gebracht:

1. Om tegemoet te komen aan de geconstateerde behoefte aan onderlinge communicatie werd een *dorpskrantje* opgericht. Nadat de plannen hiervoor binnen de commissie enigszins uitgewerkt waren, werd een grote vergadering belegd, waar alle plaatselijke verenigingen uitgenodigd werden. Toen ook deze grote groep volledig met deze plannen bleek in te stemmen, werd een redactie en administratie buiten de commissie benoemd, waardoor de plannen verder tot uitvoering gebracht werden;
2. *dorps huiswerk en jeugdwerk*

In het rapport werd geconstateerd, dat het dorps huis in de gemeente niet aan de eigenlijke bedoeling beantwoordde, zodat het niet die centrale plaats in het sociaal culturele leven van de gemeente innam, als verwacht mocht worden. Tevens bleek er

een zekere controverse tussen het clubwerk van het dorps­huis en het N.H. jeugdwerk te bestaan. Door openhartige bespre­kingen in de commissie en met het daartoe uitgenodigde be­stuur van het dorps­huis kon in deze zaken meerdere klaarheid gebracht worden, en werd een basis voor overleg en samenwer­king gelegd;

3. *de sociaal-culturele* gevolgen van een agrarisch saneringsplan, vormden onderwerp van bespreking op een paar vergaderin­gen, waartoe de commissie zich liet voorlichten door deskundi­gen uit de landbouwsector en van de cultuur-technische dienst op provinciaal niveau. Ook werd gesproken over de toekomstige verhouding van deze commissie tot de, vanuit de agrari­sche standsorganisaties op te richten, organisaties voor de streekontwikkeling;

4. *Amateurtoneel*

De commissie meende te moeten constateren, dat het amateur­toneel, vanouds in deze streek een bloeiend bedrijf, in verval raakte. Men kon onder de jongeren geen spelers vinden, geen goede regisseur bekostigen, de keuze der stukken liet te wensen over, en door het feit, dat de uitvoeringen in het dorpscafé ge­geven moesten worden, waar in de langdurige pauzes de verte­ringen zo opliepen, kon men voor hetzelfde geld in de naburige stad eerste rangs beroepstoneel gaan zien. Door een bespreking met de besturen der toneelverenigingen werd getracht voor de­ze problematiek een oplossing te vinden;

5. *Buurtwerk*

Het sociologisch rapport had melding gemaakt van het volko­men sociaal-culturele isolement van een der bijdorpen, een ne­derzetting van ongeveer 60 arbeidersgezinnen, met één school en onderwijzerswoning. Een buurtschap, die zich zeer achter­uitgesteld voelde en een leefpatroon begon te ontwikkelen, dat de sporen vertoonde van lichte onmaatschappelijkheid. Enkele leden van de dorpscommissie bezochten de buurtschap, spra­ken met leidende figuren en nodigden de buurtschap uit tot een bespreking van wensen en verlangens in de sociaal-culturele commissie. Toen deze groep in de commissie verscheen, bleek het bezoek zo inspirerend gewerkt te hebben, dat zich in de buurtschap zelf reeds een commissie had gevormd, ter beharti­ging van de belangen van de buurt. Door openhartige bespre­kingen, waarin de vertegenwoordigers van de buurtschap haar

grieven konden uiten, door hulpverlening vanuit de sociaal-culturele commissie aan de buurtschapscommissie ontstonden plannen voor de stichting van een zeer bescheiden buurtcentrum, van waaruit jeugdwerk en andere sociaal culturele activiteiten zullen kunnen plaats vinden. De bewoners van de buurtschap, voor het merendeel land- en bouwvakarbeiders, werden zelf actief betrokken bij de bouw van dit lokaaltje, waardoor de kosten zeer gedrukt konden worden.

Ook uit dit voorbeeld komt een geheel eigen activiteit naar voren. Ook hier zijn verschillende stadia van het 'community organization'-proces duidelijk merkbaar, ook hier is het algemene doel: het verbeteren van het leefklimaat, door het op elkaar afstemmen van behoeften en voorzieningen, ditmaal in een territoriaal samenlevingsverband.

Voorzitter van de commissie was een jonge boer, de burgemeester nam als gewoon lid deel aan de besprekingen, een functionaris van het opbouworgaan woonde als adviserend lid de vergaderingen bij, de gemeentelijke maatschappelijke werker voerde het secretariaat.

Uit het bovenstaande is enigszins duidelijk geworden welke werkzaamheden een provinciaal opbouworgaan zoal verricht.

Voor grootstedelijke opbouworganen ligt de situatie weliswaar verschillend, toch zal men ook hier commissiewerk op functionele terreinen van het welzijnsbeleid aantreffen en waarschijnlijk ook dienstverlening ten opzichte van vormen van territoriaal opbouwwerk in wijken of buurten der stad. Ook hier zal een samenspel tussen deskundige functionarissen en representatieve bevolkingsgroepen tot commissies en werkgroepen leiden, welke een bijdrage zullen kunnen leveren aan de sociaal-culturele ontwikkeling der stad, welke overleg, samenwerking en coördinatie tussen bestaande vormen van dienstverlening tot stand kunnen brengen en nieuwe initiatieven kunnen ontplooiën.

Tenslotte moet nog vermeld worden, dat provinciale en stedelijke opbouworganen door provinciale en gemeentebesturen op allerlei wijze betrokken kunnen worden bij structuurvraagstukken van algemene aard en bij planningsactiviteiten op andere terreinen dan het sociaal-culturele, zoals bijvoorbeeld op het gebied der ruimtelijke ordening, bij stedenbouwkundige ontwikkelingen, bij agrarische- of stadssanerings- en industrialisatieplannen.

In de samenwerking met deze sectoren van een algemeen welzijnsbeleid wordt van de opbouworganen dan vaak verwacht, dat zij de sociaal-culturele 'dimensie' zullen inbrengen en op deze wijze een bijdrage aan de totale planning zullen kunnen geven.

Welzijnsstichtingen

Naast provinciale en grootstedelijke opbouworganen bestaan er in Nederland regionale welzijnsstichtingen. Deze organen worden vaak opgericht wanneer een gehele streek, meestal een combinatie van een aantal plattelandsgemeenten een gemeenschappelijke sociaal-culturele problematiek vertoont. Soms is de oprichting van een welzijnsstichting een gevolg van een reeds eerder tot stand gekomen orgaan voor economische ontwikkeling van het gebied, soms ook niet. Onder bepaalde voorwaarden kunnen ook welzijnsstichtingen door de overheid gesubsidieerd worden. Ze hebben dan meestal de beschikking over enkele deskundige beroepskrachten. Welzijnsstichtingen moet men vooral zien als instrumenten in het ontwikkelingsbeleid voor een bepaald gebied. Hun doelstelling is meestal ruim, evenals bij de Opbouworganen, het gebied dat zij bestrijken is kleiner dan een provincie. Het bestuur van een welzijnsstichting is ook op representatieve wijze samengesteld, verenigt meestal overheid en particulier initiatief en omvat zoveel mogelijk alle levensbeschouwelijke groeperingen. Zij bevinden zich dicht bij het lokale vlak dan de opbouworganen en kunnen daardoor op een meer directe wijze met de bevolking in contact komen. Voor sociaal onderzoek zijn de welzijnsstichtingen aangewezen op de provinciale opbouworganen, waarmee zij overigens ook zeer nauw samenwerken, hetgeen noodzakelijk is om doublures en overlappingen te voorkomen.

Welzijnsorganen werken veel met gespreksgroepen uit de bevolking, zijn zowel gericht op mentaliteitsbeïnvloeding als op het tot stand brengen van voorzieningen in de samenleving. De bevolking bewust te maken van op handen zijnde veranderingen en de gevolgen daarvan is vaak een belangrijke taak van welzijnsstichtingen. Zij werken zowel met 'community-organization'-methoden als met 'sociaal groepswork'-technieken, zij richten zich zowel direct als indirect tot de bevolking en verenigen sociaal educatieve en sociaal structurele activiteiten.

Buurtopbouwwerk

Organisaties voor buurthuiswerk, oorspronkelijk ingesteld op sociaal-cultureel vormingswerk voor volwassenen en jeugd, houden zich in de laatste jaren ook vaak met zogenaamd buurtopbouwwerk bezig.³⁵ Een gebouw, het buurthuis, vormt dan, hoewel dit niet noodzakelijk is, het centrale punt, van waaruit allerlei activiteiten ten aanzien van een bepaalde buurt, een dorps- of een stadswijk, plaats vinden. Met de bewoners van de buurt wordt gewerkt aan voorzieningen in de wijk, terwijl vaak ook veel gedaan wordt aan sociaal educatieve vorming en sociale voorlichting. Organen en instellingen voor buurtwerk zijn organen van het particulier initiatief. Zij worden door de rijksoverheid gesubsidieerd, ontvangen daarnaast ook gemeentelijk subsidie.

Buurthuisbesturen zijn soms wel, vaak ook niet op representatieve wijze samengesteld, zij verenigen, hoewel dit meestal wel nagestreefd wordt, niet altijd alle levensbeschouwelijke groeperingen. Uit bijlage IV krijgt men een indruk van de wijze waarop buurtopbouwwerk kan functioneren. Ook in deze werkvorm worden zowel 'community'organization'-methoden als 'sociaal-groepswerk'-technieken toegepast.

Agrarisch sociale voorlichting

Agrarisch sociale voorlichting beoogt de plattelandsbevolking voor te bereiden op, en meer bewust deel te doen hebben aan de grote structuurveranderingen, die zowel in het agrarisch bedrijf, als in de plattelandssamenleving plaats vinden.

Agrarisch sociale voorlichting wordt uitgevoerd door de landbouworganisaties, de zgn. standsorganisaties, van verschillende richting en kleur, die hiervoor overheidssubsidie ontvangen. Zij is dus een zaak van het particulier initiatief. De landbouworganisaties hebben voor deze taak speciale deskundige functionarissen in dienst, die met de plattelandsbevolking uit het betreffende gebied werken. Dit werken bestaat vooral uit het organiseren van gespreksgroepen, cursussen, het meemaken van vele vergaderingen van landbouworganisaties, het geven van voorlichting door middel van lezingen, films, forum-avonden, tentoonstellingen. Dit werk richt zich dus primair op mentaliteitsbeïnvloeding van het agrarische deel van de plattelandsbevolking, het heeft echter

vaak ook uitlopers in de richting van organisatorische en soms structurele veranderingen in de plattelandssamenleving.

Vooraf wanneer ruilverkavelingen aan de orde zijn, waarbij dus de gehele agrarisch-economische structuur in beweging komt, kan de agrarisch sociale voorlichting ertoe bijdragen, dat ook op sociaal-cultureel gebied vernieuwing ontstaat en veranderingen tot stand komen. Dit laatste doet zich vooral voor, wanneer een agrarisch gebied tot 'streekontwikkelingsgebied' verklaard wordt. Er bestaat in de meeste gevallen nauwe samenwerking tussen de agrarisch sociale voorlichters van de verschillende levensbeschouwelijke richtingen.

De onder agrarisch sociale voorlichting genoemde activiteiten vertonen meer verwantschap met 'community-development' dan met 'community-organization'. Ze zijn gekenmerkt door de combinatie: achterstand-hulp van buiten-zelfwerkzaamheid van de bevolking. In deze gevallen ligt het eerste initiatief, de eerste impuls tot verandering vaak buiten het betrokken samenlevingsverband.

In de Nederlandse samenleving vinden we deze situatie ook terug in bepaalde sociaal-culturele activiteiten bij stedelijke saneringsplannen, bij de sociale planning in de ontwikkelingsgebieden, bij de uitvoering van andere grote werken, zoals het Delta-plan. De initiatieven tot deze veranderingen komen voor de betrokken bevolking vaak min of meer van *buiten af*. Er zijn regeringsmaatregelen, waardoor bepaalde gebieden tot ontwikkelingsgebied, industriekern, of agrarisch saneringsgebied verklaard worden. Uiteraard komen ook deze regeringsmaatregelen op democratische wijze tot stand en staat de betrokken bevolking, zeker in haar politieke vertegenwoordigingen, hier nooit geheel buiten. Een agrarisch saneringsplan kan zelfs niet door gaan zonder dat de bevolking zich hierover door een bepaalde wijze van stemmen heeft uitgesproken. De sociaal-culturele consequenties van deze plannen worden echter vaak in eerste instantie min of meer van buiten af aan de betrokken bevolking voorgelegd. Een gebied is agrarisch saneringsgebied of industriekern geworden, nu móeten er ook op sociaal-cultureel gebied nieuwe maatregelen genomen worden, er móet mentaliteitsverandering komen en de deskundigen haasten zich naar de plaatselijke bevolking om al deze dingen duidelijk te maken en vorm te geven! In en door processen van 'community development' kan men nu trachten datgene, wat van buitenaf kwam, om te zetten in activiteiten van binnen

uit, waardoor de veranderingen door de bevolking zelf mentaal verwerkt worden en waardoor de bevolking zelf een aandeel in deze veranderingen krijgt.

Wanneer wij hiermede ons overzicht van activiteiten en werkvormen, die onder de naam opbouwwerk in de Nederlandse samenleving voorkomen, afsluiten, zijn wij ons bewust zeer onvolledig geweest te zijn. Dit was onvermijdelijk, gezien de beschikbare plaatsruimte. Wij vertrouwen echter, dat men op deze wijze toch enigszins een indruk krijgt van de bonte verscheidenheid aan werkvormen en activiteiten die opbouwwerk in de Nederlandse samenleving omvat.

OPBOUWWERK EEN EIGEN IDENTITEIT?

De bonte verscheidenheid van activiteiten en werkvormen, die onder het verzamelbegrip opbouwwerk samengevat wordt maakt het niet gemakkelijk dit werk in zijn eigenheid te herkennen. De eerder geschetste onzekerheden in de terminologie rond het opbouwwerk vormen hierin niet de enige onduidelijkheid. In de dagelijkse praktijk van het werk bestaan zoveel verschillende opvattingen, dat het zelfs insiders vaak moeilijk valt, uit te leggen, wat opbouwwerk nu eigenlijk is. Er zal nog heel wat denkwerk verricht moeten worden voor hierin verandering kan komen. Dit klemmt te meer, omdat ondanks de vele onduidelijkheden opbouwwerk een florerend bedrijf is in de Nederlandse samenleving. Het aantal instellingen, dat ten doel heeft opbouwwerk te doen, neemt voortdurend toe, evenals het aantal opbouwwerkers.

Het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk noemt in een recente publikatie opbouwwerk een *generale functie* ten dienste van het *welzijnsbeleid*³⁶.

Wanneer opbouwwerk in de Nederlandse samenleving langzamerhand een zo algemeen erkende plaats gaat innemen wordt het toch wel bijzonder nodig, dat dit werk een duidelijker gezicht krijgt en in zijn eigenheid beter herkenbaar wordt. Dit wordt namelijk in de huidige ontwikkeling steeds minder het geval. Omstreeks 1960 was het gemakkelijker een definitie te geven van wat onder opbouwwerk verstaan moet worden, dan thans in 1968 het geval is.

Het is de vraag of onze omschrijving uit die tijd nog past op de

actuele situatie van het ogenblik. Is het mogelijk thans tot een andere, misschien ruimere definitie te komen? Een poging hiertoe op dit moment, zou naar onze mening prematuur zijn en, zo zij theoretisch al mogelijk ware, haar praktische betekenis zou gering zijn, wanneer zij niet gesanctioneerd zou zijn door de voornaamste beleidsinstanties en instituten, die op dit ogenblik in de Nederlandse samenleving voor de verdere ontwikkeling verantwoordelijk zijn. Zonder vrij diepgaande studie en overleg tussen theoretici, beleidsinstanties en werkers, kan op dit ogenblik geen nieuwe definitie tot stand komen. Hier ligt een dankbare taak voor een werkgroep, die eventueel naar het Amerikaanse voorbeeld³⁷ deze taak op zich zou kunnen nemen. Het schijnt geen onmogelijke taak. Men moet het over een aantal punten eens zien te worden, zoals:

het object, waarop het werk zich richt,
constanten en variabelen in de verschillende werkvormen,
het waardensysteem en de vooronderstellingen, die aan het werk ten grondslag liggen,
de gedragsregels voor de werker, die hieruit af te leiden zijn,
het kennen en kunnen, dat voor deze arbeid vereist is.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat men op deze wijze tot een bepaalde configuratie van aspecten komt, waaruit een eigen identiteit van het opbouwwerk³⁸ zou kunnen blijken, terwijl hiermede eveneens een eerste stap gezet zou zijn op de weg tot verdere professionalisering van het beroep van de opbouwwerker.

Op bijna alle hierboven genoemde punten bestaat thans nog onzekerheid en twijfel. Het lijkt ons goed enkele bronnen van deze onduidelijkheid te signaleren, omdat alleen een meer bewuste stellingname van theoretici, beleidsorganen en praktische werkers de vage contouren van het opbouwwerk tot een helder beeld kunnen omvormen.

Enkele bronnen van onduidelijkheid

Als hoofdoorzaak en primaire bron van onduidelijkheid zien wij het feit, dat opbouwwerk een *verzamelbegrip* is van misschien te veel, onderling te zeer verschillende activiteiten en werkvormen, waarvan men zich de overeenkomsten en verschillen onvoldoende bewust is.

Om te beoordelen of het handhaven van dit verzamelbegrip ge-

rechtvaardigd is, zou als eerste vraag gesteld moeten worden: welke essentiële punten hebben deze activiteiten en werkvormen gemeen?

Hierop aansluitend volgt dan de vraag: waar liggen de verschillen, welke differentiatiepunten zijn er?

Opbouwwerk als verzamelbegrip

Wanneer men zich de vraag stelt, wat ons er toe brengt zo sterk uiteenlopende activiteiten als agrarisch sociale voorlichting, sociale begeleiding bij stadssanering, bepaalde vormen van sociale planning, sociale actie en sociale organisatie onder één noemer te brengen zou, afgezien van beleidsoverwegingen, die hierbij zeker ook een rol spelen, het antwoord misschien kunnen zijn: de vooronderstelling: *dat er iets verbeterd kan worden aan het functioneren van de samenleving ten behoeve van de mens en omgekeerd aan het functioneren van de mens ten opzichte van de samenleving.*

Wat het functioneren van de samenleving ten behoeve van de mens betreft, wordt voorondersteld, dat de samenleving een bewerkbare grootheid is, welker functies reguleerbaar zijn en welker inrichting een opgave voor de mens is.

Bij het functioneren van de mens ten opzichte van de samenleving worden twee mogelijkheden voorondersteld: a) het vermogen van de mens zich aan te passen aan en zich te heroriënteren ten opzichte van een veranderende samenleving, b) het vermogen van de mens door eigen activiteiten en onder eigen verantwoordelijkheid veranderingen in de samenleving aan te brengen.

Deze vooronderstellingen liggen aan alle vormen van opbouwwerk ten grondslag en maken dat wij een hele reeks van, in uiterlijke verschijning verschillende, werkvormen toch onder één begrip rangschikken.

Als gevolg van het bovengestelde kan nog als tweede gemeenschappelijke trek van alle opbouwwerk genoemd worden, dat het verandering beoogt, veranderingen in de mens en in de samenleving. Het heeft een dynamiserende functie.

Als derde punt kan gewezen worden op het feit, dat achter alle vormen van opbouwwerk een gemeenschappelijk waardensysteem ligt, nl. de grondwaarden van onze westerse democratie. Het streven naar democratisering in het grondvlak is in alle activitei-

ten van het opbouwwerk voorondersteld. Opbouwwerk vervult een democratiserende functie in de samenleving.

Een vierde punt van overeenkomst is dat opbouwwerk een vorm van bewust werken aan mens en samenleving betekent. Het gaat hierbij niet om spontaan optredende processen van 'community-organization', maar om vanuit een bepaalde doelstelling geïnitieerde processen en werkvormen, waarbij de aanwezigheid van een deskundige beroepskracht, die het proces systematisch en methodisch begeleidt, voorondersteld is.

Op grond van het bovenstaande mag aangenomen worden, dat alle vormen van opbouwwerk een zeer algemene *doelstelling* gemeen hebben, welke men zou kunnen formuleren als: *het beter doen functioneren van de samenleving ten behoeve van de mens en van de mens ten opzichte van de samenleving.*

Over deze algemene doelstelling valt nog het volgende op te merken:

Door het woord 'beter' omvat deze doelstelling twee aspecten, die van belang zijn, namelijk het element 'verandering' en een normatief element, dat een keurend oordelen over de relatie mens – samenleving insluit. Over de vraag, wat beter of wat slechter is, wordt in deze algemene formulering terecht niets gezegd. Zij sluit de mogelijkheid, zelfs de noodzakelijkheid van waarde-oordelen in, zonder zelf een waarde-oordeel te zijn!

Het betekent slechts, dat opbouwwerk verandering beoogt op grond van een waarde-oordeel. De maatstaf, die in verschillende situaties aangelegd wordt bij de beoordeling van goed, slecht, beter, etc. in een concrete samenleving is uiteraard afhankelijk van het systeem van waarden en normen, dat aan onze mens- en maatschappij opvattingen ten grondslag ligt. Dit systeem kan naar tijd en plaats veranderen. In het tijdsbestek, waarin wij thans leven, doet het begrip 'welzijn' opgeld. Het is een moeilijk begrip,³⁹ maar het heeft het voordeel, dat het in één woord een hele constellatie van waarden en normen ten opzichte van de relatie mens en samenleving aanduidt.

Onze tijd wordt gekenmerkt door een streven naar optimaal menselijk welzijn en vanuit dit ideaalbeeld beoordelen wij gecompliceerde samenlevingssituaties als wel of niet acceptabel, beter of slechter. Bij de formulering van doelstellingen in het opbouwwerk wordt dan ook het begrip 'welzijn' zeer veel gebruikt. Opbouwwerk past in het welzijnsbeleid van deze tijd, het ontleent

zijn maatstaven bij de beoordeling van samenlevingssituaties ten dele hieraan en is tegelijkertijd een instrument voor het welzijnsbeleid! Toch is naar mijn mening de band tussen opbouwwerk en welzijnsbeleid geen onverbreekelijke en daarom lijkt het mij minder juist het begrip 'welzijn' in te bouwen in een zeer algemene doelstelling van opbouwwerk.

Er zijn dus wel degelijk enkele essentiële punten, die de verschillende werkvormen en activiteiten, varend onder de vlag opbouwwerk met elkaar gemeen hebben. Handhaving van de term opbouwwerk als verzamelbegrip schijnt dus wel gerechtvaardigd, en hoeft geen verwarring te stichten. Bij beoordeling of bepaalde werkvormen onder dit begrip gerangschikt kunnen worden, zou men kunnen beginnen met de bovengenoemde criteria aan te leggen.

Differentiatiepunten in verschillende vormen van opbouwwerk

Wanneer wij nu van de punten van overeenkomst tussen verschillende vormen van opbouwwerk overgaan naar de verschillen en naar differentiatiepunten komen hiervoor o.a. in aanmerking: het object, waarop opbouwwerk zich richt, de functies, die opbouwwerk vervult, de beleidsniveaus, waarop opbouwwerk bedreven wordt, de wijze waarop de werker zijn taak vervult, de vormen waarin opbouwwerk geïnstitutionaliseerd wordt. Wij zullen op elk dezer punten in het kort even in gaan, om duidelijk te maken waar zich onzekerheden voordoen.

Het object, waarop opbouwwerk zich richt

Op grond van het bovenstaande mogen wij aannemen, dat opbouwwerk zich richt op de tweeëenheid 'mens en samenleving' in hun onderlinge relatie. Hieruit volgt, dat er twee aanknopingspunten voor dit werk zijn, waarop het zich in eerste instantie kan richten, *de mens* en *de samenleving*. Deze dubbele gerichtheid komt voort uit het gebruik van de begrippen 'mens' en 'samenleving' in sociologische en cultureel-antropologische zin,⁴⁰ waarbij in het begrip 'mens' de samenleving en in het begrip 'samenleving' de mens voorondersteld is, terwijl tussen mens en samenleving een voortdurende wisselwerking aangenomen wordt. Vanuit deze opstelling betekent 'werken aan de samenleving' tegelijkertijd wer-

ken aan de mens, omdat de mens in voortdurende wisselwerking met zijn samenleving staat, terwijl 'werken aan de mens' tegelijkertijd invloed op de samenleving uitoefent. Theoretisch bestaat hier geen tegenstelling, geen óf – óf, maar altijd een én – én.

In praktische werksituaties ontwikkelen zich de zaken echter zo, dat de ongrijpbaarheid van het object: de *relatie* tussen mens en samenleving vaak voert tot een benadering hetzij via de mens, hetzij via de samenleving. Opbouwwerk krijgt op grond van deze aanknopingspunten een Janus-aangezicht, omdat het enerzijds activiteiten omvat, die *primair* op de samenleving gericht zijn, anderzijds werkzaamheden, die in eerste instantie de mens zelf tot object hebben. Onder de eerste groep vallen activiteiten als: sociale planning (= inrichting van de samenleving), sociale actie (= veranderingen in de samenleving), sociale organisatie (= structurering van de samenleving), de tweede groep omvat werkzaamheden als: sociale vorming, sociale voorlichting, sociale begeleiding in aanpassingsmoeilijkheden, mentaliteitsbeïnvloeding. Binnen het verzamelbegrip opbouwwerk is ruimte voor beide benaderingswijzen. In een concrete werksituatie kunnen ze gelijktijdig en in onderlinge samenhang toegepast worden. Zij kunnen echter ook in twee werkvormen uiteen vallen of in verschillende werkvormen een verschillend accent krijgen. Op deze wijze ontstaat onduidelijkheid ten aanzien van het object, waarop opbouwwerk zich richt. Is dit de mens? (agrarisch sociale voorlichting, sociale begeleiding bij krotopruiming, bewustmaking van veranderingen, categorale vormen van opbouwwerk met Ambonezen, bejaarden, etc.). Is dit de samenleving? Of is het mens en samenleving in hun onderlinge relatie?

Enerzijds wordt in zeer brede kringen in Nederland aangenomen, dat opbouwwerk zich *primair* op de samenleving richt en slechts secundair op de mens, anderzijds is er een stroming die opbouwwerk en zelfs 'community organization' primair als een (educatieve) benadering van de mens wil zien. Dit voert ons naar een tweede verschilpunt in de opvattingen over opbouwwerk in Nederland, waartoe de gelijktijdige aanwezigheid van een sociaal-structurende en sociaal-educatieve functie in het opbouwwerk aanleiding geeft.

Wij hebben bij de behandeling van het 'community organization'-proces reeds gezien, dat dit proces sociaal-structurend op de samenleving inwerkt, onder meer omdat het integratie, coördinatie en samenwerking tot stand kan brengen, terwijl het tegelijkertijd op de, bij het proces betrokken, mensen een vormende invloed blijkt te hebben.

De onderscheiding tussen 'planning-oriëntation' en 'process-oriëntation' door Murray Ross⁴¹ wijst ook reeds op de mogelijkheid dat deze beide aspecten van het community organization-proces op verschillende wijze geaccentueerd kunnen worden. Het kan zijn, dat alle nadruk gelegd wordt op het tot stand komen van voorzieningen (planning-oriëntation), de andere mogelijkheid is, dat de vormende waarde van het proces op de deelnemers belangrijker geacht wordt dan de voorziening: (process-oriëntation). Deze zelfde twee stromingen vinden we in het Nederlandse opbouwwerk terug. Enerzijds ziet men opbouwwerk als een vorm van gedemocratiseerde sociale planning en als zodanig als een instrument van het welzijnsbeleid, anderzijds en van deze opvatting is Hajer⁴² de vertolker, ziet men opbouwwerk als een middel bij uitstek tot sociale vorming van de mens. Ook hier bestaat er theoretisch geen tegenstelling. Beide functies zijn in het opbouwwerk gelijktijdig aanwezig. Accenten voor de ene of voor de andere richting worden in verschillende werkvormen echter verschillend gelegd. De onderscheiding tussen sociaal-structurende en sociaal-educatieve aspecten van het opbouwwerk hangt ten nauwste samen met de eerstgenoemde onderscheiding naar object, naar primaire gerichtheid. De sociaal-structurende functie van het opbouwwerk gaat samen met een primaire gerichtheid op de samenleving, van de sociaal-educatieve functie kan niet zonder meer hetzelfde gezegd worden ten aanzien van een primaire gerichtheid op de mens. Hier doen zich, voorzover wij thans kunnen overzien, twee complicaties voor, die verband houden met de verschuiving van opbouwwerk uit de sfeer van het maatschappelijk werk naar het ruimere gebied van de 'sociaal-agogische' arbeid. Ten Have,⁴³ op wie men bij deze terminologie teruggrijpt ziet namelijk de mens (als individu of als sociaal wezen) niet als het enige object van agogische bemoeienis. Hij geeft hiervoor zeven objecten aan, waaronder menselijke verhoudingen en groepsver-

houdingen als objecten in de sociale agogie genoemd worden, terwijl daarnaast de samenleving en de maatschappelijke en culturele instituties als objecten van de sociagogie gelden. In de eerste plaats vraagt men zich af of opbouwwerk in dit systeem niet ook en zelfs misschien primair tot de sociagogische arbeid gerekend moet worden, in de tweede plaats kan men in deze terminologie niet beweren, dat de sociaal-educatieve functie in het opbouwwerk zich primair op de mens richt. Wel rijst dan de vraag hoe men zich het agogische handelen, dat volgens Ten Have: 'opvoeding, vorming, leiding' betekent, ten opzichte van deze abstracte objecten moet denken. Uit deze moeilijkheden zien wij geen uitweg, een van de redenen, waarom wij niet zonder meer gelukkig zijn met het feit, dat opbouwwerk nu tot een vorm van sociaal-agogische arbeid verklaard is. Wanneer wij ons echter wat distantiëren van deze termen en tot het voor praktische toepassing zoveel beter hanteerbare begrip 'sociaal-educatief' terugkeren, dan zien wij in het opbouwwerk inderdaad twee te onderscheiden functies: een *sociaal-structurerende* en een *sociaal-educatieve*. De eerste primair gericht op de samenleving, de tweede primair op de mens. Wij nemen dan aan, al naar het accent meer op het ene of op het andere aspect valt, dat verschillende opvattingen over opbouwwerk ontstaan. Een tweede complicatie ligt in het feit, dat ten aanzien van de primair op de mens gerichte activiteiten van het opbouwwerk naast een sociaal-educatieve, ook een hulpverlenende functie te onderkennen valt, die bijvoorbeeld tot uiting komt in activiteiten als sociale begeleiding bij aanpassingsmoeilijkheden van mensen. Binnen het opbouwwerk geschiedt deze hulpverlening aan groepen, zoals buitenlandse arbeidskrachten, probleemgezinnen, vluchtelingen, niet aan de individuele mens. Wij hebben dus in het opbouwwerk drieërlei functies gevonden, *sociaal-structurerende*, *sociaal-educatieve* en *sociaal-hulpverlenende*. Al naar de accenten anders gelegd worden, varieert het beeld, dat men van opbouwwerk heeft en verandert ook de verschijningsvorm.

Een geheel andere oorzaak van differentiatie in het opbouwwerk is het feit, dat het zich in zeer verschillende samenlevingssituaties en op verschillende beleidsniveaus kan afspelen. Op het eerste punt gaan wij hier niet verder in, op het laatste wel, omdat het voor de afbakening van verschillende opbouwwerkzaamheden ten opzichte van elkaar bijzonder belangrijk is.

Opbouwwerk op verschillende beleidsniveaus

In de Nederlandse samenleving kennen wij opbouwwerk op: buurt- en wijkniveau, gemeentelijk, inter-gemeentelijk en regionaal niveau, provinciaal en nationaal niveau.

Opbouwwerk heeft op elk dezer niveaus naast punten van overeenkomst ook zeer duidelijke verschilpunten, die enerzijds samenhangen met de afstand tot de bevolking, anderzijds met de structuur van beleidsniveaus, zowel van de overheid als van particuliere organen.

Waar in het opbouwwerk de participatie van de bevolking een essentieel punt is, ligt het voor de hand, dat naarmate het bestreken gebied groter wordt, de participatie moeilijker te realiseren valt. In de kleine lokale samenleving, dus op buurt- en wijkniveau kan de participatie het meest intensief en omvangrijk doorgevoerd worden. Hier kan men de mens zelve benaderen en aanspreken. Op grootstedelijk en provinciaal niveau is dit al veel minder mogelijk, hier is men dan veel sterker aangewezen op een representatie van de bevolking. De afstand tot de bevolking en de daarmee samenhangende mogelijkheid tot directe of indirecte participatie heeft ook iets te maken met de sociaal-educatieve of sociaal-structurerende functie van het opbouwwerk. De sociaal-educatieve functie zal op het lokale vlak het best tot haar recht komen, de sociaal-structurerende functie in de grotere, meer gecompileerde samenlevingsverbanden.

Van bijzondere betekenis voor het structureel gerichte opbouwwerk zijn de verschillende beleidsniveaus van de overheid: gemeente, provincie, rijk. De samenleving heeft nl. deze beleidsniveaus op democratische wijze met verschillende taken belast en verschillende bevoegdheden toegekend. Structureel gericht opbouwwerk heeft hiermede voortdurend te maken, educatief opbouwwerk veel minder. Dit geldt trouwens niet alleen voor beleidsniveaus van de overheid. Ook beleidsniveaus van zgn. verticale organisaties van het kerkelijk en particulier initiatief kunnen voor bepaalde vormen van opbouwwerk een factor van grote betekenis zijn. De wijze, waarop een samenleving ten aanzien van overheids- en particuliere organen en instellingen reeds ingericht is en functioneert vormt vaak het stramien, waarop het opbouwwerk nieuwe patronen borduurt!

In een verdere uitwerking van de voor ieder niveau meest geëigende werkvormen en in het onderling beter op elkaar afstemmen van functies en activiteiten op de verschillende niveaus, liggen nog vele taken voor de toekomst.⁴⁴

De beroepshouding van de werker

Als laatste complex van onduidelijkheden in de tegenwoordige situatie noemen wij de beroepshouding van de werker. Bij de grote verscheidenheid van activiteiten, door de niet duidelijke onderscheiding naar object en tussen sociaal-structurele, sociaal-educatieve en hulpverlenende werkzaamheden, door de verschillende functies op verschillende niveaus wordt het uiterst moeilijk het werk van de opbouwwerker duidelijk te omschrijven. Door de ont koppeling van opbouwwerk en maatschappelijk werk is de werker ten aanzien van beroepshouding en beroepsethiek in een zeer uitgebreid, maar weinig omschreven veld terechtgekomen.

Is hij door de verschuiving naar het ruimere veld der sociaal-agogische arbeid buiten de sfeer der hulpverlening komen te staan? Is hij meer opvoeder, dan helper geworden? Wij weten dat de onderscheiding subtiel is, maar zij is er. Indien de werker sociaal-agogische bemoeienis heeft met het samenlevingsverband, dat hij dient, indien zijn taak daar primair 'opvoeding, vorming, leiding' betekent, welke garanties liggen er dan, dat de democratische ondergrond van het proces niet in gevaar komt? Wie bepaalt het 'opvoedings'-doel? Ten Have noemt in zijn hoofdstuk over de taken van de sociaal-agoog als eerste punt de doelbepaling: de formulering van 'wat men met zijn agogisch handelen wil bereiken'. Hieraan wordt wel toegevoegd: 'waar nodig in samenwerking met zijn cliënt als mede-subject in het proces'. Een nadere uitwerking van de beroepshouding van de sociaal-agoog voor de sociaal-educatieve functie in het opbouwwerk ontbreekt echter voorshands nog.⁴⁵

Twee dingen schijnen vast te staan: hij moet op 'non-directieve' wijze leiding geven en hij moet zijn werkwijze baseren op democratische grondwaarden en principes. Het eerste is een uitsluitend negatieve bepaling, het tweede geldt tenslotte min of meer voor iedereen, die in een democratische samenleving met mensen werkt. Het gaat er echter om *hoe* de opbouwwerker deze grondwaarden in zijn *typische* arbeidssituatie waar kan maken. Hierover

bestaat nog heel weinig inzicht en materiaal. Toch is het een vraag van de grootste betekenis, want wanneer de werker in zijn arbeidsinstelling en zijn beroepshouding faalt of onzeker is, komt een essentiële functie van het opbouwwerk, de fundamentele democratisering in gevaar!

Ook rijst de vraag of voor de sociaal-structurele aspecten van opbouwwerk op boven-plaatselijk niveau de sociaal-agogische instelling wel een eerste vereiste is. Indien onderzoek en planning meer op de voorgrond treden, wanneer het 'cliëntsysteem' waarmede gewerkt wordt bestaat uit vaak zeer terzake kundige 'vertegenwoordigers' van een bevolking en de situatie een intergroeps-situatie is, krijgt de werkersrol een ander accent.

In de toekomst zal onderzocht moeten worden in hoeverre de sociaal-structurende, de sociaal-educatieve en de sociaal hulpverlenende functies van het opbouwwerk elk hun eigen eisen stellen ten aanzien van deskundigheid en beroepshouding van de werker.

Institutionalisering en sanctionering van opbouwwerk

In een eerdere paragraaf van dit hoofdstuk werd reeds een beschrijving gegeven van de wijze waarop opbouwwerk in de Nederlandse samenleving geïnstitutionaliseerd is. Hierop gaan wij dus niet verder in.

De wijze van institutionalisering draagt echter in de huidige situatie bij tot onduidelijkheden en deze moeten hier gesignaleerd worden. Door het feit, dat opbouwwerk zich op verschillende niveaus kan afspelen en de overheid subsidieregelingen kent voor opbouwwerk op buurt- en wijkniveau, op regionaal-, grootstedelijk- en provinciaal niveau, bestaat de mogelijkheid van doublures en overlappingsen, zolang er geen duidelijke taakafbakening tussen deze organen bestaat. Bij de vage inhoud van het begrip opbouwwerk is een doelmatige en functionele taakafbakening ternauwernood mogelijk. Voor een evenwichtige en doelmatige ontwikkeling van het opbouwwerk zal het noodzakelijk zijn tot nauwkeurige vaststelling te komen van omvang en inhoud van het begrip op de verschillende niveaus, zodat de werkzaamheden op deze niveaus op elkaar aansluiten en elkaar versterken. Met behulp van de hierboven gesignaleerde differentiatiepunten moet het mogelijk zijn tot grensafbakening en taakverdelingen te komen tussen

de verschillende instellingen, die opbouwwerk doen op verschillend niveau.

Hier komt ook de sanctionering van het werk in het geding. Kan iedere instelling opbouwwerk gaan doen, bijvoorbeeld zonder dat haar structuur representatief is voor het samenlevingsverband dat zij wil dienen? Wij hebben er reeds eerder op gewezen, dat dit werk, om op waarlijk democratische wijze te kunnen functioneren, door de samenleving gesanctioneerd behoort te zijn. Deze sanctionering voltrekt zich langs verschillende wegen, bijvoorbeeld bij de oprichting van instellingen, door statuten en reglementen, door het scheppen van mogelijkheden tot controle op het werk, door ledenvergaderingen of vergaderingen van aangeslotenen, maar ook door het subsidiebeleid van de overheden, soms zelfs door wettelijke regelingen en bepalingen.

De samenleving, die op enigerlei wijze om dit werk vraagt, het door financiële offers in stand houdt en er verantwoordelijkheid voor draagt, heeft ook recht te weten wat zij precies sanctioneert. Hier opent zich dan het gehele veld van voorlichting geven en verantwoording afleggen over het werk, van public relations van de instelling tot de samenleving. De instellingen zelve echter moeten zich duidelijk bewust zijn hoe ver de sanctionering gaat. Bij de vage betekenis die het begrip opbouwwerk thans nog heeft is dit soms moeilijk uit te maken, zodat grensoverschrijdingen en overlappingsen voorkomen.

Geen nieuwe definitie

Nadat wij ons beziggehouden hebben met een aantal punten in het opbouwwerk, die enerzijds oorzaak zijn van verschillende opvattingen en van differentiatie in de werkvormen, anderzijds voortdurende bronnen van verwarring betekenen, moeten wij thans nog onder ogen zien, in hoeverre onze in 1960 opgestelde definitie van opbouwwerk nog op de huidige situatie past.

In de eerste druk van dit boek in 1960 hebben wij het begrip (maatschappelijk) opbouwwerk in eerste instantie omschreven als: *'een verzamelaar van verschillende activiteiten, welke beogen de sociale omgeving van de mens in gunstig geachte zin te beïnvloeden, door middel van deskundig begeleide sociale processen, waaraan de bevolking zelf actief deelneemt'*.

Wij hebben hiermede dus duidelijk gesteld – in overeenstem-

ming overigens met de toen meest gangbare opvattingen – dat dit werk primair gericht is op de beïnvloeding van *de sociale omgeving* van de mens, dus niet op de mens, maar op het samenlevingsverband, waarvan hij deel uitmaakt.

Gedacht werd hierbij aan processen als sociale- planning, - organisatie, - actie, aan processen van overleg en samenwerking, waarvan het primaire doel was iets in de samenleving te veranderen. Toch was in al deze processen vanzelfsprekend de mens voorondersteld. Essentieel was zelfs dat mensen actief deelnamen aan deze processen en hiervoor verantwoordelijkheid droegen. Dat de bij deze processen betrokken mensen hierdoor ook beïnvloed werden, enige sociale vorming ondergingen, hebben wij altijd als zeer belangrijk gevolg onderkend.

De opvattingen over opbouwwerk in Nederland in de laatste jaren overziende, en uitgaand van de vooronderstelling, dat opbouwwerk zich richt op de relatie 'mens – samenleving' moeten wij constateren, dat deze definitie naar object te eenzijdig op de samenleving gericht is en aan de sociaal educatieve aspecten van dit werk onvoldoende recht doet. Het is een definitie voor de sociaal-structurende aspecten van het opbouwwerk.

De situatie van het ogenblik is echter te verward om tot een nieuwe formulering te kunnen komen. Begripsbepalingen van praktische werkzaamheden zijn voor een groot deel afhankelijk van beleidsopvattingen en gemaakte afspraken. Het heeft dus geen zin hier te trachten tot een nieuwe definitie te komen. Terwille van de klaarheid in formuleringen, terwille ook van de beroepsopleiding en met het oog op de plaatsbepaling van het opbouwwerk in de Nederlandse samenleving is het gebiedende noodzaak over een aantal fundamentele zaken tot overeenstemming te komen. Alleen dan kan de eigen identiteit van het opbouwwerk, die naar mijn mening potentieel aanwezig is, in een configuratie van bepaalde aspecten duidelijk uitkomen en de professionalisering van het beroep van de opbouwwerker verdere voortgang hebben.

ESSENTIALIA VAN OPBOUWWERK

Nu wij ons van de opgave tot het formuleren van een nieuwe, aan de ontwikkelingen aangepaste, definitie ontheven mogen achten,

is het misschien toch ten behoeve van opleidingsdoeleinden goed te trachten enkele essentiële aspecten van opbouwwerk bijeen te brengen: Wij doen dit in navolging van Arthur Dunham⁴⁶, aan de hand van Kiplings bekende vragen: wat, waarom, waar, wanneer, wie en hoe?

1. *Wat is opbouwwerk?*

Opbouwwerk is een verzamelbegrip van activiteiten en werkvormen, gericht op het beter functioneren van de samenleving ten behoeve van de mens en van de mens ten opzichte van de samenleving.

2. *Waarom opbouwwerk?*

Omdat er in de moderne samenleving tal van situaties zijn, waarin de samenleving tekorten vertoont en de mens onvoldoende gelegenheid heeft veranderend op de samenleving in te werken of onvoldoende in staat is zich in een veranderende samenleving te heroriënteren.

3. *Waar geschiedt opbouwwerk?*

In verschillende samenlevingssituaties, in territoriaal en functionaal bepaalde samenlevingsverbanden, op verschillende beleidsniveaus en met verschillende bevolkingscategorieën.

In principe is opbouwwerk mogelijk op alle terreinen van het sociaal-culturele welzijnsbeleid.

4. *Wanneer wordt opbouwwerk ingezet?*

Wanneer op grond van verschillende indicaties initiatieven genomen worden om met en door de betrokken bevolking activiteiten te ontwikkelen, waarvan verbetering in de bestaande toestand te verwachten is.

5. *Door wie wordt opbouwwerk gedaan?*

In eerste instantie door daartoe in het leven geroepen instellingen, die aangezien opbouwwerk speciale kennis en kunde vereist, meestal beroepswerkers in dienst hebben, waarvan verwacht wordt, dat zij het werk op deskundige wijze begeleiden. Tenslotte door de betrokkenen, die in het werk participeren.

6. *Hoe gebeurt opbouwwerk?*

Door middel van deskundig begeleide sociale processen, waaraan de bij het samenlevingsverband betrokkenen zelf actief deelnemen, met behulp van bepaalde methoden en technieken, die een zekere waarborg scheppen dat het werk zijn democratiserende en dynamiserende functie in de samenleving kan vervullen.

OPBOUWWERK IN NEDERLAND EN COMMUNITY ORGANIZATION FOR SOCIAL WELFARE IN AMERIKA

In de eerdere hoofdstukken van dit boek is 'community organization' beschreven als een *proces* in de samenleving en als een *methode* in het sociale werk. 'Community development' werd beschreven als een verwante werkwijze, die in het bijzonder toepassing vindt in ontwikkelingslanden. Daarna hebben wij getracht een beeld te geven van wat onder 'opbouwwerk' in Nederland verstaan wordt.

Een confrontatie tussen deze beide begrippen van vreemde herkomst en de in Nederland gegroeide werksoort opbouwwerk is thans nog gewenst.

Bij het vager worden van het begrip opbouwwerk en bij de vele onzekerheden ten aanzien van de reikwijdte van dit begrip wordt een systematische vergelijking moeilijk, zo niet onmogelijk. Wij kunnen slechts enkele punten aanstippen.

In de eerste plaats zijn er taalkundige verschillen. 'Community organization' en 'community development' zijn termen, die een functie uitdrukken ten opzichte van een object. De functie is in het ene geval: organisatie, in het andere: ontwikkeling, het object: de community. Een Nederlandse term van dezelfde structuur zou zijn: samenlevingsopbouw. De functie zou opbouw zijn, het object: de samenleving.

Opbouwwerk geeft een werksoort aan en dan door de onbepaalde inhoud van het woord 'opbouw', nog maar zeer gebrekkig!

Door de hierboven omschreven complicatie van de dubbele gerichtheid van opbouwwerk en door de drie mogelijkheden, nl. sociaal-structurele, sociaal-educatieve en hulpverlenende vormen van opbouwwerk, wordt vergelijking nog moeilijker.

Wij kunnen vaststellen, dat opbouwwerk in sociaal-structurele zin zeer veel punten van overeenkomst heeft met community organization, en daaraan zowel theoretisch als praktisch veel kan ontlelen. In sociaal-educatieve zin heeft opbouwwerk in Nederland zowel overeenkomst met 'community organization', als met wat in de Verenigde Staten als 'community education' geldt.

In de ongeveer tien jaar dat opbouwwerk zich in de Nederlandse samenleving ontwikkeld heeft, heeft het toch wel duidelijk een eigen Nederlands gezicht gekregen. Het is een in wezen andere benadering van samenlevingsproblematiek dan de Amerikaanse. Het Amerikaanse community organization-proces is zeer sterk gebaseerd op eigen initiatieven van de burgers uit een samenleving. Het Nederlandse opbouwwerk heeft veel sterker een zorgende ietwat patriarchale instelling – bevoogdend mag men het natuurlijk niet noemen – maar de initiatieven ertoe komen ten opzichte van het samenlevingsverband, waarop het zich richt, toch wel vaak van buiten en van boven af. Deze of gene instantie acht het gewenst, dat hier of daar, in deze of gene situatie aan opbouwwerk gedaan wordt. Opbouwwerk in de Nederlandse samenleving staat hierdoor dichter bij 'community development,' ook door het zeer sterke samenspel met overheidsinstanties, dat in Nederland een grote rol speelt. 'Community development' kent ook de combinatie van sociaal educatieve en sociaal-structurele activiteiten. Het is misschien niet onjuist aan te nemen, dat het opbouwwerk in Nederland in zijn tegenwoordige ontwikkeling meer overeenkomst gaat vertonen met 'community development' in internationale betekenis dan met 'community organization' in Amerikaanse zin.

LEVENSBESCHOUWELIJKE, POLITIEKE EN BESTUURLIJKE ASPECTEN VAN HET OPBOUWWERK

Dit boek zou geen boek over de Nederlandse situatie zijn, wanneer hierin niet nog eens nadrukkelijk gesteld werd hoe het opbouwwerk zich verhoudt tot de levensbeschouwelijke groeperingen in de Nederlandse samenleving.

Is opbouwwerk een werksoort, die voor alle levensbeschouwelijke groepen in de Nederlandse samenleving aanvaardbaar is?

Opbouwwerk is een middel tot een gesteld doel. Het toegepas-

te proces wordt verondersteld bepaalde veranderingen te kunnen bevorderen. Aan deze nagestreefde veranderingen liggen normatieve vooronderstellingen en waarde-oordelen ten grondslag. Dit zijn in wezen democratische grondbeginselen. Opbouwwerk zal dus principieel aanvaardbaar zijn voor verschillende groepen, wanneer de democratische beginselen, die er aan ten grondslag liggen, aanvaardbaar zijn. Totalitaire systemen bijvoorbeeld zullen er niet mee kunnen werken en er als regel geen behoefte aan hebben.

Toch zegt het *woord* 'democratie' niet alles, men mag eigenlijk wel toevoegen *westerse* democratie, want ook de totalitaire systemen worden als '*volksdemocratieën*' gepropageerd. Onthullend en min of meer verbijsterend was in dit opzicht het opschrift van een der wanden van het Russische paviljoen op de Wereldtentoonstelling 1958 te Brussel, waar men kon lezen: 'La participation active du peuple à la discussion et à la solution des questions les plus importantes de la vie politique économique et culturelle des pays est un témoignage éclatant du caractère authentiquement démocratique du régime soviétique.'

Opbouwwerk zal aanvaardbaar zijn voor Nederlandse levensbeschouwelijke en politieke groeperingen, voorzover zij de democratische grondprincipes en het beginsel van de geestelijke vrijheid zoals deze op pagina 101 t/m 106 geformuleerd zijn kunnen aanvaarden.

In verschillende levensbeschouwelijke groeperingen zal men echter over de betekenis en de draagwijdte van begrippen als 'integratie' en 'samenwerking' verschillend oordelen en op verschillende wijze grenzen trekken. Dit ligt echter in de mogelijkheden van het proces opgesloten, zoals eerder uiteengezet is. De dubbele gerichtheid van opbouwwerk kan hier ook tot complicaties leiden, omdat ten aanzien van educatieve activiteiten vaak andere grenzen getrokken worden wat samenwerkingsmogelijkheden betreft dan ten opzichte van sociaal-structurele werkvormen. Sommige levensbeschouwelijke groepen zullen weliswaar tegenover de democratische basisprincipes van het proces niet afwijzend staan, zij zullen deze echter niet toereikend achten om de uiteindelijke bestemming van de mens en de zin van het samenleven uit te drukken. Volmondig kan erkend worden, dat zij dit ook niet zijn. Deze groepen kunnen trachten andere en diepere principiële uitgangspunten toe te voegen.

Anderzijds is het goed te bedenken, dat opbouwwerk een middel tot een *doel* in de samenleving is en geen geloofsbelijdenis. In de concrete *doelstelling* kan iedere groep haar eigen normatieve waardensysteem tot uitdrukking brengen.

Een rooms-katholiek sociaal-charitatief centrum zal tot een andere doelformulering komen voor processen van opbouwwerk binnen eigen kring dan een Nederlands Hervormd, Gereformeerd of Humanistisch samenwerkingsorgaan en deze alle zullen weer in doelstelling verschillen met een provinciaal of stedelijk opbouworgaan.

Men kan het proces wel op verschillend geformuleerde doelstellingen richten, men kan bij de deelname aan een dergelijk proces als groep zijn volledige geestelijke vrijheid behouden, men kan echter niet ongestraft aan de democratische grondprincipes van het proces tornen, omdat er dan wel een werksoort zal ontstaan, echter geen opbouwwerk! Afdgedwongen samenwerking kan in de samenleving voor komen, vooral binnen functionele groeperingen. Van boven- of van buitenaf opgelegde of gedropte sociale voorzieningen komen voor en kunnen bestaansrecht hebben, alleen kan men dan niet meer van opbouwwerk spreken.

Opbouwwerk behoeft niet *alle* groepen binnen een *territoriaal* verband te omvatten, het kan ook *functioneel* toegepast worden, het kan echter niet door *een functionele* groep voor een geheel *territoriaal* samenlevingsverband toegepast worden.

Voor de verhouding tussen opbouwwerk en de overheid geldt wat reeds in vorige hoofdstukken ten aanzien van de 'community' organization gezegd is. Er kan nog aan toegevoegd worden, dat de overheid zelve vaak behoefte heeft aan deze processen en organen, omdat zij de mogelijkheid kunnen bieden van contact en overleg tussen overheid en particulier initiatief, waarbij toch beide partners in deze ontmoeting volkomen vrij blijven ten opzichte van hun eigen taak en functie in de samenleving. Vele organen op dit gebied dienen de overheid van advies op punten van sociaal-cultureel beleid.

Opbouwwerk kan zich echter ook afspeelen binnen de kring van het kerkelijk en particulier initiatief zonder dat de overheid als gesprekspartner aanwezig is.

In sommige gevallen gaat het initiatief tot de instelling van commissies voor dit werk, vooral wanneer het om *territoriale* belangen gaat, van de overheid uit, in andere gevallen weer niet.

De overheid op verschillende niveaus subsidieert het werk van de meer permanente organen voor opbouwwerk, opdat deze voor het uitoefenen van hun taak een apparaat met functionarissen kunnen opbouwen.

Reeds eerder werd gesteld, dat opbouwwerk een democratiserende, dynamische werking kan hebben op het samenlevingsverband, waarin het toegepast wordt. Het vermogen van de bevolking om haar eigen samenlevingsproblemen op te lossen kan er door vergroot en versterkt worden, overleg, samenwerking en integratie kunnen het resultaat zijn. Met nadruk moet gezegd worden kunnen. Want het is geenszins zo, dat opbouwwerk min of meer vanzelf tot deze resultaten leidt. Het biedt kansen en mogelijkheden, die toenemen naarmate het werk in *methodisch* opzicht beter gedaan wordt. Daarom kan niet genoeg gewaarschuwd worden tegen het lichtvaardig opzetten van vormen van opbouwwerk, zonder dat de zekerheid bestaat, dat *methodisch* verantwoord gewerkt kan worden. Opbouwwerk zonder normatieve, sociaalwetenschappelijke en organisatorisch-praktische richtlijnen, zal niet alleen in veel gevallen weinig resultaat opleveren, maar zelfs schade en onheil in de samenleving kunnen aanrichten.

Ook hier ligt een taak voor bestuur en beleid van de overheid en de kerkelijke en particuliere instanties in het betrachten van grote voorzichtigheid bij het bevorderen van de toepassingsmogelijkheden van opbouwwerk.

ROMANTIEK EN REALITEIT, ETHIEK EN TECHNIEK VAN HET OPBOUWWERK

Bij de behandeling van het onderwerp opbouwwerk zijn wij ervan uitgegaan, dat de *sociale werkelijkheid uitgangspunt* zou moeten zijn voor het werken aan de samenleving. Verder hebben wij bepleit, dat degene, die het samenleven wil beïnvloeden en verandering wil aanbrengen moet *weten*, hoe de samenleving functioneert. Op dezelfde wijze is gesteld, dat wie hierbij met mensen in sociale verbanden wil werken, iets moet *weten* over de wijze, waarop mensen zich als sociale wezens plegen te gedragen.

Wij hebben ingewikkelde sociale processen trachten te analy-

seren en uit een bonte veelheid van verschijnselen, abstraherend van variabele factoren, algemene grondtrekken van het 'community organization'-proces ontdekt. Tenslotte hebben wij uit al dit *weten* richtlijnen voor toekomstig handelen trachten af te leiden. Bij dit laatste echter is niet alleen het *weten* over de sociale werkelijkheid, over het menselijk gedrag en de kennis van de sociale processen, die zich hierin afspelen, bepalend geweest. Bij het vaststellen van richtlijnen voor het handelen in het opbouwwerk heeft ook ons beeld van wat de *samenleving zou behoren* te zijn een bepalende rol gespeeld.

De gehele problematiek van ons onderwerp beweegt zich tussen het uitgangspunt: 'de samenleving, zoals zij is' en het eindpunt: 'de samenleving, zoals zij zou behoren' te zijn. In dit spanningsveld voltrekt zich het werk.

Op de vraag, hoe de samenleving behoort te zijn, geven de empirisch gerichte sociale wetenschappen geen antwoord. Hier zijn we, in wetenschappelijke zin, op het terrein van de ethiek en in de praktijk van het leven en van de werksituatie op het terrein van geloof en overtuiging, waar motieven van geheel andere aard onze wegwijzers zijn.

Binnen het bestek van dit boekje kan hier niet verder op ingegaan worden. Voldoende zij, dat we ons bewust zijn dat iedere vorm van opbouwwerk zowel bepaald wordt door het uitgangspunt: de sociale realiteit, als door het streefpunt: het ideaalbeeld van de samenleving, datgene, wat het samenleven zou behoren te zijn.

Over deze laatste vraag heeft de mensheid de eeuwen door dromen gedroomd, idealen gekoesterd en zekerheden gezocht, waarin vragen naar het wezen en de bestemming van de mens en van de zin van de menselijke samenleving centraal stonden.

Ook in de tegenwoordige tijd zal deze vraag door verschillende mensen verschillend beantwoord worden, afhankelijk van mens- en maatschappijbeschouwing, zowel als van godsdienstige en politieke overtuiging.

Bij alle mogelijke ideaalbeelden van de menselijke samenleving is er één, waarover in het kader van dit boek toch nog iets gezegd moet worden en dat is het 'romantische' gemeenschaps-ideaal. Hierover moet wel iets gezegd worden, omdat het in lijnrechte tegenstelling staat tot datgene, wat ons over de sociale werkelijkheid bekend geworden is.

Het romantisch gemeenschapsideaal grijpt vaak terug op het verleden, het geeft het *geïdealiseerde beeld van het verleden*.

In de samenleving van nu wordt op tal van plaatsen het afbrokkelen van oude gemeenschapsvormen als pijnlijk ervaren. Men denke hierbij aan het verval van de oude dorpsgemeenschap, zoals deze in de Saksische delen van ons land eeuwenlang bestaan heeft, met zijn vaste patroon van zeden en gewoonten, zijn traditionele verbondenheid, sociale controle en systemen van onderlinge hulpverlening. Maar ook andere 19e-eeuwse vormen van gemeenschapsleven, zoals zich dit in kleine stadjes en in bepaalde arbeidsmilieus afspeelde, kunnen een gevoel van heimwee oproepen voor wie zich thans alleen en onzeker voelt in een veranderende wereld. Af en toe ziet men in de Nederlandse samenleving pogingen om dit 'gemeenschapsideaal' te realiseren, in omstandigheden, waarin het volkomen misplaatst zou zijn.

Het geïdealiseerde verleden kan geen betrouwbaar ideaalbeeld vormen voor het samenleven van de toekomst. Iedere tijd heeft zijn eigen vormen van gemeenschapsleven, passend in en verweven met de cultuursituatie als geheel. Iedere tijd heeft ook zijn eigen samenlevingsidealën. Grote economische en technologische veranderingen brengen veranderingen in de totale cultuursituatie en daarmee in de wijze van samenleven en in het denken over de samenleving te weeg. Misschien in den beginne slechts in de vorm van afbraak, ontreddering, nihilisme. Op grond van de sociale neigingen van de mens en van het vermogen van de mens om aan nieuwe situaties aanpassing te zoeken mag verwacht worden, dat de behoefte aan 'gemeenschap' zich telkens weer opnieuw en in andere vormen in de menselijke samenleving zal openbaren. Ook in onze tijd zijn deze processen gaande. De behoefte aan nieuwe werkvormen zoals opbouwwerk zou er een uiting van kunnen zijn, de term '*gemeenschapsorganisatie*' een symbool, een merkwaardige aanwijzing voor de richting, waarin onze tijd de mogelijkheden tot 'gemeenschap' zoekt. 'Organisatie' immers is één van de toverwoorden van deze tijd. Wij hebben de sterke neiging het gehele leven en zeker het samenleven allereerst van de organisatorische kant te benaderen. Dit is ongetwijfeld mede een uitvloeisel van het leven in een *technische* tijd.

Aangezien de methodiek van opbouwwerk ook nog aspecten in deze richting heeft mogen hierover nog enkele opmerkingen gemaakt worden. Opbouwwerk en 'gemeenschapsorganisatie'

zijn in dit boek behandeld in methodisch-technische zin, als een systeem van richtlijnen voor het praktische handelen om bepaalde doeleinden in de samenleving te realiseren.

Tegen deze vertechnisering van het tussenmenselijk verkeer in in de samenleving kan men bezwaren inbrengen, zeer gegronde bezwaren zelfs, zoals ook tegen de gesprekstechniek van het 'sociaal casework' bezwaren zijn ingebracht. De grote gevaren, die hier liggen mogen zeker niet onderschat worden. Wanneer deze technieken zo vervolmaakt zouden worden, dat ze een zelfstandig leven zouden kunnen leiden in de betekenis van: één druk op de knop en het gewenste resultaat volgt automatisch, een aantal handelingen en ... er ontstaat een gewenst resultaat in de samenleving, dan kunnen deze technieken grote gevaren inhouden, zoals ook reeds hier en daar in de wereld gebleken is.

Deze technieken behoren in een democratische samenleving echter steeds gepaard te gaan met een bepaalde beroepsethiek. De methodisch-technische benadering van 'de mens en zijn samenleving' behoort, op grond van het waardensysteem van onze West-europese cultuur, vergezeld te gaan van het besef, dat hiermede niet alle facetten van de tussenmenselijke verhoudingen aangegeven worden.

Iedere methodisch-technische werkwijze, waarin de relatie van de 'mens tot de samenleving' het kernpunt vormt zal ten opzichte van de diepste vragen over de mens en de samenleving ontoereikend blijven. Hiermede gaat gepaard de erkenning, dat al ons weten en kunnen op dit gebied een beperkt weten en kunnen is, dat alleen te dragen en te verdragen is door de gelijktijdige erkenning van het niet weten en niet kunnen, omdat wij in de gehele benadering van ons probleem uiteindelijk voor het mysterie van de mens en voor het niet minder grote mysterie van het 'tussenmenselijke' staan, dat zich aan ons hele systeem van organisatie en doelmatigheid onttrekt en toch voortdurend aanwezig is.

Het is deze erkenning, die ons werken aan de samenleving, volgens bepaalde methoden en technieken, behoedt voor het ont-aarden in louter technisch manipuleren met mensen.

bijlagen

I. De voorzittersbenoeming in een 'onderzoek'- commissie op plaatselijk niveau

De situatie: In middenstandgroepen van een plattelandsgemeente in het noorden des lands was verontrusting ontstaan over de stilstand en misschien zelfs achteruitgang in economische ontwikkeling in het gebied. Men richtte zich tot het Economisch Technologisch Instituut in de provincie om raad. Na enige besprekingen, waarbij ook het gemeentebestuur betrokken was, werd besloten, dat allereerst een *onderzoek* naar de bestaande situatie ingesteld zou moeten worden met de bedoeling om tot richtlijnen voor mogelijke ontwikkeling en klimaatsverbetering te komen. In dit onderzoek zou echter niet alleen de economische, maar ook de sociale problematiek betrokken moeten worden, waarvoor de hulp van het provinciale opbouworgaan ingeroepen werd. Ook voor de sociale sector werd een onderzoek wenselijk geacht.

Het gemeentebestuur stelde beperkte financiën beschikbaar om deze onderzoeken mogelijk te maken.

De socioloog van het opbouworgaan werd met de uitvoering van het onderzoek, volgens de methode van de 'community self survey' belast.

I Voorbereidende besprekingen

De socioloog, verder aangeduid als de 'werker', voerde een aantal voorbereidende besprekingen met burgemeester en wethouders om tot de samenstelling van een representatieve groep uit de bevolking te komen, die als 'onderzoekcommissie' rechtstreeks bij het onderzoek betrokken zou worden. De commissieleden werden door B. en W. uitgenodigd.

De agenda voor de eerste vergadering was eveneens in overleg tussen B. en W. en de werker tot stand gekomen. Op deze vergadering zou de werker een korte inleiding over opzet en bedoeling van het dorpsonderzoek houden, tevens zou een aantal zaken van huishoudelijk belang geregeld worden, waaronder de benoeming van een voorzitter en een secretaris. De eerste vergadering zou door de burgemeester zelf voorgezeten worden.

II Het telefoongesprek

Na de voorbereidende besprekingen en een paar dagen vóór de eerste vergadering, realiseerde de werker zich, dat het terwille van een open gespreksituatie in de groep beter zou zijn, wanneer *niet* de burgemeester maar *één* van de 'gewone' leden van de groep tot permanent voorzitter gekozen zou wor-

den. Dit inzicht was gebaseerd op het feit, dat men in de gemeente enerzijds de houding had leidende functies altijd aan zogenaamde 'import'-figuren over te laten en anderzijds zich beklagde over de 'overheid', die zich met alles bemoeide.

Toen de werker zich deze zaak realiseerde greep hij de telefoon en belde de burgemeester op, waarbij het volgende gesprek plaatsvond:

Werkker: 'Burgemeester, na de besprekingen, die wij gehad hebben over de eerste vergadering van de "onderzoek"-commissie in uw gemeente is mij nog één punt te binnen geschoten, waarover ik nog graag even met u zou willen spreken en dat is het punt van de voorzittersbenoeming. Hebt u enig idee hoe dit zal lopen?'

Burgemeester: 'Het zal er wel op uitdraaien, dat ik voorzitter moet worden, vrees ik.'

Werkker: 'Ik dacht ook, dat het daar waarschijnlijk wel op uit zal lopen, maar de vraag kwam bij me op, of dit wel de beste oplossing is voor het werken van de "onderzoek"-groep.'

Burgemeester: 'Hoe bedoelt u dat?'

Werkker: 'Zou het niet kunnen zijn, dat de mensen vrijer spreken als niet de burgemeester, maar één van henzelf de vergadering voorzat? Het is in een plattelandsgemeente in onze provincie nog wel eens zo, dat iedereen vindt, dat "burgemeester het maar zeggen moet" en in de "onderzoek"-groep gaat het er nu juist om, dat de mensen zelf aan het woord komen.'

Burgemeester: 'Ja, dat is allemaal wel zo, maar ik zie toch geen andere oplossing. Één van de leden zelf? Ik ben bang dat er dan van de vergaderingen niet veel terecht komt. Het zijn allemaal mooie theorieën, maar ik zie er voor de praktijk weinig heil in.'

Werkker: 'Dan moeten we het misschien maar op zijn beloop laten, er is nog wel meer over te zeggen, maar dat zou een te lang verhaal worden om door de telefoon af te doen. Mag ik een half uurtje voor de vergadering nog even bij u langs komen om de agenda nog even door te nemen, dan kunnen we misschien over deze zaak ook nog even rustiger praten.'

Burgemeester: 'Uitstekend, tot de 17e dan om half 8.'

III Bespreking met de burgemeester

Een half uur voor de vergadering meldt de werker zich bij de burgemeester en ontwikkelt zich na enige inleidende praatjes over het weer en de tuin, het volgende gesprek:

Werkker: 'Hebt u de agenda bij de hand?'

Burgemeester: 'Ja, ik moet hem wel ergens hebben, maar op het ogenblik zie ik hem niet zo gauw.'

De werker overhandigt de burgemeester een nieuw exemplaar, de agenda wordt doorgenomen en men komt aan het punt: 'Benoeming voorzitter en secretaris'.

Werker: 'We hebben het door de telefoon ook al even over de voorzittersbenoeming gehad en ik heb toen de vraag gesteld of het voor het goed functioneren van de onderzoekcommissie ook beter zou kunnen zijn, wanneer in dit geval de burgemeester géén voorzitter was. Ik wil dit nog wel even wat nader toelichten.'

Burgemeester: 'Vooruit dan maar, gaat uw gang.'

Werker: 'Het is er in zo'n groep om begonnen, dat de mensen zèlf aan het woord komen en openlijk zeggen, wat ze van de situatie denken. Als de burgemeester voorzitter is durft men misschien minder vrij te spreken, dan wanneer een boer of een middenstander of iemand anders dit is. Het zou ook een bezwaar kunnen zijn, dat iemand uit de overheidssfeer de leiding van de vergadering heeft. Men voelt dan de hele commissie al weer als een verlengstuk van het gemeentehuis.'

Burgemeester: 'Ja, dat kan allemaal wel zo zijn, maar het college van B. en W. is van oordeel, dat de burgemeester voorzitter moet zijn. De gemeente is tenslotte opdrachtgever en betaalt het onderzoek! Maar ja, als u er op stàat, dat het iemand anders moet zijn...'

Werker: 'Ik stà er zeker niet op, maar ik geloof, dat het in dit geval beter zou zijn, niet omdat ik maar iets op uw wijze van vergaderingen leiden tegen zou hebben, het gaat helemaal niet om redenen van persoonlijke aard, maar omdat uw functie van burgemeester misschien een belemmering zou kunnen zijn voor het vrije spreken in de groep. Als we nu de lijst van leden eens nemen, zoudt u dan misschien enige suggesties kunnen doen, wie naar uw mening als voorzitter geschikt zou zijn?'

De burgemeester gaat met de werker alle namen na en komt tot de conclusie, dat *niemand* geschikt is. De werker laat het hierbij. De tijd is om. Burgemeester en werker gaan naar de vergadering, zonder over dit punt tot overeenstemming gekomen te zijn.

IV Bespreking van het agendapunt: 'Benoeming voorzitter' in de vergadering van de onderzoekcommissie

Burgemeester (voorzitter van deze eerste vergadering): 'Wij zijn nu toe aan punt 5 van de agenda: de benoeming van een voorzitter en een secretaris uit en door de leden van de commissie. U ziet dus, dat het de bedoeling is, dat de groep zèlf bepaalt, wie haar voorzitter en wie haar secretaris zal zijn. Laten we dus eerst de kwestie van de voorzitter behandelen: heeft iemand hierover een voorstel, wil iemand kandidaten stellen?'

A. (boer): 'Nou, burgemeester, dat lijkt me niet zo moeilijk, we hebben nu al een hele goeie voorzitter.'

C. (arbeider): 'Ja, dat kan toch niemand beter doen dan de burgemeester.'

B. (wethouder): 'Daar hoeft niet lang over gepraat te worden. Ieder zal het erover eens zijn, dat de burgemeester voorzitter moet blijven.'

Burgemeester: 'Dat wordt nu wel zo gemakkelijk gezegd, maar ik zou er

toch nog wel even over willen praten. Er kunnen ook wel redenen zijn, waarom in dit geval de burgemeester juist nu eens geen voorzitter, maar gewoon lid van de commissie zou kunnen zijn.'

Mevr. G. (plattelandsvrouwen): 'Wat voor reden bedoelt burgemeester dan?'

Burgemeester: 'Ja, kijk eens, ten eerste vindt men in de gemeente vaak, dat alles teveel vanuit het gemeentehuis gebeurt en dat de overheid zich met alles bemoeit. (Instemmend geknik van de vergadering.) Wanneer ik, als burgemeester, nu ook weer voorzitter van deze commissie word, heeft men misschien weer het gevoel, dat dit onderzoek allereerst een zaak van het gemeentebestuur is. En dat is nu juist niet de bedoeling. U bent allemaal uitgenodigd, om als gewone mensen, als inwoners van de gemeente L. uw mening over verschillende dingen te zeggen, en het is zeker niet de bedoeling, dat alles door de bril van het gemeentebestuur bekeken wordt.'

Mevr. G.: 'Maar dat hoeft toch ook niet! Als burgemeester voorzitter is, kunnen wij toch wel zeggen, wat we ervan denken. De voorzitter is er toch alleen om de vergadering te leiden en iedereen het woord te geven.'

A.: 'Ja, dat zeg je nou wel, maar er zit toch wel wat in, in wat de burgemeester zegt. Ik weet dat vele boeren er zo over denken.'

B.: 'Ik zie er geen enkel bezwaar in, dat de burgemeester voorzitter blijft, alleen maar voordeel. Burgemeester kent 't klappen van de zweep, burgemeester staat boven de partijen en wie zouden we anders moeten nemen?'

Ds. X. (predikant): 'Het is natuurlijk wel beter, dat de zaak niet in de overheidssfeer getrokken wordt, het gaat hier tenslotte om het sociaal-culturele klimaat van onze gemeente en daarover heeft het kerkelijk en particuliere initiatief veel te zeggen.'

Burgemeester: 'Ik ben het geheel eens met Ds. X. en ik zou nog even willen herinneren aan wat de heer W. (werker) zo juist in zijn inleiding over de bedoeling en de opzet van dit onderzoek gezegd heeft. Het zal niet een onderzoek worden door één enkele deskundige, de heer W., maar een onderzoek, waaraan de bevolking van onze gemeente zelf actief deelneemt. Het wordt uw eigen onderzoek en zo moet ook deze commissie uw eigen commissie worden. Waarom zou een boer of een middenstander, of een plattelandsvrouw niet even goed of beter voorzitter kunnen zijn van deze commissie als de burgemeester? In de eigen organisaties van de verschillende groepen in de gemeente gebeurt dit toch ook.'

K. (middenstand): 'Ik vind dat de burgemeester toch gelijk heeft, we willen allemaal burgemeester graag als voorzitter hebben en niemand kan het beter, maar daar gaat het niet om. We moeten in L. ook eens laten zien, dat we zelf iets kunnen.'

B.: 'Laat K. het dan zelf maar doen, het eerste initiatief lag toch ook bij de middenstand.'

K.: 'Daar kan niets van inkomen, daar was het niet om begonnen!'

Verskillende stemmen: 'Maar wie zou het dan moeten doen? Stelt iemand zich beschikbaar?'

Mevr. G: 'Zou F. (een *afwezig* lid, populaire middenstandsfiguur) het eigenlijk niet kunnen doen?'

(Verskillende leden betuigen hiermee hun instemming, allerlei goede kwaliteiten van F. worden genoemd.)

Burgemeester: 'Mag ik aannemen, dat de gehele vergadering vindt, dat aan F. gevraagd moet worden het voorzitterschap op zich te nemen?'

(De vergadering gaat akkoord.)

Burgemeester: 'Dan is hiermede dus het punt van de voorzittersbenoeming afgedaan.'

Werker: 'Mag ik misschien nog een enkele vraag stellen? Verwacht men dat F. bereid zal zijn deze benoeming aan te nemen? En weet iemand waarom F. op deze eerste vergadering ontbreekt?'

Stemmen uit de vergadering waaruit blijkt, dat F. ontbreekt omdat zijn vrouw jarig is en dat men het zeer betwijfelt of F. deze benoeming aan zal nemen, aangezien hij een drukkbeklante kruidenierszaak heeft en veel 'bij de weg' is.

Werker: 'Zou het niet goed zijn, wanneer de burgemeester zelf voor de volgende vergadering eens met F. ging praten om hem alles uit te leggen en ook te zeggen, dat de gehele commissie hem eenstemmig gekozen heeft?'

(Hiertoe wordt besloten.)

'Zou het verder ook goed zijn nog een tweede naam te noemen, voor het geval F. niet bereid is?'

(Hiervan wil de vergadering niets weten. F. is de meest geschikte en als burgemeester alles uitlegt zal F. het misschien toch wel doen.)

Hiermede is het agendapunt afgehandeld.

N.B. Het hier gegeven voorbeeld heeft in de werkelijkheid niet precies in deze vorm plaats gevonden, zodat niemand zichzelf hierin kan herkennen. Het werd samengesteld uit verschillende ervaringselementen.

Een geval als het bovenstaande, slechts een uiterst klein fragment uit een langdurig proces, kan reeds op verschillende punten ons inzicht vergroten over de wijze, waarop de werker zijn werk doet.

Men zal over dit geval misschien allereerst zeggen: wat een onbelangrijke futiliteit! Hierbij moet bedacht worden, dat binnen het bestek van een 'voorbeeld' op het gebied van het opbouwwerk, slechts zeer eenvoudige situaties gekozen kunnen worden, omdat men anders boekdelen moet vullen met toelichtend materiaal over de situatie, over alle betrokken personen in hun onderlinge relaties.

Aan dit inderdaad zeer simpele voorbeeld, kunnen toch een vrij groot aantal punten met betrekking tot de *methodiek* van het opbouwwerk geïllustreerd worden.

Wat de *situatie* betreft kan geconstateerd worden:

1. het gaat hier om een samenlevingsverband op *territoriale* basis. Men is bijeen als *representant* van de gehele bevolking van L. Over de wijze van representatie worden geen gegevens vermeld. Het eerste initiatief lag bij één bepaalde groep (een *functionele* groep): de middenstand en op economisch terrein. Via het Economisch Technologisch Instituut (hulp van buiten) en het gemeentebestuur werd de problematiek verruimd tot het sociale terrein en tot een zaak van het geheel *territoriale* samenlevingsverband, waarbij ook de hulp van het opbouworgaan werd ingeroepen;

2. het gaat hier voorlopig nog slechts om een 'onderzoek'-situatie, die echter de mogelijkheid in zich heeft uit te groeien tot een volledig 'community organization'-proces omdat het uiteindelijke doel verbetering van het samenlevingsklimaat is. De 'onderzoek'-situatie is vergelijkbaar met de fase van het vaststellen van noden en behoeften in het 'community organization'-proces;

3. er bestaat een opbouwwerksituatie op grond van de uiteindelijke doelstelling (verbetering van de sociale omgeving), terwijl de bevolking hierbij zelf actief betrokken is en deskundige begeleiding (de socioloog) aanwezig is;

4. aangezien de socioloog bij het opbouworgaan niet uitsluitend als *onderzoeker* aangesteld is, maar het zijn taak is in opbouwwerk-situaties helpend op te treden kan hij als de 'werker' beschouwd worden.

Wat de *werker* betreft kunnen de volgende vragen gesteld worden:

a. *wat* probeert de werker hier te doen en *waarom*?

b. *hoe* doet hij dit?

Ten aanzien van a. kan geconstateerd worden, dat de werker tracht de situatie van de groep zo gunstig mogelijk te maken voor een open gesprek, waaruit waardevolle gegevens te voorschijn kunnen komen en voor de zelfwerkzaamheid van de groep. Hij acht hiertoe nog bijzondere maatregelen nodig, op grond van zijn kennis van het gebied. Deze kennis had hij voor een deel al op grond van vroegere ervaringen van het opbouworgaan in deze streek, verder uit de voorbereidende besprekingen. Deze kennis had betrekking op gedragspatronen en een bepaalde instelling van de bevolking, ten aanzien van de burgemeestersfunctie en de rol van de overheid.

Hij ziet in deze houding van de bevolking een belemmering, zowel voor het open gesprek, als voor de eigen activiteit van de groep. Hij acht het, ook voor de verdere ontwikkeling, noodzakelijk, dat dit gedragspatroon doorbroken wordt en probeert nu een eerste belemmerende factor op te heffen.

Het beantwoorden van b. de vraag: *hoe* hij dit doet, brengt ons geheel op methodisch terrein. Hij doet dit via de burgemeester, in eerste instantie in de vorm van een telefoongesprek. Hier kan al dadelijk de vraag gesteld worden: was dit de juiste weg? Is het medium – de telefoon – geschikt om een dergelijke delicate kwestie (voor de burgemeester zelf was de kwestie delicaat) te behandelen? Heeft de werker hier de moeilijkheden onderschat? Anderzijds

moet ook bedacht worden, dat een reis naar de gemeente L. alléén voor dit punt kostbaar in tijd en geld geweest was. Als de werker in het telefoongesprek op weerstand stuit, zet hij niet door, maar zoekt een nieuwe gelegenheid tot een 'rustiger' gesprek. Is dit verstandig? Of had de werker door moeten zetten en bijvoorbeeld moeten zeggen: 'burgemeester, dit is een eis van het onderzoek, als dit niet gebeurt, kan ik als onderzoeker niet met die groep werken?'

Dan volgt het gesprek met de burgemeester, waarbij de vraag gesteld kan worden: formuleert de werker zijn argumenten goed en duidelijk? Tracht hij ook door te dringen tot de motieven van de burgemeester, met andere woorden, kon hij ook luisteren? Is het verstandig dat de werker plotseling aan de burgemeester voorstelt de lijst met namen door te nemen? Wat blijkt hieruit? Heeft dit enig resultaat?

Gaan tenslotte burgemeester en werker goed voorbereid voor dit agendapunt naar de vergadering?

Op al deze vragen kan bijna negatief geantwoord worden. Als geheel schijnt het gesprek van de werker met de burgemeester niet veel resultaat te hebben.

Tracht de werker in dit stadium zijn eigen wil door te zetten? Of laat hij de burgemeester zelf beslissen, nadat hij zijn argumenten duidelijk naar voren gebracht heeft? Uit het *verloop van de vergadering* kunnen nu onder andere de volgende punten naar voren gehaald worden:

1. de veronderstelling van de werker, dat dit agendapunt in eerste instantie vrijwel automatisch tot de keuze van de burgemeester als voorzitter zou leiden blijkt juist. De vergadering gedraagt zich in het begin geheel volgens het te verwachten patroon;
2. is echter de vrees van de werker, dat men zich onder het voorzitterschap van de burgemeester niet vrij zou voelen, geheel gegrond?
3. tegen iedere verwachting in blijkt de burgemeester tijdens de vergadering een andere houding aan te nemen dan in de voorbespreking en zelfs letterlijk de, door de werker naar voren gebrachte, argumenten te gebruiken om de vergadering te overtuigen;
4. wie wijkt het eerst af van het geijkte patroon?
5. wie houdt er het langst aan vast?
6. de werker mengt zich niet in de discussie tussen de burgemeester en de vergadering. Is dit verstandig?
7. aan het eind van de vergadering mengt de werker zich wel in het gesprek. Waarom?
8. hoe is de *toon* van de werker tegen de burgemeester en tegen de vergadering?
9. loopt de werker met zijn deskundigheid te koop?
10. heeft de werker gedurende het gehele proces het zelfbeschikkingsrecht van de burgemeester en van de groep gerespecteerd?
11. is er in deze vergadering iets in de groep veranderd?

12. en zo ja, is de groep hierdoor iets beter in staat problemen van de samenleving zelf op te lossen?

Uit dit voorbeeld blijkt ook duidelijk, dat de werker in het opbouwwerk, ook werkt in situaties buiten de vergaderzaal en ook gesprekken van persoon tot persoon moet kunnen voeren.

Overigens is het merkwaardig, dat in een klein fragment als het bovenstaande reeds zoveel methodische aspecten naar voren komen. Een volledig proces is van het begin tot het einde een voortdurende aaneenschakeling van dergelijke situaties, waarin het kennen en kunnen van de werker ingezet wordt om bepaalde resultaten in de samenleving te bereiken.

II. Het tot stand komen van de plattelandslectuurvoorziening in Drenthe

(Het hier volgende voorbeeld is een voorbeeld van een afgerond 'community organization'-proces binnen het opbouwwerk. Dit voorbeeld heeft zich in de werkelijkheid in grote lijnen voltrokken, zoals het hier weergegeven wordt.)

Uitgangspunt

Het Provinciaal Bestuur van Drenthe richtte zich bij monde van het College van Gedeputeerde Staten tot het provinciaal opbouworgaan met de vraag, een uitgebreid advies te mogen ontvangen over de wijze, waarop naar de mening van het opbouworgaan, een verantwoorde opzet voor de plattelandslectuurvoorziening in Drenthe tot stand zou kunnen komen. Aanleiding hiertoe was enerzijds het feit, dat bij het Provinciaal Bestuur telkens subsidieverzoeken van kleine plaatselijke verenigingsbibliotheken binnenkwamen, anderzijds het feit, dat de provincie slechts vier openbare leeszalen kende, welke alle vier in de stedelijke centra lagen, zodat het platteland op geen enkele wijze een door overheidssubsidie mogelijk gemaakte verantwoorde vorm van lectuurvoorziening kende. Het bestuur van het opbouworgaan achtte deze vraag dermate belangrijk, maar ook moeilijk, dat het besloot hiervoor een commissie in het leven te roepen.

1. Een commissie werd ingesteld

Een *representatieve* commissie werd benoemd, samengesteld uit bij de lectuurvoorziening belanghebbende groeperingen van verschillende levensbeschouwelijke richting, uit vertegenwoordigers van de overheid en enkele deskundigen.

Zo bestond de commissie uit ongeveer 15 leden, representanten van:

- de provinciale overheid (lid Gedeputeerde Staten);
- de gemeentelijke overheden (afd. Drenthe Vereniging van Nederlandse Gemeenten);
- de verschillende levensbeschouwelijke groeperingen,
 - a. organisaties, b. personen;
- de openbare leeszalen;
- het opbouworgaan (secretariaat).

De commissie kreeg de opdracht te onderzoeken of op het gebied van de plattelandslectuurvoorziening bepaalde behoeften bestonden en op welke wijze hierin voorzien zou kunnen worden (in aansluiting op de theorie kan geconstateerd worden dat hier het 'community organization'-proces bewust werd ingezet om een doel

in de samenleving te bereiken. Dat het hier om opbouwwerk ging omdat het proces gericht was op verbetering van de sociale omgeving en omdat het hierbij ging om het op elkaar afstemmen van noden en behoeften in een op deskundige wijze – door het opbouworgaan – begeleid proces). Het proces had een *enkelvoudig* doel, slechts gericht op de voorziening in één behoefte.

De 'community' was in dit geval een *representatieve* groep, gedeeltelijk opgebouwd uit door organisaties en instellingen *afgevaardigde* figuren en gedeeltelijk uit 'personen'. Dit laatste gebeurde, omdat enkele levensbeschouwelijke groepen in Drenthe nog geen eigen organisatie op het gebied van de lectuurvoorziening hadden. Deze 'personen' zaten er dus toch niet zuiver persoonlijk. Zij hadden wel een achterland in de bevolking (bijv. het R.K. volksdeel), echter geen organisatie op dit gebied in de provincie achter zich.

2. Het 'proces' begint

a. De eerste vergadering van de commissie wordt vooral besteed aan uiteenzettingen over de opdracht en het opstellen van een werkplan.

De opdracht is ontvangen van het bestuur van het opbouworgaan (zie 1.). Bij de opstelling van het werkplan blijkt de commissie allereerst behoefte te hebben aan gegevens. Besloten wordt: 1e dat door de socioloog van het opbouworgaan met de hulp van de Vrouwelijke Hulpverlening, die in iedere Drentse gemeente over vrijwillige krachten beschikt, in zeer korte tijd een *inventarisatie*-onderzoek zal worden ingesteld om na te gaan, wat er aan plaatselijke bibliotheken in de verschillende gemeenten bestaat, 2e dat de functionaris van het opbouworgaan een voorlichtende nota zal maken over de verschillende aspecten van een verantwoorde plattelandslectuurvoorziening.

b. In de tweede vergadering is het resultaat van het onderzoek, in de vorm van een klein rapportje, gereed.

Uit het rapportje blijkt, dat er een zeer groot aantal (ca. 125) kleine plaatselijke bibliotheken bestaat, waarvan het merendeel door gebrek aan financiële middelen een kwijnend bestaan leidt. Het boekenbezit is uitgelezen en kan slechts met enkele nieuwe boeken per jaar aangevuld worden. Elke deskundigheid, zowel bij de uitlening als bij de aanschaf van nieuwe boeken, als bij de catalogisering ontbreekt. Een bepaalde groep bibliotheken, aangesloten bij een landelijke organisatie en vanuit dit landelijk centrum voorgelicht, maakt hierop een gunstige uitzondering. Het systeem der plaatselijke bibliotheken is een zuilensysteem. Men kent in praktisch iedere gemeente drie à vier verschillend gekleurde bibliotheken. Hoewel de werksituatie van deze bibliotheken ongunstig genoemd mag worden, blijkt men zeer aan de 'eigen' bibliotheken gehecht te zijn. De bibliotheken drijven geheel op vrijwillige krachten, waarvan sommige reeds jarenlang hun vrije tijd gegeven hebben om deze bibliotheken in stand te houden.

Het rapportje geeft echter wel een zodanig triest beeld van de bestaande si-

tuatie, dat de commissie zich vrijwel onmiddellijk identificeert met het rapport en constateert: *dat hier een onhoudbare toestand bestaat, waarin noodzakelijke verbetering zal moeten worden.* Een verbetering die te meer klemmend geacht wordt, nu het platteland in Drenthe in beweging is en bij de snelle veranderingen een doelmatige goede leatuurvoorziening een zeer waardevol sociaal-pedagogisch hulpmiddel kan zijn. Men besluit dus eensgezind dat er iets gedaan moet worden (De behoefte is dus vastgesteld!).

3. Een veel moeilijker punt is de vraag *wat en hoe?* Voor de derde vergadering is de voorlichtingsnota van de werker gereed, waardoor de commissie op de hoogte komt van een aantal noodzakelijke gegevens zoals:

- het bestaan van een rijkssubsidieregeling;
- de eisen waaraan een voorziening moet voldoen om hiervoor in aanmerking te komen;
- een overzicht van wat in andere plattelandsstreken in Nederland gedaan is;
- een overzicht van de levensbeschouwelijke, ruimtelijke en kwantitatieve aspecten.

4. Na een aantal vergaderingen ziet de commissie vijf verschillende mogelijkheden:

- a. subsidieverlening aan alle bestaande plaatselijke bibliotheekjes (Bezwaar: grote versnippering, geen deskundigheid, geen rijkssubsidie, voor de provinciale overheid moeilijk hanteerbaar);
- b. voorziening vanuit de bestaande openbare leeszaal in de steden die dan een districtstaak zouden krijgen (Bezwaren: onvoldoende levensbeschouwelijke differentiëring, geen rekening gehouden met de bestaande plaatselijke verenigingsbibliotheken, bediening van het platteland vanuit de stad, drie van de vier openbare leeszaal voelen er zelf weinig voor. Ze hebben door grote financiële en personeelsmoeilijkheden al moeite genoeg om hun stadsrayon, dat zich ook ontwikkelt en uitbreidt, te voorzien);
- c. voorziening vanuit *drie*, levensbeschouwelijke gescheiden provinciale plattelandsbibliotheken;
- d. voorziening vanuit één centrale provinciale plattelandsbibliotheek, met levensbeschouwelijke differentiëring en uitzending van 'wissel'-collecties naar de plaatsen, voortbouwend op plaatselijk reeds getroffen voorzieningen;
- e. voorziening vanuit de, te Amsterdam gevestigde, organisatie voor *Reizende bibliotheken*.

In de loop van de besprekingen worden a. en b. door de commissie verworpen.

Eén lid, vertegenwoordiger van één Openbare Leeszaal blijft lange tijd voor plan b. (Een speciale bespreking met hem doet hem tenslotte akkoord gaan met verwerping van dit plan, zij het met tegenzin.)

- c. Wordt voorgestaan door de R.K. groep. Na veel besprekingen, ook met het achterland, kan de R.K. vertegenwoordiger, gezien de zeer bijzondere situatie van deze groep op het Drentse platteland, *onder bepaalde voorwaarden*, ook akkoord gaan met plan *d*.
- d. Wordt daarna wenselijk geacht voor alle groepen.
- e. De mogelijkheden voor *e*. zijn lang bestudeerd, maar tenslotte door de gehele commissie éénstemmig verworpen, op *regionale* motieven. Men wenste een *eigen Drentse* voorziening en geen bediening vanuit Amsterdam, ook al werd erkend, dat grote delen van het Drentse platteland door de organisatie voor Reizende bibliotheken te Amsterdam jarenlang goed bediend werden.

5. Aangezien *d*, *Voorziening vanuit een centrale provinciale plattelandsbibliotheek met wisselcollecties*, in een naburige provincie reeds enkele jaren bestond, werd een excursie naar deze bibliotheek gemaakt, waarbij het gehele systeem grondig bekeken werd. Tijdens en na deze excursie kwam duidelijk vast te staan welke punten van dit systeem men wel en welke punten men zeer bepaald *niet* wenste over te nemen.

6. Tenslotte werd éénstemmig tot voorziening *d*. besloten, echter onder bepaalde *voorwaarden*, waardoor en voortgebouwd kon worden op bestaande plaatselijke bibliotheken, die door *wisselcollecties* boeken uit de provinciale bibliotheek konden krijgen en recht gedaan werd aan de verlangens op levensbeschouwelijk gebied.

Het resultaat werd dus: één provinciale bibliotheek, één apparaat, mogelijkheden tot uitzending van, naar levensbeschouwing verschillende, wisselcollecties, vertrouwenspersonen van de verschillende levensbeschouwelijke groepen voor de aanschaf van boeken, etc. Dit plan zou gefinancierd moeten worden uit overheidssubsidies van rijk, provincie en gemeenten, terwijl ook een deel uit particuliere gelden bekostigd zou moeten worden.

7. Toen de commissie dit plan uitgewerkt en klaar had, werd een grote vergadering in de provinciale hoofdstad belegd, waar alle gemeentebesturen en alle plaatselijke leatuurvoorzienende instanties uit de provincie uitgenodigd werden.

Aan alle genodigden werd tevoren het plan in een nota vervat toegestuurd. Tijdens de vergadering werd het plan nader toegelicht, door de commissieleden werden vele vragen beantwoord en tenslotte werd de instemming van de vergadering verkregen om over te gaan tot het in leven roepen van een stichting, die het plan zou kunnen uitvoeren. Het opbouworgaan verwerkte het plan in zijn advies aan de provincie.

8. Nadat de stichting was opgericht, werd een subsidie-aanvraag volgens het

plan aan Provinciale Staten gericht. Dit stuk ging als een hamerstuk door de Statenzitting!

Nabeschuwing

Wij hebben hier duidelijk met een stuk opbouwwerk te doen gehad, waarbij tenslotte zowel een voorziening als een bepaalde vorm van samenwerking door het proces tot stand kwam.

In de wijze, waarop de samenwerking zich ontwikkelde, werd in alle stadia van het proces uitgegaan van de volledige geestelijke vrijheid van iedere groep. Bij herhaling werd gesteld, dat niemand tot samenwerking gedwongen kon worden, en dat iedere groep vrij was zich af te scheiden.

In het gehele proces zijn duidelijk de verschillende stadia van het 'community organization'-proces te herkennen. Het proces vereiste een zekere deskundigheid, waarvoor ook nog gebruik gemaakt werd van adviseurs op landelijk niveau op het gebied van de lectuurvoorziening. Ook hier dus het samenspel tussen deskundigen en de groep. *Voorlichting* van de commissieleden was noodzakelijk. *Onderzoek* was noodzakelijk. Inzicht in de levensbeschouwelijke achtergronden van de lectuurvoorziening, in de bestaande voorzieningen en hun plaats in de samenleving, in bestuurlijke situaties en financieringsmogelijkheden, was vereist. Toen de commissie tot overeenstemming gekomen was richtte zij zich tot de provincie als geheel om zeker te zijn, dat haar plan voldoende draagvlak had. Ook tijdens het proces had voortdurend overleg plaats met de achterliggende groepen. Het gehele proces duurde *twee jaar*.

Interessante knelpunten waren

1. de levensbeschouwelijke aspecten, het onderzoek naar de concrete consequenties die deze verschillen op het onderhavige terrein hadden en het trachten hieraan tegemoet te komen in een gezamenlijk plan. Uitgangspunt was dus de erkenning en het goed recht van de levensbeschouwelijke verschillen en hun consequenties voor de lectuurvoorziening;

2. de positie van de *bestaande* plaatselijke verenigingsbibliotheken, die gerespecteerd werd en waarop voortgebouwd werd. Het nieuwe plan trachtte dus aansluiting te vinden bij reeds bestaande, door de plaatselijke bevolking zelf met offers tot stand gebrachte, voorzieningen;

3. de verhouding tot de ene openbare leeszaal, die *zelf* districtsleeszaal wilde worden en dus het omliggende platteland zelf wilde bedienen;

4. het feit, dat er een intergroepssituatie bestond vóór alle groepen georganiseerd waren, waardoor het overleg met het achterland soms op nationaal niveau plaats moest vinden, waar uiteraard meer het landelijk patroon, dan de typische Drentse situatie de doorslag gaf.

Evaluatie van het proces

1. heeft het proces tot het gestelde doel geleid? Antwoord: ja;
2. zijn er voorzieningen tot stand gekomen? Antwoord: ja;
3. is er een vorm van overlg en samenwerking gevonden? Antwoord: ja;
4. is er meer onderling begrip gekomen tussen de bij het proces betrokken groepen? Antwoord: ten dele, er bleef uiteraard verschil van inzicht bestaan, bijvoorbeeld over openbare en confessionele bibliotheken;
5. heeft de 'community' als geheel het proces meegemaakt? Antwoord: ten dele, voorzover mogelijk;
6. heeft het betrokken samenlevingsverband wat van het proces geleerd? Antwoord: ongetwijfeld!
7. was de tijdsduur evenredig aan de problematiek en het resultaat? Antwoord: ja;
8. is 'het plan' uitvoerbaar gebleken? Antwoord: ja;
9. waren er fouten en tekorten in het plan? Antwoord: ja (onder andere de zogenaamde verdelingsleutel, het aantal boeken, dat per inwoner beschikbaar zou moeten zijn, was veel te *laag geraamd*, namelijk 9 per 100. Later bleek, dat dit ca. 30 per 100 zou moeten zijn, waardoor de gehele financiële basis te bekrompen was).

III. Het probleem van de ongeorganiseerde jeugd in een kleine stad

TYPE VAN SAMENLEVING

Het stadje Oudesluis is lang een kleine, vrij gesloten gemeenschap van \pm 11.000 inwoners geweest. Door de vestiging van twee grote industriële bedrijven nam de bevolking in 8 jaar met 6000 zielen toe.

Naar levensbeschouwing is de bevolking voor:

- 25 % Ned. Herv.
- 18 % Gereformeerd
- 4 % R.K.
- 3 % Baptist
- 5 % andere kerken
- 45 % onkerkelijk.

Naast een autochtone kerngroep, omvat de plaatselijke bevolking een groot aantal nieuw gevestigden, zowel afkomstig van het omringende platteland, als uit de grotere steden van Oost-, West- en Noord-Nederland. Er zijn veel jonge gezinnen onder de nieuwkomers.

TYPE VAN INSTELLING

In verband met de snelle economische en sociale veranderingen is in het stadje een organisatie voor opbouwwerk opgericht, de stichting 'De Opbouw'. Deze stelt zich volgens haar statuten ten doel: te bevorderen, dat de ontwikkeling van Oudesluis in een zo gunstig mogelijk maatschappelijk en cultureel klimaat geschiedt, tot welzijn van de inwoners.

In het algemeen bestuur van de stichting hebben personen van verschillende levensbeschouwelijke richting zitting, evenals vertegenwoordigers van andere groeperingen. Getracht is dit grote algemene bestuur zoveel mogelijk representatief voor de bevolking van Oudesluis samen te stellen. Ook het gemeentebestuur is hierin vertegenwoordigd en de burgemeester is voorzitter. Een dagelijks bestuur, bestaande uit 9 leden, eveneens voorgezeten door de burgemeester, voert het beleid uit. Het dagelijks bestuur kan bepaalde taken delegeren aan werkgroepen of commissies. Zo is er een werkgroep 'Jeugd' samengesteld uit personen van verschillende levensbeschouwing, echter geen afgevaardigden van organisaties, die tot taak heeft de jeugdproblemen ter plaatse te bestuderen en met aanbevelingen bij het bestuur van de stichting te komen.

BEROEPSKRACHT

De stichting 'De Opbouw', gesubsidieerd door rijk en gemeente, heeft een opbouwwerker in dienst, met dagschoolopleiding voor maatschappelijk werk en een gespecialiseerde voortgezette opleiding in 'community organization'. De werker had reeds enige jaren ervaring voor hij bij de stichting 'De Opbouw' in dienst trad. De stichting 'De Opbouw' bestond reeds enige tijd en had reeds enkele werkzaamheden verricht voor zij over een beroepskracht kon beschikken.

AANLEIDING EN VOORSPEL

In de werkgroep 'Jeugd' blijkt na enige besprekingen verontrusting te bestaan over de gedragingen van de ongeorganiseerde jeugd. In de binnenstad vinden op bepaalde avonden samenscholingen van teenagers plaats, die soms tot allerlei baldadigheden leiden.

De bestaande jeugdorganisaties, meest traditionele jeugdverenigingen van allerlei kleur, blijken deze jeugd niet te kunnen binden, nieuwe organisaties zijn nog niet ontstaan. De werkgroep is tot de conclusie gekomen, dat het probleem van de ongeorganiseerde jeugd het eerst aangepakt dient te worden.

HET PROCES (speelt zich af in het eind van de vijftiger jaren)

I. Voorspel

De werkgroep besluit alle organisaties in Oudesluis, die iets met de jeugd te maken hebben in een vergadering bijeen te roepen, het vraagstuk onder de aandacht te brengen en te onderzoeken of men misschien tot een gezamenlijke aanpak kan komen. Deze vergadering werd door de werker met de werkgroep voorbereid.

II. De eerste vergadering

Er wordt een vergadering gehouden op het gemeentehuis, onder leiding van de werkgroep, waar 30 organisaties vertegenwoordigd zijn. Het probleem wordt aan de vergadering voorgelegd, er wordt een inventarisatie opge maakt van wat er reeds voor de jeugd gedaan wordt, er wordt nagegaan of er meer gedaan zou kunnen worden. Daarna krijgen de aanwezigen van de werkgroep het verzoek dit alles eens met hun achterland door te spreken en het resultaat in een volgende vergadering mede te delen. De werkgroep legt

er de nadruk op, dat het niet de bedoeling is, dat zij zelve dit nieuwe werk ter hand zal nemen, maar dat men hoopt, dat een gezamenlijke aanpak vanuit de bestaande, hier gerepresenteerde organisaties mogelijk zal blijken te zijn.

De tweede vergadering vindt enkele weken later plaats.

III. De tweede vergadering

Aanwezig zijn:

Van de kerken:

Ned. Herv. Kerk: Wika B + de hr. v.d. M.

Geref. Kerk: Ds. V.

R.K. Kerk: Pastoor M.

Baptisten Gem.: Ds. B. + de hr. O.

Geref. art. 31: de hr. D.

Van andere maatschappelijke organisaties:

N.V.V. mevr. B. + de hr. T.

V.V.D. mevr. W.

Van organisaties van en voor de jeugd:

C.J.M.V.: de hr. B. + de hr. P.

Nieuwe Koers: mej. K. + de hr. W.

Jonge Strijd: de hr. H. + mej. B.

Pro Juventute: de hr. v. R.

N.J.N.: mej. G. + de hr. S.

Van de werkgroep 'Jeugd':

de hr. B. = voorzitter

de hr. Vu. = (Ned. Herv.)

de hr. R. = (R.K.)

de heer N.

Van de Stichting 'De Opbouw': de opbouwwerker

Verloop 2e vergadering + discussie

De voorzitter heet alle aanwezigen welkom. Na het opnoemen van aanwezigen en afwezigen wordt het verslag van de vorige vergadering zonder op- of aanmerkingen vastgesteld.

De voorzitter geeft een korte samenvatting van de besprekingen van de vorige vergadering en de daar gemaakte suggesties. Hij schetst nogmaals in het kort het probleem van de grote groep onbereikte jongeren en spreekt het vermoeden uit, dat de bezorgdheid bij velen is toegenomen door de relletjes die sedert de vorige vergadering in de binnenstad hebben plaatsgehad. Hij neemt aan, dat de aanwezigen het probleem inmiddels in hun eigen groepen besproken hebben en heropent het gesprek voor reacties uit deze groepen.

Pastoor M. zegt, dat er na de vorige en vóór deze vergadering een gezamenlijk overleg heeft plaatsgehad op 30 sept. tussen de verschillende kerken van Oudesluis, t.w. de Geref., Hervormde, Bapt., R.K. Kerk en het Leger des Heils, waarbij de vrijgem. Geref. Kerk en de Pinkstergemeente verhinderd waren aanwezig te zijn. Hier heeft men de mening uitgesproken, dat ondanks waardering voor het werk van de werkgroep 'Jeugd', deze werkgroep zich

toch op gevaarlijk terrein begeeft als men zich niet baseert op de richtingen en levensbeschouwingen in ons volk. Het is een modeverschijnsel geworden aan 'community organisation' te doen, maar wij moeten er rekening mee houden, dat onze groepen hier volkomen achter moeten kunnen staan als wij met elkaar iets willen doen.

Volgens de gezamenlijke kerken is de stichting 'De Opbouw' en dus ook de werkgroep 'Jeugd' minder juist opgezet omdat niet de levensbeschouwelijke groeperingen als groep vertegenwoordigd zijn, maar de bestuursleden van de stichting (weliswaar van verschillende richting) hierin zuiver als particulier zitting hebben en dus niet door hun richting of vereniging gesteund worden. Dat deze opzet fout is blijkt vooral als men op een delicaat terrein als het jeugdwerk komt. De kerken menen dat het jeugdwerk niet zonder meer in handen gelegd kan worden van een of andere werkgroep, hoe goed zij het ook bedoelt, maar dat hier een werkgroep gevormd moet worden uit leden met een mandaat van de richtingen, die zij vertegenwoordigen.

Het jeugdwerk is delicaat, omdat het niet alleen gaat om het van de straat houden van de jeugd, maar omdat wij de jeugd iets positiefs willen bijbrengen, met name de jeugd in contact willen brengen met God. Dit is een onmogelijkheid door middel van een 'Open Huis' en alles wat daaruit voortvloeit. Daarin moet een leider staan, geen vage figuur, maar een mens met ideeën van wie je weet 'zo is ie, dat denkt ie'. Dit moet temeer, daar uit dit jeugdwerk ook allerlei andere zaken tevoorschijn kunnen komen als clubvorming, vakantiebesteding, debatingclubs, kampwerk.

In de eerste plaats dienen, volgens de kerken, de stichting 'De Opbouw' en de werkgroep 'Jeugd' formeel anders opgezet te worden. Dit betekent niet, dat de kerken zich terug trekken. Zij zien juist dat zij een taak en een zending hebben ten opzichte van de jeugd, maar zij weigeren te werken in het vage weg.

Hun voorstel is: benoem een commissie, die volkomen gedekt wordt door de richtingen, met leden die spreken namens die richtingen en met een opdracht en mandaat, zodat zij tot besluiten kunnen komen.

Ds. V. (Geref. Kerk) sluit zich aan bij pastoor M. en bij wat *Ds. W.* in de vorige vergadering uitsprak. De Geref. Kerk acht jeugdwerk alleen van waarde en positief als het de jeugd in aanraking brengt met het evangelie van Jezus Christus. Dit is niet mogelijk zonder levensbeschouwelijk uitgangspunt. Alleen op deze basis is zij bereid tot medewerking. Zonder deze ziet zij ook teveel praktische bezwaren.

Wika B. deelt mede, dat de kerkeraad van de Herv. Kerk unaniem van mening is, dat de leiders in het jeugdwerk de vrijheid moeten hebben om het evangelie te brengen. Dit hoeft niet door middel van bijbelbesprekingen, maar kan ook gebeuren door bijv. aan te sluiten op vragen en gesprekken over allerlei onderwerpen. De Herv. Kerk ziet een bredere opzet dan een strikt kerkelijke wel als waardevol omdat deze de jongeren niet dwingt een keuze te maken alvorens deel te nemen.

De kerkeraad achtte een overleg van alle kerken wenselijk en belegde daarom de vergadering van 30 september jl. Zij beschouwt de hier aanwezige groep als veel te groot en zou gaarne een commissie zien van vertegenwoordigers van alle levensbeschouwingen, die ruggespraak houden met hun groep.

De heer W. ('Nieuwe Koers') beschouwt zichzelf als eerste spreker van een maatschappijbeschouwelijke richting. Hoewel de 'Nieuwe Koers' zelf bestaat uit jongeren die boven de hier besproken leeftijdsgroep liggen, wil zij niettemin meewerken aan de oplossing van dit probleem als men tot een gezamenlijke opzet komt. Hij vraagt zich af of in de te vormen commissie naast de levensbeschouwelijke groeperingen ook niet de andere hier vertegenwoordigde groepen deel kunnen nemen.

Mevr. B. (N.V.V.) zegt, dat haar groep nog geen ervaring heeft met jeugdwerk, dat men dit nog verder wil doorpraten, maar dat men staat achter een gezamenlijke opzet.

Ds. W. (Geref. art. 31), hoewel begrijpend staand tegenover het standpunt van de gezamenlijke kerken, ziet toch moeilijkheden doordat de gedachten der diverse kerken zeer uiteenlopen. De belijdenissen bijv. spreken elkaar volkomen tegen. Dit sluit naar zijn mening samenwerking uit en hij ziet geen praktische oplossing.

Heer O. (Bapt. Gem.) sluit zich aan bij wat reeds door de andere kerken naar voren werd gebracht. De opdracht is de jeugd brengen tot het evangelie.

Voorzitter spreekt de hoop uit, dat ondanks de vele moeilijkheden die ieder reeds voorzien had, de ongerustheid over het probleem groot genoeg zal blijken, dat men zich verantwoordelijk voelt het gesprek verder voort te zetten. Hij stelt dan voor een commissie te vormen uit deze vergadering.

De heer R. (R.K. en lid van de werkgroep 'Jeugd'), veronderstelt, dat dit een zelfstandige commissie zal zijn, die los van de werkgroep 'Jeugd' zal gaan werken.

Wika B. merkt op, dat de commissie niet uit en in deze vergadering dient te worden gekozen, maar benoemd zal moeten worden door de levensbeschouwelijke groeperingen.

De voorzitter zegt, dat hij – ten onrechte – verondersteld had, dat de kerkeraden reeds kandidaten hadden om nu naar voren te brengen.

Op dit moment wordt gepauzeerd.

Na de pauze heropent *de voorzitter* de vergadering door te vragen welke groepen bereid zullen zijn iemand in deze commissie te benoemen. Hij zou willen voorstellen dat aan de commissie van vertegenwoordigers der levensbeschouwingen zouden worden toegevoegd de opbouwwerker als deskundige op het gebied van jeugdzaken plus een vertegenwoordiger van de werkgroep 'Jeugd'.

De opbouwwerker meent, dat een eventueel verzoek om hulp van een des-

kundige uit de commissie zelf zal moeten voortkomen. Wanneer de *voorzitter* daarna de Herv. Kerk vraagt of zij bereid is iemand af te vaardigen, merkt de *beer v.d. M.* op, dat het onmogelijk is één vertegenwoordiger te sturen voor de 3 Herv. kerken (Centrum, Noord en West) daar deze ieder een volledig zelfstandige kerkeraad hebben, die niet één mening toegedaan zijn. Hij zou graag voor ieder der 3 kerken een vertegenwoordiger zien. Dit wordt voorlopig aangenomen.

Ds. V. (Geref.) desgevraagd, zegt, dat de Geref. Kerk niet mee zal werken in een dermate gemengde commissie. Op de vraag van de *beer Vu* (Herv. Kerk) of de Geref. Kerk afwijzend staat tegenover een grotere opzet maar wel bereid is tot gezamenlijk overleg is het antwoord dat dit bekeken zal worden.

Wanneer voorlopig toch één vertegenwoordiger van de Geref. Kerk wordt genoteerd vraagt *Ds. V.* wie eigenlijk dit aantal bepaalt.

De *beer Vu* (Herv. Kerk) antwoordt, dat het aantal op dit moment niet belangrijk is, omdat het niet gaat om stemrecht maar om het probleem van afvaardiging.

Mocht op den duur uit de commissie een stichtingsvorm ontstaan, dan zouden bijv. geen 3 Hervormden zitting kunnen nemen tegenover 1 der andere groepen.

Ds. B. (Bapt. gem.) deelt mede, dat de Baptisten Gemeente bereid tot overleg is en tot deelname aan werk, dat opgezet wordt vanuit een geestelijke achtergrond.

Pastoor M. zegt, dat de R.K. Kerk bereid is een vertegenwoordiger te sturen.

Ds. W. (Geref., art. 31) hoewel tot overleg bereid (uiteraard na instemming van kerkeraad) verwacht weinig resultaat in de praktijk.

Als de *voorzitter* vraagt of men weet of het Leger des Heils wil meewerken delen enkele mensen mee, dat men uit de vergadering van 30 september de indruk kreeg, dat dit zeker het geval is. Van de Pinkstergemeente, die op deze vergadering niet vertegenwoordigd is, is dit niet bekend. *Wika B.* vermoedt van wel, een vermoeden gebaseerd op een gesprek met hen.

Als de *voorzitter* aan de 'Nieuwe Koers' vraagt of zij bereid is iemand af te vaardigen stelt de opbouwwerker de vraag of men zonder meer van de levensbeschouwelijke groepen kan overstappen op de maatschappijbeschouwelijke groeperingen.

De *voorzitter* wil graag eerst de aanwezige groepen polsen en daarna dit punt ter discussie stellen.

Nieuwe Koers en N.V.V. zeggen hun bereidheid toe, het Humanistisch Verbond en 'Humanitas' zijn als zodanig niet vertegenwoordigd en moeten dus nader gepolst worden.

Wika B. vraagt of een aantal groepen niet-kerkelijken niet een gezamenlijk vertegenwoordiger kan zenden.

De *voorzitter* wijst op het probleem, dat de buitenkerkelijken als zodanig

geen totaal georganiseerd verband vormen, dat als groep een vertegenwoordiger kan sturen.

Wanneer nu de lijst van 12 organisaties wordt afgelezen noemt *Pastoor M.* een dergelijke groep een hinkend paard van levensbeschouwelijke en andere groepen.

Men moet zich volgens hem òf beperken tot de levensbeschouwelijke groeperingen (= kerken + Hum. Verbond of buitenkerkelijke vertegenwoordigers) òf het zoeken in een vertegenwoordiging vanuit de verenigingen.

Dit laatste lijkt hem minder juist, omdat de groep dan weer veel te groot wordt. Z.i. moet er een commissie komen met recht van spreken. Dit is ook belangrijk als men te zijner tijd eventueel naar Den Haag zal gaan voor subsidie voor te organiseren jeugdwerk. De stap naar Den Haag lijkt *de heer Vu* (Herv. Kerk) een beetje te ver gaan op dit moment.

Pastoor M. voorziet vele moeilijkheden ook in deze groep van levensbeschouwelijke vertegenwoordigers, maar vindt toch, dat men over zo'n delicaat onderwerp beter een jaar langer kan vergaderen en daardoor dichter tot elkaar komen. Hij verwerpt het hinken op twee gedachten.

De heer W. ('Nieuwe Koers') brengt naar voren, dat de 'Nieuwe Koers' niet als levensbeschouwelijke richting kan meewerken, omdat zij onder haar leden mensen van verschillende levensbeschouwelijke richting telt. Voor het N.V.V. geldt hetzelfde.

De heer B. (C.J.M.V.) stelt, dat de Jeugd, die we willen bereiken kinderen zijn van alle groeperingen en dat het daarom mogelijk moet zijn alle groeperingen mee te laten doen om het probleem aan te pakken.

Ds. V. (Geref.) wil vooral nuchter blijven. De genoemde 1500 jongeren zijn niet allemaal ongegrepen. Als men dit stelt veroordeelt men een te groot aantal gezinnen en onderschat men de invloed van kerken en verenigingen.

De opbouwwerker ziet het getal 1500 alleen als een statistisch getal (alle Oudesluisjeugd van 14-19 jaar), dat gebruikt is als basis voor onze discussie. Hoe groot het percentage niet gegrepen jeugd is, is ons niet bekend. Wat wel iedereen weet, die wel eens op woensdag-, zaterdag- en zondagavond in de binnenstad komt, is dat dan op straat honderden jongelui blootstaan aan allerlei negatieve invloeden.

Ds. V. (Geref.) bestrijdt dit en vraagt zich af wie de 'we' zijn die deze groep niet bereiken.

Pastoor M. zegt, dat het niet doorslaggevend is of een jongere bij een vereniging is aangesloten of niet. Verenigingen zijn niet alleen-zaligmakend. Een binding met gezin, school of anderszins kan even belangrijk zijn. Overigens zijn de relletjes van de laatste weken zeer verklaarbaar. De jongens van een, in Oudesluis gevestigd opleidingsinternaat, zijn na de zomervakantie teruggekomen. Zij kijken te veel naar de meisjes uit Oudesluis en zo ontstaan conflicten en vechtpartijen. Deze situatie is zo oud als de wereld. Hiermee wil hij niet ontkennen, dat er problemen liggen, maar wel aanspoeren tot nuchterheid en het voorkomen van een alarmstemming.

De heer R. (R.K.) voegt hieraan toe, dat veel van dit zgn. baldadig optreden gewone kwajongensstreken zijn, zoals ook hijzelf en zijn vrienden vroeger uithaalden als zij zich verveelden. Hier groeien deze jongens vanzelf uit.

De heer Vu. (Herv.) spreekt zijn verbazing uit over het feit, dat dit probleem als zodanig op deze vergadering naar voren komt en niet op de vorige.

Hij voegt er aan toe, dat uit een enquête onder als Hervormd ingeschreven jongeren wel duidelijk is gebleken, dat er binnen de Hervormde Kerk zeker een grote groep bestaat, die geen positieve binding heeft.

De heer v.d. M. (Herv. Kerk) merkt op, dat misschien het aantal jongeren, dat gevaar loopt, geringer mag zijn dan hier genoemd is, maar dat de vormen van ontsporingen verontrustend genoeg zijn. Hij adviseert diegenen, die menen, dat het zo'n vaart niet loopt, eens op zondagmorgen aan de vaart te gaan kijken. De beschrijving die zijn collega onlangs gaf, durft hij zelfs in dit gezelschap niet te herhalen.

De voorzitter stelt voor terug te keren naar de vorming van de commissie.

Nu N.V.V. en 'Nieuwe Koers' zich teruggetrokken hebben, rest er voor de buitenkerkelijke groep alleen het Hum. Verbond, dat een vertegenwoordiger kan sturen.

Wika B. vindt, dat deze ene humanist wel erg eenzaam staat temidden van 9 kerkelijke vertegenwoordigers.

Ds. V. meent, dat deze 9 mensen niet 9 levensbeschouwingen vertegenwoordigen, maar als het ware één grotere groep christenen.

De heer Vu. (Herv.) merkt op, dat dus dank zij de gespletenheid der kerken daar 9 kerkelijken zitten tegenover 1 buitenkerkelijke.

Wika B. zou graag een groep van 3 buitenkerkelijke vertegenwoordigers zien en vraagt zich af of bijv. 'Nieuwe Koers' en N.V.V. geen buitenkerkelijk lid kunnen aanwijzen.

De opbouwwerker zegt, dat deze dan niet zitting heeft als vertegenwoordiger van zijn vereniging, maar aangewezen wordt als buitenkerkelijke.

De heer N. vraagt zich af hoe deze persoon aan zijn ruggespraak komt, die men voor de andere groepen toch noodzakelijk achtte. Als men het zo gaat opzetten lijkt het hem reëler een commissie te vormen van bijv. 5 kerkelijken en 5 buitenkerkelijken, die een ontwerp maken voor een aanpak van het probleem, een ontwerp dat dan in de verschillende hier genoemde groepen besproken kan worden.

Pastoor M. ziet dan weer dezelfde moeilijkheden rijzen als met betrekking tot de samenstelling van de werkgroep 'Jeugd' – een groep mensen zonder zeggenschap. Dan zijn we over een half jaar, als weer een ander probleem aan de orde komt, weer even ver, en kunnen we blijven vergaderen tot in het oneindige.

De voorzitter recapituleert de 3 voorstellen die tot nu naar voren gekomen zijn over de samenstelling van de commissie.

1. een commissie uit vertegenwoordigers der levensbeschouwingen, te weten 9 kerken + 1 Hum. Verbond.

2. een commissie van een gelijk aantal kerkelijke- en buitenkerkelijke vertegenwoordigers.
3. een commissie uit vertegenwoordigers der 9 kerken + 3 leden voor de buitenkerkelijke groep.

Pastoor M. noemt het Leger des Heils geen kerk en meent, dat door de aard van het werk van het Leger des Heils diens vertegenwoordiger ook zeker kan spreken namens een grote groep buitenkerkelijken.

De heer Vu. (Herv.) vraagt nogmaals waarom het niet mogelijk is vertegenwoordigers te sturen van organisaties die aan het *probleem* iets willen doen.

Wika B. zou graag 'Nieuwe Koers' en N.V.V. vragen een buitenkerkelijk lid te sturen.

Pastoor M. vraagt zich af of zo'n persoon zich kan opwerpen als vertegenwoordiger van de grote groep buitenkerkelijken.

De opbouwwerker stelt voor pragmatisch te werk te gaan en dit te proberen zolang we geen beter plan hebben. In de praktijk zal moeten blijken of het werkt. Daarna kunnen we weer zien. Hiermee kan *Pastoor M.* akkoord gaan.

Nu brengt *Mevr. W.* naar voren, dat de V.V.D., hoewel ook vogels van diverse pluimage onder haar leden tellend, graag aan de verdere besprekingen zou deelnemen.

De voorzitter merkt op, dat op dit moment, in de commissie niet-wereld-beschouwelijke groeperingen niet meer als zodanig vertegenwoordigd zijn. Hij stelt voor, dat de vergadering voorlopig de commissie als voorgesteld accepteert, dat deze echter na haar werk rapporteert aan deze grote vergadering, zodat dan iedere organisatie kan reageren op de plannen van de commissie.

De voorzitter vraagt of men de voorgestelde commissie nu volledig vindt.

De heer N. (werkgroep 'Jeugd' Geref.) vraagt naar de wenselijkheid van toevoeging van een contactfiguur van de werkgroep 'Jeugd'.

De heer R. (werkgroep 'Jeugd', R.K.) ziet de taak van de werkgroep als volbracht wanneer de commissie eenmaal op gang is.

De voorzitter meent, het aan de commissie over te moeten laten of zij eventueel de opbouwwerker en/of een vertegenwoordiger van de werkgroep aan haar groep wil toevoegen.

De heer R. ziet de mogelijkheid van een conflictsituatie voor iemand, die lid van de commissie en lid van de werkgroep 'Jeugd' is.

Ds. V. vraagt wat nog de taak van de werkgroep is als de commissie eenmaal draait.

De opbouwwerker zegt, dat dit nu nog niet gezien kan worden, dat men zich hierop zeker zal bezinnen.

Pastoor M. meent, terugkerend tot zijn uitgangspunt, dat deze commissie misschien uiteindelijk de werkgroep 'Jeugd' moet worden.

De voorzitter veronderstelt, dat het aan de stichting 'De Opbouw' is zich hierop te bezinnen, de werkgroep 'Jeugd' is uiteindelijk een deel van deze stichting.

De voorzitter vraagt dan aan de vergadering of zij de commissie een opdracht wil meegeven.

Ds. V. ziet voorlopig als eerste taak, dat de commissie de mogelijkheden onderzoekt om tot een gezamenlijke aanpak te kunnen komen van het probleem der ongeorganiseerde jeugd.

Voorzitter en vergadering zijn het eens, dat men hieraan voorlopig zijn handen vol zal hebben.

Wika B. vraagt hoe men van hier organisatorisch verder gaat, nu de commissie nog geen centraal punt heeft. Hij stelt voor, dat de kerkeraden de namen van hun kandidaten sturen naar een centraal adres, bijv. Pastoor M.

Pastoor M. meent, dat hier nog een taak ligt voor de werkgroep 'Jeugd' zolang dit op het organisatorisch vlak ligt.

De voorzitter zegt dan toe, dat de secretaris van de werkgroep 'Jeugd' de namen en adressen van commissieleden zal verzamelen, dat de werkgroep de eerste commissievergadering zal beleggen (dwz. een ruimte zoeken en convoceren) en dan het verdere werk zal overlaten aan de commissie. Als de commissie klaar is met deze opdracht verwacht hij, dat wij wederom deze grote vergadering bijeen zullen roepen, die dan als klankbord kan dienen. Hij sluit de vergadering met de commissie succes en wijsheid toe te wensen bij de moeilijke taak die haar wacht.

VERDERE ONTWIKKELING

Er komt inderdaad een commissie tot stand, bestaand uit vertegenwoordigers van de kerken + Humanitas. Deze commissie vond het niet nodig, dat de opbouwwerker als deskundige aan de commissie toegevoegd werd. Na enkele maanden werken, loopt de commissie vast. Men komt tot de conclusie, dat er in Oudesluis geen jeugdprobleem is en besluit de commissie op te heffen. De werkgroep 'Jeugd' besluit hierna te wachten met het aanpakken van dit probleem tot betere tijden, omdat men een zeker wantrouwen van de kerkelijke groeperingen ten opzichte van de stichting 'De Opbouw' constateert.

Enige tijd daarna vindt een reorganisatie van de stichting 'De Opbouw' plaats. Twee jaar daarna kon het probleem van de ongeorganiseerde jeugd met meer succes worden aangepakt.

COMMENTAAR

Uit een geval als dit, valt misschien meer te leren dan uit een geslaagde case.

Allereerst blijkt ook hier weer hoe moeilijk het is een dergelijk proces op bevredigende wijze tot een case-history uit te werken. Er ontbreken altijd vele gegevens, waarover men voor een juiste beoordeling van de situatie

eigenlijk wel zou moeten beschikken. Toch bevat een dergelijk incompleet verslag vele aanknopingspunten voor methodische werkbesprekingen en voor de integratie van theorie en praktijk.

In tegenstelling tot de beide eerste cases, die door ons geanalyseerd werden, zullen ten aanzien van deze case slechts enkele vragen voorgelegd worden.

- 1e. Welke gegevens mist men in deze case history?
- 2e. Welk principieel probleem ligt achter dit geval?
- 3e. Welk organisatorisch probleem is in de tweede vergadering aan de orde?
- 4e. Waar ligt de hoofdoorzaak van de mislukking?
- 5e. Wat te denken van de oplossing (samenstelling der commissie) ten aanzien van het probleem, dat uitgangspunt was?
- 6e. Had de werker meer kunnen doen?
Zo ja, waar en wanneer?
Zo nee, waarom niet?
- 7e. Welke vergadertechnische moeilijkheden ondervond de werkgroep 'Jeugd'. Werden er fouten gemaakt? Zo ja, welke? Waren deze te voorkomen geweest?
- 8e. Is hier kostbare tijd verloren gegaan? Of was dit onvermijdelijk?
- 9e. Is aan het principe van de zelfwerkzaamheid recht gedaan?
- 10e. Dit proces speelde zich af omstreeks 1959. Zou 1968 hetzelfde beeld geven hebben of zou men dan andere reacties ten opzichte van dit probleem hebben kunnen verwachten?
- 11e. Vergelijk deze aanpak met die van de volgende case – bijlage IV.

IV. Het koninginnefeest in de Zuid-wijk

TYPE VAN SAMENLEVING

De Zuid-wijk is een nieuwe woonwijk van een middelgrote stad. De wijk werd in de vijftiger jaren gebouwd en biedt als zovele nieuwe stadswijken in Nederland een afwisselend beeld met hoog- en laagbouw, ruime groenvoorzieningen, kinderspeelplaatsen, winkelcentra, lagere- en kleuterscholen, etc.

Ten tijde van de hierondervermelde gebeurtenissen woonden er ongeveer 15.000 mensen, naar leeftijd, godsdienst, politiek en beroep zeer gevarieerd. In de wijk zijn drie kerken, Ned. Herv., Geref. en R.K. Deze kerken hebben ieder een eigen verenigingsleven, voornamelijk vrouwenverenigingen, jeugdverenigingen, daarnaast bestaan allerlei niet kerkelijk- of levensbeschouwelijk georiënteerde organisaties in de wijk.

De kerkgebouwen van de Gereformeerden en van de Hervormden zijn zo ingericht, dat zij ook als verenigingsgebouw voor de wijk dienst kunnen doen. Voor zover tijd en ruimten het toelaten worden deze gebouwen ook aan niet tot de eigen gemeente behorende groepen verhuurd. De wijk ligt ten opzichte van de stadskern wat afzijdig, is hiervan ook door een spoorlijn gescheiden.

TYPE VAN INSTELLING

In de wijk bestaat een stichting voor buurtwerk, oorspronkelijk een initiatief van kerkelijke zijde.

Om bij het buurtwerk echter zoveel mogelijk de gehele wijk te kunnen betrekken, is het bestuur samengesteld uit personen van allerlei richting en kleur, waaronder ook enkele niet kerkelijk geïnteresseerden. De bestuursleden zijn echter geen vertegenwoordigers van de verschillende groeperingen in de zin van afgevaardigden, maar in het werk geïnteresseerde mensen. De stichting werkt vanuit één der kerkgebouwen, dat hiervoor gehuurd wordt.

De stichting heeft enkele beroepskrachten in dienst.

TIJD

Het hiernavolgende speelde zich af in het voorjaar van 1965.

Er bestaat een wens...

In de bestuursvergadering van de buurtwerkstichting bracht een lid naar voren, dat hij hier en daar in de wijk gehoord had, dat 'men' vond, dat er op de avond van Koninginnedag eens iets in de eigen wijk te doen moest zijn voor de opgroeiende jeugd. Alle feestelijkheden van die dag speelden zich in het stadscentrum af en in de wijk zelf was het een dooie boel. 's Avonds trok de oudere jeugd naar de stad, waarover vele ouders niet zo gelukkig waren.

Het bestuur van de buurtwerkstichting zag hier wel wat in en gaf de medewerkers opdracht eens te zien of er iets tot stand gebracht zou kunnen worden. Mejuffrouw L., buurtwerkleidster, werd hiermede speciaal belast.

Na de bestuursvergadering bespreken mej. L. en de hoofdleider van het buurtwerk op welke wijze mej. L. deze opdracht zal uitvoeren waarna het volgende gebeurde:

FASE II - BEGIN MAART

Is het inderdaad een wens...?

Begin maart ging er een brief uit van de buurtwerkleider aan de besturen van alle (6) organisaties van of voor de jeugd, die in de wijk activiteiten ontplooiën.

Deze organisaties waren:

- Het Christelijk Gereformeerd Jeugdwerk
- Het Gereformeerd Jeugdwerk
- Het R.K.-jongeren contact
- De Vrijzinnig Chr. Jeugdcentrale
- Jonge Strijd
- De Padvinderij

In dit schrijven werden de organisaties uitgenodigd voor een vergadering (ongeveer half maart) met het doel na te gaan of het wenselijk en mogelijk zou zijn om op de avond van Koninginnedag in de Zuid-wijk festiviteiten te organiseren voor de oudere jeugd en wel 'niet alleen voor de bij uw organisaties aangesloten jeugd, maar voor de gehele jeugd'.

De vergadering van afgevaardigden der organisaties

Ongeveer half maart vond deze vergadering plaats; alle zes organisaties waren aanwezig, ieder door twee bestuursleden vertegenwoordigd. Doordat het merendeel der organisaties verenigingen vóór de jeugd en slechts een en-

kele van de jeugd waren, bestond het gezelschap hoofdzakelijk uit volwassenen.

In de inleiding tot de discussie over de vraag of het wenselijk en mogelijk zou zijn op Koninginnedag een feestavond voor oudere jeugd in de Zuidwijk te organiseren, werd door mej. L. gesteld, dat niet bij voorbaat vaststond, dat dit een gezamenlijk te organiseren feest zou zijn. Zij stelde zelfs nadrukkelijk, dat, wanneer een of meerdere verenigingen om principiële redenen eventueel niet aan een gezamenlijk programma zouden kunnen deelnemen en liever zelfstandig iets zouden willen organiseren, dit de feestvreugde niet behoefde te bederven.

Uit de discussie kwamen vier conclusies naar voren:

- 1e. het organiseren van festiviteiten in de Zuidwijk had ieders instemming;
- 2e. de voorkeur werd uitgesproken voor een gemeenschappelijk feest;
- 3e. men realiseerde zich, dat de aanwezigen allen volwassenen waren en achtte het gewenst de jeugd zelf over een en ander te horen. Dit laatste punt leidde tot een vierde conclusie;
- 4e. de jeugd zou dit feest ook zelf moeten organiseren.

Besloten werd dat voor een volgende vergadering alle groepen jeugdige leden zouden sturen. Mej. L. stelde echter dat ook de ouderen bij de volgende besprekingen altijd van harte welkom zouden zijn.

2e vergadering: de jeugd zelf

In de tweede vergadering, waar van iedere groep twee jeugdige leden aanwezig waren, terwijl van één organisatie ook nog twee oudere leden meekwamen, bleek de jeugd enthousiast, zodat men onmiddellijk over kon gaan tot het maken van plannen en het opstellen van een programma.

FASE III

Het maken van een plan...

Hierbij kwamen tal van praktische punten aan de orde, zoals de leeftijdsgroep (15-18 jaar), de plaats, waar het feest gehouden zou kunnen worden, de financiële opzet.

Als onderdelen van het programma kwamen uit de bus:

- Volksfeesten (mastklimmen, touwtrekken, zaklopen)
- Volksdansen
- Film in de openlucht
- Ringsteken op bromfietsen
- Jeugdbandjes met moderne muziek
- Eet- en drinkgelegenheid.

Naast deze praktische punten kwamen er nog twee principiële punten aan de orde:

1e. de vraag gemeenschappelijk of iedere organisatie voor zich?

Alle aanwezige jongeren waren voor een gemeenschappelijk feest.

Mej. L. vroeg toen, of dit ook in de vertegenwoordigende verenigingen doorgepraat was, of dat het slechts de persoonlijke mening van de aanwezige jongeren was. Het laatste bleek het geval te zijn.

Besloten werd dus, dat deze vraag aan de verschillende besturen voorgelegd moest worden.

2e. het tweede principiële punt ontstond naar aanleiding van het programmapunt: volksdansen. Enkele jeugdigen uitten de wens, dat naast volksdansen ook modern dansen mogelijk zou zijn. Van de zijde van één der kerkelijke groeperingen bleken hiertegen bezwaren te bestaan. Deze groepering meende hiervoor geen verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

Tegen het spelen van moderne muziek door de jeugdbandjes had men geen bezwaar. Wanneer het publiek uit zichzelf op deze muziek 'modern' ging dansen, dan was dat voor de verantwoordelijkheid van het publiek, maar modern dansen opnemen in het officiële programma was voor deze groep onmogelijk. (Dit was de groepering, waarvan twee volwassen bestuursleden aanwezig waren.) De overige jeugdigen reageerden hierop door te zeggen: Nu ja, we zullen wel zien, als we genoeg van volksdansen hebben, dan doen we het wel modern, dit lost zich vanzelf wel op, op die avond.

Mej. L. stelde toen, dat je deze dingen niet aan het toeval kan overlaten, wanneer je met verschillende groepen samen iets organiseert. Dan hoort men afspraken te maken en dient men zich daaraan te houden.

Deze zienswijze werd door alle partijen aanvaard en 'modern' dansen werd niet in het programma opgenomen.

Voor men tot verdere uitwerking van de plannen overging werd het eerst nodig geoordeeld, de gehele opzet van het feest in de besturen van de vertegenwoordigende organisaties te brengen, opdat deze hun oordeel konden geven en uiteindelijk de verantwoordelijkheid op zich zouden kunnen nemen.

FASE IV - UITWERKING VAN HET PLAN

3e vergadering

Deze vergadering werd geheel aan de praktische uitwerking van de verschillende onderdelen van het programma gewijd. De organisaties hadden zich met de voorgestelde gang van zaken kunnen verenigen.

Iedere groep kreeg één programma-onderdeel te verzorgen. Er werd nog

een versieringsgroep benoemd, die het terrein moest versieren, uit leden van alle organisaties.

De inschrijving werd geregeld, prijzen vastgesteld. De plaatselijke pers werd op de hoogte gesteld en gevraagd het feest bekend te maken.

Tenslotte werd op suggestie van mej. L. nog een ordecommissie ingesteld, bestaande uit 6 volwassenen, van ieder der deelnemende organisaties één.

FASE V – DE UITVOERING VAN HET PLAN

Het Koninginnefeest

Op de middag van Koninginnedag werd door groepen jeugdigen hard gewerkt om alles voor het feest in orde te maken. Vele kinderen en ook volwassenen uit de buurt kwamen kijken en sommigen hielpen mee.

Toen het feest om 7 uur begon bleek dat het publiek voor een groot deel uit kleine kinderen bestond. Aangezien de deelname aan de volksspelen door oudere jeugd in de vroege avonduren te wensen over liet, werd de leeftijdsgrens verlaagd, waarna het gezellig druk werd. Naarmate de avond vorderde nam de oudere jeugd langzamerhand de plaats van de kinderen in.

Het werd een echt feest en iedereen had plezier. Het volksdansen vond veel aftrek, maar in de buurt van de jeugdbandjes werd telkens door groepjes jeugd ook wel spontaan 'modern' gedanst. De orde-commissie greep niet in, maar liet het gebeuren.

Na afloop werd met een kleine groep alles weer afgebroken en van het feestterrein naar het gebouw afgevoerd. Om 12 uur herinnerde op het feestterrein (een grasveld in een gemeenteplantsoen) niets meer aan het feest.

FASE VI – EVALUATIE

Enkele weken na het feest werd met de organisatoren een avond belegd, waarin het gehele gebeuren geëvalueerd werd. Opmerkingen en conclusies uit deze vergadering waren:

- 1e. het feest heeft aan zijn bedoeling beantwoord, naast georganiseerde jeugd waren er ook vele jongeren, die niet bij één van de verenigingen hoorden;
- 2e. wat het *programma* betreft: er had ook iets speciaal voor de jongere kinderen georganiseerd moeten worden;
een *keuze*-programma voldeed goed, het ringsteken trok de minste deelnemers, het volksdansen de meeste;
- 3e. wat de *organisatie* betreft: er had van tevoren ook een opruimingsploeg benoemd moeten zijn.

Algemene conclusies: Als één der belangrijkste punten zag men het feit, dat er door het feest contacten ontstaan waren tussen de verschillende jeugdvere-

nigingen onderling en tussen deze en de ongeorganiseerde jeugd. Verschillende groepen uitten de wens door te gaan met elkaar te ontmoeten en eventueel nog eens iets anders samen te organiseren in de toekomst. Sommige aanwezigen zouden graag het volgend jaar weer zoiets doen.

Door een fout van de plaatselijke pers werd het 'modern' dansen in het verslag als officieel onderdeel van het programma vermeld. Mej. L. informeerde daarna of dit bericht de vertegenwoordigers van de ene groep, die hiertegen was, in moeilijkheden had gebracht, in welk geval zij voor een rectificatie in de krant zou zorgen. Dit bleek echter niet nodig.

HET WERK VAN DE WERKER

Het werk van de buurtwerkleidster bestond behalve uit het organiseren en begeleiden van de vergaderingen, uit het adviseren ten aanzien van het programma, hetschrijven van een aantal brieven, het rapporteren aan het bestuur van de buurtwerkstichting, het onderhandelen met allerlei personen en instanties om de nodige vergunningen te verkrijgen, het maken van een financiële opzet, etc.

Uit door de werker gemaakte aantekeningen tijdens het proces blijkt, dat zij over dit project, met ongeveer 40 personen, contact gehad heeft.

VRAGEN

1. Waaruit blijkt de verwevenheid van sociale en culturele aspecten van de samenleving in dit geval?
2. Valt er iets op te merken ten aanzien van de eerste stap, de eerste poging een groep te vormen, met het oog op het gestelde doel?
3. De buurtwerkleidster poneert enige keren nogal duidelijk een bepaalde mening of opvatting, was dit juist?
4. Met welke bedoeling zou de werker het instellen van een orde-commissie gesuggereerd hebben?
5. Was het goed dat deze orde-commissie uit volwassenen bestond?
6. Had het gehele proces voor de jongeren, die er aan deelnamen een educatieve betekenis? In welke opzichten?
7. Was dit in de oorspronkelijke opzet en doelstelling opgenomen of was het meer een neveneffect?
8. Berustte de conclusie dat het feest aan zijn bedoeling beantwoord had ten aanzien van de deelname der ongeorganiseerde jeugd in de evaluatie op betrouwbare gegevens?
9. Werd de intergroepsituatie door de deelnemers bewust beleefd en door de werker goed gehanteerd?
10. Werkte het principe der zelfwerkzaamheid in het proces door?

11. Werd het zelfbeschikkingsrecht en de autonomie van de groepen door de werker gerespecteerd?
12. Is de bereidheid tot samenwerken in de wijk door het proces toegenomen?
13. Zijn in het verloop van het proces de verschillende fasen van het community organization-proces volgens Murray Ross te herkennen?
14. Had de werker met een territoriaal of functioneel samenlevingsverband te doen?

Noten

I. DE BEHOEFTE AAN NIEUWE VORMEN VAN 'WERKEN AAN DE SAMENLEVING'

pag. 12 t/m 31

1. Zie voor een recente omschrijving van de begrippen welzijn en welzijnsbeleid: A. J. M. van Tienen, 'Welzijn en welzijnsbeleid', in *Maatschappelijke Welzijn*, maart 1966, 's-Hertogenbosch.
Zie ook: Sj. Groenman, 'De integratie der delen', in *Drift en Koers*, Assen 1962.
2. K. Mannheim, *Man and Society*, London 1954.
3. Voornamelijk aansluitend aan:
Ralph Linton, *The cultural Background of Personality*, London 1961.
Kluckhohn and Murray, *Personality in nature, society and culture*, New York 1949.
G. Wurzbacher e.a., *Der Mensch als soziales und personales Wesen*, Stuttgart 1963.
J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers, *Moderne Sociologie*, Utrecht/Antwerpen, 1959.
4. Het begrip 'socio-cultureel' wordt door ons als wetenschappelijke term gebruikt om het samenhangend geheel van sociale en culturele aspecten van een samenlevingsverband aan te duiden. In het beleidsvlak mag het zinvol zijn een scheiding te maken tussen sociaal- en cultureel werk, sociologisch gezien is deze scheiding kunstmatig en onwezenlijk, omdat in vrijwel ieder sociaal verschijnsel cultuurelementen meespelen, terwijl de cultuur van een samenleving in sterke mate door sociale factoren beïnvloed wordt.
Waar het om theoretische inzichten gaat gebruiken wij daarom in dit boek de term 'socio-cultureel' in de zin van het begrip 'socio-cultural' uit de cultureel antropologische literatuur, terwijl in de sfeer van het praktisch handelen en van het beleid, aansluitend aan het spraakgebruik de term 'sociaal-cultureel', eventueel 'sociaal' of 'cultureel' gehandhaafd bleef.
5. Overgenomen uit M. Kamphuis, 'De "eigen identiteit" van het maatschappelijk werk', *Kaleidoscoop-flitsen* van de Academie voor Sociale en Culturele Arbeid, Groningen 1959.
6. Definitie, van K. H. Roessingh, 'Studie conferentie Cultureel Werk-

- Maatschappelijk Werk', opgenomen in: *Eenheid en Eigenheid*, N.R.M.W., N.C.C., N.J.G., N.O.G.C., Den Haag 1967.
7. Bijvoorbeeld in de werken van Erich Fromm, Karen Horney, en in eigen land: v.d. Berg, Zuithoff, e.a.
 8. J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers, *Moderne Sociologie*, Utrecht/Antwerpen 1959.
 9. Ralph Linton, *The cultural Background of Personality*, London 1961.
 10. Zie voetnoot 8.
 11. P. J. Bouman, *Van Renaissance tot Wereldoorlog*, Amsterdam, 1954.
 12. Pitirim Sorokin, *Society, Culture and Personality*, New York, 1947.
 13. Wanneer wij in het hierna volgende korthedshalve de term 'sociaal' gebruiken, is het culturele aspect hierbij als inbegrepen voorondersteld.
 14. Interessant is in dit opzicht de literatuur over het verschijnsel der armoede in de Verenigde Staten, zie: J. Boer, 'Het "andere" Amerika', *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, jrg. 1967, nr. 3.
 15. Zie o.a.: *De mens in zijn samenleving*, Ministerie van Maatschappelijk Werk, Den Haag 1958.
 16. Murray G. Ross, *Gemeenschapsorganisatie Grondbeginselen en theorie*. Arnhem 1957.

II. 'COMMUNITY ORGANIZATION' IN AMERIKA

Pag. 32 t/m 70

1. Clarence King, *Organizing for Community Action*, New York, 1948, opgedragen aan de toenmalige algemene secretaris van de Verenigde Naties: Trygve Lie, 'who is engaged in the greatest community organization task of all time'.
2. Ernest B. Harper and Arthur Dunham, *Community Organization in action*, New York, 1959.
3. William W. Biddle and Loureide J. Biddle, *The Community Development Process*, New York, 1965.
4. Roland R. Warren, *The Community in America*, Chicago, 1963.
5. Murray G. Ross, *Community Organization*, New York, 1955, pag. 40 en 41, 2e druk, 1967.
Gemeenschapsorganisatie, Sociale Bibliotheek, Arnhem, 1957, pag. 60 en 61.
6. Bijzonder duidelijk blijkt dit uit het volgende: er bestaan in Amerika tal van boekjes en pamfletten met gegevens en inlichtingen over een bepaalde plaats onder de titel 'Know your community'.
De titel van een dergelijk boekje in Nederland zou nooit: 'Ken uw gemeenschap' zijn, maar 'Ken uw dorp'.
7. Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, 8e druk, 's-Gravenhage, 1959.

8. *Dictionary of Sociology and related sciences*, Henry Pratt Fairchild, 1955.
 'Community': 1). a subgroup having many of the characteristics of society, but on a smaller scale, and with less extensive and coördinated common interests. Implicit on the concept of 'community' is a territorial area, a considerable degree of interpersonal acquaintance and contact, and some special basis of coherence that separates it from neighbouring groups. The community has more limited self-sufficiency than society, but within those limits has closer association and deeper sympathy. There may be some special bond of unity, such as race, national origin or religious affiliation.
9. Irwin T. Sanders, *The Community, an introduction to a Social System*, New York, 1958, pag. 9.
 Interessant zijn in dit verband ook de beschouwingen van René König in *Grundformen der Gesellschaft: Die Gemeinde*, pag. 18-23, Hamburg, 1958.
10. Sj. Groenman, *Sociale Opbouw op territoriale grondslag (Community organization)*, Nederlandse Bond voor Sociaal-Cultureel Vormingswerk, Utrecht, 1957.
 Zie ook: J. P. Kruyt, *Gemeenschap als sociologisch begrip. Een kritiek op Tönnies*, in *Het sociale leven in al zijn facetten*, deel II, Assen, 1958.
11. Dwight Sanderson and Robert A. Polson, *Rural Community Organization*, New York, 1939, pag. 73.
12. De vertaalster van Murray Ross, *Community Organization*, Johanna M. C. Kieviet heeft 'Community Organization' vertaald door *Gemeenschapsorganisatie*, uit zuiver vertaal-technische gronden waarschijnlijk zeer juist.
13. Instellingen vergelijkbaar met de vroegere Sociale Raden in Nederland. Zie hiervoor: H. P. Cloeck, 'De organisatie van het maatschappelijk werk in de Verenigde Staten van Amerika,' in *Maatschappelijke Werk in Overgangstijd*, Alphen aan de Rijn, 1957.
14. Wayne Mc. Millen, *Community Organization for Social Welfare*, Chicago, 1947, pag. 21.
15. Ibid.
16. Harper en Dunham (zie voetnoot 2) geven een heel overzicht.
17. Zie noot 14.
18. C. F. Mc. Neil, 'Community Organization for Social Welfare', *Social Work Yearbook*, 1951.
19. Zie noot 11.
20. Van dit boek (zie noot 5), verscheen in 1967 een tweede druk in samenwerking met B. W. Lappin: Murray G. Ross with B. W. Lappin, *Community Organization, theory, principles and practice*.
 Er bestaat weinig verschil tussen 1e en 2e druk, alleen werd de 2e druk uitgebreid met een hoofdstuk: Integrating Principles and Practice van de hand van Lappin. Dit hoofdstuk omvat de beschrijving en analysering van drie cases. De literatuurverwijzingen werden bijgewerkt t.a.v. nieu-

- were publikaties. Wij handhaven in onze verwijzingen de eerste druk, er bestaat hoogstens een verschil van één of twee blz.
21. Ibid, blz. 39 Am., blz. 59 Ned.
 22. Zie hiervoor ook Murray Ross' onderscheiding in 'planning orientation' en 'process-orientation', in zijn inleiding tot *Case histories in Community Organization*, New York, 1958.
 23. Zie noot 4.
 24. Alfred J. Kahn, *Social Science and the Conceptual Frame-Work for Community Organization Research*, in Leonard S. Kogan, ed., *Social Science Theory and Social Work Research*, New York, N.A.S.W., 1960.
 25. Roland R. Warren, *Patterns of Community Action*, Woltham, Mass., 1962.
 26. Severijn T. Bruijn, *Communities in action, pattern and process*, New Haven, 1963.
 27. Meyer Schwartz, *Defining Community Organization Practice*, N.A.S.W., New York, 1962.
 28. Clarence King, *Organizing for Community Action*, New York, 1948.
 29. W. I. Newstetter, 'The Social Inter-Group-Work Process: How does it differ from Social Group Work Process?', in *Community Organization, its nature and setting*, American Assoc. of Social Workers, New York, 1949.
Zie ook: Harper and Dunham, *Community Organization in Action*, New York, 1959, blz. 179.
 30. Kenneth L. M. Pray, 'When is Community Organization Social Work Practice?', in Harper and Dunham, zie voetnoot 2.
 31. Daarom lijkt het ons beter het Amerikaanse begrip 'social work' niet met maatschappelijk werk te vertalen.
 32. Walter A. Friedlander, *Concepts and Methods of Social Work*, New York, 1958, blz. 2.
 33. Arthur Dunham, *Community Welfare Organization, Principles and Practice*, New York, 1958.
 34. Zie voetnoot 27.
 35. Violet M. Sieder, 'The Function of the Professional Worker', in Harper en Dunham, *Community Organization in Action*, New York, 1959.
en
'The tasks of the Community Organization Worker', in *Planning Social Services for Urban Needs*, Proceedings Nat. Conf. on Soc. Welfare, New York, 1957.
 36. David E. Lilienthal, *T.V.A. Democracy on the March*, New York, 1944.
 37. Arthur Hillman, *Community Organization and Planning*, New York, 1950.
 38. Zie J. Boer, 'Het andere Amerika', in *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, no. 3, jaargang 1967.
 39. Roland R. Warren geeft enkele voorbeelden van verschillende benaderingen van het 'Power structure' in hoofdstuk 10 van *The Community in America*.

- Zie ook: H. v. d. Berg, 'De wisselwerking tussen sociologie en sociale arbeid in de Verenigde Staten'. *Mens en Maatschappij*, sept/okt 1967.
40. Harry L. Lurie, 'The Community organization method in Social Work Education'. *Vol IV of the curriculum study on Social work Education*, New York, 1959.
 41. Campbell, G. Murphy, *Community Organization Practice*, Houghton, 1961.
 42. Zie bijv. William W. Biddle en Loureide J. Biddle, *The Community Development Process*, New York, 1965.
 43. De Ned. vertaling van dit begrip geeft ook moeilijkheden. Het in de Ned. vert. van Murray Ross gebruikte woord 'gemeenschaps-ontwikkeling' lijkt mij minder geslaagd, gezien de bezwaren tegen het woord gemeenschap.
'Streekontwikkeling' wordt ook wel gebruikt, hiermede worden echter ook bepaalde, bij de landbouwvoorlichting toegepaste, activiteiten aangeduid. De term wordt in de Ned. literatuur daarom vaak onvertaald gelaten.
 44. *Social Progress through Community Development*, U.N. Bureau of Social Affairs, New York, 1955.
 45. *Community Development and Related Services*, Twentieth Report of the Administrative Committee on Co-ordination to the Economic and Social Council (E/2931), United Nations, European Office, T.A.A.
 46. U.N. *Community Development and National Development*, New York, 1963.
 47. Zie o.a.: *Community Development and Community Organization*, N.A.S.W., New York, 1961.
Zie ook: Biddle and Biddle, zie voetnoot 3.
 48. J. Boer, 'Community Organization en Community Development', in: *Om de leefbaarheid van het bestaan*, De Tijdstroom, Lochem, 1959.
 49. Zie o.a.: Sj. Groenman, 'Sociale Opbouw in stedelijke gebieden', *De Schalm*, nrs. 5/6, 1960; G. Hendriks, 'Sociale problemen in Community Development in stedelijke gebieden', *De Schalm*, nr. 6, 1959.
 50. Zie voetnoot 3.

III. 'COMMUNITY ORGANIZATION' IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

Pag. 71 t/m 111

1. Zie blz. 48, 49, 50.
2. Zie H. M. Jolles, *Verenigingsleven in Nederland*, Arnhem 1963.
3. Zie blz. 50 en 51.
4. Te meer, nu in de Nederlandse samenleving de tendens bestaat de term 'maatschappelijk werk' steeds meer in te perken. In de dertiger jaren bij-

voorbeeld werd hieronder een ruimer veld verstaan dan tegenwoordig het geval is.

5. Vergelijk blz. 56 en 57.
6. Zie blz. 51
7. M. Kamphuis, *Vaart en Tucht*, pag. 78-79, Lochem 1958.
8. Mr. J. Cramer, *Jaarverslag Centrale Vereniging voor de Opbouw van Drenthe*, 1945-1950.
9. Sj. Groenman, *Sociale Opbouw op territoriale grondslag (Community Organization)*, Ned. Bond voor Sociaal Cultureel Vormingswerk, Utrecht 1957, pag. 173-201.
10. 'Sociale Planning', een instrument van welzijnsbeleid, Publikatie 37 Nat. Raad voor Maatschappelijk Werk, Den Haag 1966.
11. In deze context kan o.i. zonder bezwaar voor 'maatschappelijk opbouw-werk' 'community organization' gelezen worden.

IV. UITWERKING VAN ENKELE BELANGRIJKE PUNTEN BIJ DE TOEPASSING VAN DE 'COMMUNITY ORGANIZATION'- EN 'COMMUNITY DEVELOPMENT'-METHODIEK IN NEDERLAND

Pag. 112 t/m 154

1. Wilber I. Newstetter, 'The Social Intergroup Work Process: How does it differ from Social Group Work Process', in: *Community Organization, its nature and setting*, American Association of Social Workers, New York, 1949. Zie ook: Harper and Dunham, *Community organization in action*, New York, 1959.
2. Biddle en Biddle (zie Hoofdstuk II, noot 3) geven een aantal aanwijzingen hoe men in verschillende situaties tot een zgn. 'nucleus' (een kerngroep) komen kan. Hierbij ook voorbeelden van processen in grootstedelijke omgeving, die slechts met 2 of 3 geïnteresseerde initiatiefnemers begonnen.
3. J. M. A. Boots, W. Langeveld, W. J. Simons, *Mijnbeer de Voorzitter ...*, Amsterdam.
P. Dijkstra, *Woord en Wederwoord*, spelregels voor het houden van discussiegroepen, Meppel 1957.
J. Boer en A. Hijmans, *Verenigen en Vergaderen*, techniek en functie, Rotterdam 1963.
4. Zie ook: *Maatschappelijk werk-onderzoek*, een korte introductie tot werkterrein en problematiek, Ministerie van Maatschappelijk Werk, Den Haag 1959.
5. P. H. Vrijhof, 'Sociologie en maatschappelijk werk', *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, nov. en dec. 1958.
6. Zie o.a.: *Rapport over het Streek-Zelf-Onderzoek*, Thorn, H. A. J. de Kok

- en W. A. C. Zwanikken, Publ. nr. 1, Kath. Soc. Academie Sittard 1959.
- Dorpsonderzoek*, Publ. Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant.
- '*Hwat wij der fan sein hawne*', Rapport van het Streekzelfonderzoek in Oostelijk Friesland (winter 1957/1958), Streekcentrum Oostelijk Friesland 1958.
- Gezicht op Gieten*, Stichting Opbouw Drenthe en Drents Economisch Technologisch Instituut, 1962.
- Gasselte vaart naar de toekomst*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut en Landbouw Economisch Instituut, 1963.
- Bouwen aan Rolde*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, Landbouw Economisch Instituut, 1964.
- Oosterbesselen kijkt in de spiegel*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, Landbouw Economisch Instituut, 1965.
- Over Beilen gesproken...*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, Landbouw Economisch Instituut, 1966.
- Community Self-Survey*, rapport van een werkgroep over 'zelfonderzoek' in Nederland, Ministerie van Maatschappelijk Werk, Den Haag 1960.
- Mogelijkheden en Grenzen van Streek-Zelfonderzoek*, Stichting Noord-Holland voor Maatschappelijk Werk, Haarlem 1960.
- F. J. Wanninkhof, *Ervaringen, mogelijkheden en onmogelijkheden met 'Community Self-Survey'*, De Schalm 1964, pag. 278-292.
- J. C. C. van der Lest, *Community Self-Survey*, Ministerie van Maatschappelijk Werk, Den Haag 1963.
7. Zie onder andere: *De Gemeente Peize* een rapport, samengesteld op grond van een algemeen maatschappelijk en cultureel onderzoek, gehouden door het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht, juli-november 1955.
 8. Als voorbeeld kan gelden: *Leven en werken van de bevolking in het gebied van Elim-Hollandscheveld* door A. J. Wichers, Assen 1959.
 9. Zie hiervoor ook: G. Hendriks, 'Onderzoek en sociale actie', *Mens en Maatschappij*, maart 1956.
 10. Men zie onder andere verschillende V.N. rapporten, geregistreerd als *United Nations Series on Community Development*.
 11. A. den Doolaard, *Het leven van een landloper*, Amsterdam.
 12. Zie bijvoorbeeld: *Study Kit on training for Community Development*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York 1957. Zie ook: T. R. Batten, *Training for Community Development*, London 1962.

Pag. 155 t/m 205

1. Zie de verschillende Industrialisatie-nota's uit die tijd, Staatsdrukkerij, Den Haag.
2. Zie hiervoor:
De Nederlandse Ontwikkelingsgebieden. Schets ener Sociale problematiek, Staatsdrukkerij, Den Haag, 1960.
Gemeenschappen in beweging, Sociale planning in de Nederlandse ontwikkelingsgebieden, Amsterdam, 1960.
3. J. A. Bakker, 'Community Organization', *Volksopvoeding* 1957, nrs. 5/6, blz. 313, 314.
4. Het tijdstip van het ter perse gaan van dit boek.
5. 'Community Organization in de Nederlandse Samenleving', *Publ.* 30, Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, Den Haag, 1962.
6. Dit voorstel, waarschijnlijk geboren uit de, door ons ook reeds gesignaleerde tweeslachtigheid van het begrip maatschappelijk opbouwwerk, staat lijnrecht tegenover ons voorstel in de eerste druk van dit boek, het begrip maatschappelijk opbouwwerk uitsluitend te gebruiken voor 'community organization'-processen en de andere activiteiten methodisch te rangschikken onder het begrip 'sociaal groepswerk'. Geen van beide voorstellen is echter in de praktijk overgenomen!
7. Inleiders waren:
 L. G. Ch. A. M. Schneider, *Algemene beschouwingen over maatschappelijk opbouwwerk in de Nederlandse samenleving*
 G. H. F. Heygele, *Maatschappelijk opbouwwerk in de stedelijke samenleving*
 Ds. L. Alons, *Maatschappelijk opbouwwerk in de plattelandsamenleving*
 J. Wilmans, *Enkele kanttekeningen bij de inleidingen*
 Zie verslag Congres Maatschappelijk Opbouwwerk, *Publ.* 32, Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, Den Haag, 1964.
8. Mady A Thung, *Integratie op lokaal niveau?*
 A. Houttuyn Pieper, *Mogelijkheden voor Integratie in een dorp*
 P. Ploeger, *Versnippering en Samenwerking*
 R. A. E. Zijlman, *Community Organization en individueel welzijn*
 Zie: Kanttekeningen bij het rapport van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk: Community Organization in de Nederlandse samenleving, *Publ.* 34 van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, Den Haag, 1965.
9. G. Hendriks, Community Organization - Mode of Noodzaak?, J. Boer, Community Organization, Wegen en Grenzen, R. Hajer, Community Organization als Volksopvoeding te velde, in *Wat is Community Organization*, Kaleidoscoopflitsen, Academie voor Sociale en Culturele Arbeid, Groningen 1960.

10. Rapport over het Streek-zelf-onderzoek Thorn, *Publ.* 1, Kath. Soc. Academie, Sittard, 1959.
Buurtwerk Goirle, *Publ.* 3, Kath. Soc. Academie, Sittard, 1962.
Wijkopbouw Malpertius, *Publ.* 4, Kath. Soc. Academie, Sittard, 1964.
11. Zie J. G. van der Ploeg, *Oriënteringspunten rond het sociale werk, I en II.*, Den Haag, 1961, 1966.
12. Zie literatuurlijst.
13. M. A. Klompé, *Sociale Ontwikkeling en Sociale Actie*
A. Schout, *Stichting Zeeland voor Sociale Opbouw*
Kl. Laansma, *Sociaal - waarom eigenlijk?*
Middelburg, 1961.
14. *Nota Opbouwwerk*, Stichting Zeeland, Provinciaal Opbouworgaan, Middelburg, 1966.
15. 'Samenleven en medeverantwoordelijkheid,' *Maatschappelijk Opbouwwerk*, no. 1 en no. 2 brochure-reeks G.S.A., Utrecht 1964.
16. *Charitas, Maatschappelijk Werk, Maatschappelijk Opbouwwerk, Publ.* 5, Landelijk Sociaal en Charitatief Centrum, 's-Hertogenbosch, 1964.
17. Zie literatuurlijst, onder Buurtwerk.
18. R. A. E. Zijlman,
'Maatschappelijk Opbouwwerk,' *Humanitas*, jrg. 1962.
'Is maatschappelijk opbouwwerk te herkennen,' *Humanitas*, jrg. 1966.
'Conferentie over Provinciale Opbouworganen,' *Humanitas*, jrg. 1965.
19. *Publ. no. 37* van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, Den Haag, 1966.
20. *Publ.* Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, Ned. Cult. Contact, Ned. Jeugd Gem., Nat. Overl. Gew. Cultuur, Den Haag, 1967.
21. o.a. G. Hendriks, *Sociale wijkopbouw*, verslag van een referaat over Sociale wijkopbouw, gehouden te Breda, 1967.
22. *N.I.M.O. bulletin*, uitgave van het Ned. Instituut voor Maatsch. Opbouw, Stadhouderslaan 146, Den Haag.
23. *N.I.M.O. cahier*, I, II, III, Ned. Instituut voor Maatsch. Opbouw, Stadhouderslaan 146, Den Haag.
24. v.d. Ploeg spreekt steeds over 'Sociaal Opbouwwerk'.
25. Zie: T. T. ten Have, *De Wetenschap der Sociale Agogie*, Groningen, 1962.
26. Aangezien wij noch het een, noch het ander beogen, zijn wij gezwicht voor de druk der omstandigheden en hebben de titel van dit boek aan het gewijzigde spraakgebruik aangepast.
27. Zie blz. 74 en 75.
28. Zie Van Doorn en Lammers, *Moderne Sociologie*.
29. *N.I.M.O. cahier*, no. 2: 'Opbouwwerk met Marokkanen'.
30. Rijkssubsidieregeling voor samenlevingsopbouw.

31. In de Memorie van Toelichting op de begroting C.R.M. dienstjaar 1967 worden in par. 4 van hoofdstuk IV onder het hoofd 'Samenlevingsopbouw' allerlei vormen van opbouwwerk behandeld. In de toelichting op de begroting voor het dienstjaar 1968 is deze onderschikking niet gehandhaafd. Hier heeft 'samenlevingsopbouw' betrekking op het werk in wijk en buurt, dus op het territoriaal bepaalde samenlevingsverband van beperkte omvang.
32. Zie: gestencild N.I.M.O.-rapport over begrippen d.d. 4-9-67 en *N.I.M.O.-cabier* 1 en 2.
In een poging tot nadere onderscheiding tussen proces en methode in het opbouwwerk voert Zwanikken voor het proces nog een derde begrip in: *maatschappelijke opbouw*.
33. Zie ook: G. B. Leppink, Provinciale Opbouworganen, in *Bestuurswetenschappen*, jrg. 1967, no. 1 en 2.
34. Zie voetnoot 6 hoofdstuk IV.
35. Zie o.a.: C. Stapel, 'Buurtwerk in beweging', *De Schalm*, jrg. 1958, nr. 3.
36. Memorie van Toelichting begroting C.R.M., dienstjaar 1968, blz. 16, par. 5.
37. Meyer Schwartz, *Defining Community Organization Practice*, N.A.S.W., New York, 1962.
38. In de literatuur is over dit onderwerp tot dusver weinig te vinden. R. A. E. Zijlman heeft in een artikel: 'Is maatschappelijk opbouwwerk te herkennen' (zie voetnoot 18) enkele aanzetten hiertoe gegeven. Zij ziet als belangrijke identificatiepunten o.a.: doeleinden en objecten, verschijningsvormen, werkzaamheden van de opbouwwerker.
39. Zie blz. 12
40. Zie hoofdstuk I, blz. 16
41. Murray G. Ross, *Case histories in Community Organization*, New York, 1958
42. Zie voetnoot 9.
43. Zie voetnoot 25.
44. Zwanikken heeft reeds getracht hier enige systematische onderscheidingen aan te brengen. Zie 'Samenlevingsopbouw in drie dimensies,' *Maatschappelijk Welzijn*, jan. '67.
45. Zie: M. van Beugen, *Sociale technologie*, Assen 1968. Verscheen toen dit boek reeds ter perse was.
46. Arthur Dunham, *Community Welfare Organization*, New York, 1958.

Literatuur

BUITENLAND

Boeken:

- Batten, T. R., *Directing Change, Communities and their development*, London 1957.
- Batten, T. R., *Training for Community Development*, London 1962.
- Bertholet, C. J. L., *Community Development and Economic Development*, Bangkok 1960.
- Biddle, William W. and Biddle, Loureide J., *The Community Development Process*, New York 1965.
- Bruijn, Severijn T., *Communities in action, patterns and process*, New Haven 1963.
- Colcord, Joanna C., *Your community, its provisions for health, education, safety and welfare*, Revised by Donald S. Howard, Russel Sage Foundation, New York 1947.
- Community Development, Social Progress through*, U.N. Bureau of Social Affairs, New York 1955.
- Dunham, Arthur, *Community Welfare Organization, Principles and Practice*, New York 1958.
- Friedlander, Walter A., *Concepts and Methods of Social Work*, New York 1958.
- Green, Helen D., *Social Work Practice in Community Organization*, New York 1954.
- Harper, Ernest B. and Dunham, Arthur, *Community Organization in action*, New York 1959.
- Hayes, Wayland J., *The small community looks ahead*, New York 1947.
- Hillman, Arthur, *Community Organization and Planning*, New York 1950.
- Himes, Joseph S., *Social Planning in America*, New York 1954.
- Kahn, Alfred J., *Social Science and the Conceptual Frame-Work for Community Organization Research*, in Leonard S. Kogan, ed., *Social Science Theory and Social Work Research*, New York, N.A.S.W., 1960.
- King, Clarence, *Organizing for Community Action*, New York 1948.
- Kluckhohn, Cl. and Murray, K. A., *Personality in nature, society and culture*, New York 1949.
- König, René, *Grundformen der Gesellschaft: Die Gemeinde*, Hamburg 1958.
- Kuentler, Peter, *Community Organization in Great Britain*, London 1961.
- Lilienthal, David E., *T.V.A. Democracy on the March*, New York 1944.

- Linton, Ralph, *The cultural Background of Personality*, London 1961.
- Lippitt, Ronald, Watson, Jeanne, Westley, Bruce, *The Dynamics of planned change*, New York 1958.
- Lurie, Harry L., *The Community Organization Method in Social Work Education*, Vol. IV of the Curriculum Study, Council on Social Work Education, New York 1959.
- Mannheim, K., *Man and Society*, London 1954.
- Mead, Margaret (Ed.), *Cultural Patterns and Technical Change*, Unesco, Parijs 1953.
- Mc. Millen, Wayne, *Community Organization for Social Welfare*, Chicago 1947.
- Murphy, Campbell G., *Community Organization Practice*, Houghton 1961.
- Mc. Neil, C. F., *Community Organization for Social Welfare*, Social Work Year-book 1951.
- Nicholson, J. H., *New Communities in Britain*, Nat. Council of Social Service, London 1961.
- People in the Countryside*, Studies in rural Social Development, Nat. Council of Social Service, London 1966.
- Ross, Murray G., *Community Organization, Theory and Principles*, New York 1955.
- Ross, Murray G., *Case histories in Community Organization*, New York 1958.
- Ross, Murray G. with Lappin, B. W., *Community Organization, Theory, Principles and Practice*, 2e druk, New York 1967.
- Ruopp, Phillips (Ed.), *Approaches to Community Development*, The Hague, Bandung 1953.
- Sanders, Irwin T., *The Community, an introduction to a Social System*, New York 1958.
- Sanderson, Dwight and Polson, Robert A., *Rural Community Organization*, New York 1939.
- Sieder, Violet M., *The Function of the Professional Worker*, in Harper and Dunham 'Community Organization in Action', New York 1959.
- Sorokin, Pitirim, *Society, Culture and Personality*, New York 1947.
- Vogel, Martin Rudolf und Oel, Peter, *Gemeinde und Gemeinschaftshandeln, zur Analyse der Begriffe Community Organization und Community Development*, Frankfurt/Main 1965.
- Warren, Roland L., *Patterns of Community Action*, Woltham, Mass., 1962.
- Warren, Roland L., *The Community in America*, Chicago 1963.
- Washburne, Norman F., *Interpreting Social Change in America*, New York 1954.
- Wickenden, Elisabeth, *Social Welfare in a changing World*, U.S. Dept. of Health, Education and Welfare, Washington D.C. 1965.
- Wurbacher, G. e.a., *Der Mensch als soziales und personales Wesen*, Stuttgart 1963.
- Yang Hsin-Pao, *Fact Finding with rural people*, F.A.O., Rome 1957.

Tijdschriftartikelen, papers en rapporten:

- Community Association, Creative Living, the Work and Purpose of a Community Association*, Nat. Council of Social Service, London 1964.
- Community, The Caring*, Nat. Council of Social Service, London 1966.
- Community Development and Community Organization*, N.A.S.W., New York 1961.
- Community Development and Social Work Practice*, N.A.S.W., New York 1962.
- The Community Development Journal*, 22 Kingston Road, Didsbury, Manchester 20, England.
- Community Development, International Review of*, verschijnt 2 × per jaar onder auspiciën van de International Federation of Settlements and Neighbourhood Centres, Rome.
- Community Development and National Development*, U.N. New York 1963.
- Community Development, United Nations Series on*, V.N. Rapporten, geregistreerd als.
- Community Development and Related Services*, Twentieth Report of the Administrative Committee on Co-ordination to the Economic and Social Council (E/2931), U.N., European Office, T.A.A.
- Community Development, Study kit on training for*, U.N. Department of Economic and Social Affairs, New York 1957.
- Community Organization, an introduction*, The Nat. Council of Social Service, London 1962.
- Community Organization, Work in progress*, The Nat. Council of Social Service, London 1965.
- Hartweg, W., *Das Nachbarschaftsheim als Ausgangspunkt für soziale Arbeit im Gemeinwesen*, Soziale Arbeit, jrg. 1965.
- Newstetter, W. I., *The Social Inter-Group-Work Process: How does it differ from Social Group Work Process*, in *Community Organization, its nature and setting*, Americ., Assoc. of Social Workers, New York 1949.
- Zie ook: Harper and Dunham, *Community Organization in Action*.
- Polson, Robert A., *Theory and Methods of Training for Community Development*, Rural Sociology, jrg. 1958.
- Pray, Kenneth L. M., *When is Community Organization Social Work Practice?* in *Community Organization, its nature and setting*, Americ. Assoc. of Social Workers, New York 1947.
- Zie ook: Harper and Dunham, *Community Organization in Action*.
- Sanders, Irwin T., *Theories of Community Development*, Rural Sociology, jrg. 1958.
- Sieder, Violet M., *The relation of agency and community welfare council structure to community organization*, in *Community Organization, its nature and setting*, Americ. Assoc. of Social Workers, New York 1947.
- Sieder, Violet M., *What is community organization Practice in Social Work*,

Paper prepared for Council on Social Work Education, Nat. Conf. of Social Work, 1956.

Zie ook: Harper and Dunham, *Community Organization in Action*.
Sieder, Violet M., *The tasks of the Community Organization Worker in Planning Social Services for Urban Needs*, Proceedings Nat. Conf. on Social Welfare, New York 1957.

Schwartz, Meyer, *Defining Community Organization Practice*, N.A.S.W., New York 1962.

NEDERLAND

Boeken:

Banning, W., *Geestelijk Samenleven in Nederland*, Amsterdam 1960.

Beugen, M. van, *Sociale Technologie*, Assen 1968.

Boer, J., *Community Organization en Community Development*, in *Om de Leefbaarheid van het bestaan*, De Tijdstroom, Lochem 1959.

Boer, J. en Hijmans A., *Vereenigen en Vergaderen, techniek en functie*, Rotterdam 1963.

Boots, J. M. A., Langeveld, W., Simons, W. J., '*Mijnbeer de Voorzitter...*', Amsterdam.

Bouman, P. J., *Van Renaissance tot Wereldoorlog*, Amsterdam, 1954.

Brillenburger Wurth, G., *Mensenbeschouwing en Maatschappelijk Werk*, Kampen 1957.

Bruin, W. de, *Structuur en beeld in levensruimte en samenleving*, in *Sociale Samenhangen in nieuwe stadswijken*, I.S.O.N.E.V.O., Amsterdam 1955.

Cloeck, H. P., *De organisatie van het maatschappelijk werk in de Verenigde Staten van Amerika*, in *Maatschappelijk Werk in Overgangstijd*, Alphen aan de Rijn 1957.

Community Organization in de Nederlandse Samenleving, publ. 30, Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1962.

Community Organization in de Nederlandse Samenleving, Kanttekeningen bij rapport over, publ. 34, Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1965.

Community Organization, Wat is, Kaleidoscoopflitsen, Academie voor Sociale en Culturele Arbeid, Groningen 1960.

Dijkstra, P., '*Woord en Wederwoord, spelregels voor het houden van discussiegroepen*', Meppel 1957.

Doolaard, A. den, '*Het leven van een landloper*', Amsterdam.

Doorn, J. A. A. van, *Wijk en Stad, reële integratiekaders?*, in *Sociale Samenhangen in nieuwe stadswijken*, I.S.O.N.E.V.O., Amsterdam 1955.

Doorn, J. A. A. van, *De sociale leefbaarheid van de kleine plattelandskernen*, Min. van Maatsch. Werk, Den Haag 1961.

Doorn, J. A. A. van en Lammers, C. J., *Moderne Sociologie*, Utrecht/Antwerpen 1959.

- Gemeenschappen in beweging*, Sociale planning in de Nederlandse ontwikkelingsgebieden, Amsterdam 1960.
- Groenman, Sj., *De integratie der delen*, in Drift en Koers, Assen 1962.
- Have, T. T. ten, *Vorming, Handboek voor Soc. Cult. Vormingswerk voor volwassenen*, 2e herziene druk, Groningen 1965.
- Have, T. T. ten, *De Wetenschap der Sociale Agogie*, Groningen 1962.
- Houttuyn Pieper, A., *Naar een sociaal-wetenschappelijke doorlichting van het maatschappelijk opbouwwerk*, in Democratie en Sociaal Onderzoek, Utrecht 1966.
- Jolles, H. M., '*Verenigingsleven in Nederland*', Arnhem 1963.
- Kamphuis, M., '*Vaart en Tucht*', Lochem 1958.
- Kamphuis, M., *De 'eigen identiteit' van het maatschappelijk werk*, Kaleidoscoop-fitsen van de Academie voor Sociale en Culturele Arbeid, Groningen 1959.
- Kamphuis, M., *Wat is Social Casework?*, 8e druk, Alphen aan de Rijn 1967.
- Kater, A., *Community Development in Marokko*, Afrika Studie Centrum, Leiden 1968.
- Kruyt, J. P., *Gemeenschap als sociologisch begrip, Een kritiek op Tönnies*, in Het Sociale leven in al zijn facetten, deel II, Assen 1958.
- Mitscherlich, Alexander, *De onberbergszaamheid van onze steden*, Hilversum 1967.
- Pieper, Josef, *De regels van het maatschappelijk spel*, Utrecht/Antwerpen 1956.
- Ploeg, J. G. van der, *Oriënteringspunten rond het sociale werk-I en II*, Den Haag 1961, 1966.
- Riessen, H. van, *Buurtwerk, dorps- en wijkcentra*, Baarn 1956.
- Ross, Murray G., *Gemeenschapsorganisatie, grondbeginselen en theorie*, Arnhem 1957.
- Stegeren, W. F. van, *Groepswerk, een Nederlandse oriëntering*, Arnhem 1967.
- Wichers, A. J., *Leven en werken van de bevolking in het gebied van Elim-Holland-scheveld*, Assen 1959.

Tijdschriftartikelen, pre-adviezen en rapporten:

- Albers, J. L., *Samenlevingsopbouw in Prins Alexanderstad*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Alons, L., *Maatschappelijk Opbouwwerk in de plattelandssamenleving*, in Verslag Congres Maatschappelijk Opbouwwerk, publ. 32, Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1964.
- Alons, L., *Gebruik van het woord 'algemeen' in het buurtwerk*, De Schalm, jrg. 1964.
- Bakker, J. A., *Community Organization*, Volksopvoeding, jrg. 1957.
- Ban, J. P. A. v. d., *De uitvoering van streekverbeteringen en van streekontwikkelingswerk*, Landbouwvoorlichting, jrg. 1961.

- Beelen, G. J., *Samenlevingsopbouw II, reactie op reactie*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Berg, H. van den, *De wisselwerking tussen Sociologie en Sociale Arbeid in de Verenigde Staten*, Mens en Maatschappij, jrg. 1967.
- Bergen, J. P. van, *Maatschappelijke Opbouwwerk in het bisdom Rotterdam*, Kath. Sociaal Tijdschrift, jrg. 1963.
- Bergen, J. P. van, *Samenlevingsopbouw I, 'water/dragen'*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Bergen, J. P. van, *Samenlevingsopbouw in discussie*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1968.
- Bevolkingsonderzoek: *Gezicht op Gieten*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, 1962.
- Bevolkingszelfonderzoek: *Gasselte vaart naar de toekomst*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut en Landbouw Economisch Instituut 1963.
- Bevolkingsonderzoek: *Bouwen aan Rolde*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, Landbouw Economisch Instituut 1964.
- Bevolkingsonderzoek: *Oosterbesselen kijkt in de spiegel*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, 1964.
- Bevolkingsonderzoek: *Over Beilen gesproken...*, Stichting Opbouw Drenthe, Drents Economisch Technologisch Instituut, Landbouw Economisch Instituut 1966.
- Boef, C., *Politiek en maatschappelijk opbouwwerk*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1966.
- Boer, J., *Community Organization, wegen en grenzen*, in *Wat is Community Organization*, Kaleidoscoopflitsen, Groningen 1960.
- Boer, J., *Het 'andere' Amerika*, Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, jrg. 1967.
- Boer, J. de, *'Kerk en maatschappelijk opbouwwerk'*, Diaconaal Correspondentieblad, jrg. 1959.
- Bouma, L. H., *'Het zelfonderzoek in de Friese Wouden'*, Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, jrg. 1958.
- Bouma, L. H., *Sociale begeleiding van een ruilverkaveling*, Ministerie van C.R.M., Stichting Friesland voor Maatsch. Werk 1965.
- Bouman, F. J. A., *Emancipation and revaluation of community development principles, with special regard to underdeveloped countries*, Mens en Maatschappij, jrg. 1961.
- Braam, G. P. A., *Opmerkingen over de machtspositie van het maatschappelijk opbouwwerk in grote steden*, Mens en Maatschappij, jrg. 1966.
- Burger, W., *Community Development in Afghanistan*, Mens en Maatschappij, jrg. 1963.
- Buurtwerk*, G.S.A.-brochurereeks nr. 4, Utrecht.

- Buurtwerk*, publ. 4, Landelijk Sociaal Charitatief Centrum, 's-Hertogenbosch 1962.
- Buurtwerk en Dorpshuizen*, Commissariaat voor Maatsch. en Cultureel Werk vanwege de Ned. Herv. Kerk, 's-Gravenhage 1963.
- Cloeck, H. P., *Waardebepaling van de sociale raad in het kader van de sociale opbouw*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1963.
- Community Self Survey, Wat is*, Rapport van een werkgroep over 'zelfonderzoek' in Nederland, Ministerie van Maatsch. Werk 1960.
- Cramer, J., *Jaarverslag Centrale Vereniging voor de Opbouw van Drenthe, 1945-1950*.
- Cultureel Werk- - Maatschappelijk Werk, Eenheid en Eigenheid*, inleidingen en verslag Studie Conferentie N.R.M.W., N.C.C., N.J.G., N.O.G.C., Den Haag 1967.
- Damoiseaux, J. A. M. H., *Beleidsoverwegingen ten aanzien van bijzonder opbouwwerk*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1966.
- Darsono, A., *Evaluatie-onderzoek, een gelegenheid tot ontmoeting van maatschappelijk werker en sociale onderzoeker*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1966.
- Dassel, H. en Walpot, B., *Maatschappelijk Opbouwwerk in het veld van sociale revalidatie en minder validenzorg*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1963.
- Dekkers, G. J. en Top, G. J. van der, *Structureel beleid terzake van het buurtwerk*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Dekkers, G. J. en Top, G. J. van der, *Wijksgewijze opzet van sociale dienstverlening en samenlevingsopbouw*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Delfgaauw, J. G. M., *Community Organization*, Kath. Sociale Academie Den Haag 1961.
- Dorps- en Wijkcentra*, Landelijk Soc. Char. Centrum, 's-Hertogenbosch 1960.
- Dorpsonderzoek*, Uitgave Commissie Sociaal-plan Noord-Brabant, Tilburg 1959.
- Duynstee, Pater S, O.F.M., *Het probleemgebied West Sicilië*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1963.
- Egas, C., *Participatie in een zich wijzigende maatschappij*, De Gemeente, jrg. 1967.
- Edel, P. D., *'Samenlevingsvorming in een Drents dorp'*, Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, jrg. 1958.
- Gemeente Peize, De*, Rapport samengesteld op grond van een algemeen maatschappelijk en cultureel onderzoek, gehouden door het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht, juli-november 1955.
- Graaff, C. N., *Aspecten van maatschappelijke opbouw*, Mens en Maatschappij, jrg. 1958.
- Graaff, C. N., *Community Organization, observations on Professional Education and Practice in the U.S.A. and Europe*, Ministerie van Maatsch. Werk, 1964.
- Groenman, S.J., *Sociale Opbouw op territoriale grondslag (Community Organization)*, Ned. Bond voor Sociaal-Cultureel Vormingswerk, Utrecht 1957.

- Groenman, Sj., *Sociale Opbouw in stedelijke gebieden*, De Schalm, jrg. 1960.
- Groenman, Sj., *Maatschappelijke Opbouwwerk en industriële dynamiek*, De Schalm, jrg. 1963.
- Hajer, R., *Community Organization als volksopvoeding te velde*, in *Wat is Community Organization?*, Kaleidoscoop-flitsen, Groningen 1960.
- Hajer, R., *Over de functie van het volksontwikkelingswerk in de Welvaartsstaat*, Volksopvoeding, jrg. 1965.
- Hajer, R., *Kernpunten over de medeburgerlijke vorming in de welvaartsstaat*, Volksopvoeding, jrg. 1966.
- Hessen, J. S., van, *'Buurthuiswerk en Volkshogeschool'*, De Schalm, jrg. 1953.
- Hendriks, G., *'Onderzoek en sociale actie'*, Mens en Maatschappij, jrg. 1956.
- Hendriks, G., *'Sociaal leven en ruimtelijke vormgeving op het platteland'*, Het Landbouwkundig Tijdschrift, jrg. 1958.
- Hendriks, G., *De Maatschappelijke Opbouw van het platteland*, De Schalm, jrg. 1959.
- Hendriks, G., *Sociale problemen en Community Development in stedelijke gebieden*, De Schalm, jrg. 1959.
- Hendriks, G., *Community Organization - Mode of Noodzaak*, in *Wat is Community Organization?*, Kaleidoscoop-flitsen, Groningen 1960.
- Hendriks, G., *Rural and Urban Community Development*, een nabeschuiving over de elfde internationale conferentie voor maatschappelijk werk Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, jrg. 1962.
- Hendriks, G., *Opbouw van de Samenleving, I en II*, Ministerie van Maatsch. Werk 1963 en 1964.
- Hendriks, G., *Taak en plaats van een centrum voor Maatschappelijk Opbouwwerk in een stadswijk*, Trefpunt, personeelsorgaan van het Ministerie van C.R.M., jrg. 1964.
- Hendriks, G., *Maatschappelijke Opbouw op stedelijk niveau*, Het Sociaal Octaaf, jrg. 1964.
- Hendriks, G., *Maatschappelijk Opbouwwerk in een stadswijk*, Tijdschrift van het Provinciaal Opbouworgaan Friesland, jrg. 1965.
- Hendriks, G., *De rol van het plaatselijk initiatief en van de participatie van de bevolking bij de ontwikkeling van voorzieningen voor het maatschappelijk welzijn*, Ministerie van C.R.M. 1966.
- Hendriks, G., *Opbouwwerk in landen met een hoog ontwikkelingsniveau (Community Development in highly Developed Countries)*, Ministerie van C.R.M. 1966.
- Hendriks, G., *Sociale wijkopbouw, Verslag van een referaat over*, gehouden te Breda, Ministerie van C.R.M., 1967.
- Heygele, G. H. F., *Maatschappelijk Opbouwwerk in de stedelijke samenleving*, in *Verslag Congres Maatschappelijk Opbouwwerk*, publ. 32, Nat. Raad voor Maatsch. Welzijn, Den Haag 1964.
- Houttuyn Pieper, A., *Ontwikkelingswerk op de N.W. Veluwe*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1958.

- Houttuyn Pieper, A., *Mogelijkheden voor integratie in een dorp*, in Kanttekeningen, Publ. 34 van de Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1965.
- Huizer, G., *An approach to Community Development in Partinico*, Mens en Maatschappij, jrg. 1961.
- Huizer, G., *Some community development problems in Partinico one of the centres founded by Danilo Dolci in W. Sicily*, Mens en Maatschappij, jrg. 1962.
- Hijmans, L., *Werken in de ruimte...*, De Schalm, jrg. 1959.
- Hijmans, L., *Community Development programma's en Sociale Planning*, De Schalm, jrg. 1962.
- Hijmans, L., *Observations on Professional Education and Practice in the US.*, Ministerie van Maatsch. Werk, 1962.
- Hijmans, L., *Enige beschouwingen over Sociale Planning en Buurtwerk*, Volksopvoeding, jrg. 1962.
- Hijmans, L., *Het algemene karakter van het buurtwerk*, De Schalm, jrg. 1964.
- Hijmans, L., *Maatschappelijk Opbouwwerk als congresbema*, De Schalm, jrg. 1964.
- Jager, G. J. de, *Structuur inzake samenlevingsopbouw*, Kritische kanttekeningen Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Kamphuis, M., *Organisatie, de ziekte van de welvarende welvaartsstaat*, in Maatschappelijk Werk, red. J. M. Broekman, Assen 1964.
- Klompé, M. A., *Sociale ontwikkeling en Sociale actie*, Middelburg 1961.
- Kok, H. A. J. de en Zwanikken, W. A. C., *Buurtwerk Goirle*, publ. 3, Kath. Sociale Academie Sittard, 1962.
- Komgrondenwerk, Tien jaar, 1951-1961*, Streekontwikkeling als communicatieprobleem, Tiel.
- König, René, *Het zelfonderzoek van Gemeenschappen, stimulans tot deelname aan het gemeenschapsleven*, De Schalm, jrg. 1958.
- Koopmans, R. R., *Krotopruiming en sanering*, in Maatschappelijk perspectief, Ministerie van C.R.M. 1967.
- Kroft, C. W., *Van samenwerking tot maatschappelijk opbouwwerk*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1964.
- Laansma, Kl., *Sociaal - waarom eigenlijk?*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1961.
- Laansma, Kl., *Samenleven in de Nederlandse Community Organization*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1963.
- Leppink, G. B., *Provinciale Opbouworganen*, Bestuurswetenschappen, jrg. 1967.
- Lest, J. C. C. van der, *Community Self-Survey*, Ministerie van Maatsch. Werk 1963.
- Lopes Cardozo, E., *'De toekomst van Heerenveen, verslag van een gezelschapsspel'*, Mens en Maatschappij, jrg. 1960.
- Lopes Cardozo, E., *Community Organization als methodiek van de sociale arbeid in Nederland*, De Schalm, jrg. 1960.
- Lopes Cardozo, E., *Samenlevingsopbouw in Zeeland*, De Schalm, jrg. 1961.

- Lopes Cardozo, E., *Buurt- en buurthuiswerk in Nederland*, Volksopvoeding, jrg. 1961.
- Lopes Cardozo, E., *Buurthuiswerk in Deventer*, De Schalm, jrg. 1962.
- Lopes Cardozo, E., *Kroniek van het maatschappelijk opbouwwerk*, Volksopvoeding, jrg. 1966.
- Maatschappelijk Opbouwwerk*, Trefpunt, personeelsorgaan Ministerie van C.R.M., jrg. 1962.
- Maatschappelijk Opbouwwerk, stemmen uit de praktijk*, De Schalm, jrg. 1963.
- Maatschappelijk Opbouwwerk, Verslag Congres*, publ. 32, Nat. Raad voor Maatsch. Werk, 1964.
- Maatschappelijk Opbouwwerk*, brochurereeks G.S.A., Utrecht 1964.
- Maatschappelijk Werk-onderzoek, een korte introductie tot werkerterrein en problematiek*, Ministerie van Maatsch. Werk 1959.
- Mens in zijn samenleving, De*, Ministerie van Maatsch. Werk, 1958.
- Mulder, L. H., *Van zelfonderzoek naar streekorgaan*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1966.
- Nederlandse Ontwikkelingsgebieden, Schets ener Sociale problematiek, De*, Staatsdrukkerij, Den Haag 1960.
- Niftrik, G. C. van, 'Op weg naar een antropologie', Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1957.
- N.I.M.O.-bulletin*, verschijnt drie-maandelijks, Stadhouderslaan 146, Den Haag.
- N.I.M.O.-cabiers*, Stadhouderslaan 146, Den Haag.
- Opbouwwerk*, Nota van de Stichting Zeeland, Provinciaal Opbouworgaan, Middelburg 1966.
- Participatie van de bevolking in de plaatselijke en regionale welzijnszorg*, Conf. Dr. Wiardi Beckman Stichting 1967.
- Peerbolte, G. *Community Organization, oefening in democratie*, De Gemeente, jrg. 1959.
- Platforms, stedelijke*, plaatselijke instelling voor overleg en advies op maatsch. terrein, Landelijk Sociaal Charitatief-Centrum, 's-Hertogenbosch 1967.
- Ploeg, J. G. van der, 'Sociale wijkopbouw als vorm van Community Organization', Sociaal Contact 1957.
- Ploeger, P., *Versnippering en Samenwerking*, in Kanttekeningen, publ. 34 van de Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1965.
- Ponsioen, J., 'Gemeenschapscentra', De Schalm, jrg. 1958.
- Ras, H. G., *Bijzonder Opbouwwerk, de beleidsaspecten*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Roessingh, K. H., *Enkele fundamentele vooronderstellingen van het vormingswerk*, Volksopvoeding, jrg. 1965.
- Roessingh, K. H., *Het eigene van het cultureel werk en de inbreng van het cultureel werk in welzijnsbevordering*, in Eenheid en Eigenheid, Verslag Studiecon-

- ferentie Cultureel Werk – Maatsch. Werk, N.R.M.W., N.C.C., N.J.G., N.O.G.C., Den Haag 1967.
- Saal, C. D., *Versterking van de dorpsamenleving in Noord-Groningen*, Volksopvoeding, jrg. 1960.
- Samenleven en medeverantwoordelijkheid*, brochurereeks G.S.A., Utrecht 1964.
- Schneider, L. G. Ch. A. M., *Algemene beschouwingen over maatschappelijk opbouwwerk in de Nederlandse samenleving*, in Verslag Congres Maatschappelijk Opbouwwerk, publ. 32, Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1964.
- Schout, A., *Stichting Zeeland voor Sociale Opbouw*, Middelburg 1961.
- Siegers, F. M. J., *De buurt als knooppunt van methodische werkwijzen: enkele vragen m.b.t. het buurtwerk*, Maatsch. Welzijn, jrg. 1966.
- Sociale begeleiding*, Rapport uitgebracht door een werkgroep van het Provinciaal Opbouworgaan (Stichting Friesland voor Maatschappelijk Werk), 1964.
- Sociale opbouw*, inleidingen gehouden op provinciale dag Opbouworgaan Zeeland, Middelburg 1961.
- Sociale Planning, een instrument van welzijnsbeleid*, publ. 37. Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1966.
- Sociale samenhangen in nieuwe stadswijken, Pre-adviezen voor het congres over*, gehouden op 17 december 1955 te Amsterdam, I.S.O.N.E.V.O., 1955.
- Sociale Wijkopbouw, Enige aspecten van de*, Staatsdrukkerij, Den Haag 1955.
- Sociale Wijkopbouw*, Kanttekeningen met betrekking tot de sociale wijkopbouw in Nijmegen, Raad voor Maatsch. Opbouw Nijmegen, 1965.
- Sociale Wijkopbouw, Groot Duikenburg*, een programma voor de sociale wijkopbouw, Klaassen, B. C. G., Nijmegen 1966.
- Sociale Wijkopbouw in een nieuwe stadswijk*, Kok, A. C. M. de, Stichting Bevordering sociaal-culturele Raad.
- Sociale Wijkopbouw*, Verdoes, B. C. H., Ministerie van C. R. M., 1966.
- Stalpers, J. A., *De evolutie van de menselijke nood*, openbare les, Kath. Economische Hogeschool, Tilburg 1960.
- Stapel, C., *Buurtwerk in Beweging*, De Schalm, jrg. 1958.
- Stelwagen, A. M. D., *Het buurt huis als mogelijk integratiekanaal voor de nieuwe wijkbewoner*, Mens en Maatschappij, jrg. 1963.
- Steijger, C. J. P., 'Charitas, Maatschappelijk Werk, Maatschappelijk Opbouwwerk', Kath. Sociaal Tijdschrift, jrg. 1964.
- Streekzelfonderzoek, Rapport van het 'Hwat wij der fan sein hawne' in Oostelijk Friesland* (winter 1957/1958), Streekcentrum Oostelijk Friesland, 1958.
- Streekzelfonderzoek Thorn*, Rapport over het, Kok, H. A. J. de en Zwanikken W. A. C., publ. 1, Kath. Sociale Academie Sittard 1959.
- Streekzelfonderzoek, Mogelijkheden en Grenzen van*, Stichting Noord-Holland voor Maatsch. Werk, Haarlem 1960.
- Subsidieregelingen, Overzicht van de subsidieregelingen op het terrein van de maatschappelijke opbouw*, N.I.M.O.-bulletin, jrg. 1967.

- Thung, Mady A., *Integratie op lokaal niveau?*, in Kanttekeningen publ. 34, Nat. Raad voor Maatsch. Werk, Den Haag 1965.
- Tienen, A. J. M. van, *Welzijn en welzijnsbeleid*, in Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1966.
- Tienen, A. J. M. van, *Sociologisch Profiel van het Maatsch. Werk in Nederland*, Ministerie van C.R.M. 1967.
- Veen, F. H. van der, *Verkenkend onderzoek naar doelstelling en werkwijze van een buurtbuis in een nieuwe woonwijk*, Mens en Maatschappij, jrg. 1961.
- Verdoes, B. C. H., *Het dorps- of wijkcentrum in de lokale samenleving*, Ministerie van C.R.M. 1965.
- Vermeulen, A. P., *Zelfonderzoek binnen de woonkern Steenbergen*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1961.
- Vermeulen, A. P., *De beroepskracht in het maatschappelijk opbouwwerk*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1961.
- Vermeulen, A. P., *Vanuit de praktijk bezien*, Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, jrg. 1963.
- Vollebergh, J. J. A., *Raad voor Maatschappelijke Opbouw Nijmegen*, Kath. Sociaal Tijdschrift, jrg. 1965.
- Vos de Wael, M., *Het belang van het maatschappelijk Opbouwwerk in de bedendaagse samenleving*, De Schalm, jrg. 1959.
- Vroemen, J. G. M., *Kanttekeningen bij samenlevingsopbouw in Prins Alexanderstad*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1967.
- Vroemen, J. G. M., *Samenlevingsopbouw en welzijnsbeleid*, Maatschappelijk Welzijn, jrg. 1968.
- Vrijhof, P. H., *Sociologie en maatschappelijk werk*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1958.
- Wall-Duyvendak, M. v.d., *De houding van de overheid ten aanzien van bevolkingsparticipatie*, De Gemeente, jrg. 1967.
- Wanninkhof, F. J., *Ervaringen, mogelijkheden en onmogelijkheden met 'Community Self-Survey'*, De Schalm, jrg. 1964.
- Wickenden, Elisabeth, *Maatschappelijk Welzijn in een veranderende wereld*, de plaats van het maatschappelijk welzijnswerk in het ontwikkelingsproces, Ned. vert. van Social Welfare in a changing World, Ministerie van C.R.M., 1967.
- Wieringa, C. F., *Buurtwerk als middel tot samenlevingsvorming*, De Schalm, jrg. 1961.
- Wilmans, J., *Enkele kanttekeningen bij de inleidingen* (over Maatschappelijk Opbouwwerk), in Verslag Congres Maatschappelijk Opbouwwerk, publicatie 32, Nat. Raad voor Maatsch. Welzijn, Den Haag 1964.
- Woonwijken in Nederland, Het vraagstuk der nieuwe*, Rapport van de Studiecommissie woonwijken, Alphen aan de Rijn, 1960.
- Zuithoff, D., *Achtergrondbespiegelingen over het bijzonder opbouwwerk*, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1966.

- Zwaan, A. H. van der, *Community Self-Survey in Nederland*, De Schalm, jrg. 1964.
- Zwanikken, W. A. C., *Community Work in the United States*, Ministerie v. Maatsch. Werk, Den Haag 1960.
- Zwanikken, W. A. C., *Congres 'Maatschappelijke Opbouwwerk'* te Utrecht, Kath. Sociaal Tijdschrift, jrg. 1963.
- Zwanikken, W. A. C., *De derde methode in het algemeen maatschappelijk werk*, Kath. Sociaal Tijdschrift, jrg. 1964.
- Zwanikken, W. A. C., *Wijkopbouw Malpertius*, publ. 4, Kath. Sociale Academie Sittard, 1964.
- Zwanikken, W. A. C., *Zelfonderzoek als hulpmiddel in territoriaal opbouwwerk, ervaringen met onderzoek van Kath. Sociale Academie Sittard*, De Schalm, jrg. 1964.
- Zwanikken, W. A. C., *Het culturele aspect van maatschappelijk opbouwwerk*, Volksopvoeding, jrg. 1966.
- Zwanikken, W. A. C., *Case histories in het Opbouwwerk*, Kath. Sociaal Tijdschrift, jrg. 1965.
- Zwanikken, W. A. C., *Mogelijkheden voor het opbouwwerk*, De Schalm, jrg. 1965.
- Zwanikken, W. A. C., *Het Ned. Instituut voor Maatschappelijke Opbouw*, o.a. in De Schalm, jrg. 1966, Tijdschrift voor Maatsch. Werk, jrg. 1966.
- Zwanikken, W. A. C., *'Waarheen met de sociale wijkopbouw'*, Maatsch. Welzijn, jrg. 1966.
- Zwanikken, W. A. C., *Samenlevingsopbouw in drie dimensies*, Maatsch. Welzijn, jrg. 1967.
- Zwanikken, W. A. C., zie ook *N.I.M.O.-cabiers*.
- Zijlman, R. A. E., *Maatschappelijk Opbouwwerk*, Humanitas, jrg. 1962.
- Zijlman, R. A. E., *Conferentie over Provinciale Opbouworganen*, Humanitas, jrg. 1965.
- Zijlman, R. A. E., *Community Organization en individueel welzijn*, in Kanttekeningen, Publ. 34 van de Nat. Raad v. Maatsch. Werk, Den Haag, 1965.
- Zijlman, R. A. E., *Is maatschappelijk opbouwwerk te herkennen*, Humanitas, jrg. 1966.

Naamregister

- Bakker, J. A., 156
Biddle, William W. and Biddle, Loureide J., 33, 69
Bouman, P. J., 21
Bruijn, Severijn T., 44
Doorn, J. A. A. van en Lammers C. J., 20, 21
Dunham, Arthur, 41, 42, 197
Friedlander, Walter A., 54, 60
Graaff, C. M., 161
Groenman, Sj., 35, 106, 161
Hajer, R., 190
Harper, Ernest B. and Dunham, Arthur, 33
Have, T. T. ten, 190, 191, 193
Hendriks, G., 23, 160
Hillman, Arthur, 64
Hijmans, L., 161
Kahn, Alfred J., 44
King, Clarence, 46
Linton, Ralph, 21
Lopes Cardozo, E., 161
Lurie, Harry L., 65
Mannheim, Karl, 14
Millen, Wayne Mc., 38, 41
Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, 29, 162, 164,
166, 167, 169, 184
Ministerie van Maatschappelijk Werk, 96, 155, 157, 160, 177
Murphy, Campbell G., 65
National Association of Social Workers (N.A.S.W.), 44, 45, 56, 58, 65
National Conference of Social Work, 40
Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, 158, 159, 161
Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw (N.I.M.O.), 162, 163,
164, 167
Neil, C. F. Mc., 42
Newstetter, W. I., 49, 50, 122
Ploeg, J. G. van der, 160, 164
Pray, Kenneth L. M., 51, 98
Ross, Murray G., 30, 33, 34, 43, 45, 46, 51, 55, 58, 59, 61, 66, 68, 69, 71, 81,
89, 91, 115, 150, 190

Sanders, Irwin T., 35
Sanderson, Dwight and Polson, Robert A., 36, 42
Sieder, Violet M., 62
Sorokin, Pitirim, 21
Stichting Opbouw Drenthe, 170, 171, 175, 176
Tönnies, 35
United Nations, 67, 69
Verenigde Naties, 32, 66, 67, 100, 149
Vrijhof, P. H., 137
Warren, Roland R., 33, 44
Zwanikken, W. A. C., 161, 166, 167
Zijlman, R. A. E., 161

Zaakregister

- actie, sociale, 17, 44, 48, 186, 196
agrarisch sociale voorlichting, 29, 157, 182, 183, 186, 189
armoedebestrijding, War on Poverty, 63, 64, 65
beroepshouding, 36, 55, 56, 62, 96, 98, 134, 144, 193, 194
buurt(huis)werk, 29, 31, 157, 161, 179, 182
case-histories, 60
case records, 60, 107, 129
case-studies, 107
client-system, 98, 194
communicatie, 27, 50, 94, 108, 119, 126, 178
community-organizer, 61, 76
coördinatie, 26, 51, 57, 68, 80, 95, 96, 110, 146, 151, 169, 175, 180, 190
culturele raad, 79, 126, 144
cultuur, 16, 19, 21, 22, 23, 52, 54, 99, 101, 103, 205
democratie, 33, 54, 56, 102, 103, 104, 125, 186, 200
dorps- en wijkcentra, 29, 157
geestelijke vrijheid, 103, 104, 105, 120, 125, 200
gemeenschap, 32, 34, 35, 36, 56, 158, 203, 204
gemeenschapsintegratie, 59
gemeenschapsorganisatie, 37, 204
gemeinschaft, 35
gesellschaft, 35
integratie + sociale integratie, 39, 43, 48, 50, 57, 59, 110, 119, 121, 122, 137,
140, 157, 158, 175, 176, 190, 200, 202
intergroep, 49, 92, 94, 119, 120, 121, 122
intergroepsproces, 45, 48, 93, 118, 120, 122, 123
intergroepssituatie, 49, 50, 92, 94, 95, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 194
krotopruiming, 29, 64, 157, 189
leefbaarheid, 12, 14, 64
onderzoek + sociaal onderzoek, 15, 30, 36, 38, 84, 85, 87, 88, 108, 109, 115,
137, 138, 139, 140, 141, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181,
194
opbouworganen, 29, 31, 79, 96, 123, 125, 126, 144, 157, 161, 168, 169, 170,
171, 172, 175, 177, 178, 180, 181, 201
organisatie + sociale organisatie, 14, 17, 36, 123, 124, 140, 186, 189, 196,
198, 204
participatie, 111, 114, 192

planning + sociale planning, 14, 17, 24, 38, 43, 48, 57, 63, 64, 78, 96, 109,
 110, 111, 129, 140, 141, 142, 143, 155, 161, 162, 169, 171, 172, 175, 176
 181, 183, 186, 189, 190, 194, 196
 power structure, 65
 representanten, 78, 92, 93, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 129, 130,
 131, 136, 175
 representatie, 76, 114, 116, 118, 123, 124, 126, 192
 representatieve groep, 76, 80, 85, 108, 114, 115, 117, 118, 119, 122, 124, 169,
 176
 rol (van de werker), 51, 60, 61, 97, 98, 132, 151, 152, 164, 194
 samenlevingsopbouw, 162, 166, 167, 168, 198
 samenwerking, 17, 39, 46, 47, 50, 57, 71, 80, 86, 90, 91, 95, 96, 103, 104, 105,
 119, 122, 125, 129, 137, 140, 156, 159, 161, 169, 171, 172, 174, 175, 176,
 179, 180, 181, 183, 190, 196, 200, 201, 202
 samenwerkingsorganen, 29, 80, 96, 125, 157, 161, 201
 sociaal-agogisch werk, 40, 164, 190, 191, 193
 social welfare, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 52, 53, 57, 63, 68
 socio-culturele omgeving, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 155
 structuur, sociale, 20, 21, 22, 23, 35, 36, 37, 48, 59, 115, 118, 124
 urban renewal, 63, 64, 65
 waardensysteem, 53, 54, 55, 58, 62, 98, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 111, 112,
 138, 153, 185, 186, 201, 205
 welzijn + sociaal welzijn, 12, 13, 14, 19, 23, 53, 76, 83, 104, 105, 106, 110,
 111, 169, 187, 188
 welzijnsbeleid, 12, 18, 19, 23, 64, 110, 111, 155, 161, 166, 171, 180, 181, 184,
 187, 188, 190, 197
 welzijnsbevordering, 12, 63, 96, 136
 welzijnsstichtingen, 29, 31, 96, 125, 126, 157, 181
 werker, community-, cultureel-, maatschappelijk-, opbouw-, sociaal-, 36,
 43, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 65, 96, 97, 98, 107, 120, 127, 128,
 129, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 146, 151, 152, 153, 172, 176, 177,
 180, 184, 185, 188, 193, 194, 196
 wijkopbouw, sociale, 29, 157

In deze bibliotheek verschenen reeds:

- EVA BURMEISTER De groepsleider in de inrichting
Tweede druk. Ing. f 9.90
- DR. R. EYSINK Gezinssociologie
Tweede druk. Ing. f 6.90
- DR. K. HESLINGA Met vaste hand
Ing. f 12.50
- DR. L. F. JENS Beroepsethiek en code van de
maatschappelijk werker
Ing. f 14.50
- PROF. DR. G. TH. KEMPE Reclassering in onze samenleving
Ing. f 11.90
- GISELA KONOPKA Groepswerk
Tweede druk. Ing. f 12.50
- HELEN HARRIS PERLMAN Social casework
Derde druk. Ing. f 14.50
- MURRAY G. ROSS Gemeenschapsorganisatie
Ing. f 11.90
- M. J. A. VAN SPANJE Het kind in de inrichting
Derde druk. Ing. f 9.90
- M. J. A. VAN SPANJE Kind en pleeggezin
Ing. f 12.50
- DR. W. F. VAN STEGEREN Groepswerk: een Nederlandse
oriëntering
Ing. f 12.50
- BEATRICE A. WRIGHT Invaliditeit
Ing. f 10.90